

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BÜTÜN
ESERLERİ
4

Malik Akşel

İstanbul'un
Ortası

Malik Akşel

İstanbul'un
Ortası

BÜTÜN ESERLERİ 4

MALİK AKSEL

1901 yılında Selânik yakınlarındaki Katerin’de doğdu. Serez’de başladığı ilkokulu Balkan Harbi’nde ailesinin İstanbul’a göçmesi üzerine Beyazıt Numune Mektebi’nde tamamladı. 1918 yılında girdiği Darülmualimin’den 1921 yılında mezun oldu ve Şile’nin Kayagöz köyünde bir süre ilkokul öğretmenliği yaptı. Yüksek öğrenimini devlet tarafından 1928 yılında resim pedagojisi eğitimi alması için gönderildiği Almanya’da, Berlin Yüksek Resim Öğretmen Okulu’nda tamamladı. 1932 yılında Ankara Gazi Terbiye (Eğitim) Enstitüsü Resim-İş Bölümü’nde resim ve sanat tarihi öğretmenliği yaptı. Bu görevi sırasında, Cumhuriyet Halk Partisi tarafından düzenlenen “Ressamların Yurt Gezileri” programı kapsamında 1939 yılında Sivas’a, 1942 yılında Denizli’ye gönderildi ve bu şehirlerde çok sayıda resim yaptı. Resim ve sanat tarihi öğretmenliği görevini 1951 yılında tayin edildiği İstanbul Eğitim Enstitüsü’nde emekli olduğu 1968 yılına kadar sürdürdü. 15 Şubat 1987 tarihinde İstanbul’da öldü ve Zincirlikuyu Mezarlığı’nda toprağa verildi. Çok sayıda karma sergiye katılan, kişisel sergiler açan ve ödüller kazanan Malik Aksel, özellikle suluboya resimde başlı başına bir ektoldür. Ressamlığının yanı sıra yazarlığı ve araştırmacılığı ile de dikkat çeken Malik Aksel, 1933 yılında *Varlık* dergisinde çıkan bir yazısıyla başlayan yazı hayatını son yıllarına kadar sürdürdü ve dönemin dergilerinin çoğunda yazdı. *Sanat Hayatı/Resim Sergisinde Otuz Gün* (1943) adlı kitabında ülkemizin sanat hayatını muhavere tarzında ve ironik bir dille anlattı. Yayımlanan diğer kitapları şunlardır: *İstanbul Mimarisinde Kuş Evleri* (1959), *Anadolu Halk Resimleri* (1960) *Türklerde Dinî Resimler* (1967), *Sanat ve Folklor* (1971), *İstanbul’un Ortası* (1977).

İSTANBUL'UN ORTASI

Malik Aksel

Yayına Hazırlayan
Beşir Ayvazoğlu

Kapı Yayınları 242
Malik Aksel Bütün Eserleri 4

İSTANBUL'UN ORTASI
Malik Aksel

1-2. Basım: 1977-2000, Kültür Bakanlığı Yayınları
3. Basım: Nisan 2011, Kapı Yayınları
4. Basım: Ocak 2019

ISBN: 978-605-4322-52-7
Sertifika No: 10905

Dizi Editörü: Beşir Ayvazoğlu
Kapak Tasarımı: Utku Lomlu
Sayfa Tasarımı: Bahar Kuru Yerek

© 1977; Malik Aksel
© 2011; bu kitabın yayın hakları Kapı Yayınları'na aittir.

Kapı Yayınları
Ticarethane Sokak No: 15 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (212) 513 34 20-21 Faks: (212) 512 33 76
e-posta: bilgi@kapiyayinlari.com
www.kapiyayinlari.com

Baskı ve Cilt
Mellaa Matbaacılık
Matbaa Sertifika No: 12088
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa/İstanbul
Tel: (212) 674 97 23 Faks: (212) 674 97 29

Genel Dağıtım
Alfa Basım Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Ticarethane Sokak No: 15 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (212) 511 53 03 Faks: (212) 519 33 00

Kapı Yayınları, Alfa Yayın Grubu'nun tescilli markasıdır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz ve Giriş Yerine vii

BİRİNCİ BÖLÜM İSTANBUL'UN ORTASI

İstanbul'un Ortası	3
Direklerarası, Âşıklar	8
Harp İçinde Tiyatro	14
Halk Sanatçısı Komik-i Şehîr Kel Hasan	22
Son Komik-i Şehîr	30
Direklerarası'nın Sonu	37
Son Devrin İki Meşhur Meddahı ve Satıcıları	43
Vezneciler'de Hattatlar, Arzuhalciler	50
Kitapların Talihi	57
Pazarola Hasan Bey	61
Püskülün Marifeti	66
Tek Telli Sazşairi Âşık Cemal	70
Ramazan Davulu ve Davul Yakısı	75
Eski Müslüman Seyyahlar	79
Divanyolu Konakları	85
Eski Panoramacılar ve Fotoğrafçılar	92
Eski İstanbul Terbiyesi ve Dili	97
Giyim Kuşam Üstüne	103
İstanbul Dükkanlarının Tabela ve İlanları	106

Yok Olan Sanat Eserleri	111
Emekliler Kahvesinde Bir Toplantı	118

İKİNCİ BÖLÜM

MASAL OLMUŞ GERÇEKLER

Bir Kuyruklu Yıldızın Hatırlattıkları	127
Masala Benzeyen Gerçekler	134
İnsanlar Yalnız Kalacaklar	143
Pijama	151
Unutulanlar	157
Deniz Havası	164
Masal Olmuş Gerçekler	171
Herkeste Bir Merak	178
Eski Bir Hatıra	183
Uzun Bir Okul Tatili	189
Ey Küçük Saka Kuşu Sen Mi Ettin Bu İş?	196
Değişmeler, Yenilikler	202
Bir Okul Gezintisi	206
Bir Mucize	214
Acı Patlıcan Vakası	220
Kayagöz Köyünün Öğretmeni	226
Muhite İntibak	235
Cer Hocası	243
Köye Gelen Misafir	249
Geçmiş Zaman Olur Ki	257
Gurbette Fakır Bir Genç	262

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL MİMARİSİNDE KUŞ EVLERİ

İstanbul Mimarisinde Kuş Evleri	273

Dizin 301

ÖNSÖZ VE GİRİŞ YERİNE

Malik Aksel, 1968 yılında emekli olduktan sonra ilk kişisel sergisini açmış, çeşitli gazete ve dergilerde çıkmış yazılarından seçmelerin yer aldığı *Sanat ve Folklor* adlı kitabını da yayına hazırlamıştı. İstanbul Eğitim Enstitüsü'nde birlikte görev yaptığı Ahmet Kabaklı'dan hazırlıkları devam eden *Türk Edebiyatı* dergisinde yazması yönünde samimi bir teklif alınca yazı çalışmalarına da hız verdi. Bu derginin ilk sayısında yayımlanan “Kaybolan Sanat Eserleri” başlıklı yazısında, Anadolu resim gezileri sonunda ortaya çıkan 675 resimlik muhteşem koleksiyonun hazin akıbetini anlatıyordu.¹ İkinci sayıdaki yazısının başlığı ise beş yıl sonra Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanacak kitabının adı olacaktı: “İstanbul’un Ortası”.²

Türk Edebiyatı’nda yayımlanan yazılarının hemen hepsinde eski İstanbul hayatını ve kültürünü şahsî hatıralarıyla harmanlayarak anlatan Malik Aksel’i büyük bir zevkle takip ederdim. Bu yazıların *Hisar* ve *Türk Folklor Araştırmaları* dergilerinde çıkmış başka yazılarla birlikte yer aldığı *İstanbul’un Ortası* (1977) adlı kitabının ilk müşterilerinden biri de bendim.

İstanbul’un Ortası, Malik Aksel’in çoğunu suluboya resimlerinde de anlattığı konular hakkındaki incelikli yazı-

¹ *Türk Edebiyatı*, nr. 1, Ocak 1972, s. 10-11.

² *Türk Edebiyatı*, nr. 2, Şubat 1972, s. 8-10.

3 Sezer Tansuğ, "Malik Aksel'in Ardından", *Gösteri*, nr. 76, Mart 1987, s. 65.

4 Oktay Akbal, "İstanbul'un Ortası", *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1978.

5 Kaya Özsezgin, "İstanbul'un Ortası", *Milliyet Sanat*, nr. 291, 2 Ekim 1978.

larından oluştuğu için ayrı bir önem taşır. Sezer Tansuğ, sanatçının "gözlemci duyarlılığı"nı yansıtan suluboya resimleriyle *İstanbul'un Ortası* arasındaki ilişkiye dikkatimizi çekmiştir.³ Ne var ki Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanan kitabın kapağında, Malik Aksel'in bu kitaptaki yazılardan herhangi biriyle ilgili bir suluboyası değil, bir gazete ressamının Direklerarası'nda hotozlu, feraceli bir kadını tasvir ettiği sıradan resmi konulmuştur. Oktay Akbal, *Cumhuriyet*'te çıkan bir yazısında haklı olarak kapağın kötülüğünden söz ediyor ve "Değerli bir ressamın yazdığı bir kitabın kapağına nasıl konulur böyle bir resim? Niçin Aksel'in o birbirinden ilginç resimlerinden biri konulmaz, anlaşılır şey değildir. Kitabın içinde birçok deseni var Aksel'in; sen onları bırak, git bir başkasına ilkel bir hotozlu İstanbul hanımı resmi yaptır!" diyor.⁴ Kapaktaki zevksizliği Kaya Özsezgin de işaret etmiş ve "Malik Aksel gibi Türk resminin belli bir döneminde etkili olmuş, Türk resim tarihine adını yazdırmış bir sanatçıya yakıştırılmama-lydı," diye yazmıştır.⁵

İstanbul'un Ortası'nın iki baskısında da "İçindekiler" bölümünün bulunmadığını hatırlatırsam, sanırım 1977 ve 2000 yıllarında Kültür Bakanlığı'nın ne halde olduğu daha iyi anlaşılır. Öyle anlaşılıyor ki, Malik Aksel'in bir dosyaya koyup en güzel şekilde basılması ümidiyle bakanlığa gönderdiği yazılar, dosyanın kapağı bile açılmadan matbaaya gönderilmiştir. Bu yazılar dikkatle okunup tasnif edilmediği için yazarın aslında hatıratını yazdığı ve bu önemli hatıratın Osmanlı Devleti'nin son yıllarıyla Cumhuriyet'in ilk yılları hakkında benzersiz bir kaynak olduğu da fark edilmemiş, ayrıca yazarıyla ilişkiye geçerek yazıların hangi tarihlerde hangi gazete ve dergilerde yayımlandığını öğrenmek de kimsenin aklına gelmemiştir. Kültür Bakanlığı'nda, ikinci baskısının yapıldığı 2000 yılında da hiçbir şeyin değişmediği kitabın baskıya olduğu gibi gön-

derilmiş olmasından anlaşılıyor. İlk baskı hakkında yapılan eleştiriler kayda geçirilmediği için kapağa bu sefer de Thomas Allom'un bir gravürü konulmuş, üstelik kitabın herhangi bir yerinde bu gravürün kime ait olduğu da belirtilmemiştir.

Malik Aksel üzerinde çalışmaya başlayınca yaptığım ilk iş geniş bir tarama çalışması yaparak bütün yazılarının yayımlandığı gazete ve dergileri tespit etmek oldu. Böylece *İstanbul'un Ortası*'ndaki yazıların da -birkaçı hariç- hangi dergilerde ne zaman yayımlanmış olduklarını belirledim.⁶ Ardından bütün yazıları tek tek ele alarak imla problemlerini çözdüm ve gerekli gördüğüm hususlarda notlar düşerek metinleri daha anlaşılır kılmaya çalıştım.

İstanbul'un Ortası ve *Sanat ve Folklor* üzerinde çalışırken fark ettiğim önemli bir husus, bu iki kitaptaki yazıların gelişigüzel bir araya getirilmiş olduğuydu. Ayrıca *İstanbul'un Ortası*, konusu İstanbul olmayan birçok yazıyı ihtiva ediyordu. Murat Aksel'le de konuşarak bu kitabı sadece İstanbul yazılarından oluşan bir kitap haline getirmeye karar verdim ve yeni bir tasnif denedim. “İstanbul'un Ortası” başlığını uygun gördüğüm birinci bölümde eski İstanbul hayatının anlatıldığı yazılara, “Masal Olmuş Gerçekler” başlıklı ikinci bölümde ise yazarın ağırlıklı olarak hatıralarını anlattığı yazılara yer verdim. İkinci bölümdeki yazıların bazılarında, Malik Aksel, ilkokul öğretmenliği yaptığı Şile'nin Kayagöz köyünde yaşadıklarını ve Almanya hatıralarını anlatıyor. Bu yazıları, Ankara öncesi hayatının bir bölümünü kapsadığı için *İstanbul'un Ortası*'nda bırakmayı daha uygun buldum. Ankara yıllarını, dolayısıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarında başkentteki sanat hayatını yansıtan yazılarını da *Sanat ve Folklor* adlı kitabında değerlendirdim. Ayrıca kitaplarına girmemiş bazı yazılarına bu baskıda yer verdiğimi hatırlatmakta fayda görüyorum.

⁶ Bu çalışma sonunda ortaya çıkan kapsamlı Malik Aksel Bibliyografyası için bkz. Beşir Ayvazoğlu, *Malik Aksel-Evimizin Ressamı*, Kapı Yayınları, İstanbul 2011, s. 137-150.

İSTANBUL'UN ORTASI

MALİK AKSEL

Bilindiği gibi, Malik Aksel’in *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*’nın 1959 tarihli 5. sayısında yayımlanmış ve ayrı basımı yapılmış “İstanbul Mimarisinde Kuş Evleri” başlıklı önemli bir makalesi vardır. Bu makale bağımsız bir kitap olacak hacimde olmadığı için bir çözüm bulmak gerekiyordu; en doğru çözüm *İstanbul’un Ortası*’na üçüncü bölüm olarak ilave edilmesiydi. Böylece büyük ölçüde eski İstanbul’un anlatıldığı yazılardan oluşan zengin bir kitap ortaya çıkmış oldu.

Malik Aksel’in “İstanbul’un Ortası” adlı bir suluboya resmi vardır. 1982 yılında Cumalı Sanat Galerisi’nde açılan sergisinde teşhir edilen bu resmin nerede olduğunu maalesef bilmiyoruz. Bu resmin en azından bir fotoğrafını bulabilseydik kapak resmi olarak onu tercih edecektik.

Malik Aksel Külliyyatı’nın dördüncü kitabı olarak kültür ve sanat dünyamızın dikkatine arz ettiğimiz *İstanbul’un Ortası*’nı zevkle okuyacağınızdan eminim. Bu vesileyle Malik Aksel’in kültür ve sanat dünyamızın gündemine yeniden taşınmasına izin veren Murat ve Nuri Aksel kardeşlere, ayrıca kitabın en iyi şekilde okuyucuya ulaşmasını sağlayan Kapı Yayınları’na teşekkür ediyorum.

Beşir Ayyazoğlu
Altunizade, 18 Mart 2011

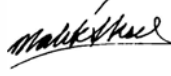

BİRİNCİ BÖLÜM
İSTANBUL'UN ORTASI

Direklerarası'nda Ferah Tiyatrosu.

İSTANBUL'UN ORTASI

Şehzade Camii'nin Vefa'ya dönen köşesinde somaki bir mermer sütun vardır. Bu sütunun alt kısmı yolun yükselmesi dolayısıyla toprağa gömülmüş bir hâldedir. Bu somaki sütun üzerinde görülen demirden bir mil onun kendi çevresinde döndüğünü gösterir. Halk bu sütunun İstanbul'un ortasına işaret olduğuna inanırdı. Bu düşünceyle haritaya bakıldığı zaman eski İstanbul'un ortasının bu bölgeye rastladığı gerçeğine vanılır.

Aslında Vezneciler, Direklerarası, Şehzadebaşı, Saraçhane bir bütündür. Çok defa hepsine birden Şehzadebaşı denir. Bu semt sade bir coğrafi merkez değil, İstanbul'un aynı zamanda bir kültür, sanat merkezidir de.

Sultanahmet'ten Divanyolu ile bir kültür çizgisi Şehzadebaşı'nda son bulduğu gibi, Fatih'ten gelen bir kültür çizgisi Süleymaniye, Lâleli ve Aksaray'dan gelenlerle birleşir. Bu bölge Türk gelenekleriyle yoğrulmuş bir bölgedir. İstanbul'un birbirine en yakın sanat ve kültür eserleri burada yan yanadır. Yanan, yıkılan camiler bir yana bırakılırsa Camcı Ali, Kuyucu Murad Paşa, Kalenderane, Balaban Ağa, İbrahim Paşa Camii, dev Şehzade Camii, bitişiğinde de Burmalı Camii ve Altunizade Camii arka arkaya dizilirler.

1 Abdürrezzak Abdi Efendi (1885-1914). Ortaoyunu ve tulûât sanatçısı. Şehzadebaşı'nda Handehane-i Osmani adlı tiyatro kumpanyasını kurdu. Geçen yüzyılın başlarında İstanbul'un en tanınmış komiklerinden biriydi.

2 Şekerci Cemil Bey (1867-1928). Şehzadebaşı'nda doğan Udi Hâfız Cemil Bey, aynı semtte 16 yaşında şekercilik yapmaya başladığı için "Şekerci" diye tanınmıştır.

Bu ibadethaneler çevresinde tiyatrolar, çalgılı kahveler, Karagözcüler, meddahlar, ortaoyuncular, daha neler yok...

Beş tiyatro sade iki yüz adımlık Direklerarası'nda hemen hemen yan yana gibi bir şey. Kütüphaneler, mektepler, medreseler de eğlence yerleriyle bitişik sanki. O kapalı devirde, buranın tiyatroları Ramazan'da kadınlara dahi açıktı.

Camiye, teravihe giden, başında abanî sarık bulunan Abdi (Abdürrezzak)¹ namazdan sonra Kel Hasan'la birlikte tiyatroya koşuyordu. Bunlar oyun seyretmeye değil, oyun oynamaya koşuyorlardı. Bununla beraber arkadan, cemaat da onları takipten geri kalmıyordu.

O zamana göre en açık saçık oyuncular, kadınlar Direklerarası'nda idi. Bu tiyatrolara çarşaf, feraceli kadınlar girerdi, ama bunlar localarda, kafesler arkasında idiler. Bu kafeslerin çitaları öyle aralıklı idi ki kadınların yüzlerindeki benler tek tek sayılabilirdi.

Arada bir gazetelerde "Berat Gecesi Kandil-i Şerifi veya Kadir Gecesi münasebetiyle tiyatromuz kapalıdır" gibi ilânlar görünse de ertesi gün udi ve bestekâr Şekerci Cemil'in² kardeşi Şehzade Camii imamı Hafız Tefik Efendi, cemaati tiyatroya yetiştirmek için teravihte daha rükûa varmadan secdeye varır, yirmi dakikada namazı kıldırır.

İstanbul'da hiçbir yerde devamlı gazino, tiyatro tutu-namazken Direklerarası, meşhur kahveler ve tiyatrolarla doludur. Bir ara Yeşiltulumba'da Hacı İzzet Efendi'nin Dilküşa Kiraathanesi'nde tiyatro oynatılmıştır. Tiyatro olduğu zamanlar mahalle halkı boş durmadı. "Burada evliya var" diye mahkemeden heyet getirtti. Meşhur Arap Abdullah da bu işe karıştı. Serkomiser İshak Necati'ye, Zabtiye Nâzırı Şefik Paşa'ya tesir ettiler, birkaç gün içinde tiyatro apar topar buradan kaldırıldı.

Bu olayı Abdülhamid devrinde Mısır Kethüdalığı, sonradan Evkaf Muhasebeciliği yapan Şefik Bey'in oğlu İffet Bey anlatmıştır. Bu zat bizdeki tulûat kumpanyalarının geçmişini pek iyi bilirdi. Bütün aktörlerle ahbaplık ederdi.

Az zaman sonra burada evliya var diye tiyatro kapanmışken, Direklerarası'nda Osman Baba Türbesi, oyunlusazlı Fevziye Kırathanesi³ yanında olduğu hâlde bu defa bu kırathane kaldırılmadı, yol açma bahanesiyle bu türbe bir gecede belediye amelelerinin rivayete göre yeşil saplı kazmalarıyla ortadan kaldırıldı.

Halk bu olayı hoş karşılamayınca buradan insan kemikleri değil de, hayvan kemikleri çıktığı rivayetleri ortaya yayıldı. Bunu kim görmüş, sonra Osman Baba kimdir, bilen yoktur.

Vaktiyle İstanbul'un her köşesinde bir yatır bulunurdu. Bunlara mumlar dikilir, bezler bağlanır, adaklar adanırdı. Bunlardan biri Unkapanı'nda türbesi bulunan Na-

Direklerarası'nın eski bir fotoğrafı.

3 Fevziye Kırathanesi, Şehzadebaşı'da, şair, yazar ve musikişinasların devam ettiği büyük, nezhir bir kahveydi ve en parlak zamanlarını II. Abdülhamid devrinde yaşamıştı. İstanbul'un en seçkin hanende ve sazandeleri Ramazanlarda bu kahvede fasıl geçerlerdi. Bu fasılların alâlade olmadığı, Tanburi Cemil, Şekerci Cemil, Rauf Yekta ve Lemi Atlı gibi büyük musiki üstadlarının zaman zaman yollarını Fevziye Kırathanesi'ne düşürmelerinden anlaşıyor. Kemah de bir yazısında, Keremî Tatlıos takımının bu kırathanede Ramazan dışındaki aylarda cuma ve pazar günleri "icrâ-yı âhenk" ettiğini söyler. Bu kahvede II. Meşrutîyet'ten sonra da sık sık konferanslar verilirdi.

lını Memi Dede idi. Bu zat III. Murad'ın rüyasına girerek kendisinden bir türbe ve bir de tekke istemiş, hemen dileği yerine getirilmiş.

Günün birinde Unkapanı'nda büyük bir yangın çıkar, Şehzadebaşı'na kadar yayılır. Dedesinin dükkânında nalıncılık yapan Hüseyin Çelebi, “Ben dedemin dükkânında yanarım da buradan çıkmam,” diyerek alevler içinde kalıyor, elbisesi, sakalı yanıyor kendine ve dükkânına bir şeyler olmuyor. Bu takunyacı ustası sağlığında dedesi gibi erenlere karışır ve dedesinin türbedârı olur.

İstanbul'da 1948'de yanan Güzel Sanatlar Akademisi'nde hiçbir resim kurtulamamışken, yalnız ünlü ressam Osman Hamdi Bey'in kendi yüzünü gösteren resminin yanmaması olağanüstü bir hâldi. Acaba Osman Hamdi resmi yerine kendisi alevler arasında kalsaydı resmi gibi kurtulsaydı keramet göstermiş olur mu idi? Güzel Sanatlar denince nedense insanlar bu gibi olaylara inanmıyorlar. Nitekim yangın 1 Nisan'a rastladığı için itfaiye bile buna inanmamış, ressamlar ise yerlerinden kıvıldamamışlar. Neticede takunyacı ustası erenlere karışmış, halkın sevgilisi olmuş, Hamdi Bey'e ait bu olay da unutulmuş, önemli görülmemiş.

Bir zamanlar Direklerarası'nda Minakyan'la beraber çalışan aktör Hulusi Bey, nevi şahsına münhasır bir sanatçı idi. Sahne arkadaşlarına benzemezdi. İçkiye, bohem hayata, harabatiliğe özenmezdi. Tiyatroya, mabede girer gibi huşu duyarak girerdi. Sanat ona bir şey kazandırmadığı hâlde ona yürekten bağlıydı. Başarılı oyunlarından birkaçı şunlardır: “Ekmekçi Kadın”, “Kantocu Kız”, “Dilenci Kız”

Bir gün aktör Hulusi Bey, tiyatro arkadaşlarıyla konuşurken damdan düşer gibi:

— Ben öldüğüm zaman cenazemde padişah bulunacaktır, der. Arkadaşları bununla alay ederler, hatta biraz da bunadığına hükmederler. Bir hafta, on gün kadar bir

zaman sonra Sultan Reşad, Eyüb’e Cuma selâmlığına gidiyor. Cuma namazından sonra padişah musalla taşı önüne geliyor, namaza duruyor. Burada musalla taşı üstünde tabutu bulunan aktör Hulusi Bey’di. Büyük bir cemaat ortasında Sultan Reşad ve aktörün arkadaşları saf saf el bağlamışlardı.

Namazdan sonra aktörlerin konuştukları tek şey Hulusi’nin bir müddet önce söylemiş olduğu sözdü. Hepsisi de “İnanılacak şey değil, buna tesadüf denebilir mi?” gibi sözler ağızlarından eksik olmuyordu.

Bu olayı anlatan yine aynı zat, İffet Bey’di. Fakat bugün ne mezarı ve ne de dikilmiş taşı var. Adı bile unutulmuştur. Bu sanatçının mesleği o zamanlar küçümşenen aktörlük olmasaydı belki de ermişliğinden söz edilecek, mezarında kandiller yanacaktı.

İlk defa Bursa’da Karagöz’ü resimlerle oynatan Şeyh Küşterî’dir. Sanat yoluyla şeyhlik mertebesine ulaşan Karagözcülerce evliya sayılan bu pîrin de bugün mezarı üstüne türbe değil, apartman yapılmıştır. Altı yüz sene evvel Karagöz’ü diriltten, ona suret veren Şeyh Küşterî’nin hayal perdesi, ne yazık ki çağımızda başına yıkıldı. Yalnız Karagöz’ün perdesi değil bütün tulûat oyuncularının perdeleleri başlarına yıkıldı. Türk zevki, sanatı bir mum gibi Direklerarası’nda eridi. Mum gibi Direklerarası’nın direkleri çöktü.

İstanbul’un ortasını gösteren direk de yan yatmış, ilânlarla kapanmış bir hâlde. Artık İstanbul’un ortası Şehzadebaşı’nda değil, o işaret eski İstanbul’a aitti. Bugün bu döner direk dönmez oldu. Türk sanatı Direklerarası’ndan uzaklaştı; yalnız nereye gitti, o belli değil.

Türk Edebiyatı, nr. 2, Şubat 1972, s. 8-10.

DİREKLERARASI, ÂŞIKLAR

Çoğunlukla hemen her yerde oyuncu ve çalgıcıların maceraları dilden dile dolaşır, bunların hikâyeleri, özel hayatları ele alınır. Halk arasında bu tarafları düşünülmemeyen sanatçı pek akla gelmez. Bir vakitler Galata'da Pirinççi Ali Efendi Gazinosu'nda Arap İbrahim Efendi'nin yanında Selânikli bir Musevi kızı bulunuyordu. Esmer, kara kuru bir kızdı. Ama sesi hem güzel hem de dokunaklı idi. O zamanlar gözlerinin güzelliği ile tanınmış bir delikanlı vardı. Bu kız onu gazinoda görünce birden bir çılgılık koparır, söylediği şarkıyı en tiz perdeye çıkarır ve gözleri dolu dolu olur. Bu olayı eski gazetelerin birinde, meşhur tarihçi Abdürrahman Şeref imzası ile okuruz. Genç kızın söylediği şarkı şudur:

*Nâr-ı gam cevri ile cismimi büryân eder
Bir nîgehi cânımı bin kerre kurbân eder*

Bu sanatta bu gibi olaylara sık sık rastlanır. Hele İstanbul'un o namılı ilk kantocusu⁴ Peruz'un âşıkları, sevdalıları, hayranları belki de saçlarının telleri kadardır. Tiyatroya sade onu seyretmeye gelenler bir hayli idi.

Peruz'un tutkunlarından biri de Üdî İhsan'dı. Bir zaman birbirine âşık olmuşlar, bir zaman birbirine düşman.

⁴ İtalyanca şarkı söylemek anlamındaki "cantare" kökünden gelen "kanto", Osmanlı dünyasında XIX. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan popüler şarkıların genel adıdır. İstanbul'a gelen gezginci bir İtalyan tiyatrosunca söylenen şarkılardan etkilenen Ermeni asıllı bir sanatçı Peruz Terzakyan tarafından başlatıldığı söylenir. Peruz'un yeğeni Şamram Hanım'ın ve diğer kantocularının devam ettirdiği bu şarkı türü, ritmik yapısıyla bir dönem Şehzadebaşı'nda odaklanan Osmanlı eğlence hayatının vazgeçilmeziydi.

Peruz onu başından savmakla kalmıyor, bir de onu hicveder bir kanto yapıyor:

*Kalafata yatmış köprü dubası
Biçimine bakmaz süprüntü kovası*

O devirde paşalar, rütbeliler tiyatrolara gidemediklerinden bu sanatçıyı konaklara çağırırlar, cariyelere hususî dans dersi, musiki, hatta kanto öğretirlerdi. Nitekim bazı konaklarda tiyatroya benzer hususi eğlenceler tertip edilir, kantolar dahi söylenirdi.

Yine o devirde Şehzadebaşı (hakkında) geleneklerine sıkı sıkıya bağlı çevrelerde neler işitilmezdi. Zengin bir ailenin oğlu olan Paşazade Refet Bey, kantocu bir kıza yanıp tutuşuyor, malını mülkünü satıp, işini gücünü bırakıp sırf sevgilisi ile yan yana bulunmak için sahneye çıkıyor, aptal rolü alıyor. Direklerarası'nda bu rolle şöhet kazanıyor. Aslında onu o hâle getiren de sevgilisi idi. Daha doğrusu o, sevda yüzünden budalalaşmış bir adamdı, gerçek hayatının rolünü oynuyordu.

Bunun gibi yine bir kantocuya tutkunluk gösterip âşık olan İmam Hakkı'nın başından geçenler bir romana konu olabilir.

Aksaray'da Yüksekaldırım Mahallesi'nin imamı olan Hakkı Efendi, aynı zamanda bir Rufâî tekkesi şeyhi idi. Meşhur Küçük İsmail Efendi kumpanyasında çalışan Dikburun Virjini diye meşhur bir kantocuya kendini kaptırır, onunla evlenir. O zamanlar Direklerarası'nda üç Virjini olduğunu Dümbüllü İsmail Efendi söyler. Daha açıkçası, bu sanatçı Komik-i Şehîr⁵ Nâşid'in karısı olan Virjini değıldir.

Tarih, şeyhliği şahlığa tercih edenleri kaydediyor, ama oyuncululuğı tercih edeni kaydettiğı işitilmemiştir. İmam Hakkı Efendi aşk uğruna önce imamlığı bırakmış, sonra

Kantocu Peruz.

⁵ Komik-i şehîr: Meşhur komik.

da tarikat tacını başından çıkarıp kırmızı ortaoyunu kavu-
ğunu başına geçirmiştir.

Bu zat ilk defa Komik Şevki'nin tiyatrosunda oyuna
çıkmiş. Abdi gibi iriyarı olmasına rağmen, en çevik hare-
ketleri de kolaylıkla yapardı. Oynarken sade seyircileri de-
ğil oyuncularını da güldürürdü. Komiklikte Şevki dahi
onunla yarışa çıkamazdı. Yedi sene fasılasız aynı işe devam
eden, nevi şahsına münhasır bu adamın, yaşlıların hafıza-
larında kalan hatıralarından gayri bir şeyi kalmamış. Ne bir
fotoğrafi ne de bir yazılı hatırası. Ne yazık ki Abdi, hatta
Kel Hasan'ın da eli süpürgeli bir resmi yoktur.

Bir gün Abdi, Kel Hasan, Küçük İsmail, İmam Hak-
k'ının bulunduğu Rufâi tekkesine uğrarlar, hem de zikir
ve devran sırasında. İmam Hakkı bunları görünce şaşırır,
el değdirmekten başındaki tarikat tacını bir alına bir de
ensesine doğru götürür, âyini oyuna çevirir. Bu davranış-
ını tuhaf bulanlara verdiği cevap, "Bana bir hâl oldu, ken-
dimi tiyatroda sandım!" der. İkinci bir İsmail Hakkı da
Evkaf mümeyyizlerindendir. Babası Haydar Camii müte-
vellilerinden Halid Efendi'nin oğludur. Bu da bir Musevî
kantocu kıza tutulmuş, onunla evlenmiş ve bu kadına
Hikmet adını vermiş.

O zamanlar, kantocular daha kimleri çileden çıkarma-
mışlardır. Bu sebepten oyundan sonra ortalarda görün-
mezler, kapalı bir kira arabası ile uzaklaşırlardı. Çünkü bu-
rada tecessüsü ileri götürenler de bulunurdu. Bunların fo-
toğraflarını koyunlarında saklayan paşazadeler, beyzade-
ler, kabadayılar kimler bulunmaz.

Beyoğlu'nda bu işi kestirme yoldan halleden, Şehremi-
ni Rıdvan Paşa'dır. Fransız vodvilleri oynayan Konkordi-
ya Tiyatrosu'na dadanan oğlunu buraya devamdan men
için bir çare buluyor, o da tiyatroyu kapamak. Böylelikle
oğlunu açık saçık Fransız kızlarına âşık olmaktan korur.
Bunu da Mustafa Nihat'tan öğrenmiş bulunuyoruz.

Şehzadebaşı bir tezatlar yeridir. Bir taraftan vaizler tiyatroya gitmeyi günah sayarken bir taraftan da meddahlar taklitler yaparak:

— Tiyatroya gidende, çılbah kızlar görende, geğre suyu (rakı) içende, kapan da kaçan mı cenneti? diyorlar.

Diğer taraftan da meşhur Kevâkibizâdeler'den Kanbur Molla Selâhaddin, ilmiye sınıfından olduğu hâlde Ferah Tiyatrosu'nu işletiyordu. Kendisi ayrıca Meşihatte memurluk da etmişti.

Hocalar içinde sanatın çeşitli dallarında başarılar gösterenler, övülenler az değildi. Bunlardan biri de Karagöz üstadı Salkımsöğüt Tekkesi Şeyhi Fehmi Efendi'dir. Zamanında Karagöz'de en ileri gidenlerden biri idi. Hoca Şevki de ağırlama, çiftetelli, kasap havasının rakipsiz üstadı idi.

İstanbul'un meşhur kantocuları ile ilişki kuranlardan biri de, eski Mısır Kethüdası Şefik Bey'in oğlu İffet Bey'dir. Bu zat, Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi'ni bitirmiş, Hukuk Mekteb-i Âlisi'nden mezun olduğu hâlde ömründe bir lira bile kazanmamış bir mirasyedi idi. Anlatığına göre buna sebep anası idi. Oğlunun çalışarak yorulmaması için ceplerini para ile doldurur, güya onu mahrumiyetlerden, sıkıntılardan kurtarırdı. Bu da bir yorgunluk çekmeden cebine giren paraları gönlünü kaptırdığı kantocu kızlara yedirir, kesesinin ağzını kapamayı bir türlü bilmezdi. İffet Bey de kantocular yüzünden tiyatroya merak salmış, ama başkaları gibi tiyatroda oynamamış, tiyatroyu evine getirmiş yahut evini tiyatro hâline sokmuş. Hatta bir ara Fecr-i Âtî mensupları burada toplanıp temsiller verirdi. Yine bu konakta "Çifte Sağırlar" komedisinde Safi Necip, ilk jönlerden Salih Fuad, Hıfzı Tevfik, Enis Behiç rol almışlardır. Bu konak Divanyolu'nda, Kaliçeci Hasan Ağa Camii yanında idi. Yenene yanana dağlar dayanmaz. İlk bu konak, arkasından Gedikpaşa'da eski canbazhane

Ferah Tiyatrosu.

6 Elde avuçta bir şeyin kalmadığını anlatmak için kullanılan bir deyim.

7 Cumhuriyet devrinde sahneye çıkan ilk kadın sanatçılardan olan operet, tiyatro ve sinema oyuncusu Şevkiye May (1915-1973), Komik Şevki Bey'le kantocu Mari Ferah Hanım'ın kızıdır.

meydanı, Güllü Agob'un oyun oynattığı arsalar yok pahasına Azaklara satılıyor. Aksaray'da Tevekkül'de büyük bahçeli köşk haraç mezat elden çıkarılıyor. Son elde kalanları da kantoculara yedirip *ibibillah sıvri külalâ*⁶ kalınca, değil kantocular, eski konağın uşakları bile onu görmezlikten geliyorlardı.

Ne gariptir ki, vaktiyle herkesin yüreğini oynatan kantocular da İffet Bey'den iyi bir durumda değillerdi. Bunların en meşhuru sahneye Kleopatra gibi tahtirevanla çıkan Peruz, Beşiktaş'ta Değirmencileriçi denilen yerde ahşap bir evin bodrum katında, kimsesiz yapayalnız hayata gözlerini yumuyor. Şevki Şakrak adında bir aktör de ona son dinî vazifesini yapıyor. Bu aktörü Şevkiye May'ın babası Şevki ile karıştırmamalıdır.⁷ Bu o derece tanınmış bir aktör değildi.

Nedense kantocuların birçoğu aynı akıbete uğramışlar-ken arkalarından söylenen sözler daha acıklıdır. (Yıktığı evlerin, söndürdüğü ocakların âhı tuttu.) Bu arada insaflı olanlar, hatta gözyaşı dökene de yok değildir. Her şey çabucak unutulur hatta bizi güldürenler, neşelendirenler de.

Bir Ramazan gecesi Damat İbrahim Paşa Medresesi arkasında mektep sokağında Berlin Sefiri Galip Bey'in karısı Şehime Hanım'ın konağı önünde Abdülhamid'in seryaveri Fehim Paşa'nın arabası görünür. O vakitler bu paşanın bir canbazhane müdürü olan Morgan'ın kızı ile macerası dillere destan, romanlara konu olmuştur. *Margarethe ve Fehim Paşa* diye eserler çıkmış, hele resimleri Avrupa'ya kadar yayılmıştır. Bu paşa Abdülhamid'in süt kardeşi Esvabçibaşı Ahmet Bey'in oğludur. Padişaha yakınlığından hünkâr yaveri olmuş, şımardıkça şımarmış, aşk sahnelerinde at oynatmış, bu yolda şöhret kazanmış.

Bir gün Nureddin Sevin, annesi ve kendinden on yaş büyük ablası ile Şehime Hanım'ın konağına doğru ilerlerken, annesi birden oğlunun kolundan öyle bir çeker ki,

çocuk yerlere yuvarlanır. Pantolonu boydan boya çamura batar. Buna da sebep yetişkin, alımlı ablasının Fehim Paşa'nın gözüne görünme korkusu. Çünkü o zamanlar Fehim Paşa'nın çapkınlıkları, cesareti son haddini bulmuştur. Yalnız oyuncu kızlar değil, nerede bir güzel kız görse, onu elde etmeye çalışır, olmazsa adamları vasıtasıyla kız kaçtırdı. Bu olay 1906 yılına rastlar.

O kaçgöç devrinde Direklerarası'nda tiyatroların önünde kaçgöç kalmamıştır. Burada, erkekler kadınlar birbirlerine sürünür gibi geçerler. Uzaktan birbirini görülenler burada yan yanadırlar. Son moda çarşaflar, en açık renkler, bayıltıcı kokular, şaşırtıcı bakışlar, gülüşmeler...

Burası sevmek sevilmek isteyenlerin kaynaştığı bölge... İğne atılsa yere düşmez. Genç kızlar, erkek denilen bilmeceyi çözmek için cesaretlerini artırmışlardır. Peçeler açılmıştır, yüzler parlak boyalarla boyanmış portrelere benzer. Asıl oyunlar, tiyatrolar burada bu caddede oynanıyor. Gerçek jönprömiyeler, gerçek gözü yaşlı karasevdalılar, bu beş tiyatronun bulunduğu Direklerarası'nda bu sıkışıklık arasında sevgilisine gizlice mektup verenler, olmazsa çimdik atanlar az değildir.

Kızlarına kısmet arayan analar için Direklerarası bulunmaz bir yerdir. Taşıp dökülen bu kısmet bolluğu mesirelerde bile görülmez. Kadın erkek her sevgili kalbindekini, rüyasında gördüğünü arar.

Yalnız genç kızlar değil, delikanlılar da son moda en şıslı elbiseleriyle burada görünürler. O zamanın modası şık fesler, plastron kravatlar, reye pantolonlar, süet iskarpinler, kumru rengi tozluklar, hatta gümüş saplı bastonlar...

Güzel olan her şey burada, hatta tiyatrodan çok, dışarıda...

Türk Edebiyatı, nr. 8, Ağustos 1972, s. 14-17

HARP İÇİNDE TİYATRO

Malik Akel

C umhuriyet devrine gelinceye kadar İstanbul'da gece hayatı yoktu. Sadece Ramazan ve donanma gecelerinde kadınlar sokağa çıkabiliyorlardı. Ama yine de yalnız değillerdi. Yanlarında muhakkak bir kösemen⁸ bulunurdu. Hele Arap bacı süt kuzularını kurtlardan korumak için elinden geleni yapar, yanından kalın bastonunu, şemsiyesini eksik etmezdi.

Bu ayda mahalle çocukları çanak içine bir kandil veya mum koyarak akşam saatlerinde kapı kapı dolaşır, evlerden para toplarlardı. Bu arada da hep birden nağme ile:

*Yağ parası
Mum parası
Akşam oldu
Kandil parası
Kömürlükte kömür
Hanımlara ömür
Merdivenden iniyor
Bize para veriyor
Yağlı kapı, ballı kapı
Halkası büyük renkli kapı
Âmin Âmin...*

⁸ Kösemen. Sürünün önünden giderek ona kılavuzluk eden koç ya da teke; yol gösterici, kılavuz.

diye bir türkü veya dua tutturlar, para vermeyen kadınların fenerlerine taşlar atarlardı. Kadınlar çocuklara çıkışır, çocuklar da bağrışarak kaçışır. Böylece sokakta bir cuncunadır başlardı.

Birinci Cihan Savaşı sırasında kimsenin kimseye para değil, hiçbir şey verecek hâli, takati kalmamıştı. Dilenciler bile dilenmekten umutlarını kesmişlerdi; açlık, yoksulluk her yanı sarmıştı. Yalnız insanlar değil, hayvanlar da açtı. Cami avlularında güvercinlere mısır, buğday verilemediğinden bunlar da uzaklara göç etmişlerdi. Bugün ise güvercinler yem yiye yiye tavuklar gibi uçmayı unutmuşlar, hatta elle tutulur hâle gelmişlerdir.

Hayvanların sevimlileri şehirden uzaklaşmışlar, sevimsizleri, kan emicileri, zehirleyicileri insana saldırdıkça saldııyorlardı. Onlar da açtı.

Geceleri uzaktan, bir pencereden bir ışık göründü mü bu ev halkının tahtakurusu topladıkları belli olurdu. Tahta evlerde tahtakuruları durmadan ürüyordu. Sefalet, açlık insanları kuruttuğu yetmiyormuş gibi bu hayvanlar da insanları durmadan kurutuyorlar, benizlerini solduruyorlardı. Geceleri dizi dizi insan kokusu gelen yerlere doğru akına başlıyor, kısa bir zamanda biri bin tane oluyordu.

Bu yaratıkların saldırısından kurtulmak için türlü çareler bulunmuş. Başta gaz yağı, ama bu da İstanbul'da lâmbalara yetmemektedir. Bir de bu dert... Geceleri tahtakurusu tutmak için lâmba yakmak lâzım, sonra da tahta aralarına gaz dökmek. Her şeyin kıt olduğu bu devirde gazyağı da vesika ile idi.

Bu sırada ağızdan ağıza bir haber yayılıyor. Gazyağına insan sidiği karışırsa gaz gibi yanarmış diye. Birçokları bunu denediler. O günlerde Feylesof Rıza Tevfik'in bir kitabı dillerde dolaşıyordu:

*Malik Aksel çizgileriyle
tahtakurusu toplayanlar.*

*Gaz yok dediler bu da naz dedim
Yüz dirhem verdiler pek de az dedim
Şişeye işedim işte gaz dedim
Kenef kandilidir lâmbayı seyret*

İyisi mi, dut yaprağını kurutup un gibi ufalayıp tahtakurusu yuvalarına serpmek... Gerçekten bu toz bir şey bırakmıyor. Ama beş on gün sonra yine bir saldırı, öncekinden beter. Bu kez buna da alışmışlar.

Halk yangın yerlerine koşuyor, yıkık duvar diplerinde bulunan yapışkan ballıbaba otlarını topluyor, yer yatakları kenarlarına yayıyor, ökse gibi bunlara yapışan tahtakuruları kımıldamaz hâle geliyor. Bunlar böylece yapışkan ballıbaba otları ile salkım saçak çöp tenekelerine atılırlar.

Artık ballıbaba otları üstünde tahtakuruları bulunmuyor. Aradan yine kısa bir zaman geçiyor, sanki tahtakuruları kanatlanıp yataklar üzerine uçuyorlar. Otlar üstünde ise bir tane dahi yok. Bu insanın aklına durgunluk verecek bir olay. Buna akıl erdirmek için duvarlara bakmak gerek. Karanlıkta yapışkan otlara yaklaşımdan birer hırsız gibi duvarlara tırmanan tahtakuruları dizi dizi tavana akın ediyorlar. Sonra da buradan kendilerini aşağıya yataklara doğru salıyor, daima insanı hedef alıyorlar. Anlaşıyor ki, açlık insanlar gibi onların da zekâlarını biliyor.

Sokaklarda yiyecek içecekten çok piretozu, sinek kâğıdı, haşarat tütsüsü, bit için cıva merhemi satılıyor. Ama tahtakurusu, tahtabiti ise tahta evler durdukça duracağı benzemiyor. Bunun tek düşmanı yangınlar. Bunu da kim akla getirebilir. Bu, tahtakurusu için yorgan yakmak gibi bir şey.

Ekmekğin buğdaydan yapıldığını sadece kitaplar yazıyorlar. Hâlbuki buğdaydan gayri nelerden ekmek yapılmıyor. Mısır koçanı, süpürge tohumu, hatta Kâğıthane’de bulunan bir çeşit çamur buna katılıyor. Bunun arşivlere geçtiği bir gerçek.

O devirde Almanya’da yapma yiyecekler almış yürümüş; çayın, kahvenin, şekerin “ersatz”ları çıkmıştı; sonra kâğıttan elbiseler, pabuçlar, yalnız bunlarla fazla yağmurda durmamak gerekli. Piyasaya yayılmış olan bu eşyaların görülmediği alan yok.

Bir ara “Alman Fıstığı” diye bir çekirdek elden ele dolaşıyordu. Bu üç köşeli, sert kabuklu fıstık, kayın ağacı tohumudur. Açlığı unutturuyor. Sakız gibi insanı oyalıyor. Sonra da yedikçe insanın ağzı deve gibi köpürüyor, midesi kaynıyordu. Buna Alman fıstığı denmesinin sebebi bu gibi şeylerin oradan gelmelerinden dolayı idi. Aslında bu da yerli bir buluştu. Bir kilosu soyulunca bir avucu bile doldurmuyordu.

Suni gıdalardan sonra akıl almayacak daha neler meydana çıktı. Bir ara Avusturya İmparatoru İstanbul’a 32’lik büyük bir top hediye etti. Her şeyi tamam olan bu top

Hâtıra-yı Celâdet Topu.

9 Normal top ölçülerinde tahtadan imal edilen bu top, Ocak 1916’da Harbiye Nâzırı Enver Paşa tarafından Almanların da katıldığı bir törenle Beyazıt Meydanı’nda, Harbiye Nezareti giriş kapısının önüne yerleştirilmişti. Bu top, hâlen Askerî Müze’de muhafaza edilmektedir.

10 Muallim M. Cevdet (İnançalp). 1883 yılında Bolu'da doğdu. Darülmualimîn'den mezun oldu. Darüşşafaka'da öğretmen olarak çalıştı. İki yıl sonra istifa etti ve Bakû Cemaat-ı İslâmiyesi'nin davetlisi olarak Azerbaycan'a gitti. Bakû'deki görevi sırasında bir süre Avrupa'ya .gitti, pedagoji ve tarih incelemeleri yaptı. Görev yaptığı okul, ikinci sene sonunda Rusya hükûmetinin müdahalesiyle kapatılınca yurda döndü. Hükûmetin tahsil için Avrupa'ya gönderceği öğrenciler arasına alınması için yaptığı müracaat reddedilince kendi sınırlı imkânlarıyla Avrupa'ya gitti. 1910 sonlarında doğru İstanbul'a döndü ve Paris'te tanıştığı Satı Bey tarafından Darülmualimîn'e öğretmen olarak alındı. Fransızca, İngilizce, Rusça, Almanca, Latince Arapça ve Farsçanın yanı sıra Türkçenin bütün lehçelerini biliyordu. Darülmualimîn dışında birçok okulda öğretmenlik yapan Muallim Cevdet, 1932'de Başvekâlet Tarihî Evrak Tedkik Heyeti Reisliği'ne, üç yıl kadar sonra da İstanbul Kütüphaneleri Tasnif Heyeti Reisliği'ne tayin edildi. Son görevi sırasında vefat eden (3 Aralık 1935) ve Edirnekapi Mezarlığı'nda toprağa verilen Muallim Cevdet, hayatını kitaba vakfetmiş ve bütün kazancını kitaba harcamış büyük bir âlimdi. Olağanüstü zenginlikteki kütüphane ve arşivini yakın arkadaşları Osman Nuri Ergin, Dr. Süheyl Ünver ve Raif Yelkenci'nin teşvikleriyle, vefatından üç ay önce Belediye Kütüphanesi'ne hediye etmiştir. Günümüzde Atatürk Kıtâplığı adıyla faaliyet gösteren bu kütüphanede 757 yazma, 2920 eski harflı basma, 4478 yabancı dil, 199 mektep kitabı ve 40 zarf içinde 1136 evrakı bu-

dünyanın en tehlikesiz topu idi. “Hâtıra-i Celâdet” adı verilen bu top Beyazıt Harbiye Nezareti kapısı önüne konmuştu.⁹ Para ile alınan altın, gümüş, demir, çiviler buna çakılıyordu. Paraları da harp malûllerine veriliyordu. Zengin müesseseler ise bu topa altın çivilerle adlarını yazıyorlardı. Bu tahta top bugün eski Askerî Müze olan Aya İrini Kilisesi bodrumundadır. Daha doğrusu çürümeye terk edilmiş durumdadır. Üzerinde altın çiviler değil, sade paslanmış demir çiviler görünüyor.

İnsanlar zenginleşince demokrasiden söz etseler dahi yine aristokrasinin hasretini çekerler. Tarih bu gibi aldatmacalarla doludur. Bir zamanlar bir Hind mihrâcesi, sarayı önüne büyük bir altın top koydurmuştu. Bu topun mihracenin servetini göstermeden başka işe yarar bir yanı yoktu. Vazifesi bundan ibaretti.

Sonra yine kimin aklına gelir Kuveyt emirinin altın otomobilinin İstanbul'dan geçeceği? Varlık insanı şaşkına çevireceği gibi yokluk da şaşkına çevirir.

Birinci Cihan Savaşı'nda yatılı okullarda en heyecanlı yarışma yemek zili çaldığı saatti. Selim Sırrı Bey'in emriyle okunan yemek duası ise yarı aç yarı tok çocukların ağızlarından eksik olmuyordu. Bu duayı İbrahim Alaeddin Bey yazmış, Musa Süreyya Bey bestelemiştir.

*Şükran ile demsâz olalım gür sesimizle
Güldestelerin şîve-i şükrânesi jale*

diye başlayan dua:

Hamdolsun sana ey Rabb-ı ibâd

mısraı ile biterdi. Buna ilk itiraz sesini yükselten Kısas-ı Enbiya muallimi M. Cevdet¹⁰ idi. “Burası kilise mi? Böyle dua olur mu?” diyor, talebeler iki cami arasında kalmış bînamazlar gibi ne yana döneceklerini bilemiyorlardı. Bu

dua süpürge tohumundan yapılan tava ekmeği içindi. Bu dua da ekmecek vesikası kalkıncaya kadar sürdü.

İlkokullarda, medreselerde haftada birkaç kez zafer duaları okunuyordu. 1001 *Salâtentüncina*¹¹ okunur, ayrıca *Kunut Duası*¹² da tekrarlanırdı.

Nuruosmâniye Camii'ne imaret dönüşü ikişer ikişer sıra ile küçük mollalar gelirler. Bunların sırtlarında cübbe, başlarında sarık vardır. Bu çocukların vazifeleri de "Fetih Sûresi" okumaktır.

Sultan III. Selim zamanında harbin uzaması dolayısıyla camilerde "Fetih Sûresi"¹³ okumak âdet hâlini almıştı. Bu dua için padişah'tan sık sık para istenirken bir defasında padişah gelen kâğıdın bir köşesine, "Bilmem hulûs ile mi okunmuyor, yoksa ehline mi tesadüf edilmiyor. Şimdi yine altı ay okunsun, akçesi hazine'den verilsin. Akçe ile okunan dua böyle olur" diye yazdığını tarihler kaydederler.

"Âlem yine ol âlem, devran yine ol devran" Direklere-rası yine tiyatrolarla dolup boşalıyor. Kantolar, duettolar, "Ağam Eğleniyor", "Köy Dügünü", "Leblebici Horhor Ağa", "Arif'in Hilesi" gibi şarkılı oyunlar rağbette. Birileri ağlıyor, birileri gülüyor.

Bir Ramazan gecesi Şehzadebaşı'nda bütün yolları inzibatlar tutmuştur; tiyatrolardan çıkanlardan askerlik vesikası soruluyor, izinli askerler bile posta ediliyor. Askerlik yaşında olan, hatta yaşı küçük, boyu büyük genç irisi çocukların nüfus kâğıtları sorulmadan toplatılıyor. Manzara acıklı, şaşkınlık vericidir. Bunlar sorgu sual edilmeden Şehzadebaşı'ndan talimgâha gönderiliyorlar.

Yeni Camii'nin Mısır Çarşısı'na bakan taş duvarının dibinde beyaz başörtülü kadınlar oturmuşlar, önlerinde birer beyaz yaygı, üzerinde baklalar, delikli boncuk, aşık kemiği, renkli taşlar var. Bunlar falcı kadınlardır. Bunlara fâl baktıranlar da asker aileleri, asker analarıdır. Cepheden, gurbetten haber bekleyen gözü yaşlı kadınlar... O devirde

lunuyor. Osman Ergin, *Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi* (İstanbul 1937) adlı kitabında yakın dostunu bütün yönleriyle anlatmıştır. Malik Aksel de, elinizdeki kitapta, "Uzun Bir Okul Tatili" ve "Değişmeler, Yenilikler" başlıklı yazılarında Darülmualimîn'de hocası olan M. Cevdet'i anlatır.

11 Salatentüncina. "Allâhumme salli alâ alî seyyidînâ Muhammedin ve alâ alî seyyidînâ Muhammedin salâten tüncinâ..." diye başlayan bir çeşit salavat-ı şerîfe, salâtü selâm.

12 Kunut Duası. "Allâhumme innâ nestâînüke ve nestağfiruke..." şeklinde başlayan dua. Bu dua Hanefî ve Hanbelî mezhebine göre vitir namazının son rekâtında okunur.

13 *Kur'an-ı Kerim*'in 29 âyetten oluşan 48. suresi.

14 Burhanettin Tepsi, (1882-1947). II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Sahne-i Milliye-i Osmanî ve Yeni Tiyatro Kumpanyası adlı tiyatro topluluklarını kuran sanatçı. Mısır tiyatrosuna da emeği geçen Tepsi, 1940'larda Burhanettin Tiyatrosu'nu kurmuştu.

olandan bitenden tek haber veren falcılar, baklalar, aşık kemikleri, boncuklardır.

Erkek falcılar ise daha kapalı yerlerde harap, küçük evlerde, hatta bodrumlarda. Böyle bir adam da Daltabanağa Çeşmesi Sokağı'nda idi. Buraya ancak izin alınırsa girilirdi.

Çanakkale Zaferi'nden sonra sulh ümidi arttı. Uzaktan parlayan yıldız çok sürmedi, üzerinden kara bir bulut geçti. Çocuklarına Sulhi, Sulhiye adı koyanlar bile sulh sözünü tekrarlamıyorlardı. Artık bu kelimenin tılsımına kimse inanmıyordu.

Şehzadebaşı'nda Direklerarası'nın meşhur tiyatrolarından biri de Millet Tiyatrosu idi. Burada Burhanettin Tepsi'nin¹⁴ dram kumpanyası, *Neron*'u oynuyordu. Aktör Burhaneddin değil de sanki Neron dirilmiş, Roma'nın ateşler içinde manzarasını seyrediyordu. Beyaz harmanisinden kollarını kaldırıp Roma'ya şiirler okuyor, şarkılar söylüyordu. Bu korkunç sahne İstanbul'un o müthiş yangınlarını hatırlatıyordu. Neron'un yüzü sahneye akseden kırmızı ışıklarla bir kat daha korkunçlaşıyordu. Herkes heyecan içinde idi. Bu iri yarı aktör, sanki bambaşka bir insan olmuştu tiyatroda. Burhaneddin'in sesinden gayrı bir ses çıkmıyor. Seyirciler dikkat kesilmişlerdi, tam bu sırada "gümüm!" diye bir ses âdeta seyircileri yerlerinden fırlatıyor. Şaşkınlık, korku arasında kadife perde kapanıyor, ortalığı derin bir sessizlik kaplıyor. Konuşmadan çok, herkes birbirine bakıyordu. Biraz sonra perde önüne bir aktör çıktı:

— Muhterem tiyatroperveran efendilerimiz, merak ve endişe buyurmayınız, tiyatromuza beş dakika fasıla verdik. Arkada aksesuar odasının kapısı devrilmiştir. Oyunumuza devam ediyoruz. Affınızı rica ederiz.

Bu sözler bitmeden ikinci bir "gümüm" sesi gelince zaten kuşkuda olan halk panik vermeden heyecanla dışarı çıkar. Daha sahura bir saatten fazla zaman vardır. Hız-

lı adımlarla evlerine gidenler çoğaldıkça çoğalıyordu. Ben Vezneciler'de Derviş Paşa Sokağı'na daldım. Bayezid Hamamı önünde bir kalabalık vardı. Aralarına karıştım, yol ortasında küçük bir çukur gözüme ilişti. Buradan çıkan taşlar da şuraya buraya fırlamış. Durum anlaşıldı; Ferah Tiyatrosu'nda Neron'un oynandığı sırada İngiliz uçakları tarafından İstanbul baskına uğramış. Oyun sırasında işitilen gürültü bu idi. İkinci bomba da Beyazıt Meydanı'na düşmüştü. Üçüncüsü de Bayezid Camii'nin Küllük denen kısımdan camiye giren aralıkta dört köşe taşlar üzerine düştü.

Birkaç gün sonra ikindi vakti korkunç bir gürültü, silah sesleri işitilir. Mermiler gökyüzünü pamuk tarlası gibi yumak yumak beyazlıklarla doldurdular. Bu görülmemiş bir manzara idi. Toplardan maada minarelerin şerefelerine ve yüksek damlara da makineli tüfekler yerleştirilmiş idi. Bu arada hayret verici bir olayla karşılaşıldı. Ateş kesildi. İstanbul'a doğru ilerleyen üç İngiliz uçağı arasına bir Türk uçağı girmişti. İngiliz uçakları bombalarını atamadan İstanbul semalarını terk ederken her iki tarafın makineli tüfekleri havada kamçı gibi beyaz izler bırakıyordu. İngiliz uçakları Çanakkale'ye doğru dönüş yaparken, Türk uçağı da Yeşilköy'e doğru süzülüyordu.

Ertesi günü gazetelerden öğrenildi: İngiliz uçakları arasına giren ve onlara ateş açan tayyareci Fâzıl Bey'di. Yaralanmış, Gülhane Hastahanesi'ne yatırılmıştı.

Bu olaydan kısa bir zaman sonra İngiliz, Fransız, İtalyan gemileri İstanbul'a girdiler. Bunlar içinde Fazıl Bey'le çarpışan İngiliz tayyare filosu subayları da vardı. Bunların ilk işleri Gülhane Hastahanesi'ne gidip yaralı Fâzıl Bey'in elini sıkmak oldu.

Türk Edebiyatı, nr. 4, Nisan 1972, s. 18-20.

Karikatürist Cemil Cem'in çizgileriyle aktör Burhaneddin Tepsi.

HALK SANATÇISI KOMİK-İ ŞEHİR KEL HASAN

Melik Hasan

Kel Hasan.

Meşhur Kel Hasan, her ne kadar el ilânlarında adını Hasan Efendi diye belirtirse de asıl şöhretini Kel Hasan olarak yapmış, “Kel” onun soyadı yerine geçmiştir.

Bir gün Abdülhamid devrinin meşhurlarından Arap Abdullah, Kel Hasan’ı bir konak arabasında görür. Gözleri iyi seçemediğinden ceketinin düğmelerini ilikler ve ona yerden kandilli bir selâm verir. Yanındakilere sorar, bu hangi paşadır, diye. Komik-i Şehir Kel Hasan olduğunu öğrenince dayanamaz, gider kendisini bulur:

— Ulan Kel Hasan, der, ben seni arabada vezir vüzeradan biri sandım, meğer sen Kel Hasan’mışsın. Amma da kuruluyardun ha! Sana bir de yerden selâm verdim, tövbeler olsun!

Bu sözleri her yerde tekrarlar, onunla aklınca alay ederdi. Bu sonu gelmez alaylar, küçümsemelerden bıkan Hasan Efendi, Abdülhamid’in kilercibaşısı Osman Bey’e Arap Abdullah’ı şikâyet eder, kendisine “Kel Hasan” demesin diye ricada bulunur. Kilercibaşı, Arap Abdullah’ı yanına çağırır, ona emir verir. “Bir daha Hasan Efendi’ye Kel Hasan der, sonra hürmetsizlikte bulunursan seni zaptiye nâzırına söyler, cezalandırırım, anladın mı?”

Aradan bir zaman geçer. Arap Abdullah aynı yolda Hasan Efendi'ye rastlar, yanına yaklaşır:

— Ulan Kel Hasan, bir daha dilim tutulsun sana Kel Hasan dersem, diyerek kusurunu affettirmek ister.

Tiyatrosunun adı “Eğlencehane-i Osmanî İdare-i Hasan”dır. Sonradan “Handehane-i Osmanî” olmuştur.¹⁵ Fakat halk hiçbir zaman tiyatronun adını söylemez. Kısaca “Kel Hasan’a gidiyorum,” derdi. Bu sanatkâr Sultan Hamid'in huzurunda oynadığı, madalyalar aldığı hâlde yine de Kel Hasan adından kurtulamamıştır.

Komik-i şehîrler arasında en çirkini Hasan Efendi'dir. En iyi giyineni de odur. Sahnede ne kadar çapaçul ise, dışarıda o kadar derli topludur. Beyaz kolalı gömleksiz ve koyu siyah ceketsiz bir yere gitmezdi. Sahnede yırtık fes ile görünürken tiyatro dışında kalıplı fesle görünürdü.

Bütün bunlara rağmen Komik Naşit bile: “Başının kel olduğunu biliriz ama burnuna kim bastı” diye ona takıl-madan geri kalmaz, onun yüzünü istihza konusu yapardı. Yahut çirkinliğini yüzüne vururdu.

Tulûat oyunlarında daima zıtlar karşı karşıyadır. Çirkin Komik-i Şehîr'le güzel kantocular, kadınlar gibi. Halk daha Kel Hasan görünmeden makaraları koyuvermeye hazırlanmıştır. Sahnede yüzü gibi giyinişi de güldürücüdür. Renkli bir basma gömlek, bir ayağı kısa, bir ayağı uzun bir pantolon giyer, kaşları, bıyıkları boyalıdır. Bir elinde bir sırık sü-pürgesi, diğer elinde bir gaz tenekesi ile becerikli bir hizmetçi veya uşağı temsil eder. Burnunu sokmadığı iş yoktur. Aklı ersin ermesin her şeye karışır, büyükler yanında türlü pot kırar. Haddini bilmez, budala, şaşkın bir adamdır.

Nedense bu kadar kusuru olduğu hâlde bulunduğu yerin en önemli kişisidir. Uşaklığı, hizmetçiliği, kâhyalığı bir türlü elden bırakmaz.

Kel Hasan, kışın Direklerarası'nda, yazın Kadıkö-yü'nde, Kurbağalıdere'de, Kuşdili Çayırı'nda, Çamlı-

¹⁵ Malik Aksel'in hâfızası kendi i yanılmış. “Handehane-i Osmanî Kumpanyası” Abdürrezzak tarafından kurulmuştur. Kel Hasan'ın kur-duğu kumpanya “Hayalhane-i Osmani” adını taşıyordu.

Kel Hasan'ın tiyatrosu Hayalhane-i Osmanîye'nin arması.

*Abdi (Abdurrezzak)
Efendi.*

ca'da, Merdivenköyü'ndedir. Mesireler âfet-i devranlarla dolarken tiyatrolar da faaliyete geçmiştir.

O devirde kadın modalarıyla Kadıköy, İstanbul'u geride bırakmıştır.

Kadıköyü'nde salaş tiyatrolara bazı muteber hanımefendiler harem ağalarıyla birlikte gelir, kafes arkalarında bulunurlardı. Fakat yine de gözlerden uzak sayılmazlardı. Hasan Efendi tanıdığı yüksek zevata hal hatır sorarken bunları da ihmal etmezdi.

Tiyatroda sanki iki Hasan vardır. Biri Komik Kel Hasan, diğeri hürmete lâayık kumpanya müdürü Hasan Beyefendi. Biri ne kadar şaklaban ise, diğeri o kadar ciddi, hürmet edilir bir zattır.

Kadınlarla erkeklerin yerleri ayrı ayrıdır. Bununla beraber oyuncu kızlardan çok buradaki hanımların dikkati çektikleri olurdu. Güya o devirde kadınlar erkeklerle konuşmazlardı, ama bunlar işaretleşmenin ilmine vakıftılar. Sıcaklar basınca açılıp saçılmalar da o nisbette çoğalırdı. Yelpazeler, açılan göğüsleri serinleteceğine tutuşturuyor, o da bir işaret dili oluyordu.

Kel Hasan'ın en namlı kantocusu Peruz, ilk defa kanıtoyu oyunlara sokmuş, bestelediği oyunları da kendi oynamıştır. Kara kaş, kara göz, çağının güzellik sembolü bir kadındı, ünü bütün İstanbul'u sarmıştı.

Kel Hasan birçok işler yapmış, sonunda Abdi de perdecilikle sanata adım atmış ve şöhet kazanmıştır. Eline geçen parayı kolay kolay harcamazdı. Bu huyunu varlıklı zamanına kadar sürdürmüştür.

Yalnız komikliği ile değil, bu huyu ile de meşhurdur. "Afrikana" adındaki temsilde oyun icabı sahnede bir sepet dolusu meyve bulunacaktır. Hasan Efendi bunları tiyatronun yanındaki manavdan kira ile almıştır, oyun bitince geri gönderilecektir. Ayrıca aktörlere de buna dokunmalarını tenbih etmiştir.

Hâlbuki oyunda meyvelerin yenmesi gerekmektedir. Ama Hasan Efendi'nin dediği gibi belli etmeden yer gibi yapılacak, böylece 60 paraya kiralanan bu meyvelerin oyun bitince parası geri alınacaktır. Emir emirdir. Bunu kumpanya müdürü Hasan Efendi söylemiştir.

Aktör Armanak böyle yapmadı. Ermeni şivesiyle oyunda:

— Ay içim yanoor, acep bir şeftali yer isem ne oloor? (Bir şeftali alır, yemeye başlar) Aman ne sulu imiş, böyle-sini görmedim, insanın sulusunu sevmem, velâkin şeftalinin sulusuna bayılırım, der, ağzını şapırdatar şapırdatar yedikten sonra bu defa bir elma alır:

— Bu elma da misk gibi kokoor, Amasya mı? Yokisem menşur Hacı Yusuf elması mıdır? Tadına bakayım ağnaram. Hiçbiri değil, bu Sapanca'nın Ferikpaşa elması, tadından yenmoor mübarek! Elma değil, bayram şekeri, yedikçem ağzım sulanoor, diye kendi kendine söylenir. Derken armutlara gözü takılır. Armanak yine söylenmeye başlar:

— Aman, hava da ne sıcak, hararetim bir türlü sönmoor, yemesem dayanamoorum. Mustabey armudu da armutların beyi. Kim demiş armudu say da ye diye? Ağnamam, yağnıştır. Kendini sıkı tut, ye yeyebildiğin kadar. Bunlar karşıda durur iken sus pus olunur hiç?

Kel Hasan, Armanak'ın yüzüne sert sert bakıyorsa da o oralı olmuyor. Hâlâ ne yiyeceğini düşünüyor. Sanki şano-ya¹⁶ oyun için değil de, pisboğazlık için gelmiş. Hâlbuki Armanak hiçbir oyunda böyle oyun dışına çıkmaz, lâubalilik etmezdi. Yoksa meyvelerin yenmeden temsilin tamam olamayacağı hakkında Kel Hasan'a ders mi vermek istiyordu?

Perde inip sona erince Kel Hasan'ın muhasebecisi билетçi Dıragon Mehmet kumpanyanın hesabını yapar. Her oyuncuya rolüne göre para verecektir. Dıragon Mehmed Kel Hasan'ın yanında bir masa önündedir. Kel Hasan:

Kel Hasan'ın bir karikatürü.

— Yaz bakalım Dıragon, evvela Armanak Efendi'nin hesabını görelim.

— Söyle Armanak Efendi ben sana teneke attığım zaman sen neye karşılık vermedin. Kes bakalım Armanak'tan iki kuruş Dıragon Efendi.

Armanak:

— Aman paşam etmeyiniz, ayağınızın dibini öpeyim, bir sehfolmuştur, cevabınıza yalvar yakar olurum, bir daha kusur eder isem...

— Sana “Buraya gel!” dediğimde sen neye beni dinlemedin de kıtlıktan çıkmış gibi durmadan önüne geleni yedin. Bunlar emanet maldı! (Hasan Efendi'ye hiddetle) Yaz kâtip, Armanak'ın yediği meyve parasını, der ilâve eder: Bildir yediğin hurmalar, şimdi g...ünü tırmalar.

— Aman Hasan Efendi Hazretleri, ben ettim sen eyleme, işitmemişim. Bunu yapmayın, cenabınıza sığınoorum.

Onu kes, bunu kes, derken Armanak para almak şöyle dursun üstelik borçlu da çıkar. Hâlbuki bu aktör Hasan Efendi'nin eli ayağı idi, “Çifte Gelinler”de en çok o alkışlanıyordu, ama bir defa Hasan Efendi'nin kafası kızmıştı.

Aktörler, sık sık paralarını kesen kumpanya müdürü Kel Hasan'a bir oyun düşündüler, bunu da Kel Hasan'ın en sıkışık anında tatbik edeceklerdi. “Rüyada Taaşşuk” piyesi sahneye ilk defa olarak konuyordu. Hazırlıklar bitmiş, tam perde açılacağı sırada boykot başlıyor. Talepler içinde ücretlerin artması, cezaların iadesi de var. Perdenin açılmasına birkaç dakika kalmıştır. Halk hıncahınç. Oyun merakla bekleniyor, adı da acayip: “Rüyada Taaşşuk”, yani rüyada âşık olma. Halk sabırsızlanıyor. Nerede ise Karagöz'de olduğu gibi:

— Başlar mısın, başlayalım mı?

Temposunu tutacaklar, fiyasko muhakkak. Nihayet perde açılır. Sahnede sade Kel Hasan vardır. O da koltukta uyumaktadır. Uşağına emirler veriyor. Bu defa koltuk-

tan ayağa kalkıyor, koltukta efendisi varmış gibi onu dinliyor. Yani bir kişi iki kişi oluyor. Bunlar, efendi uşak yolculuğa çıkarlar. Aslında bu da yalnız Kel Hasan'dır. Bir hana gelirler. Uykuda Hasan Efendi üşüdüğünden, yanındaki yorganını çeker, açık kalan sırtını örter. Bu sırada etrafında yarı çıplak kızlar raks ederler. Kel Hasan utanır, kızlardan kaçmak ister, kaçamaz, dizlerinin bağı çözülür. Bunlar cin mi peri mi, anlayamaz. Fakat hepsine de âşık olur. Utanmayı sıkılmayı bir tarafa bırakarak kimisine sarılır, kimisini öper, şiirler, mâniler söyler, naralar atar. Hâlbuki rüyada sevgilisi diye sarıldığı iskemledir, hatta uzun sırık süpürgesi. Artık Kel Hasan kendinden geçmiş tir, ne yapacağını bilmiyor o da. Göbek atıyor, halkı kırıp geçiriyor. Alkış alkış üstüne... İşte Kel Hasan'ın "Rüyada Taaşşuk" oyunu bir boykottan doğmuştur. Aslında ise kendi pintiliğinden. Ama bu piyes de onun şöhretini büsbütün artırır. Hatta "Rüyada Taaşşuk" olmayacak şeyler istemek mânasına geliyor. Halkın dilinden düşmüyor.

*Malik Aksel'in çizgileriyle
Kel Hasan sahnedir.
Elinde meşhur tenekesi ve
süpürgesi....*

Kel Hasan daima yanlış anlayan, fakat efendisine yaranmak isteyen, her şeyi yüzüne gözüne bulaştıran bir uşaktır. Her hizmete koşarken ayağı kösteklenir, hata işler, azarlanır. Bir gün kıpkırmızı bir tavuk ve yine kıpkırmızı bir cübbe ile Abdi koltuğunda sağa sola emirler verirken Kel Hasan elinde bir gaz tenekesiyle nefes nefese gelir ve Abdi'nin başından suyu boca eder. Abdi sırlıslıkam olunca uşağına bağırır:

— Ne yapıyorsun sersem adam, delirdin mi?

Bu defa uşak olan Kel Hasan şaşırır, kekeleyerek:

— Yangın var sandım da...

O zamanlar piyesler çok çok bir hafta sürerdi. Parodiden maada her yer pahalı sayılırdı. Sık sık piyes değiştirmek gerekiyordu. Bu işi de Kel Hasan'ın piyes yazarı Kâ-

mil üzerine almıştı. Bu arada da Güllü Agop ve Manak-yan'dan piyes aşırmayı da ihmal etmezdi. “Demirhane Müdürü”, Kel Hasan'da “Sefil Fabrikacı”dır. “Liyon Postacı”, “Fakir Çamaşırcılar”, “Sağırlar”, “Çifte Sağırlar”; “Otello” ise “Arabın İntikamı” diye şöhet bulmuştu. Bunların adlarında görülen değişiklik konularında da görülür, her olay Komik-i Şehîr'e göre şekil alır, düzenlenirdi. Bunun asıl sebebi de tiyatronun Güllü Agop'un inhisarında oluşu idi.

Tiyatrolar, arasında rekabet dolayısıyla seyircileri çekmek için oyunlara her türlü yenilikler katılırdı. Bazen tulûat kumpanyası ile ortaoyunu birbirine karıştırdı. Bu sebepten oyunlar 12 perdeye kadar çıkardı. İlânlar iki kısımdır, biri duvar ilânı, diğeri el ilânıdır. Duvar ilânlarında çok defa “Tafsîlâtı el ilânlarındadır” diye bir kayıt bulunur. Bunlardan bir misal: “Kadıköy, Kuşdili Çayırı'ndaki tiyatrodaki Eğlencehâne-i Osmanî Kumpanyası zîrde zikrolunan pederini âşıkına tercih eden kız nam gülünçlü oyun kumpanyamız tarafından mükemmel surette icra olunacaktır. Lu'biyatımıza bir kat daha revnak vermek için ayrıca davul zurnalar tutulmuştur. Teşrife râğbet buyuracak tiyatroperverânın memnun kalacakları ümidindeyiz” Bu ilân da o zamanın gazetelerinden birinde çıkmıştır.

El ilânlarında şimşirden hak edilmiş resimlerde Kel Hasan'ın akla gelmedik neleri var! Kel Hasan bu resimlerde bazen havada güzel bir kızın bulunduğu kameriyeye doğru uçar bir hâlde gösterilir. Bu arada yırtık limon kabuğu şeklindeki fesi de bir balona benzetilir.

Bir gün Peruz, Kel Hasan'ın galoş fotininin yırtık tarafını gösterip onun pintiliği ile alay ederken, o da:

— Ne yapalım biz sizin gibi tahtirevana binmiyoruz, yürüyerek sahneye çıkıyoruz, der.

Burada Kel Hasan, Peruz'un tahtirevana binerek sahneye çıktığını ima eder. Ona bu şekilde taş atar.

Bazen tulûat oyunlarında pandomimaya benzer sessiz oyunlar da görülür. Bu oyunlarda mimiklerle konuşulur. Mükellef bir odada, koltuklarda Baba Âsım ile Şevki oturmaktadır. Baba Âsım ev sahibi, Şevki saygıdeğer bir misafirdir! Konuşmalar efendimsiz olmuyor. Arada “muhterem beyefendi hazretleri”, “hâkipâyiniz”, “kulunuz” gibi sözler geçiyor.

Bu arada Kel Hasan elinde bir kahve tepsisi ile içeri girer. Kime kahve vereceğini şaşırır. Önce ev sahibine kahveyi uzatır. Ev sahibi konuşmadan misafire vermesini işaret eder. Misafire döner, bu defa misafir “Ev sahibi yaşlıdır, önce ona vermek münasip olacaktır,” gibi kaş göz işareti yapar. Yine ev sahibine gider, ev sahibi tekrar, fakat biraz da çatık kaşla “Ne duruyorsun?” der gibi bir tavır takınır. Misafire döner, misafir “Sen ne kalın kafalısın! Anlamadın mı benim dediğimi? O dururken bana kahve vermek saygısızlık sayılmaz mı?” diye koluyla ihtarda bulunur. Kel Hasan, ev sahibi ile misafir arasında epey mekik dokuduktan sonra terini siler, yere oturur, bir yorgunluk kahvesi içer, ikinci kahveyi de çalkalaya çalkalaya içtikten sonra parmakla telveyi yalar. Bunu böyle yaparken ev sahibi ile misafirin yüzleri mimikleri, elleri, gözleri ile Kel Hasan’a ihtarları, kızgınlıkları, onun bunlardan haberi olmamış gibi kayıtsızlığı tam mânasıyla yerli bir oyun, bir “pandomima”dır.

Bu oyunlarda her şey bizdendi. Bize benzeyenler karşısında halk coşkunluklar gösteriyordu. Kel Hasan’ı bağrına basıyordu. Çünkü Kel Hasan her şeyden önce halka gülmesini öğretiyordu. Bu başarı yeter de artar bile...

TFAD, C. XIV, nr. 273, Nisan 1972, s. 6275-6278.

SON KOMİK İ ŞEHİR

Malik Hasan

Bir yaz günü Beyazıt Meydanı'nda iri atkestenesi ağacının altındaki kahvede Dümbüllü¹⁷ ve ondan yaşlı İstanbul'un en eski seyyar fotoğrafçısı Abdurrahman Dayı oturmuşlar, sohbet ediyorlar. Fotoğrafçı Abdurrahman Dayı, Dümbüllü'nün mahalle arkadaşı, Rumeli ve Anadolu'da askerlik etmiş, birçok yerler görmüş, bilgiler edinmiş bir başçavuştur. Dümbüllü ise herkesin tanıdığı bir tulûat oyuncusu, bir komik-i şehîr. Yanlarına yaklaştım:

— Merhaba!

— Merhaba!

— Size ne zamandır bir soru sormak istiyordum, galiba şimdi kısmet olacak.

— Hayırdır inşallah?

— Efendim, bir vakitler bir gazetede okudum, ama hangi gazetede okudum, şimdi hatırlamıyorum. Bir Alman rejisörü İstanbul'da bütün tiyatroları gezmiş, İstanbul'un, hatta Türkiye'nin en orijinal Türk aktörü olarak sizi bulmuş, adını öğrenmek istiyordum, kim diye?

— Evet, hatırlıyorum. Ama adı benim de aklımdan çıkmış. Hans mı idi, doğrusu bilemeyeceğim; evde evrakım arasında olacaktır. Bir gün evimi teşrif ederseniz hem kahvemizi içer, hem de bu yazıyı beraberce okuruz.

¹⁷ İsmail Hakkı Dümbüllü (1897-1973) Ortaoyunu ve tulûat sanatçısıdır. Üsküdar'da doğdu. Tiyatro yüzünden Askeri Rüşdiye'den atıldı ve 16 yaşında Kel Hasan'la birlikte çalışmaya başladı. Küçük İsmail, Kavuklu Hamdi ve Naşit gibi ünlü oyuncularla aynı sahneyi paylaştı. Kantocu Peruz tarafından takılan Dümbüllü lakabını soyadı olarak aldı. Sinema filmlerinde de oynayan Dümbüllü, ortaoyunu ve tulûatın son büyük temsilcisiydi. 5 Kasım 1973'te öldü ve Karacaahmet'te toprağa verildi.

— İsmail Bey, çok önceleri sizin bir oyununuzu görmüştüm. Bunu hiç unutamıyorum. Şehzadebaşı'nda, Direklerarası'nda, Millet Tiyatrosu'nda -affedersiniz- bir boz eşekle sahneye çıkmıştınız. Halk o kadar gülüyordu ki, söylenen sözler dahi anlaşılmıyordu. Bu oyunun adını hatırlamıyorum. Karşınızda sizden uzun boylu biri vardı. Sizi sık sık onunla beraber görüyorum. Sonra siz sahnede bu boz eşekle yan yana idiniz, öteki aktör de biraz ilerinizde. Bu zat da pek nüktedandı. Bakınız tesadüf onun da adını unuttum, ne dersiniz?

Malik Aksel'in fırçasından ortaoyunu.

— Tefik İnce.
— Oyunun adını lütfeder misiniz?
— İncili Çavuş, tarihte fıkralarıyla meşhur İncili Çavuş.
— Efendim, “hafıza-i beşer nisyan ile malûl”, hep unutuyoruz.

— Doğrudur efendim.
— Asıl sormak istediğim Tefik İnce ile muhaverenizde, siz hani bir eşekle sahneye çıktınız, elinizde bir marul vardı. Bir yaprağını siz yiyordunuz, bir yaprağını da yanınızdaki eşek, bu pek ama pek komik oluyordu. Bu eşeğin sahibi kimdi, fevkalâde rol yapıyordu, insan gibi.

— Sucu Ömer Ağa, Ferah Tiyatrosu karşısında dükkânı vardı. Bu adam aynı zamanda mahallenin bekcisi. Sahurda hem davul çalar, hem oynardı. Bunu oranın halkı tanır. Eşeğin sahibi bu adamdı.

— Bu komik sahneyi acaba burada tekrarlamak mümkün mü?

*İsmail Dümbüllü, Tevfik
İnce'yle bir oyunda.*

— Aman efendim, bu altı perdelik bir oyun, en aşağı iki saat sürer. Hem de herkes bize ne der? Beni tumarhaneye mi yollayacaksınız?

— Estağfurullah, yani sahnede pek alkışlandınız da, işitemedim konuşmaları, sade eşekli kısmı lütfederseniz!

— Anlamadım?

— Yani sade Tevfik İnce ile muhavereniz...

— Malûm-ı âliniz, bu bir tulûattır. Hani ne derler, zurnada peşrev olmaz, ne çıkarsa bahtına.

— Bunu hülâsa olarak anlatırsanız size minnettar kalacağım.

— Mademki ısrar ediyorsunuz, hatırımda kaldığı kadarını söyleyeyim. Sahnede ben varım, sonra Tevfik İnce, bir de Ömer Ağa'nın eşeği. Tevfik İnce eşekle beni görünce:

— O İsmailciğim hoş geldin, safa geldin.

— Hoş bulduk, safa bulduk. (Bu arada Dümbüllü marulun bir yaprağını kendi yer, bir yaprağını eşeğe verir, sanki iki kardeş).

Tevfik İnce:

— Otluyorsunuz, çayırdan mı geldiniz, çimenden mi?

— Hayır, ne çayırdan ne çimenden geldik. Biz İran'ı, Turan'ı, Çin-Macunu, Çukurbostan'ı gezdik.

— Ulan Çin'i anladık ama Macun ne oluyor? Sonra Çukurbostan diye bir memleket var mı? Biraderinizle mi gezdiniz buraları?

— Hangi biraderim?

— Hangisi olacak, yanınızdaki biraderiniz.

— Yahu tanımadın mı bunu? Bu senin babandır!

— Anlamadım.

— Ne anlamıyorsun Tevfikçiğim, beni oğluma götür, dedi, getirdim. Gel, öp babanın elini.

İşte bu minval üzere aşağı yukarı bir muhaveremiz oldu. Tabii kelime oyunları, yutturmacalar da caba.

Bu sanatçının herkesi güldürdüğü hâlde kendisinin güldüğünü gören yoktur. Daha doğrusu kendisinde gülmeyi unutmuş bir adam hâli var. Kaşları gözleri üzerine düşmüş, gözleri içeri batmış, sesi çatlak... Dikkate değer bir yanı komik-i şehirler içinde Naşit'ten sonra en okumuş olanıdır.

Bu sırada hafif esen rüzgâra karşı solmuş gabardin pardösüsüne sarılan Dümbüllü'nün gömleğinin yırtık yenleri görünür. Belki de beni evine kahve içmeye çağırın üstadin cebinde kahve parası yoktur.

— Üstadım, şimdiye kadar tiyatrodan ne kazandınız? Bu sorum belki yersizdir, ama bir anket tutuyorum da...

— Şimdiye kadar ne kaybettiniz, diye sorsanız daha iyi olur, cevap vereyim:

*Ehl-i sanat için marifettir hüner,
İster aç kal, ister açla, ister geber.*

Size şunu hatırlatmak isterim, her mesleğin bir emekliliği, bir sigortası, şusu busu vardır, bizim ise bir şeyimiz yok. Yıllardır bu küskün, gülmeyen halkı güldürdüm, daha doğrusu gülmeyi öğrettim, kendim bir gün bile gülmedim, yaşlandıkça da komiklikten palyaçoluğa terfi ettim. Mahalle çocukları peşime takılıp “Dümbül dümbül dümbüllü, hem püsküllü hem güllü” diye tempo tutup ardım sıra geliyorlar, hem de evimin kapısına kadar. Tevekkeli evden “Biz senin her şeyini hoş görüyoruz, ille velâkin bu Dümbüllü soyadın yok mu, buna bir türlü alışamıyoruz!” diyorlardı.

Dümbüllü konakta efendisine, çiftlikte çiftlik kâhyası-na kızdı mı ona doğrudan doğruya bir şey söylemez, herkesin yanında onu över, hatta ona dua eder, etrafındakiler de âmin der:

- Allah ne muradın varsa versin.
- Amin.
- Allah seni iki cihanda aziz eylesin.

Dümbüllü İsmail.

18 Güllü Agop Vartovyan (1840-1891). Gedikpaşa'da Tiyatro-yı Osmanî'yi kuran Ermeni asıllı oyuncu. Müslüman olarak Yakup adını alan Güllü Agop, Osmanlı toplumunu tiyatroya alıştırmak için çalışmış ve çok sayıda tiyatro sanatçısının yetişmesini sağlamış bir öncüdür.

19 Şehri, İstanbullu anlamında kullanılmaktadır.

- Amin.
- Allah tuttuğunu altın eylesin.
- Amin.
- Allah seni kahhar ismiyle kahreylesin.
- Amin.
- Allah belânı versin.
- Amin.

Neden sonra çiftlik kâhyası farkına varır, kâhyadan dayak yer. Ama Dümbüllü de öcünü, hıncını almıştır.

Bu kadar şöhret kazanan, halk tarafından sevilen bu sanatçı sosyete kişilerinden çok halk ile konuşmadan hoşlanırdı. Lâleli'de basık tavanlı Acem'in Kahvesi'nde oturur, tiyatrodan söz etmez, dikkati çekmeden kaçınır, ne güler, ne güldürürdü.

Üstadı Kel Hasan da böyle idi. Sahnede İbiş rolünde, dışarıda saygıdeğer tiyatro müdürü Hasan Efendi Hazretleri. Kimseyle senli benli, lâubali olmaz, en sevdiği şeyi sanatı, ama onu da sade sahnede gösterirdi.

Naşit, Direklerarası'nda dinlenmek istediği zaman Millet Tiyatrosu karşısında küçük bir çayhaneye gider, pencere yanında oturur, kimse ile konuşmazdı.

— Sayın İsmail Dümbüllü, bir sorum daha var, rahatsız etmezsem. Güllü Agop'un¹⁸ mezarı tamir ve heykeli yapılacaktı, bize Avrupa tarzında tiyatroyu getirdiği için. Bu yolda düşünceniz nedir?

— Ben size bir şey söyleyeyim mi? Bu memlekette mezarları olmayan kimlerdir biliyor musunuz? Söyleyeyim: Halk sanatçıları, ortaoyuncular, meddahlar, tulûatçıları hatta Karagözcüler... Bu, taassuptan, günah korkusundan değil, parasızlıktandır. Eskilerden bir Kel Hasan'ın mezar taşı vardır. O da aşırı tutumlu olduğundan. Mezarı Üsküdar'da Karacaahmet Sultan Türbesi arkasında, taşında da "Hastalar Ağası Mehmet Efendi mahdumu şehri"¹⁹ Hasan Efendi" yazısı bulunur.

Vaktiyle sanatçılar, büyükler tarafından himaye görürlerdi. Düşkünlüğünde imaretlere uğrarlar, kıt kanaat karınlarını doyururlardı. Şimdi de imaret var, o da kuşlar, hayvanlar için. Bayezid İmareti'nde Hacı Ali Efendi adında yaşlı bir hayırsever bulunuyordu. 110 yaşına kadar kuşlara bakmıştır. Bu adam bu imarette kedilere, köpeklerle, leyleklere yiyecek verirdi. Bayezid İmareti'nin adı unutuldu, buraya "Kuşlar Evi" dendi. Bu ahşap binada o kadar kuşlar türedi ki, İstanbul'un bu en eski ahşap binası bu yüzden çöktü, bir yığın enkaz hâline geldi. Nihayet imaret Bayezid Kütüphanesi'nin bir bölümü oldu.²⁰

Hacı Ali Efendi hasta olan köpekler için arkadaşının fotoğraf küvetinden hiposülfüt alır, köpeklerle müşil diye içerir, leyleklerin kırık bacaklarına kamıştan ayak desteği yapar, onları tedavi ederdi.

İsmail Saib Hoca da böyle; kütüphanesinde kediler omuzlarına çıkar, yanından ayrılmazdı. Bu âlim adam aynı zamanda kütüphane arkasında kedilere bir mezarlık yapmış, sonra tanınmış müsteşrik Recher'i Müslüman etmiş, adını Osman koymuş, kıymetli kedilerini ona miras bırakmış.²¹

Fotoğrafçı Abdurrahman Dayı:

— Söz sözü açar, kedilere bir bakıma insanlardan çok inanırım; yağ, peynir gibi şeylerden şüphelendim mi ekmeğe sürer, kedinin önüne bırakırım. Yerlerse ben de yerim, yemezlerse hilelidir. İsmail Bey'in dediği doğru; şimdi insanlar için değil de sanki hayvanlar için imaret açılmış, üstelik hastalarına da bakılıyor.

İsmail Dömbüllü:

— Bir zamanlar bakarsınız el üstünde bir sanatçı kendini içkiye vermiş, meyhaneye kapılarından ayrılmıyor. Halk sanatçısı ise elinde tesbih, kaderi ile baş başa "Ya sabır!" çekiyor. Bunlardan biri de Meddah Aşkî'dir. Son oturduğu yer Kadırga'dır. Yaşlılığında burada mahalle kahvesine uğrar,

20 Malik Aksef'in "İstanbul Mimarisinde Kuş Evleri" başlıklı yazısında da söz ettiği, Bayezit İmareti'nin üzerindeki bu ahşap yapı, Reşat Ekrem Koçu'ya göre, caminin İmare Kapısı'nın tam karşısındaydı ve II. Mahmud tarafından 1810 yılında yaptırılmış bir kasrı hümayundu. Aynı'nin yazdığı tarih kitabını da nakleden Reşat Ekrem, sivil mimarimizin nefis örneklerinden biri olan bu kasrın restore edilerek yaşatılması gerekirken 1933-1935 yılları arasında yıkıldığını söyler. Sedat Hakkı Eldem de *Türk Evi* adlı eserinde bu kasrın bazı fotoğraflarını yayımlamıştır.

21 İsmail Saib Sencer (1872-1940), Bayezit Devlet Kütüphanesi'nin Hoca Tahsin Efendi'den sonraki ikinci hâfız-ı kütübü. Kütüphanede beslediği kedileri ve müsteşrikleri bu kütüphaneye çeken derin bilgisiyle tanınırdı. 1925 yılında, prensiplerinden taviz vermemek için Darülfünun Edebiyat Fakültesi'ndeki Arap Edebiyatı müderrisliği görevinden istifa edip kütüphaneye kapanmış ve emekli olduğu 1939 yılına kadar hiç çıkmamıştı. Darülfünun'a İsmail Saib Efendi'nin yerine alınan Alman müsteşriki Prof. Oscar Recher, onun inanılmaz genişlikteki bilgisine hayrandı ve daha fazla istifade edebilmek için Müslüman olarak Osman ismini almıştı.

hikâyeler anlatayım derken, hikâyeleri birbirine karıştırır arkasını getiremez, dili tutulur. Kahveciden bir tepsi ister, titrek elleriyle parsa toplar, bu topladığı ekmek parası bile değildir. Sanatçıya sade sahnede bakan olur. Düşünce, yaşlanınca bakan olmaz. Suyu çıkmış limon gibi bir tarafa atılır.

— Üstadım, halkın size olan sevgisi, size yapılan alkışlarla belli olmuyor mu?

— Alkışın mânası, “Ben seni alkışlıyorum, sen de bana eğil, hatta eğil eğil de takla at, çünkü ben sana para veriyorum, sen de vazifeni yap!” demektir. Bunun için sanatçıya ayrıca yaldızlı hap, bir parmak bal verilecek. Alkıştan başka ne alıyor sanatçı? İşte bu alkışlara eğile eğile kamburumuz çıktı.

Dümbüllü üzgün ve küskün.

Aradan bir yıl geçti geçmedi. Dümbüllü o çok sevdiği, ağzından düşürmediği Kel Hasan’a kavuştu, hem de onun ortaoyunu kavuşu ve cübbesiyle. Şimdi o da Karacaahmet’te üstadiyla yan yana...

Türk Edebiyatı, nr. 31, Temmuz 1974, s. 12-15.

DİREKLERARASI'NIN SONU

Mahmut Kaya

Her sene Ramazan ayında eski Direklerarası hatıraları anılır; hasreti, üzüntüsü duyulur. Acaba bu hasreti duyulan Direklerarası'nın ne oldu da nam ve nişanı ortadan kalktı? Bu sanat merkezinin çöküntüsüne sebep ne idi?

Direklerarası'nı içine alan Şehzadebaşı'nın bir bölümü olan bu yolun en parlak devri 1908'den önceye rastlar. Her ne kadar o zamanlar istibdaddan söz ediliyorsa da Abdürrezzak ile başlayan tulûat oyunları Türk temaşa sanatına her çeşit yenilikler getirdi. Bu arada İbiş tipinin de unutulmaması lâzım. İlk zamanlarda kökü ortaoyununa dayanan bu sanat tarzı, Kavuklu Hamdi'den pek çok şeyler almıştı. Bu devir, büyük ustadların son devri idi. Yalnız tiyatrodan değil, sanatın diğer dallarında da yenilikler yapılmıştır. Sadece Türkler değil Ermeni, Rum sanatkarlar da Türk sanatını benimsemişlerdir.

Türkler kadar bunlar da Ramazan ayını iple çekerlerdi. Çünkü bu sanatçılar bir senelik kazançlarını bu ayda toplarlardı. Müslümanlar için Ramazan ibadet ayı, Hristiyanlar için bolluk, neşe ayı...

1908 İnkılâbı'nda halk âdeta sihirli bir değnekle değişti. Sürgünden dönen sanatçılar İstanbul'a geldiği gibi, amatör sanatçıların da sayıları günden güne artıyordu. O sıralarda İstanbul'da bir dram sanatı aldı yürüdü. Namık

Kavuklu Hamdi'nin büstü.

*Direklerarası'nın başka bir
görünüşü.*

Kemal'in *Vatan Yahut Silistre* piyesinde Abdullah Çavuş rolündeki Abdürrezzak Efendi, artık ikinci plâna düşmüş ve o şaşaalı günlerine veda etmiştir.

Zamanın parolası “Meşrutiyet övülecek, istibdad yeri-
lecek”tir. Kabak tadı verse de bunlar tekrarlanacak. Çün-
kü halkın bütün bunları öğrenmesi lâzım. Tabîi bu konu-
larda da komik-i şehirlere iş düşmüyor.

Bu ilk hız sona erince 1910'da Direklerarası'nın tarihî
direkleri yıkıldı. İstanbul'un Türk sanatını tutan bu direk-
leri, elektrikli tramvay uğruna feda edildi. Yol açıldı, ama
Direklerarası'nın da sadece adı kaldı. Bu yol özelliğini hat-
ta güzelliğini kaybetti, mimari şekli bozuldu. Fakat za-
manla buna da alışıldı, eskisi gibi geleneklere bağlı oyun-
lara devam edildi.

1919'da Direklerarası bir daha sarsıntı geçirdi. Rus-
ya'dan vapur doluları gelen Vrangeli Orduları döküntüle-
ri daha İstanbul'a varır varmaz “Açız, bize ekmek verin”
diye bağıryorlar; yüzüklerini, bileziklerini satıyorlardı.
Yüzyıllar boyu Türklerin kuyusunu kazan bu millet bu de-
fa Türklere avuç açıyordu. Üzerlerinde ne varsa öylece
kaçmışlardı. Hele kadınlar, pislikten, sefaletten bitlendik-
leri için saçlarını kökünden kesmişler, sonra da ne buldu-
larsa başlarına geçirmişlerdi. Halk o zaman farkında değil,
buna “Rusbaşı” demiş, İstanbul hanımları da böyle renk
renk örtülerle bu göçmenleri taklit etmişlerdi. Hatta
omuzları yırtık elbiseler bile çabucak moda olmuş, yırtık
omuzlu elbiseler yayılmaya başlamıştı. Bu olay o devrin
karikatürcülerine dahi sermaye olmuştur.

İstanbul'a plâj modasını da bu Rus göçmenleri getirdi-
ler. Denizden kaçan İstanbul halkı bu defa “Fülürye”ye
koştı. Çünkü burada yarı çıplak Rus dilberleri vardı. Hâl-
buki eskiden halk, tarihî çınarlar ve menba suları ile meşhur
Fülürye'ye fülürye kuşunu dinlemek için giderlerken bu de-
fa kızgın kumlar üstünde yatan Rus dilberlerini seyretmeye

gittiler. Bunlar üstelik dilimize de karıştılar, herkesin bildiği Fülürye adını Florya'ya çevirdiler. Nâmahremlik kalktı, Türk kadınları için de açılma devri böylece başladı.

Rus erkekleri büyük üniformalarıyla küçük oyuncak bebekler satmak üzere köhne İstanbul sokaklarına dalıyorlar “Bir matmazel beş guruş” diye bunları satmaya çalışıyorlar; barlarda kapıcılık yapırlarken karıları da içerde vur patlasın çal oynasın İstanbul halkını eğlendiriyorlardı. Eğlence yerleri bütünüyle bunların istilâsına uğramıştı. Bu dilberler tutkunlarına ucuz gönül vermemeyi de biliyorlardı. Sessiz sedasız etrafı soyup soğana çevirmede hayli marifet sahibi idiler.

“Haraşo” (güzel) kelimesini Türkçeye soktukları gibi, rakının yanına votkayı, kumarın yanına tombalay, çiftetelinin yanına da balalaykayı getirdiler. Kazaska ile zeybek, sarışın ile esmer yan yana geldi, barış içinde yaşadı. Onlar kendi memleketlerinden kovulmuş, Türkler de kendi memleketlerinde yabancı, küskün. İkisi de istilâ ordularına düşman. Bütün bunlara rağmen gülmeyi de unutmamışlar. Bu 20-25 bin göçmen kafilesi tombala ile İstanbul'a gece hayatını da getirdiler.

“Hiçbir şeyi olmayan hiçbir şey kaybetmez” fehvasınca bunlar sermayesiz, masrafsız her şeye atılıyorlar, para kazanmak için ince ve uzun düşünüyorlardı. Gazetelerde şöyle alışılmamış bir ilân vardı: “Rus madmazelleri tarafından güreş 9 kısımdan mürekkep, fiyatlar 15 kuruş.” Güreşe ait kızların bir şey bildikleri yok, ama güzel vücut, kıvrak hareketler her şeyi unutturuyor, aranan da bu...

Artık Direklerarası'nda Türk sanatından gayri her şey var. Önce emekli tombul kantocular, Şamramlar, Virjiniler, Amelyalar sessizce sahneden ayrıldılar. Bunlar yerlerini varyetecilere terk ettiler. “Yemeğe salça, kadına kalça” sözü bayatlamış bir sözdü. Artık şişman kalçalı kadınlar Osman Hamdi Bey'in tablolarında kalmıştır.

Kadın sarışın olacak, mavi gözlü, endamlı, hepsi bu kadar... Tuluat kumpanyaları sallantıda... Kel Hasan'ın oynadığı "Köy Dügünü"ndeki kızlar hem tombul, hem esmer. Leblebici Horhor Ağa "yenilip yutulmuyor", varsa yoksa Rus dilberleri. Direklerarası bunların peşinde... Koskoca İstanbul'un tek meddahi Sürurî bile Direklerarası'ndan Divanyolu'ndaki Diyaribekir Kırathanesi'ne taşınmış. Karagözcüler ise mahalle kahvelerinde perdelerini kuruyorlar. Komik-i şehîrler tası tarağı toplayıp Kadıköy'ün eski alışılmış semtlerine kapağı atmışlar. Yalnız Komik-i Şehîr Naşit direniyor. Azeri şivesiyle "Arşın Mal Alan"ı oynuyor.²² Fakat yine de o eski neşe yok.

Bu yabancı göçmenler eski kantocular gibi insandan kaçmıyor, vardakosta yürüyor, dizlerine kadar tafta fişanlarla cesaretli, insana alışık haller alıyorlar ki en şaşırtıcı tarafları da budur.

Millî Sinema'da Rus varyetelerini seyretmek için sıklığı yarmak lâzım. Burada ne de olsa o kapalı devirde ince bir ten fanılası giyip akrobasi hareketleri yapmak görülmemiş şey. Bu hileli giyim, artisti çıplakmış gibi gösteriyor, heyecanı büsbütün artıyordu. Erkek atlet genç kıızı havaya atıyor sonra belinden tutup hatta ayaklarından tutup hızla döndürüyor. Oyunun en heyecanlı tarafı burası. Film değişiyor, bu numara değişmiyor. Seyirciler de aynı şeyi görmekten usanç duymuyor. Daha açıkçası seyircilerin aradığı sanat değil çıplak kadın idi.

Mütareke sıralarında yabancılar bir taraftan Türk'ü keşfetmekle meşgulken, Türkler de bu sarışın şimal dilberlerine gönül vermede çekingenlik göstermiyorlardı. Eski bir söz ister istemez akla geliyor: "Komşunun tavuğu komşuya kaz, karısı da kız görünür."

Türk hayatına olduğu kadar, rakıya da merak salan bir topçu kumandanı fazla kaçırınca Dolmabahçe önüne topları dikerek tam ateş açacağı sırada durum anlaşı-

*Kavuklu Hamdi, bir
ortaoyununda Pişekâr
Küçük İsmail Efendi ile
birlikte.*

lıyor. Bunu Hemingway *İstanbul Hatıratı*'nda yazıyor.

İstanbul hanımları yine de tereddüt içinde; bir kısmı çarşafa Avrupâî bir şekil vermede yarı-şa çıkmış gibidir; bir kısmı da manto, sıkımbaş ile yeni bir kıyafeti benimsiyor. O devirde Şehzadebaşı, Nişantaşı, Kadıköy'de o kadar zarif çarşafli kadınlar vardı ki, ecnebi kadınlar, Robert Kolejli Amerikalı muallimeler çarşafa girip Beyoğlu'na çıkıyorlardı. Burada bu yabancı kadınların asıl ikinci merakı Türk erkeklerinin çarşafli kadınlara nasıl lâf at-tıklarını öğrenmek. Nitekim Abdülhak Hâmid'in refikası Lucien dahi kendini bu histen kurtaramamış. Artık peçeler erkeklerin feslerindeki püsküller gibi süsten başka bir şey değildir. Çarşaf o derece daralmıştır ki faytona binilemi-yor. Buna da çare bulundu. Yırtmaçlı çarşaf. O sıralarda bu moda, daha doğrusu açılma, halkı pek meşgul etmiş, buna bir de türkû uydurulmuş.

*Malik Aksel'in çizgileriyle
Şehzadebaşı'nda sahnelenen
Leblebici Horhor
müzikalinden bir sahne.*

*Yandan yırtmaç çarşafklar
Görünüyor tombul bacaklar
Kapayın şeytan postallar
İmreniyor gören esnaflar*

Şark modası ile Garp modası birbirleri peşinde. Aslın-da o devrin çarşafı âdeta Paris ile İstanbul'u birleştir-miş; çarşaf, örtü olmaktan çıkmış, lüks bir giyim olmuş.

Rus ressamı kraldan çok kral taraftarı. Bunlar tiyat-roları, sinemaları, pastahaneleri eski Sâdâbad manzaraları, eğlenceleri ile donatıyorlar, Harem hayatı, eski yaşmaklı kadınlar gibi şark modası resimler bunlarla İstanbul'a gel-di. Bu arada Sanayi-i Nefise Mektebi'ne el attılar. Bu göç-menlerin kolayca para kazanma yollarından biri de model-likti. Bunlar bu boşluğu da doldurdular. Hele Nina deni-len sarışın, el üstünde tutuluyordu. Namık İsmail, Çallı

İbrahim, Feyhaman Duran aynı modelden resimler yapıyor, Galatasaray sergileri an'anevî manzaralardan sonra bunlarla doluyordu.

Bu tarihlerde yalnız Direklerarası değil birçok şeyler değişti. Hele zenginlerin aşk maceraları... Bu sarışın göçmenlere yardım elini uzatanlar, evinin kapısını açanlar, gönüllerini kaptıranlar, onların nazik marifetli parmaklarıyla soyulup iflâs etiler. Artık bu dilberlerin onlara verecekleri tek şey merhametten başka bir şey değildi. Bu maceralar çoğunlukla morfin ve kokainin ardından geliyor-du. İlk sahne artisti Afife bu iptilâdan kurtulamadı. Ümitsizliğe düşenler için tek yol bu oluyordu. Bu hastalık hayli kurbanlara mal oldu.

Ferah Tiyatrosu kapanmak üzere iken, Dârülbedâyi bu tiyatroyu ayakta tutabildi. İlk oyunlarda Manakyan kokusu duyuluyordu. Zamanla benliğini kazandı. Darülbedâyi'nin Ferah devri yenilikler devridir.

Yangın!...

Direklerarası'nın en eski, en güzel tiyatrosu bütün hatıralarıyla ateşlere gömüldü. Ferah Tiyatrosu'nun yanmasından sonra İstanbul'un zengin ve meşhur mahallelerinden Kalenderhâne Mahallesi istimlâk edildi, yıktırıldı. Bura yeni bir tiyatro yaptırılacağı sırada üç tiyatro binası yıkıldı. Ferah Tiyatrosu yerine tiyatro yapmaktan da vazgeçildi.

Bundan sonraki bir istimlâk dalgası da son kalanları silip süpürdü. Böylece Direklerarası'nın köküne kibrit suyu döküldü.

Eskilerin hafızalarında tatlı hatıralar bırakan Direklerarası böyle yıkıldı. Fakat hikâyeleri bitmedi.

*İşte bu kadardır ol hikâyet
Bakisi güzâf-ı bî-nihâyet*

Türk Edebiyatı, nr. 9, Eylül 1972, s. 10-13.

SON DEVRİN İKİ MEŞHUR MEDDAHİ VE SATICILARI

Şems Fotoğrafhanesi yanında kırık dökük bir kapıdan girilince incir ağaçları altında iskemlelere oturmuş takeli, entarili, şalvarlı, poturlu esnaf kılıklı bir sürü insana rastlanılır. Burası Meddah Aşkı'nın hikâyeler anlattığı yerdir. Yüksekçe bir yere oturmuş orta boylu, seyrek saçlı, kumral bıyıklı, omuzunda bir yazma, sağ elinde bir değnek bulunan bu sanatçı ünlü bir meddaktır. Önünde bir iskemle üzerinde fesler, takkeler, külâhlar, kalpaklar, buna benzer şeyler yer almış. Bu meddah kimin taklidini yapmak isterse onun başlığını giyerdi. Meddah Aşkı'nın yanında kısa boylu, kamburca, genç mi, yaşlı mı, köse mi bel değil, ince sesli biri, elinde zilli bir tefle meddahın yardakçılığını yapıyordu. Burası Direklerarası Meddah Aşkı'nın "icra-yı luûbiyat" ettiği yerdi.

Bu meddah oturduğu yerde üç defa değneğini yere vurduktan sonra şöyle söze başladığı:

— Hak dostum hak... Pirim Hazret-i Hamza'nın ve gelüp geçen söz ehli pehlivanların demine aşk ola! (Baş eğer) Râviyan-ı ahbâr ve nâkılan-ı âsâr şöyle rivayet, böyle hikâyet ederler ki, zaman-ı evâilde Bedesten'de Hacı Emin Ağa diye mâruf zengin bir tüccar bulunurdu.

23 Köşklü, köşlü: Yeniçeri Ocağı ilga edilmeden önce Ağakapısı yangın köşkündeki görevlere verilen isimdir. Aynı amaçla 1828 yılında inşa edilen Beyazıt Kulesi'nde görev yapanlara da Köşklü denilirdi. Kuleden yangın tespit edilince, kırmızı ceket giyen köşklüler, ellerinde harbilerle bütün semtleri dolaşarak yangını halka duyururlardı.

Hikâyenin sonunda da şüphe ve kuşkuya meydan verilmemesi için “semt semte, isim isime benzer, her ne kadar sürç-i lisan ettikse affola” diye bir cümleyi tekrarlardı.

Meddah tek kişilik, dekorsuz bir tiyatrodur. Birçok insanı kendi şiveleriyle konuşturduğu gibi, yerine göre türküler, gazeller de söylerdi. Meddahlar çoğunlukla bedesten tellâllığından yetişmedir. Bu da böyledir. Ayrıca hocası, Meddah Şükrü'dür. Meddah Aşkı'nın okuması yazması yoktu, ama yerine göre Babîâlî kâtipleri gibi de konuşabilirdi. Bu meddah Bodrum'da doğmuş, küçük yaşta İstanbul'a gelmiş, bir aralık köşklü olmuş,²³ camcılık etmiş, Binbirdirek içinde bez dokumacılığı yapmıştır.

Meddah Aşkı, gece gündüz içtiği için Bekri Mustafa taklidinde emsalsizdi. Hafifmeşrep sanılan bu sanatçı gençliğinde gönüllü olarak Moskof Harbi'ne iştirak etmiş bir vatanseverdi. 25 yaşlarında iken bir kıza tutulmuş, âşık olmuş, bu yüzden de Mustafa olan adını Aşkı'ye çevirmiştir. Bu meddahın eski borulu gramofon plâklarına taklitleri de geçmiştir. Sesi içli, dokunaklıdır. Acem taklidini pek sevdiği gibi:

*İsfahan'da bir kuyu var
İçinde tatlı suyu var
Her güzelin bir buyu var
Ne yaman Acem güzeli*

türküsu onundur. 80'ini geçen Aşkı Efendi, Kadırga'da küçük ahşap bir evde oturur, arada bir mahalle kahvesinde hikâyeler anlatmaya çalışır, dili tutulur, sonunda, sarsak sarsak parsa toplar, sefalet içinde ömür sürerdi. Aslında bütün halk sanatçılarının akıbeti bu idi.

Gençliğinde anlattığı hikâyeler arasındaki fıkralardan biri şudur: Bir ara Karadeniz'de Rize köylerinden birine gittim. Köy kahvesine toplanan halka hikâyeler anlatıyor, taklitler yapıyordum. Fakat ne yapsam, ne anlatsam kıllan

dahi kıpırdamıyor, üstelik gözlerini çivi gibi dikeyyor, hiçbirinin yüzü gülmüyordu. Ne olur ne olmaz, bu adamlar sinirli ve kavgacıdır, diye Laz taklidi de yapmıyordum. Kahvede oturanlardan biri bir ara yerinden kımıldadı:

— Ha uşağım sen buranın taklidini bilmez misun? de-yince düşündüm, birden aklıma bir Laz havası geldi:

*Ata binesum keldu
Çaya inesum keldu
Alacaum Fatoş'u
Yine göresum keldu*

*Hay dandinu dindano
Çifte yanar mumlaro*

*Kutnu olsun Fatoş'un
Gelinlik rubalaru*

*Hay dandinu dindano
Hay dandinu dindano*

Bunu söylediğim sırada bir koşuşma, bir gürültü oldu, “Tamam,” dedim, “korktuğum başıma geldi!” Meğer bütün bunlara sebep acele kemeñçe bulmak içinmiş. Kemeñçe geldi, beni omuz omuza aralarına aldılar, zeybek, çiftetelli, kasapoyunu, horon, halay bilirim, ama bu sade zıplamak... Yorulmaktan da anlamıyorlar. “Ha uşağım!” diyorlar, başka bir şey demiyorlar.

Hay dandinu dindano

Nakaratının da sonu gelmiyordu, tövbeler tövbesi bir daha buraya gelir miyim? Bunlarda oyunun saati, zamanı diye bir şey yok.

Son devrin en güçlü meddahlarından biri de Sürûrî idi. Kendisi şair Sürûrî'nin torunudur. Bu meddah, iriyarı, pehlivan cüsseli bir adamdı. Dinleyicileri Meddah Aş-kî'nin zıddına okumuş yazmış kimselerdir. Ramazanlarda

*Malik Aksef'in çizgileriyle o
günlerde yeni çıkan Tiko
marka dolmakalemleri
satan satıcı.*

*Malik Akse'n çizgileriyle
eski İstanbul'un sokak
satıcılarından biri.*

Direklerarası'nda, Divanyolu'ndaki Diyarbekir Kırathanesi'nde hikâyeler anlatırdı. Bu sanatçının hikâyeleri kadar fıkraları da zarifti. Yeni Cami avlusunda seyyar berbere gelen muhacirin pazarlıkla tıraş olması, belediye çavuşunun görünmesi, beraberce kaçmaları, bu sırada olan olaylar...

Bir Türk bir Acem'e soruyor:

— Sizde Ramazanlarda mahya kurulur mu? diye.

— Siz ne deyübsüz, bunun da lâfı mı olur. Bizde minareden minareye değil şehirden şehire mahyalar kurulur. Min danesi bir aradadır.

Böylece meşhur Acem mübalağalarını arka arkaya dizerdi. Bir gün de başından geçen şu olayı anlatır:

— Kastamonu köylerinden birinde idim. Bir köy kahvesinde hikâyeler, fıkralar anlatıyor, taklitler yapıyordum. Hele Kastamonu taklidi yaptığım zaman köylüler kahkahanadan kırılıyorlar, bu taklidin tekrarlanmasını istiyorlardı. Bu istekleri tuhafıma gitmekle beraber, aynı taklidi bir daha, bir daha yapıyordum. Bir ara köylülerden biri:

— Aşkolsun Fettah Efendi sen çok güzel İstanbulca diyon. Bir daha deyiver gözünü sevem Fettah (Meddah) Efendi, ömrüne bereket...

Bu sözlerden ne güldüklerini anladım. Meğer benim yaptığım Kastamonu taklidini köylüler İstanbul taklidi sanıyorlarmış.

Meddah Sürûrî'nin babası Kızlarağası Behram Ağa'nın kâtibi Ahmet Hakkı Efendi'dir. Fâtih'te otururdu. O da Aşkı gibi birçok işlere girdikten sonra meddahlıkta karar kılmış. Hikâye anlattığı zaman mimikleri hiç değişmezdi. Saf, hatta budala bir adam tavrıyla söylediği sözler arka-

sından bir kakhaha tufanı kopardı. Sürûrî'nin hikâyelerini dinlemeye Babîâli muharrirleri dahi gelirlerdi. Bir ara sanata bir yenilik getirmek istemiş, Hüseyin Rahmi'ye müracaat ederek onun romanlarındaki fıkraları anlatma müsaadesi alacağını ummuştı. Aradan bir zaman geçti, buna dair bir şey söylemedi. Anladık ki, Hüseyin Rahmi müsaa- de etmemiş.

Borazan Tevfik'e atfedilen bu fikrayı Diyarbekir Kırathanesi'nde Sürûrî'den dinleyenler pek çoktur.

Bir gün sarayda haremağası Behram Ağa, Sürûrî'yi huzuruna davet eder. Kendine mahsus şîve ile:

- Sen mettah mısın?
- Evet efendim, sayenizde meddahım.
- Peki, söyle ne taklitleri yapıyorsun?
- Arnavut taklidi, Çerkes taklidi, Bolulu ahçı taklidi,

ondan sora...

— Bak mettah efendi, bunların taklidini istemem. Bahçıvan Arnavut'tur, gücenir; seyis Çerkes'tir, o da darılır; ahçı Bolulu, o da olmaz.

Behram Ağa bir müddet düşünür. Sonra aklına önemli bir şey gelmiş gibi:

- Sen soba taklidi yapar mısın?

Şaşırdım, ama kimin haddine ses çıkarmak. Bir elimi boru gibi kaldırarak dimdik durdum.

- O ellerini dizlerine vurarak:

— Aferin mettah efendi, tıpkı sobaya benzedin, dedikten sonra gözü abdest ibriğine ilişir.

- Şimdi bir ibrik taklidi yap bakalım mettah efendi?

Bu defa da elimi belime dayayarak diğer elimi yana doğru uzattım. Abdest ibriği şeklini aldım. Behram Ağa kasıklarını tuta tuta gülüyor:

— Maşallah mettah efendi, tıpkı ibriğe benzedin, İbrikdarbaşı görse o da şaşar kalır Sürûrî Efendi oğlum.

Bu sırada aklına önemli bir şey gelmiş gibi söze başlar:

Meddah Sürûrî'nin bir karikatürü.

— Mettah efendi, sen şok güzel taklit yapıyorsun, şim-di de bana bir eşek taklidi yap, marifetini göster bakalım mettah efendi oğlum, haydi.

Artık oldu olacak, mademki meddahlığa geldik, boy-numuz kıldan ince, itiraz yok. Hemen yüzükoyun dört ayak üzere durdum başladım anırmaya, ben anırdıkça o gıdıklanmış gibi yerlere yatacak kadar gülüyor, gülüyor, âdeta baygınlık geçiriyordu.

— Maşallah mettah efendi, sen şok yaşa, bir kulakların benzemiyor, bir de kuyruğun eksik. Sesin hele tıpkı, maşallah, nazar değmesin tu tu! Maşallah ve tebârekallah!

Bundan sonra elime bir kadife kese sıkıştırdı, elini öpe-rek yanından ayrıldım.

Eski Şehzadebaşı, Direklerarası meddahların, oyuncu-ların tesiri altında idi. Orada herkes biraz sanatkâr, biraz oyuncu idi. Satıcılar dahi bundan kendilerini kurtaramı-yorlardı. Ramazanda meşhur Yeni Cami satıcıları Şehza-debaşı'na göç ederlerdi. Mâniciler, destancılar, panorama-cılar, macuncular, horozşekerciler, bunlar arasında idi. Her derde deva hacıbaba hapları satanlar, bunların roma-tizmaya, yelağrısına, belağrısına, kulunca, hafakan illetine, sinir illetine, diş ağrısına, mide bulantısına, öksürüğe, ak-sırığa tıksırığa, kaşıntıya soğuk alınlığına, nezleye deva olduğunu, bunların Lokman Hekim'in ilâçları bulundu-ğunu söylerlerdi. Aşk illetinden maada her şeye yarayan bu hapları hacıbaba bir meddah gibi ballandıra ballandıra satardı. Şehzadebaşı'nda, Vezneciler'de sade eski şeyler değil, yeni icat her şey bulunurdu.

Divitin yerini alan ucu iğneli dolmakalem burada satı-lırdı. Kalemın satıcısı bir meddah gibi malını överdi:

— Efendiler, beyler, paşalar... İşte size nev-icat bir ka-lem, hiçbir yerde eşi emsali bulunmayan bir kalem... İşte sizin gördüğünüz bu nev-icat kalem yok mu, misli me-nendi, cihanda naziri olmayan Frenk icadı bir kalem... Bu

kalem neyi istersen yazar. Arapça yazar, Acemce yazar, Çince yazar, Maçince yazar, mektup yazar, arzuhal yazar, sevdalı isen nâme yazar, istediğini yazar, istemediğini yazar, yazar oğlu yazar! Alan pişman, almayan pişman! Bu kalem, kâğıtta su gibi kayar, kâtip gibi yazar, tüccar gibi hesap yapar, çizgi çizer, harta boyar. Ucundaki altın iğnedir, dikiş iğnesi değil! Bu nev-icat bir yazı iğnesidir. Bununla eli titreyen, gözü görmeyen, elifba bilmeyen korkmasın, kapalı gözle de yazar, açık gözle de! Efendiler, beyler, ağalar, düşünüp başınızı ağrıtaçağınıza düşünmeden bu kalemi alın, kalmazsa bana yalvarmayın, nişanlıma hediye edecektim, demeyin!

Bu âdeta sokak meddahlığı yahut sokakta oynanan tiyatro idi.

Türk Edebiyatı, nr. 9, Eylül 1972, s. 10-13.

VEZNECİLER'DE HATTATLAR, ARZUHALCİLER

İstanbul'un iki önemli tarihî meydanı vardır. Biri Sultanahmet, öteki Beyazıt Meydanı'dır. Beyazıt Meydanı'nın önemli bir yanı da her çeşit törenlerin, fener alaylarının buradan başlamış olmasıdır. Harbiye Nezareti'nden sonra Beyazıt Meydanı'na, oradan da alaylar Divanyolu'na geçerlerdi.

Bu meydanın batı kısmı Vezneciler'dir. Keçecizâde Fuat Paşa Konağı'nın bulunduğu yerde altın ve gümüş sikeler tartılırdı. Ayrıca emekli maaşının “kırıldığı” bir çarşıdır. Bayezid Medresesi'nde olduğu gibi burada da arzuhalciler sıralanmışlardır. Fuat Paşa Konağı, maliye nezareti iken bu binaların sonunda Bayezit Rüşdiyesi bulunurdu. Müdürü *Dürr-i Sencide*²⁴ yazarı Safranbolulu Hasan Hilmi Bey'dir. Daima redingot giyer; uzun boylu, kına sakallı, gayet de dindar bir adamdır.

Bir gün -o vaktin tabiriyle- muallim-i evvel Hüseyin Efendi, elinde bir liste olduğu hâlde sınıfa girer, kürsüye çıkar, talebelerin babalarının adlarını, okuma, yazma bilip bilmediklerini sorar, bunları önündeki uzun kâğıda kaydeder. Talebeler birer birer sorulara cevap verdikten sonra, sıra 41 Muzaffer'e gelir:

²⁴ *Dürr-i Sencide* (İstanbul 1327) bir ilmiyel kitabdır ve yeni harflerle de yayımlanmıştır. Yazarı Safranbolulu Hasan Hilmi Bey, 1934 yılında Ekşigil soyadını almıştır.

- Söyle bakalım Muzaffer Efendi, babanın adı nedir?
- Saffet, efendim.
- Okuması, yazması var mı?
- Okuması yok, yazması var efendim.

Muallim-i evvel Hüseyin Hüsnü Efendi yanlış düzeltir:

— Okuması var, yazması var, diye söylenerek kâğıda yazar. Muzaffer Efendi bir daha ayağa kalkar:

— Efendim ben öyle söylemedim; okuması yok, yazması var dedim. Siz yanlış yazdınız.

— İnnellâhe maassâbirîn!

Muzaffer Efendi:

— Yalan söylemiyorum efendim.

Muallim-i evvel adamakıllı bunalmış, çıkışır gibi:

— Peki söyle bakalım, babanın mesleği nedir.

— Hattat, efendim.

Hüseyin Hüsnü Efendi hışımla bu talebenin üzerine yürür, suratına olanca gücüyle şırak diye bir tokat aşkeder.

— Seni mendebur seni, seni ahmak seni, yıkıl karşımdan git, sersem!

Bu sözler üzerine sınıfta bir curcunadır kopar, kahkahalar, zıplamalar, Muzaffer'le alay etmeler, inceli kalınlı sesler...

Bu sırada gürültüler bıçak gibi birden kesiliverir. Tiz bir ses:

— Bak...

Talebe rap diye ayağa kalkar, hazırol vaziyeti alır. İçeri müdür girmiştir. Hüseyin Efendi sıkılğan bir tavırla müdürün kulağına bir şeyler söyler. Sınıf dikkat kesilmiş, çıt yok.

Bir anda müdürün çatık kaşları yumuşar; hatta belli belirsiz de gülümser. Talebe, mıknaatıslanmış gibi gözlerini müdürden ayırmaz.

Hasan Hilmi Bey kürsüye dirseğini dayayarak bir ara duraklar, sakalını avucuna alır. Çünkü önemli bir şey anlatacağı zaman daima böyle yapardı.

— Efendiler, der, arkadaşınız Muzaffer Efendi hocanıza iyi anlatamadı, size ben anlatayım. Muzaffer’in babası hattattır. Dükkânı da mektebimizin karşısında Hattatlar Çarşısı’ndadır. Yazı yazmasını bilir, amma okumasını bilmez. Nasıl olur, diyeceksiniz. Anlatayım. Önce okuma sonra yazma gelir. Ama burada iş değişiyor. Hattatların içnelerle delinmiş yazı kalıpları vardır. Bu kalıbın altına temiz bir kâğıt konur, üstteki noktalanmış kâğıda tülbent içinde kömür tozu silkelenir. Bu tozlar nokta hâlinde alttaki kâğıda geçer ve nokta araları mürekkeple doldurulur. Yahut boya ve yaldızla kapatılır, yazı ortaya çıkar. Bunun için okuma bilmeye lüzum yoktur. Kitaplarda görülen minyatürler de böyle kopya edilir, tezhipler de... Böylelikle bir yazıdan birçok yazılar çıkar. Eski evlerin saçaklarında “Mâşallah”, “Yâ Hâfız”, “Tebârekallah”, Yâ Mâlikelmülk” gibi yazılar vardır. Bunların çoğunu böyle Muzaffer’in babası gibi okuma bilmeyenler veya az bilenler yazırlar. Onun için halk arasında “Bütün hattatlar cahildir” sözü geçer. Sebebi bu anladınız mı? Bunları yazmak için okuma bilmek gerekmez.

Muzaffer yediği tokadın acısıyla yanağını tutarken bir taraftan da müdürü tasdik eder bir hal alıyor, başını sallıyor, yan gözle de muallim-i evle bakıyor “Haklı değil miyim?” der gibi bir tavır takınıyor.

Bir vakitler İstanbul’da matbaa yokken bir hattat ordu su vardı. Okunması güç yazıları bu hattatlar düzgün yazıya çevirirken aynı hatalar hattatın kabahati imiş gibi gösterilirdi. Bir bakıma mektep-medrese görmüş hattatlarda da bu yanlışlıklar bulunurdu, ama bu yazının güzelliği, tenasübü içindi. “Nokta ve hattın sükutuyla yazı olmaz sakat” sözü de bu iddiayı ispatlar.

En büyük hattatlarımızdan biri olan Mehmed Esad Yeşârî gençliğinde yazı dersi almak üzere Şeyhülislâm ve hattat Veliyüddin Efendi’ye müracaatta bulunur. Veliyüddin

Efendi bakar, ders almak isteyen gencin sağ kolu inmeli, sol yanı da pek sağlam değil. Ona ne desin, büsbütün de kırmak istemez, Yesârî'yi Dedezâde Mehmed Efendi'ye gönderir. Az zaman sonra bu talebe büyük bir talik yazı üstadı olur. Bunun bu yazılarını gören Şeyhülislâm Velîyüddin Efendi şaşırır, parmağı ağzında kalır. İlk söz olarak ağzından şu kelimeler dökülür: “Cenâb-ı Hak bizim gururumuzu kırmak için bu sakat genci karşımıza çıkar-dı.” Böylece üzüntüsünü belirtir.²⁵

Hattatların hattatı Mehmed Yesârî yazının güzelliği namına hiçbir fedakârlıktan çekinmezdi. İstifi, tenâsübü bozacak bir noktayı bazen bir harfi ortadan kaldırır.

Bu inceliği düşünemeyenler hattatın cahilliğini belirtmede fırsat elde etmiş olurlar. Bununla beraber okuması olmayan hattatlar gibi, okuması olmayan şairler de vardır. Bu şairler irticalen şiirler söyler, muamma çözer, atışmalar yaparlardı. Semaî kahvelerinde kulaktan dolma, ustadan destur almış, okuması yazması olmayan nice şairler vardı.

Okuma yazma bilmeyen meddahlar, ortaoyuncular, Karagözcüler, hele nota bilmeyen hanende ve sazandeler pek çoktu. Çemberlitaş'ta Tavukpazarı'nda okuması olmayan şairler, okumuş tahsil görmüşlerden kolay şiir söylerlerdi.

Nitekim bazı hattatlar da çıraklıklarında boş yazı kalıplarını doldurdıkları için yazı öğrenmeden yazı yazmışlardır.

Ayrıca bunların dükkânlarında hele Ramazanlarda yazma basma kitaplar da satılırdı. Bunlar *Enâm-ı Şerifler*, *Hilye-i Şerifler*, *Yıldıznâmeler*, *Tabirnameler*, *Vefkler*, *İlm-i Cifrlar*, *Ümmüsübyan* duaları, *Mercan* duaları, *Yâsin-i Şerifler*, *Hatim* duaları, *imsakiyeler*, ayrıca hokkalar, divitler, kâmiş kalemler, lîkalar,²⁶ mürekkepler, levha hâlinde Şatranc-ı Urefalar...²⁷

Mürekkepçi ve kâğıtçılar da Hattatlar Çarşısı bitişiğindedeydi. Burada elle yapılmış âharlı kâğıtlar da vardır.²⁸ Bu kâğıtlara yazı yazıldıktan sonra silinir tekrar yazılırdı.

25 Talik hattın büyük üstadı Yesârîzade Mustafa İzzet'in babası olan Mehmed Esad Yesârî hakkında geniş bilgi için bkz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, İstanbul 1955, s. 531-536. İbnülemin, Şeyhülislam Velîyüddin Efendi'nin sözünü şöyle nakleder: “Cenab-ı Hak bu zâtı bizim enf-i istikbarımızı kırmak için göndermiştir”

26 Lîka. Mürekkebin dökülmesini ve kâmiş kalemin gereğinden fazla mürekkep almasını önlemek için hokkaya konulan ham ipek.

27 Şatranc-ı Urefa hakkında Malik Aksel'in *Türklerde Dinî Resimler* adlı eserine bakınız.

28 Âhar. Kolay yazı yazılabilmesi ve gerektiği zaman yazının iz bırakmadan silinebilmesi için kâğıdın üzerine sürülen, şapla kestirilmiş yumurta akı, nişasta veya un muhalebisiyle yapılan bir çeşit cila.

29 Sultan İbrahim (1615-1648),
Ayasofya'da, fetihten sonra
zeytinyağı mahzeni (Yağhane)
olarak kullanılan Vafitizhane'de,
Sultan I. Mustafa'yla birlikte yat-
maktadır.

Bugünkü Askerî Tıbbiye kapısı yanında Acem gömlek-
li, başı papaklı Azerî kitapçı Kamber Ağa'nın dükkânı bu-
lunurdu. Talebe yazı meşklerini bu dükkândan alırdı. Bun-
lar hazır taşbaskısı meşklerdir; içi doldurulur, hüsnühat
hocasına gösterilirdi. Bir de daha büyük talebeler için sahi-
feleri enine olan altı türlü yazıyı gösteren meşkler vardır.

Hattatlar Çarşısı karşısında Fuat Paşa Konağı altında
yazıcılar, arzuhalciler bulunur. Bunlar da yazı işleriyle
meşguldürler. Ama bu yazı hüsnühat (güzel yazı) değil,
müşkülleri halleden yazı... Bir vakitler Sultan II. Ahmed
zamanında arzuhalciler imtihana tâbi tutuldukları gibi,
doğru ve ahlâk sahibi olmalarına dikkat edilirdi. Bunların
arzuhâlcibaşları, kâhyaları, çavuşları, teşkilâtı vardı. Hal-
kın devlete ait işlerde nerelere başvuracaklarını arzuhalci-
ler bilirlerdi. Bütün bunlardan sonuç alamayanlar “Dava-
cın kadı olursa, yardımcın Allah olsun” diyerek arzuhalle-
rini Yavuz Sultan Selim'in türbesine bırakırlardı. Çünkü
bu gibilerin en korktukları padişah bu idi.

Kocasından şikâyet eden kadınlar da vardır ki, bunlar
da Deli İbrahim'in sandukasına arzuhal kordardı. Çünkü
bu padişah kadınların dediklerini yerine getirir, onları
sevgiden mahrum etmezdi. Onun için kadınlar bu padi-
şahı “deli” değil “veli” görürlerdi. Ayasofya'daki türbesi-
nin²⁹ penceresi her zaman aralıktı. Buraya dilek kâğıtları
atılırdı.

Bir vakitler yine Haliç'in Kâğıthane'ye bakan kısmın-
da Karaağaç açıklarında denizde mermer bir taş bulunur-
du. Buna “Arzuhal Taşı” derlerdi. Devlet dairelerinde iş-
leri sürüncemede kalanlar, müracaatları yerine getirilme-
yenler kayık tutup bu taşın yanına yaklaşarak arzuhalleri-
ni korlar, sonra bu arzuhalleri toplatılır saraya götürülür-
dü. Bütün bunlar çaresizliğin, şaşkınlığın çeşitli âlâmetle-
ri idi. Ayrıca erenlere, evliyalara böyle dileklerde bulunul-
duğu da iştilirdi.

Vezneciler’de, eski Maliye Nezareti altında sıralanan arzuhalcilerin önlerinde küçük bir masa, yanlarında bir şemsiye, bir de ziyaretçiye mahsus arkalıksız küçük bir iskemle yer alırdı. Bu arzuhalcilere arada sırada yaşmaklı, feraceli, çarşafli kızlar, kadınlar da gelir, arzuhal yazdırır gibi görünürlerdi. Aslında yazdırılan bir aşk mektubudur. Bu iş bu şekilde gizli kapaklı yapılır, bunu yazdıranların yüzleri sımsıkı örtülüdür. Arzuhalci bunların istek ve dileklerini daha önceden anlamıştır. Bunun için hazır aşk mektupları da vardır. Müşkölpesent olmayanlar, işi acele olanlar bunları alır, isim yerleri boştur. Bu boş olan yerlere sevgilinin adı yazılır, hepsi bu kadar. Artık bu mektup günahlar gibi saklanır. Kimsenin eline geçmemesine dikkat edilir.

Çok uzak olmayan çağlarda, kız çocuklarına dikiş bıçkı, gergef, kasnak, okuma öğretilirdi. Fakat yazı deyince burada iş değişirdi. Sebebini herkes bilir. Aşk mektubu tehlikesi. Gel gör ki, o çağlarda kızlar aşk mektubu yazmaz, ama arzuhalcilere yazdırırlardı, üstelik bunlar sır küpüdürler. Bu mektuplara genç kızların da kattığı bir şeyler olurdu. Küçük bir demet saç, kuru bir yaprak, bir resim vs.

Bu konuyu ele alan Avrupalı ressamalar ise, her şeyi büyüttükleri gibi bunu da büyütürler. Bu sahneyi bir Avrupalı gözüyle ele alırlar. Çok defa konuyu aşırı, mübalâğalı süslere boğarlar.

Bu resimlerde yaşlı, sarıklı arzuhalcinin yanında bir veya iki dilber vardır. Bunların başlarında bir hotoz, yüzlerinde tül yaşmak, gözleri sürmeli, saçları kınalı, ağız burun ise güya tülün altında... Her şey tabak gibi. Hele yaşmak altında göğüs Avrupalı ressamaların hayalleri nisbetinde açılmıştır.

Avrupalılara yaşmak ve feraceli Türk kadınları nasıl görünüyor? Ferace içindeki Türk kıızı değil sanki bir Fransız

kızı. Bunlar, “İstanbul Hatırası” diye nerelere gitmiyor! Altlarında da Fransızca “Aşk Mektubu” yazısı...

İşte bu arzuhalçiler yalnız devlet dairelerindeki işleri değil, sevgililer arasındaki işleri de gizli gizli hallederlerdi.

Vezneciler’de sessiz sanatlar yer alırken, Şehzadebaşı’nı geçip Direklerarası’na gelince her şeydeki gizlilik kaldı.

Türk Edebiyatı, nr. 10, Ekim 1972, s. 12-14.

KİTAPLARIN TALİHİ

Mahir Kaya

Kitapla ilgilenmeyen insan düşünülemez; dağdaki çobanın bile kitapla ilgisi kesilmemiştir denebilir. Okuma yazma bilmeyenin dahi kitaba bağlı bir yanı vardır. Tanrı ilmini, insan zekâsını yapırları içinde saklayan bu eserler, daima saygıyla karşılanmıştır. Kitap ne zaman meydana gelmiş? İdris Peygamber'in yazıyı yazdığı çağlarda mı? Yoksa tarihlerin kaydetmediği çağlarda mı? Her şeyi Hz. Âdem'den başlatan din adamlarına bakılırsa, 21 suhuf olarak cennetten gelmiştir.

İnsanlar kanunlardan evvel hayatlarını din kitaplarının emirlerine göre düzenlemiş, bu yol ile haklarını aramış, korumaya savaşmışlardır. Bu sebepten eskiden halk arasında bile kitaplı olmak ile kitapsız olmak arasında farklar gözetilirdi. Nitekim bir insana kitapsız demek ona yapılacak hakaretin en büyüğü sayılırdı. Bugün bu kelimenin mânâsı tamamıyla unutulmuştur yahut kitapsızlar o kadar çoğaldı ki bu söz önemini kaybetmiştir.

Hele eski evlerde görülen raflar, hücreler yeni yapıları apartman odalarında büsbütün ortadan kalkmış, kitaplara ayrılacak bir yer kalmamıştır. İkinci mânâda kitapsız olanlar arasında kimler yok! Okumuş, yazmışlar mı? Mevki ve makam sahipleri mi? Bazılarınca kitap sade mektepte oku-

30 Vezneciler'deki Fuad Paşa Konağı, Sultan Abdülaziz tarafından Keçecizade Fuad Paşa'ya armağan edilmek üzere yaptırılmış, fakat Fuad Paşa'nın taşınma hazırlıkları sırasında bir iradeyle müsadere edilerek Maliye Nezareti'ne tahsis edilmişti. Bir ara Askeri Tıbbiye'ye verilen bu konak, günümüzde İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nce kullanılmaktadır.

nan, imtihan verildikten sonra lüzumu, değeri olmayan bir nesne... Öyle insanlar vardır ki okuldan diploma aldıktan sonra eline kitap alıp okuyanı kalın kafalı, akılsız sanırlar. Çünkü her şey mektepte öğrenilir. İmtihan verildikten sonra da kitap kapanır, öyle ya bir aktör kitaptan mı oyun oynar, bir doktor reçete yazarken kitaba mı bakar?

Bugün modern insanın kurtların kemirdiği köhne kitapların yerine modern mobilyaları, buzdolapları, düdüklü tencereleri, televizyonları vardır. Avrupa medeniyeti ne için çalışıyor? Bizim rahata kavuşmamız için. Bir şey öğrenilecek mi? Radyo hazır. Bir şey görülecek mi? Sinemadan âlâsı bulunmaz.

Ne garip tesadüftür ki Beyazıt'ta Zeynep Hanım Konağı üniversite iken bunun civarından kitapçılar eksik olmuyordu. Eski Maliye Nezareti olan şimdiki Eczacılık Okulu³⁰ kapısının yanında başta Kanber Ağa'nın dükkânı olmak üzere birçok kitapçılar vardı. Biraz daha ileride Zuhal Mağazası'nda devrin orijinal en güzel tabloları bulunurdu.

Bugün burada bir elektrik idarehanesi açılmakla kitapçılar yerlerini elektrikçilere devrettiler. Sahaflar Çarşısı eskisi kadar değilse de gene de tıklım tıklım...

Her şeyin eskisi ortadan kalkar, kaybolur, piyasadan çekilir, fakat kitabın böyle değil. Yazarı tarafından ithaf edilmiş kitaplar, mühürlü, mühürsüz, sahte olanlar, olmayanlar, Abdülhamid devrinde rüşdiyelerde, idadilerde mükâfat diye dağıtılan, yaldızlı, armalı, kırmızı, mor kadife ciltli eserler, zamanı geçmiş hüsnühat meşikleri, tanınmış kimselerin koleksiyonları... Nihayet hanlarda bekârların okudukları *Şah İsmail*, *Elif ile Mahmut*, *Cevri Çelebi*, *Hançerli Hanım* hikâyeleri, masalları hiçbir zaman eksik olmaz. Orta boyda bir defter 3-4 liraya satılırken bunlar hâlâ 50-100 kuruşa satılıyorlar.

Bir zamanlar mektepten çıktıktan sonra eline kitap alanları tuhaf karşıladıklarından bazıları kitaplarını göster-

mek istemezlerdi. Bir gün Tahir Nadi,³¹ Sahaflar'dan birkaç kitap aldıktan sonra cebinden enfiyeli büyük kara bir mendil çıkararak kitapçıya verir: "Bu kitapları sarıver de kimse görmesin. Yine kitap aldı diye beni ta'yib ederler!" der.³²

Memlekette okunanlar hâlâ kara kaplı kitapta olanlardır. Eski hocaların imtiyazındadır. Burada ya okunan şeyler ezberlenen şeylerdir yahut da karşısındakine okunup üflenen şeyler.

Sahaflar'da okunmuş eski kitaplar hiç bitmez. Çünkü adam mezara kitap mezada... Efendi istediği kadar övünsün onlara yaldızlı ciltler yapsın, ne ehemmiyeti var. Evin hanımını kocasının sevgisinden uzaklaştıran bunlar değil mi? Ona vaktiyle kocası için okumuş yazmış demişlerdi, o da sevinmişti. Ama kocası okumayı yazmayı bir türlü bitirememiş, hanımını gözü görmemişti.

İşte bu sebepten hanımın "Gözüm görmesin!" dediği bu kitaplardı. Her şeyin kütliği, karaborsası olur, kitabın olmaz.

Ne gariptir ki cami, çeşme, mektep, medrese, han, haham, hastahane yaptıran eski hayrat sahibi kadınlar kütüphane yaptırmayı akıllarına getirmemişler.

Zengin kütüphaneleri olup da millete bağışlayanların çoğu evlenmemiş, orta halli, hatta fakir denecek kimselerdir. Koskoca İstanbul'un Belediye Kütüphanesi'ne 14 bin cilt yazma ve basma eser veren fakir ve kimsesiz M. Cevdet idi. Gıdasından kestiği paralarla bu şehir kütüphanesini kuran bu zatın üzerinde yeni bir elbise gören yoktur.

Türkiye'mizde çoğunlukla büyük kütüphaneleri olanlar evlenmemiş, sade kitaba gönül vermiş, onu sevmiş hayır sahipleridir. Bunlardan aklımızda kalanlardan bazıları zikredebiliriz: İsmail Saib Sencer, Ali Emiri, Hakkı Tarık Us, İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Mükrimin Halil Yınanç, Tahir Harimi, Tahir Nadi, Vahit Paşa, Besim Ata-

31 Tahir Nadi (1876-1952). Eğitimi ve şair. Divriği'de doğdu. Darülfünun Edebiyat Fakültesi mezunudur. Öğretmen ve idareci olarak imparatorluğun birçok bölgesinde görev yaptı. Son görev yeri olan Basra'nın işgal edilmesi üzerine İstanbul'a geldi. Çeşitli liselerde Arapça, Farsça ve edebiyat okuttu. İstanbul Erkek Lisesi'ndeki görevinden emekli oldu. Heccav bir şair olarak tanınan Tahir Nadi'nin yayımlanmış birkaç eseri vardır.

32 Ta'yib etmek: Ayıplamak.

lay, İsmail Habib Sevük, Selim Nüzhet Gerçek, Hakkı Süha Gezin, İsmail Fenni Ertuğrul, Abdülhak Şinasi Hisar, Talat Bayrakçı, Âli Türkgeldi, Fethi İsfendiyari, Bakırköylü Mazhar, Dr. Saip Atademir, İzzet Koyuncu, Feridun Nafiz Uzluk, Mehmet Zeki Pakalın, Osman Recher, Reşat Ekrem Koçu, Seyfettin Özege...

Daha bu listeye istenildiği kadar ilâveler yapılabilir.

İstanbul, nr. 4 (30), Nisan 1956, s. 5-6.

PAZAROLA HASAN BEY

Malik Hasan

Bir zamanlar İstanbul'un en meşhur şahsiyetlerinden çok, yarı akıllılar, meczuplar, deliler tanınırdı. Çıplak Mustafa, Oturaklı Salih, Torbalı Hüseyin, Acem Rıza, Arap İsmail böyle idi. Düğümlü Dede, düğümlü elbisesiyle, Eğri Kılıç Memiş paşa kılıcı ile kumanda etmesiyle, Deli Hidayet gevezeliği ve orucu ile çocukların maskarası olmuştur. Çocuklar:

— Yuuu... Hidayet oruç yiyor, yuuu...

Dediler mi Deli Hidayet ağzını açar, gözünü yumardı. Küfürün bini bir para idi. Bazan bir tanıdığı yakalar:

— Efendi amca ben hiç oruç yer miyim?

— Yemezsin Hidayet Efendi, yemezsin.

— Öyle ise neye bu orospu çocukları bana oruç yiyor diyorlar.

— Sen onlara uyma Hidayet Efendi, sen terbiyelisin.

— Onlara uymayayım da kime uyayım amca?

— Efendilere, beylere, paşalara!

— Köpek seni ısırsa, sen de köpeği ısırır mısın amca?

— Köpeğe de uyma, kediye de Hidayet Efendi oğlum.

— Peki, öyle ise ver elini öpeyim.

Bir de İstanbul'un meşhur Pazarola Hasan Bey'i vardır. Ötekilerden farklı, herkes onu sever, sayar, ondan ka-

Pazarola Hasan Bey.

çınmazdı. Halk onun uğur getireceğine inanırdı. Padişahın adını bilmeyip de onun adını bilenler pek çoktur. Ona ermişlik kondurulurdu. Elinin değdiği yere Hızır Aleyhis-selâm'ın eli değmiş gibi bereket geleceğine inanılırdı. Hele İstanbul'un her köşesinde bulunan işportacılar için "Pazarola Hasan Bey" bulunmaz bir uğur kaynağıydı. İşportalarına elini değdirmeden yanından ayrılmazlardı.

"Pazarola işportacıbaşı", "Pazarola esvapçıbaşı", hatta gazete satan küçük bir çocuğa "Pazarola gazetecibaşı", kör dilenciye "Pazarola dilencibaşı", demeden geçmezdi. Ona göre herkes bir işin başı, büyüğüdür.

Pazarola Hasan Bey'in çelimsiz bir vücudu, heybetli bir başı vardı. Bu başın üstünde abânî bir sarık, onun da üzerinde "Maşallah Hasan Bey" yazısı, sarığının arasında bir gül, bir karanfil olmazsa birkaç yaprak görünürdü. Bazen kırpışık gözleriyle gülümserken umulmadık sözler söyler, herkesi güldürürdü.

Pazarola Hasan Bey'e göre büyük küçük, Müslüman, Hristiyan, kadın erkek, zengin fakir diye bir şey yoktur. Herkes birdir, herkes Allah'ın kuludur, herkes iyi insandır. Bazen unutkan veya yolunu şaşırmış bir kimseye söylediği bir söz ona ilâhî bir irşad gibi gelir, derhal dediği yapılırdı.

Bazılarınca o cezbeye tutulmuş bir dervıştır. Her sözü gerçektir, bilmediği tekke, tekke şeyhi yoktur. Tekkeye de gider, tiyatroya da, ama çok çok beş dakika kalır. Sanki onu biri dürtüyormuş gibi hemen yola çıkar, yürür; nereye gideceğini düşünür mü, belli değil. Yalnız her gittiği yerde izzet ikram görür, başköşeye alınır. Paşalar, beyler gibi ağırlanır, eline kahve verilir, yanından da kalabalık eksik olmaz, kimseden para yahut herhangi bir şey istemez. Cebine gizlice para konursa ona el değdirmezdi. Kış yaz ayağında mest lâstik, elinde de ya bir kara şemsiye ya bir değnek bulunurdu.

Ona göre mevki, makam diye bir şey yoktur yahut ki birli kendini beğenmiş insan... İstanbul valisini görse ona da çekinmeden “Pazarola vâlibaşı” demeden kendini alamaz. Buna bakılırsa kimse kimseden üstün sayılmaz.

*Malik Aksel çizgileriyle
Pazarola Hasan Bey.*

Kimi görse mesleğine, sanatına göre aynı sözü söyler. Hele Şehzadebaşı'na geçti mi burada açık hava tiyatrosu başlar. Kel Hasan'a rastladı mı “Pazarola tiyatro cubaşı, sakın süpürgeni çaldırma, sonra masrafa girersin” der, şaka ederdi.

Pazarola Hasan Bey'in karşısına berber çırağı çıkmışsa, ona da cırac demez, berberbaşı der, oyuncusuna, çalgıcısına, biletçisine her önüne gelene aynı iltifatı savururdu. Aslında büyük küçük herkes de bu iltifatı beklerdi. Burada kızlar bile kismetleri açılsın diye bu uğur kaynağına görünür, kendilerine bakmasını, gülümsemesini isterlerdi.

Pazarola Hasan Bey'e göre her gün düğün bayramdır: Bir iş yapmaz, fakat iş yapanlara daima gayret verirdi. Onun yüzünde istek dilek diye bir şey yoktur, tasa nedir bilmez. Rüzgâra tutulmuş bir yaprak gibi aklının estiği tarafa döner giderdi.

*Âkil ağılar geçen eyyamı için
Deli' bayram geliyor der sevinir*

Onun her geçtiği yerde düğün bayram var sanılır, hiç bir yerde yalnız kalmaz, görünmediği zaman aranır, evinden sorulur, kapısı durmadan çalınırdı. Bu adam, her şeyin anahtarı olan akla sahip mi, değil mi idi? Bunu kimse tayin edemez. Eski kitaplara göre, Tanrı ilk olarak akli yaratmış, ona başımızın üstünde yer vermiş. Böylece insanı imtiyazlı kılmış. Pazarola Hasan Bey'in başı ise görülenlerin en büyüğü. Büyük akıl olacağına inananlara gören Hasan Bey'in çevresinden daha akıllı olması gerekmektedir. "Baş" kelimesini ağzından düşürmüyor, her şeyi başa bağlıyor, bu baş acaba kendi başı mıdır? Bütün bunlar muam-ma. Bilinen bir şey varsa bunun kimseden bir şey istemesi, herkese ümit vermesidir.

*Deme sen gaflet ile Ferhad ı Mecnûn'a deli
Eyle sen halka nazar her biri bir gûna deli*

Pazarola Hasan Bey'in adı sade çarşıda pazarda değil gazete sayfalarında, dergilerde de sık sık geçer. Nitekim 1920 senesinde bir İstanbul gazetesinde şöyle bir ilân çıkar: "İki saat bilâ-fâsıla gülmek ve eğlenceli vakit geçirmek ve memleketimizin bütün artistlerini bir arada görmek isteyenlere cuma günü Şehzadebaşı'nda Şark Tiyatrosu'nda Eyüp Sabri Bey müsameresinde Komik-i Şehîr Hasan Efendi, Naşit Bey, Balı Rıza Efendi, İsmail Efendi'nin iştirakiyle oynanacak olan emsali görülmemiş mü-

kemmeliyette ‘Pazarola Hasan Bey’ piyesinin temasını tavsiye ederiz. Tafsîlât el ilânlarındadır.”

Sade satıcılar, dükkâncılar değil, adını verdiği bu piyesle de tiyatro ve sanatçılar onun maneviyatına sığınmış bulunuyorlar. Cepleri para yüzü görüyor. Tiyatro dahi Pazarola Hasan Bey’in uğuruna inanmış. Bununla beraber sadece Pazarola Hasan Bey’in adı burada, kendisi değil.

Bir de uzun müddet İstanbul’da “Pazarola Hasan Bey” diye bir mizah gazetesi çıktı. Her şey bunun dili ile mizahî hâle geliyor, karikatürleri bulunuyordu.

Darülbeyazıt’da maskeli olarak “Pazarola Hasan Bey” temsil edilmiştir. Bu revüde Hasan Bey, Vali Doktor Emin Bey ve İstanbul’un meşhurları görünüyordu. Bu revüyü yazan Osman Cemal Kaygılı idi. Arzû-yı umumî üzere de tekrar tekrar oynandı. Bu oyun Direklerarası’nda Ferah Tiyatrosu’nda sahneye kondu. Hasan Bey, Münîf’in yaptığı büyük karton bir maske ile temsil edildi.

Pazarola Hasan Bey’in şöhreti İstanbul sınırlarını da aştı. Ressam, musikici, estetikçi Rasih Sonat, Ankara’da Halkevi’nde başrolü Pazarola Hasan Bey’de olmak üzere bir revü tertipledi. Böylece bir oyun Ankara’da ilk defa oynanıyordu. Buna rağmen büyük bir ilgi toplamıştı. Oyun sık sık tekrarlandı. Kimsenin tanımadığı Rasih Sonat da tanındı, “Revücü Râsih Sonat” diye de meşhur oldu. Bütün bunlar Pazarola Hasan Bey’in uğurlu adının tılsımından ileri geliyordu.

TEFAD, C. XIV, nr. 281, Aralık 1972, s. 6503-6504.

PÜSKÜLÜN MARİFETİ

Yıllardan sonra onu İstanbul'da Şehzadebaşı'nda görünce şaşırıp kalmıştım. Bu Tunuslu bir Arap'tı. O da Türk göçmenler gibi Balkan Savaşı'nda önce İzmir'e, sonra İstanbul'a gelmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun uzak köşelerinden gelen bu garip sanatçılar biraz da kendi memleketlerinin âdetlerini bu şehre getiriyorlardı. Tunuslu Hacı Abdülvehhab diye anılan bu adam gerçekten görülmemiş bir sanatçı idi. Bu adamın başında hamam taşı gibi basık bir fes bulunurdu; püskülü de uzunca bir iple fesin ibiğine bağlanmıştı.

Abdülvehhab'ın üzerinde harmaniyeye benzer devetüyü bir elbise, bir de kukuleta vardı. Ayaklarında ucu kalık sarı yemeniler... Yıllarca sanatı ile geçinen bu uzun boylu, hafif çember sakallı, ablak yüzlü adamın elinden eksik olmayan kalbura benzeyen kaba saba bir tef de, onun fesi, püskülü gibi yanından ayrılmıyordu. İki karış enindeki bu büyük teften derin bir kuyudan çıkan sesler gibi tok sesler çıkardı. İlk okşar gibi elini tefin üzerinde gezdiren Hacı Abdülvehhab'ın çevresini yavaş yavaş kadın erkek, çoluk çocuk sarar, bu kalabalık yavaş yavaş büyüdü. Hacı Abdülvehhab'ın elinde bu büyük tefin sesi yükseldikçe yükselir. Bir ara bu sanatçı, "Yallah!" der demez

başını bir değirmen taşı gibi döndürür, püskül de yavaş yavaş havaya kalkar. Sanatçı vecd içindedir. Püskül fırıldak gibi döner, kendi de hafif hafif raks eder. Seyirciler hayret içindedir. Artık püskül havada dimdik durmaktadır. Bu garip adam, sonunda tefin ortasına bir fiske vurur ki, bu “Bitti” demektir.

Artık Hacı Abdülvehhap, bu elek gibi tefle para toplayacaktır. Ama seyircilerin çoğu birer birer sıvışıyorlardır. Bu sanatçı buna da alışktır. Üç dört seyirci ona beşer onar para verse yeter de artar bile...

Bu tefli Hacı çoğunlukla Yeni Cami Meydanı’nda, Ramazanlarda ise Şehzadebaşı, Bozdağan Kemerı çevresinde görünür. Çocuklar onu görür görmez Hacı Baba, diye etrafını sararlar. O tefini çalsın çalmasın, bulunduğu yerde cümbüş vardır.

Herkesin merakı onun püskülünde. Bunu başında nasıl döndürüyor ve sonunda nasıl dimdik tutabiliyor? Hacı Abdülvehhab, tef çalıp püskülünü havada çevirdikçe çocuklar da onun gibi başlarını döndürüyorlar, elleri ile de püsküllerinin dönüp dönmediğini yokluyorlar. Hele kadınlar bu marifetli Hacı’ya hayran. Bu Hacı, nasıl bu görülmemiş oyunu oynayabiliyor?

Bu yabancı adam sade püskülünü döndürüp tef çalmıyor, arada bir de bir şeyler söylüyor. “Subb fi fil harrara, teşrebü’s-sigarra, binti’s-sahhara, mahbûbü’l-ayni” Daha buna benzer şeyler tekrarlıyor. Nedense halk arasında Arapça bir şeyler söyledi mi el kaldırıp “Âmin!” diyenler de bulunur. Hele çarşafli ihtiyar kadınlar, Arapça bir şeyler işittiler mi onu dua sanırlar.

Ama bundan kuşku duyanlar büsbütün yok değildir. Bazen biri kalkar, “Hem raks, hem tef, hem dua bir araya gelir mi?” der. Bu adama bir şeyler de sorulamıyor. Türkçe bilmiyor yahut öyle işine geliyor. Yalnız elek gibi tefi uzaıp para toplamaya çalışırken şakalar etmesini de biliyor.

— Ya ahi, para yok, akıl çok, para var akıl yok?

Çocuklar hep birden:

— Ya Hacı fişfiş, para mafiş!

diye karşılıklıta bulunurlar. Bununla beraber sevap diye onu boş çevirmeyenler de var. Böylece uzatılan tef hiçbir zaman boş kalmaz. Bu arada tartışmalar da eksik olmaz. Seyircilerden biri, “Ben her cuma tekkeleri dolaşırım. Orada da böyle kalbur gibi zilsiz tefler bulunur. Bunlara mazhar denir. Bunların bazılarının halkaları on sekizdir. Bu da ‘Hayy’ ism-i şerifine işaretidir. Küçüklerine ‘nevle’ denir. Yine bir çeşit teflere de ‘daire’ adı verilir. Bunlar da zilsizdir. Zilsiz, pulsuz olanlar günâh sayılmaz.

Bir başkası da şöyle mütâlâada bulunur:

— Musiki âletleri tekkeye girdi mi adları değişir. Düdük, kaval, mızmar, hepsi birdir yahut ufak farkla ayrılırlar; Mevlevi dergâhına girdi mi ney adını alır, kudsîleşir, kaval Nây-ı Mevlâna’ya döner. Kudüm, Çingene elinde ise çiftenâra, dümbelek, tekkede kudüm-ü şeriftir. Tef de mazhar, mizher adını alınca yücelir. Burada keramet biraz da isimde. Nitekim halk bunu böyle dile getirir:

Mevleviler ney çalar Kadiriler dümbelek

Bektâşîler mey içer bıyğından süzerek

Yine bir başkası:

— Peki, ama yanılmıyorsam sanki bu hacının ağzından cigara sözü geçiyor, bilmem buna ne dersiniz? Yoksa bu Hacı bizimle alay mı ediyor? Hem püskül sallıyor hem de avuç dolusu para topluyor. Sonra da uydurma bir şeyler söylüyor!

Seyirciler arasında yaşlıca bir adam:

— Günaha giriyorsunuz, bu kum Arap’ı değil, Mekke hocası. Bu ak Arap’tır, ağzı dualıdır.

İstanbul'da ahşap mahalleler arasında görülen bu sanatçı daha sonra Rumeli ve Anadolu'da da birçok şehirler gezmiş, sonunda tekrar İstanbul'a gelmiş.

Hacı Abdülvehhab yine durmadan sanatını icra ediyor. Ama ne de olsa eski hâli kalmamış, vücudu hantallaşmış. Başını döndürürken başı da dönüyor. Bir kenarda dinleniyor.

Kimisi ona âşık der, kimisi derviş, kimisi sanatçı yahut seyyah. O da bir zaman sanat rüzgârı ile Şehzadebaşı'na uğramış, sonunda da ufak bir hatırası dahi kalmadan göçüp gitmiştir.

TFAD, C. XV, nr. 321, Nisan 1976, s. 7617-7618.

TEK TELLİ SAZŞAIRİ ÂŞIK CEMAL

Malik Aksel

“**H**er havayı tek tel ile çalan sâzende-i cihan Âşık Cemal” diye kendini tanıtan bu âşık, 1922 tarihinde İstanbul’da saziyla sık sık görünürdü.

Bu sazşairinin bir elinde yarım metreden büyük bir tabelâsı bulunur, bunun üzerinde “Tek Telli Sazşairi Âşık Cemal” yazısı okunur, öteki elinde silah gibi omuzuna dayalı tek telli sazı ile hızlı hızlı yürür, Fatih’e doğru yol alırdı. Meşrutiyet’te fesini çıkarıp ay yıldızlı beyaz keçe külahını başına giymiş, sonraları da Cumhuriyet devrinde şapkasına ay yıldız koymuş, şapkanın kurdele yerine de yine “Tek Telli Sazşairi” yazısını yazmıştır.

Bu şair, kış yaz uzun bir palto giyer, sert, uzun adımlarla Malta Caddesi’ne, Karagömrük’e, Silivrikapı’ya doğru yollanırdı. Sert bakışlı, siyah gözlü, kırcıl sakallı bu adamın bir de taklitçisi vardı. O da “Tek Telli Sazşairi” diye kendini takdim eder, her açık kapıya dalar, saz çalar, para toplarken, “Ufaklık yoksa büyük para da alırım, büyük para da yoksa elbise, pabuç, gömlek çevirmem,” der, kendini Âşık Cemal diye tanıtır.

Şiir çalındığı işitilmiştir, ama şairin çalındığı akla gelen şey değil.

*Malik Aksel’in çizgileriyle
Tek Telli Saz Şairi Âşık
Cemal.*

Şehzadebaşı'nda her meşhur sanatçının taklitçileri çıktığı gibi, Şarlo'nun da taklitçileri vardı. Bunlardan biri Şarlo Şükrü idi. Başında melon şapkası, elinde heza-ren boğumlu bastonu ile Divanyolu'nda, Direklerarası'nda dolaşan bu adam önüne gelene melon şapkasıyla selâm verirken kadınlar gülüşür, erkekler de onu alaya alırlardı.

“Tek Telli Sazşairi”nin ne sazı, ne sözü diğerlerine benzer. Söylentilere göre zengin bir ailenin oğlu olduğu hâlde, aşk derdine tutulmuş, eline bir saz vermişler, dili çözülmüş, tek telli sazı ile şehir şehir, köy köy dolaşmış.

Sazının tellerini koparmış, tek tel bırakmış.

Neye sazının tek telli olduğu sorulduğunda verdiği cevap:

— Gönül bir, tel bir, saz bir, Allah bir!

Diğer taraftan, kendi anlattığına göre, bu sazı, İstanbul'da Silivrikapı'da Tepebağ denilen bir yerde, bir köşkte Mazhar (!) Bey'den almış. Bundan sonra seyahate çıkmış. Bursa, Eskişehir, Ankara yoluyla Amasya'ya gitmiş, bunları on beş sahife tutan küçük bir kitaba yazmış, buna *Amasya Seyahatnamesi* adını vermiş.³³ Bunu akıl almaz yazılarla, şiirlerle doldurmuş. Bu kitaptan:

“Tesadüf edilen Cemaller beştir. Seferberliğin ilânından on beş gün sonra Amasya'ya gidişimde ve burada ikametimde Mevlevîhâne şeyhinin adının Cemal olduğunu öğrendim. Ondan sonra, sazımla Samsun'a vardım, Gülcemal'e bindim. Bu beş Cemal ile İstanbul'a geldim. Çanakkale'nin beşinci fırkasının beş subayı ile beş gece ko-nuştum.”

“Musiki nağmelerinin tek elden çıkarılması inanılmayacak bir sanat-ı acıbe olup usul ve makamâtı gösteren nota çizgileri de beştir.”

“Ayrıca Anadolu Yunan savaşında beş zafer kazanılmıştır. İki İnönü, Dumlupınar, Sakarya, İzmir.”

Âşık yine bir yerde şöyle söylüyor: “Ben nûr-ı cemâli-ne âşık olduğum ol saçı siyah Leylâ’nın hicran günlerini sazımla geçirir, onda teselli bulurum.”

Âşık Cemal beş telli sazının tellerini bire indirdikten sonra beş rakamı üzerinde fazla durmuştur. Bunun için de bir şeyler söylüyor:

“İslâm’ın şartı beş, ezan beş, namaz beş, sonra Pey-gamber’in Medine’deki camiinin minareleri beş olup, se-her vaktine kadar horozlar beş defa öter, beşinci ötüşün-de de şafak atar; böyle lâtif bir saatte uyanık olanların vü-cutları sıhhatli, gönülleri şendir.”

“Dünyadaki insanlar da beş cinstir; zenci, beyaz, kırmızı, sarı, esmer.”

“Ama dünyada beş cins insanların ne yazık ki en güzel zamanları uyku ile geçer.”

“Bütün kâinat bu seyahatnamemde beşlerin garip te-sadüflerine hayrandır. Bu beşlere katılacak daha nice beşler var. Birincisi Âşık Cemal dâiniz İstanbul Evkaf Muhasebe-i Umumiye kaleminde iken Hürriyet’in ilânından beş ay önce fes yerine külâh giyüp külâh ile kale-mi geldim.”

“Vatanımın düşmandan kurtuluşu Amasya’da sazımın tek teli ile tebşir edilmiştir.”

“Yine beş tebşir ile sakalımı beş defa tıraş eyledim.”

Şair burada tıraş olduğu günü ve zamanı belirttiikten sonra düşmanın on beşinci gün denize döküldüğünü, bu-nun bir keramet değil, bir hiss-i kablelvukua dayandığını açıklar. Yine ayrıca:

“Çoğu Âşık Cemal’e deli gözüyle bakar. Kâinatta Tek Telli Âşık Cemal, kalemimle olduğu kadar, sazımla da günlerimi geçiriyorum. Şu sazım canımın canı, aşk derti-min dermanıdır. Saz bir âlet-i aşktır. Birçok hakikatler sa-zımın bir telindedir.”

Bu el kadar küçük kitaba *Seyahatname* diyen Âşık, kitabın fiyatının 15 kuruş oluşunun sebebini de şöyle açıklar:

“Beş kuruş olsa masârifini korumayacak, on olursa beşin esaslarını beyan eden şu *Seyahatname* hesabı bozulmuş olacak.”

Cihanın yegâne “Tek Telli Sazşairi”nin yadigâr ve hatıra olarak saklanacak antika bir kitabına verilecek bu para çok görülmemelidir.

Şiirlerinden birkaç parça:

*Bu kitabım bir hatıra, yadigâr,
Tek tel ancak dinleyene aşikâr,
Tanburacı Osman bile çalamaz,
Olmuş iken Türkiye’de nâmdâr.
Bir tel birlik kuvvetini gösterir.
Buldu halâs birlik ile şu diyar.
Tel bir sazda bir dostumun aşkına,
Beni aşka düşüren ol zülf-i yâr.
On beş yıldır saz omuzda rûz ü şeb,
Gençlik gitti oldum artık ihtiyar,
Bu ay yıldız serpuşumda bir nişan.
Cumhuriyet payidar ol payidar.*

*Bakma sen şu tahtadan sazıma behey ârif.
Bu kâmdaki nağmeler Fırat gibi çağlayandır.*

*Bakan âşık cemâline nasıl Mecnûn olmasın.
Ah bi-nazir hükmüne nasıl meftûn olmasın.
Yansın aşkınla cânân sinem benim gülhan gibi
Âh ü zarla geçmeyen hiç var mı bir gün olmasın.*

*O kara gözler üstündeki keman kaş,
Anınçün ah bu gözlerimden akar yaş,*

*Candan severim o sevgili yârîmi,
Kemâl-i hüsn-i âdem on beşinci yaş,
Aşk bağçasında çiçekler halk eylemiş,
Dikkatle bak âleme sen itme telâş,
Mecazî de kalma ey âşık-ı nâlân,
Maksut olan aşk-ı hakikiye ulaş.*

TFAD, C. XVI, nr. 315, Ekim 1975, s. 7447-7448

RAMAZAN DAVULU VE DAVUL YAKISI

malik khalil

Yıl 1921... Şehzadebaşı'nda sahurı ilân eden bekçi Ömer Ağa'dır. Bunu bu semtin yerlileri, eskiler hatırlarlar. Şehzadebaşı'nda tiyatrolar, kahveler, sinemalar kapandığı zaman, o ortaya çıkardı. Artık eğlence saati sona ermiş, ibadet saati başlamıştır. Şehzadebaşı'nda onun davulu ile sade sahur değil Direklerarası'nın finali de ilân edilirdi.

Uzunca boylu, kaytan bıyıklı yakışıklı bir adamdı. Fesinin üstündeki yemenisi, çapraz yeleği, püsküllü koyu kırmızı kuşağı, gümüş saat kordonu, koyu lâcivert poturu, onu daha da gösterişli bir hâle sokardı. Bu bekçi, bu kıyafetle, hele davulu ile buranın en tanınmış şahsiyeti sayılırdı. Ömer Ağa, Ramazan davulunu çalarken adeta kendinden geçer, bazen poturlu dizi ile davulu havaya fırlatır, bazan havada, başı üstünde bir sağa, bir sola döndürerek çalar, sonra döne döne ayak oyunları yapar, tokmağı kâh kasmağa vurur, kâh eliyle davul üzerinde tempo tutar, türlü ayak oyununa geçerdi!

Bu bekçinin davul çalışında kendisine göre bir tavır, bir eda vardı. Bazen etrafı inletir gibidir, bazen zıplatır gibidir. Ömer Ağa, davulu çaldığı sırada sade kendisi değil, onu seyredenler de hafif hafif ona uyarlar, tempo tutarlar, hatta ona ayak uydururlardı.

Bazen seke seke yürür, bazen bir noktada durur, dakikalarca el kol hareketleri yaparak davulunu çalar, kadın erkek yanından ayrılmaz, Ömer Ağa'nın tokmağıyla çomağını nasıl davul üzerinde bir sihirbaz gibi oynattığını seyrederdilerdi. Onun geçtiği yerde kafalar kalkar, evlerine gidenler ökselenmiş gibi kalakalırlardı. Hele kadınlar, kızlar kaçgöçü bir yana bırakır, ellerindeki fenerleri Ömer Ağa'nın yüzüne tutarak onu seyredeler, ona hayranlık gösterir, burnunun dibine kadar sokulurlardı.

Eskilerin dedikleri gibi: “Kızı kendi hâline bıraksan ya davulcuya varır, ya zurnacıya.” Buna sade kızlar değil, onların anaları da âşıktı, nineleri de. Erkeğe bakınca yüzü kızaran Arap bacılar, Çerkez dadılarla büyüyen paşa kızları, dört yapraklı gül gibi Ömer Ağa'nın yanında açılır, namahremliklerini unutup ona lâf bile atarlar, sonra onu daha iyi görebilmek için adım adım yanına sokulurlardı.

Kadın kısmı gariptir, o, bunları görmemezlikten geldikçe onlar da cesaretlerini artırır. Hatta genç kızlar: — Ömer Ağa, ne olur bir kez daha çalsana! derlerdi.

O, vazifesinin önemini bilir, bir asker gibi ilerler, Vezneciler'den Saraçhane'ye kadar yürür, orada kaldığı yerden başlardı. Bu yakışıklı, gösterişli, kaytan bıyıklı bekçi, cezbeye tutulmuş dervişler gibi kimseye bakmadan ilerlerken, gözler ondan ayrılmaz, bazıları yolunu değiştirerek ardından gider, onu ikinci bir sokakta bulurlardı.

Kel Hasan'ın köy düğünü davulcusu onun yanında çırak bile olamazdı.

Ömer Ağa, Şehzadebaşı'nın tiyatrodan oynayan bir artisti değil, sokakta oynayan bir artisti gibidir.

Bugün Kumkapı Nişanca'sında Ali Kuka'yı tanıyan var mı bilinmez. Bir vakitler Birinci Dünya Savaşı sırasında bu mahallede Ramazan davulunu çalan sadece Ali Kuka idi. Bu yarı deli adam omuzuna davulunu aldı mı gözü bir şe-

yi görmezdi, basardı tokmağı davula: *Dan dan da dan dan, dan da dan dan!* Bazen bir sokaktan üç dört defa geçer, bazen hiç geçmezdi. Davul çalmada ustalığı olmadığı hâlde nedense Nişanca'da bu vazife her sene ona verilirdi. Halkı sahura kaldırmak için davulunu patlatırcasına çalardı. Bunda ayrılık gayrılık bilmez, kâfirleri imana davet için yabancı sokaklarda daha da fazla dururdu. Tuttuğu tempo hep aynıdır: *Dan dan da dan dan, dan da dan dan!* Bir Allah'ın kulu çıkıp da "Sen ne yapıyorsun?" diyemez, herkes gölgesinden korkardı. Hele yabancılar, pencere perdeleri arkasından gölgelerini bile göstermezlerdi. Umumi Harb'in kokusu bütün İstanbul'a sinmişti.

Ali Kuka'nın ikinci işi de kedilerine bakmaktı. O daha mahalle kahvesinden davulu omuzuna alır almaz ilk işi evine uğramak, daha doğrusu kulübesine gidip kedilere bakmaktı. Buradan ayrılınca sürü hâlinde Tekir'i, Haydut'u, Kilkuyruk'u, Nazlı'yı, Pamuk'u, Tekbıyık'ı, Sarman'ı, Toraman'ı, Moruk'u, Arap'ı, Mıstık'ı, Mestan'ı, Pısırk'ı peşine düşerdi. Hepsine de bir ad koymuştur. Ali Kuka yürür, onlar yürürdü. Nihayet kediler yorulup yolda kalınca bu defa çocuklar etrafını sararlardı. Davul çalar, çocuklar da "Heyamola heyamola helesa yesa" diye bir eski gemici havası tutturur, durmadan gürültü ederlerdi.

Her mahallenin davulu biter, Ali Kuka'nın bitmezdi. Sahur, imsak vaktine kadar değil, onun istediği zamana yahut yorulup bitap düşünceye kadardı.

O zamanlar kimse kimseye bir şey soramaz, hele hiç mütalâa yürütemezdi. Halk sade alacağı vesika ekmeğinin artıp artmayacağını düşünür, açlığa çare arardı.

1921 yılındayız. Şile'de Kayagöz köyünde davul çalınıyordu. Ramazan değildi üstelik. Düğün olsa zurna sesi de iştilirdi. Acaba kur'a efradı askere mi gidiyordu. Böyle bir şey olsa köy adeta ayağa kalkardı. Ne o, ne bu idi. Davul

*Malik Aksel'in çizgileriyle
Davulcu Ali Kuka.*

seslerinin geldiği yere yürüdüm. Tuhaf şey, davul sesleri sade bir tempoda idi. Dan dan dan dan dan dan. Arada bir dinleniyor, tekrar başlıyorlardı. Yürüdükleri ses büyüyordu. Bu, bir davulun sesi değil, belki bir köstü. Bu kadar gürültüyü bir davul çıkaramazdı. Ortalıkta da kimseler yoktu. Nihayet köy kahvesinin bulunduğu yere geldim. Sesler sanki etrafı yıkacak gibiydi. Kahvenin kapısı kapalıydı. Yine etrafta kimse yoktu, içeri girdim, bir de ne göreyim: Bir köylü peykeye oturmuş, başını elleri arasına almış, yanında da iki davulcu, basıyorlar tokmağı davula. Olanca kuvvetleriyle vur da vur... Camlar zangırdıyor, sade tokmağın sesi işitiliyordu, çomağın sesi kaybolmuştu. Kahveden nasıl kaçacağımı bilemedim. Ne idi bu gördüğüm şey, anlayamadım. Uzaktan köyün imamı Salih Efendi gözüme ilişti. Koştum kendisini yakaladım:

— Salih Efendi, nedir bu hâl, ne oluyor?

— Cahillik!

— ?!

— Ne anlayacaksın Muallim Efendi? Köylü kısım daima cehalette inat eder. Doğru yolu görmez. Bunun adına “Davul Yakısı” derler. Davul yakısı olur mu? Bulmuşlar iki ipsiz Çingene’yi, davula vur da vur. Davulun sesi ile adamın baş ağrısı geçecek diye, bütün köyün başı tuttu. Buralardan kaçtılar. Hâlbuki bende baş ağrısı duası var. Gelseler, muska yazsam, tütsü versem, bir şeyciği kalmaz. Ama kime anlattırın? Giderler, iki Çingene getirirler, güya “Davul Yakısı” yaparlar. On senedir beni dinlemezler, elin Çingenelerini dinlerler. Ama lâyıktır bu köye. Baş sarıklı, ağzı dualı hocanın bu köyde işi ne? Sen medresede dirsek çürütmüşsün, onların umurunda mı? Ama hocanın âhı tuttu mu anlarlar o vakit yaptıklarını.

O söyler, köylüler bildiklerini okurlar. Bu arada da davulun sesi bir dakika bile kesilmez.

TFAD, C. XIV, nr. 235, Nisan 1973, s. 6608-6610.

ESKİ MÜSLÜMAN SEYYAHLAR

Osmanlı İmparatorluğu'nun başşehri ve halifelüğün merkezi olan İstanbul'da daha üç aylarda Ramazan'a hazırlıklar başladı. Türlü Müslüman memleketlerinden gelen seyyahlar ilkin camilerde görünürlerdi, sonra da tarihî yerlerde. Ankara Etnografya Müzesi'nde görülen bir resmin altında şu yazı okunur: "Hacı Bektaş Hazretleri'nin türbesine giden seyyahların resmidir." Bir köşede de imza: Mehmet Hulusi. Bu bir halk ressamıdır, bunun gibi daha pek çok resimleri vardır.³⁴ Resimde iki derviş bulunuyor, biri açıkta yemek pişiriyor, öteki de boynuzdan ejder başlı nefiri çalıp arslanı, vahşi hayvanları korkutup kaçırıyor.

İstanbul'da camiler, seyyahlar için en başta gelen ziyaret yerleridir. Bunlardan sonra Müslüman seyyahların uğradıkları tekkeler gelir. Bunların dış görünüşünden çok içi önemlidir. Duvarlarda dinî resimler, nikaplı Hazret-i Ali'nin resimleri ve daha türlü remizli resimler görüldüğü gibi, yine duvarlarda bazen şişler, teberler, şeşperler, lo-butlar, hele Rufâî dergâhlarında sık sık yer alır.

Bektaşî tekkeleri dışında diğer tekkelere yabancılar da girebilirlerdi. Burada hele Yenikapı Mevlevihânesi'nde teravihlerde her dört rekât arasında ney, kudüm, keman dâ-

34 Mehmed Hulûsi hakkında Malik Aksel'in şu yazısına bkz. "Bir Halk Ressamı Mehmed Hulûsi", *Türkiyemiz*, nr. 13, Haziran 1974, s. 15-18. Bu yazıyı *Anadolu Halk Resimleri*'nin "Ekler" bölümünde bulabilirsiniz iz.

35 Amadeo Preziosi (1816-1882).

Maltalı oryantalist ressam. Paris Güzel Sanatlar Akademisi'nden mezun oldu. Hayran olduğu doğu dünyasını tanımak için 1840'larda bir yıllığına geldiği İstanbul'dan bir

daha ayrılmadı ve İstanbullu bir ressam olarak yaşadı. Resimlerinde İstanbul'da günlük hayatın renkliliğini, halkın kültür çeşitliliğini yansıttı. Bir ara Sultan Abdülhamid'in saray ressamı olarak da görev yapan Preziosi'nin

resimleri iki albüm halinde yayımlanmıştır. *Stamboul Recollections of Eastern Life* (1858), *Stamboul Souvenir d'Orient* (1861). Atölyesi Beyoğlu'nda olan Preziosi, son yıllarında Yeşilköy'de yaşıyordu. Burada bir av kazasında hayatını kaybetti (27 Eylül 1882). Geniş bilgi için bkz. Osman Öndeş, *İstanbul Aşığı Ressam Preziosi*, Karacan Yayınları, İstanbul 1972.

36 Hz. Muhammed'in Veysel Karani'ye hediye ettiği, torunları tarafından muhafaza edilen ve XVI. yüzyıl başlarında Sultan I. Ahmed'in fermanıyla aileden alınarak çeşitli mekânlarda saklanan Hırka-i Şerif için Sultan Abdülmecid tarafından Fatih'e bir cami yaptırılır. İstanbul dini folkloru açısından büyük önem taşıyan bu camide o tarihten beri muhafaza edilen Hırka-i Şerif, sadece Ramazan'ın on beşinden Kadir Gecesi'ne kadar öğle ve ikindi namazları arasında ziyarette

açılmaktadır.

37 Çavdaroğlu Mehmed Şerif Paşa (1873-1958). İstanbul'da doğdu. Balıkesir eşrafından Karesi Mutasarrıfı Şerif Paşa'nın torunu ve Zor Mutasarrıfı Ahmed Şükrü Paşa'nın oğludur. Emine Sultan'la 1901 yılında evlendirildikten üç yıl

hil mutnıpler, ayrı bir mahfilde saz çalarlardı. Hele Mevlevîlerde sema, devran yani kendi etrafında dönmeler yabancıları hayrete düşürürdü.

Görülecek yerlerden biri de Kadir Gecesi'nde Ayasofya Camii'dir. En şaşılacak yanı da Ayasofya'nın giriş kapısı. Burada Osmanlı İmparatorluğu'nun her yerinden gelmiş dilenciler yer almışlardır, içlerinde elsiz, ayaksız, kör olanlar da var. Bu dilenciler buraya nasıl gelmişler, bu bir bilmece. Bunların vücutları gibi sesleri de, davranışları da, giydikleri elbiseler de çirkindir. Hele bunların bu mübarek gecede, kıvrık çatallı değnekleri ile kavgı edişleri... Çoğu namaz kılmadıkları hâlde camiden çıkanlara namazlarının kabulü için avuç açıp hayır duada bulunmaları, para dilenmeleri...

Bu manzara Avrupalı ressamları da ilgilendirmiştir. İtalyan ressam Preziosi'nin³⁵ bu konuda yapmış olduğu resimler pek meşhurdur.

Öte yandan Kadir Gecesi Ayasofya Camii'nin içi tıklım tıklım doludur. Üst galeride ise yabancı diplomatlar büyük üniformaları ile yer aldıkları gibi grandtuvalet kadınlar da yer almışlardır. Bir bakıma Ayasofya bir tezatlar mebedidir. Kılık kıyafetler de böyledir.

Ramazan'ın on beşinci gününden sonra Hırka-i Şerif³⁶ ziyaretleri başlar. Divanyolu'nda Damat Şerif Paşa'nın³⁷ Çifetesaraylar adında iki bölümlü, iki bahçeli konağı önünde, sıra ile fayton arabaları beklemektedir. Büyük kapı açılır, arabalar sıra sıra içeri girerler, bir müddet sonra her arabada yaşmaklı, feraceli iki cariyeye ile onun karşısında kuzgunî bir harem ağası oturmaktadır, elinde de gümüş saplı bir baston. Alay bir tesbih dizisi gibi Hırka-i Şerif'e doğru ilerler. Meşrutiyet'te yaşmak ve ferace saraya mahsus bir kıyafetti. Saraylılar çarşaf giyemezlerdi. Yalnız bu kıyafet o devirde Kadıköyü'nde bazı semtlerde son devrini yaşıyordu. Divanyolu'nda bu eşsiz masal kervanı-

nı, bu güzel cariyeleri görenler bunları saygı ve sevgi ile seyrederdiler. Bunlar da derin bir sessizlik içinde geçerler, hiçbirinde ufak bir tebessüm dahi belirmezdi.

Bu olay Meşrutiyet devrine rastlar. Sultan Hamid'in Hırka-ı Şerif ziyareti ise türlü kayıtlara bağlıdır. Buna sebep, bu padişahın aşırı derecede kuruntulu oluşudur. Onun her gittiği yerde halktan çok maiyet askerleri vardır. Yine jurnaller saraya gelmiştir. Şehzadebaşı'nda, Serasker Rıza Paşa'nın konağı buna sebep olmuştur. İstanbul semtinde ilk defa bu konağa apartman denmiştir. Letafet Apartmanı³⁸ bu semtin en büyük konağıdır. Bu paşanın harəminin adı Letafet'dir ki, bu ad apartmana verilmiştir. Yapının en dikkati çeken yanı, yola çıkan şahnişidir.³⁹ Bu ahşap konağın Kalenderhane Mahallesi'ne dönen çıkıntısından herhangi bir tecavüz, padişaha zarar verebilirdi. Bu yapıya dokunulmadı, ama bu paşa da burada oturamadı, Teşvikiye'ye taşındı.

İstanbulluların alıştıkları Cuma Selamlığı, cuma namazı sırasında yapılan merasimdir. Halk padişahı daha saray kapısında karşılar, alkış tutar. Alkış, "Padişahım çok yaşa" demektir, yoksa elle alkış âdet değildir. Yıldız'da ise Müslümanlar olduğu gibi, Hristiyanlar, yabancılar da bu merasime olağanüstü ilgi gösterirdiler. Yıldız Camii'nde şehzadelere, hatta saray kadınlarına da bahçede yer ayrılmıştır. Her ne kadar böyle yerler ayrılmışsa da cami avlusuna girmek kolay değildir. Cuma namazına gelenler dahi kapıdan girerken muayeneden geçirilirdi. Buna sebep de 1906'daki bomba olayıdır. Padişah kurtulmuştu, ama 80 kişi şehit olmuştu.

Merasime Davutpaşa Kışlası'ndan gelen mızraklı süvari taburu ile başlanır. Süvarilerin elbiseleri görülmemiş ölçüde süslüdür. Bu sırada harekete başlanmadan önce ayakta Marş-ı Sultanî dinlenir.

sonra vezirlik payesi tevcihiyle paşa oldu. Nafia, Dâhiyye ve Maarif Nâzırlığı gibi çok önemli görevlerde bulundu. 1924'te hanedan mensuplarıyla birlikte yurtdışına çıkarıldı. Recep Peker hükûmetine yaptığı müracaatın kabul edilmesi üzerine uzun yıllar yaşadığı Fransa'dan yurda 1946 yılında dönebildi. Son derece kültürlü bir devlet adamı olan Mehmed Şerif Paşa, Arapça, Farsça ve Fransızca biliyordu; İbn Battuta'nın *Seyahatname*'siyle Nasır-ı Hüsrev'in *Sefername*'sini Arapça, Nizamülmülk'ün *Siyasetname*'sini Farsça, Makyaev'in *Prens*'ini de Fransızcadan çevirmişti. Arapça ve Fransızcadan başka tercümeleri de vardı. Yeni harflerle yayımlanan bir eseri de *Fatih Sultan Mehmed-Han-ı Sanî ve İstanbul'un Fethi* ismini taşıyor. Şairlik iddiası bulunmamakla beraber istediği zaman şekil bakımından sağlam manzumeler de yazabilen Mehmed Şerif Paşa, 3 Eylül 1958 tarihinde İstanbul'da öldü. İbnülemini 'in yazdığına göre, Emine Sultan'a ve eşine ikametleri için verilen konak daha önce Mehmed Sadık Paşa'ya aitti. Çarşıkapı civarında, İrgat Pazarı'ndaki konak, Emine Sultan'ın ölümünden sonra Şerif Paşa'ya intikal etti. Bir süre de Feyz-ı Ati Mektebi tarafından kullanıldıktan sonra bir gece bilinmeyen bir sebeple çıkan yangından kül oluverdi. Bkz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, C. II, s. 785.

38 Letafet Apartmanı: İstanbul'un ilk apartmanlarından biri. Şehzadebaşı'nda, bugün İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından kullanılan Belediye Sarayı'nın yerindeydi. Serasker Rıza Paşa tarafından yaptırılan ve eşinin adını taşıyan bu üç katlı muhteşem konak, Darülbeydin'in

kurulduğu bina olması dolayısıyla kültür tarihimize de önemli bir yere sahiptir. 1914 yılı ortalarından 1917 sonuna kadar tatbikat sahnesi olarak kullanıldı. 1950'lerde yol genişletme çalışmaları sırasında yıkıldı.

39 Şahniş, şahnişin: Eski Türk evlerinde zemin katın üzerindeki birinci veya sonraki katlarda sokağa taşan ve kafesli bölme. Evlere ve sokaklara şaşırtıcı bir güzellik veren cumbalar, çökmemeleri için elböğünde denilen paydalarla desteklenirdi. Cumba da denir.

40 Rikkat Kunt (1903-1986). Türk tezhip sanatının son büyük temsilcilerinden. Hüseyin Kâzım Kadri Bey'in kızı. Gençliğinde resimle ilgiledi. Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin Türk Tezyîf Sanatları Şubesi mezunudur. Burada İsmâil Hakkı Altunbezer'den tezhip, Feyzullah Dayıgil'den Türk desenleri öğrendi. Akademi'de 1948'den itibaren yirmi yıl tezhip ve çini hocalığı yaptı. Emekliye ayrıldıktan sonra evinde sanatını ve hocalığını sürdürdü. Lizbon Gülsenkayan Müzesi'ndeki tezhipli ve minyatürlü eserlerin onarımı için çağırıldığı Portekiz'de bir süre kaldı. Küplüce Mezarlığı'nda babasıyla birlikte yatıyor.

41 Hüseyin Kâzım Kadri (1870-1934): Fikir ve siyaset adamı. *Türk Lügati* isimli dört ciltlik eseriyle tanınır. İttihat ve Terakki'nin önemli isimlerinden. Tefvik Fikret'le Mehmed Âkif'in yakın arkadaşlarından biriydi. Hüseyin Cahit'le birlikte *Tanın* gazetesini çıkardı. Mutasarrıflık, valilik, İstanbul şehreminliği gibi önemli görevlerde bulundu.

Bir gün şöyle bir olayla karşılaşılır. Bu olay Âkif'in *Âsım* eserinde geçer. Ama aslını Güzel Sanatlar Akademisi'nde tezhip öğretmeni Rikkat Kunt'tan dinliyoruz.⁴⁰ Bu hanımın dedesi Trabzon Valisi Kadri Bey'dir. Onun oğlu da *Büyük Türk Lügati* sahibi Hüseyin Kâzım'dır.⁴¹ Bunlar Beylerbeyi'nde aynı semtte komşuluk etmekte, sık sık Mehmet Âkif evlerine gitmektedir. Kâzım Bey aynı zamanda Trabzon Valisi olan Kadri Bey'den işittiği bir olayı Âkif'e anlatır. Fakat Âkif bu olayı Meşrutiyet havasına uydurarak, hatta Abdülhamid'e ağır sözler söyleyerek nakleder. (Kendisi için “zâlim” kelimesini kullanıyor.)

Bir gün Mandal Hoca, Padişah'ı rüyasında mı görür, yoksa içine mi doğar, İstanbul'a gidip onunla konuşmak ister. Nihayet buna muvaffak olur, İstanbul'da sarayı bulur, ama kapıya yaklaşamaz. Sonunda, Yıldız'da Cuma namazına geleceğini öğrenir. Yola düşer. Bir de bakar ki, cemaat yerine pırl pırl üniformalı, kordonlu askerler avluya dolmuş, üstelik içeriye de kimseyi almıyorlar. Mandal Hoca ise ta Trabzon'dan buraya kadar gelmiş padişahı görmek için. Hoca bir yolunu bulur camiye girer ve en ön safa geçer, etrafına bakar, kimdir padişah diye. Kimseyi tanıyamaz, yanında cemaatten yaşlı birine sorar: “Padişah kimdir acep?” der. Bu adam da korka korka kaşı gözü ile hünkâr mahfelini işaret eder. Mandal Hoca kuş kafesi gibi bir yerde bir hayal görür. Oturduğu yerden seslenir ki, bunu Rikkat Hanım'ın dedesi, Vaiz Mandal Hoca'dan dinliyor:

— Uy söyle bakayum, sen kimsun, in misun cin misun, ne yapaysun orada? Gel, Mandal Hoca Trabzon'dan seni görmeye geldi. Ne diye kadınlar gibi saklanaysun orada. Demek ki günahın var, saklanaysun orada. Yalnızlık Allah'a mahsus, kullara değil. Günahın varsa tövbe istiğfar

et. Gel seninle burada konuşalım. Mandal Hoca sana vaz ve nasihat eder, seni irşad eder.⁴²

Sinek nasıl yaraya konarsa bu saf hoca da öyle yaraya konar, köylülerle konuşur gibi birtakım sözler söyler. Az sonra çalyaka, tekme tokat kendini Karadeniz’de vapurda bulur. Ama bunun adı seyahat değil sürgündür. Bu köy vaizi bu defa rüyasında görmediğini görür.

Yine Rikkat Hanım’ın anlattığına göre, Âkif sinirli ve kızdığı zaman ağır sözler söyleyebilen bir şairdi. Bir gün Tevfik Fikret’i ele alıp onu ağır kelimelerle hicvedince Kâzım Bey dayanamaz: “Fikret Hakk’ın rahmetine kavuşmuştur, sen Müslüman bir adamsın, benim evimde kimse hakkında böyle sözler söylenmesine tahammül edemem!” deyince, Âkif bir kalem ve kâğıt alır, “Mürebbi-i Kalb ü Vicdanım” yazısını yazar, Hüseyin Kâzım Bey’e verir.⁴³ Bir daha da Tevfik Fikret hakkında bir kelime söylemez, münasebet düşsün düşmesin... [Rikkat Hanım şöyle devam etmişti]:

— O vakitler Âkif’in büyük kızı da bize sık sık gelir, ben ona tezhip dersi verirken o da bana resim dersi verirdi. Onunla da dostluğumuz vardı.

Sultan Reşad, Abdülhamid gibi vehimli değildi. Deriş-meşrep bir padişahtı; merasimlerden hoşlanmadığı gibi halkın yanında bulunmaktan kuşku duymazdı. Bir gün Beyazıt Numune Mektebi talebeleri Şehzade Camii önünde sıralanmışlar, onlar da Cuma Selâmlığı’na katılmışlardı. Fakat Sultan Reşad camide biraz fazlaca kalınca, dışarıda güneş altında bekleyen çocuklardan biri -Vasfi Rıza’nın kardeşi, küçük, tombul bir çocuk- düşer bayılır. Artık nizam intizam kalmamış, gürültüler, hatta kaynaşmalar başlamıştır. Öğretmen çocuklara söz geçiremiyor. Tam bu sırada çocuklar, öğretmen, daha doğrusu herkes birine “Sus!” diyor. Çünkü Padişah’ın dört atlı saltanat arabasının atları görünmüştür. Bunların dördünün de başları dik,

Meclis-i Mebusan’da Aydın mebusu olarak bulundu ve Misak-ı Milli’nin belirlenmesi için ilk teklif onun tarafından verildi. 1921’den sonra hiçbir tğörevi kabul etmedi ve kendini ilmi çalışmalara verdi. Müzehhibe Rikkat Kunt’un babasıdır.

42 Mehmed Âkif’in *Asım*’ında, Mandal Hoca’nın bu sözleri şöyle nakledilmiştir:

Dedi: Çoktan beridir vardı benim bir derdim:

Gideyim, zâli i ikâz edeyim, isterdim.

O, bizim câmi uzaktır, gelemez, mâni’ ne?

Giderim ben, diyerek, vardım onun câmine.

Kâfes ardında hanımın gibi saklıydı Hamid,

Koca Şevketil! Hakikat bunu etmezdim ümi

Belki kırk elli bin askerle sarılmış Yıldız;

O silâhşorlar, o al fesli herifer sayısız.

Neye mâl olmadı seyret, herifin bir namazı:

Sâde altmış bin adam kaldı namazsız en az!

Hele tebzi’i aşan masrafı, dersin, sorma.

Gördüğüm maskaralık gitti de artık zoruma.

Dedim ki: “Bunca zamandır nedir bu gizlenmek?”

Biraz da meydana çıksan da hasbihâl etsek.

Adam mı, cin mi nesin? Yok ne bir gören, ne eden;

Ya çünkü saklıyorsun bucağ bucağ bizden.

Değil mi saklıyorsun, demek ki: Korkudasın;

Ya çünkü korkan adamlar, gerek ki saklansın.

Değil mi korkudasın var kabâhatin mutlak!..

43 Âkif’in bu başlığı taşıyan yayımlanmış bir yazısı ve şiiri yoktur. Eğer hadise doğruysa, Âkif, bu yazıyı yazıp Hüseyin Kâzım Bey’e vermiş olmalıdır.

talimli adımlar atıyorlar, Sultan Reşad da şişman olduğundan araba kayak gibi bir yana yatmış, bize değecek gibi geçiyor. Biz beyaz iri atların talimli ayaklarına bakarken padişah:

— Neye bu çocukları buraya getiriyorlar? diyor.

Saltanat arabasında karşısında [oturan] Enver Paşa da kaşlarını çatıyor, bize sert sert bakıyor.

Hisar, nr. 142, Ekim 1975, s. 13-14.

DİVANYOLU KONAKLARI

Divanyolu, yeni adıyla Yeniçeriler Caddesi İstanbul'un en eski ve en işlek yoludur. Bu yolun eskiden bazı yerleri, Çemberlitaş civarı üç metreye kadar daralırdı.

1857 Hocağa yangını binden fazla ahşap ev ve konak küll ettikten sonra buraya dayanmış, bu tehlike atlattıktan sonra bu cadde genişletilmiş, ayrıca demir kapılı kârgir evlerin yapılmasına emir verilmiştir.

Bizde imar deyince ilkin akla gelen caddelerin genişletilmesidir. Bu cadde de böyle olmuştur. Birçok binalar keşilmiş, yola gitmiş, bu arada birçok konaklar da resmi daire, hususi müessese, hatta okul hâline konmuştur.

İstanbul'da eski taş mektepler, sıbyan mektepleri (mahalle mektepleri) ve medreselerden gayrı çocukların okumaları için özel binalar yapılmadığı ve bu yolda fazla bir gayret sarf edilmediği için bu ihtiyacı çeşit konaklar görürdü. Bir vakitler kibar ve zengin ailelerin toplandığı bu caddede aristokrat bir hayat hüküm sürerdi, aileler birbirlerini tanır ve ziyaret ederlerdi. İstanbul'un büyük geçit resimleri, fener alayları, askerî törenler hep burada olurdu. Harbiye Nezareti Meydanı'nda toplanan alay, Beyazıt Meydanı'ndan Divanyolu boyunca ilerler, Sultanahmet yahut Babiâli yoluyla Sirkeci, hatta Beyoğlu'na geçerdi.

44 Müfide Kadri (1890-1912): İlk kadın ressamlarımızdan. Osman Hamdi Bey'den özel dersler aldı. Güzel sanatların hemen hepsine kabiliyeti vardı. Çocuk denemek yaşta Dersaadet İnas İdadisi'nde resim ve müzik öğretmeni olarak çalıştı. Bir sergide yer almak üzere Münih'e gönderilen resimleri ona altın madalya kazandırdı. Öldüğünde henüz 22 yaşındaydı.

45 Marş-ı Sultanî. Hattat Yesârîza-ı Mustafa İzzet'in oğlu Ferik Ahmed Necib Paşa (1815-1883) tarafından bestelenen ve yaklaşık 33 yıl Osmanlı Devleti'nin resmi marşı olarak çalınan marş. Hamidiye Marşı olarak da bilinir.

46 Bülbülî Kemânî Memduh (1868-1939). Yay çekişindeki mahareti ve taksimleriyle meşhur bir kemancı olan Memduh, Roman asıllıydı ve keman çalmayı babasından öğrenmişti. Birkaç defa Sultan II. Abdülhamid'in huzurunda da çalan Memduh'un, şarkıları ve plağa alınmış taksimleri vardır.

47 Pyotr Vrangeli (1878-1928). Güney Rusya'da Bolşeviklere karşı savaşan Beyaz Ordu'nun liderlerinden bir general. 1920 yılında yenilgiye uğrayınca Rusya'yı terk etti. Beyaz Ordu mensuplarından ve sivillerden birçoğu Mütareke yıllarında İstanbul'a iltica etmiş ve İstanbul'un sosyal hayatında büyük bir hareketliliğe ve değişime yol açmışlardı. Malik Aksel "Vrangeli Ordusu döküntüleri"yle bu mültecileri kasıtlı olarak ediyor.

Sultanahmet'ten başlayan bu caddenin en güzel yapısı, çatısına kadar beyaz mermerle süslü 1858'de açılmış Cevri Kalfa Mektebi'dir. Bu mektep İstanbul'un ilk kız mektebidir, iki bölümdür, üzeri kurşun kaplıdır. Sultan Mahmud'un Kalfası hatırasına yaptırmış olduğu Ampir tarzında bu bina bugün de okul olarak kullanılmaktadır.

Bu mektebin bitişğinde şehremaneti mümeyyizlerinden Kadri Bey'in kârgir ve alafranga konağı bulunurdu, kızı ilk hanım ressamlarımızdan Müfide Hanım da Halide Edib'in *Son Eseri* adındaki romanının kahramanıdır.⁴⁴

Beyazıt'a doğru ilerleyince İstanbul'un fetihten sonra ilk yapılan camilerinden Firuz Ağa Camii'ni geçtikten sonra birkaç adım ilerde görülen büyük konak, Burhan-ı Terakki Mektebi idi ki zamanının en asrî mektebi sayılırdı. Padişahın cülûs şenliklerinde bütün bina fenerlerle donatılır, çocuklar mektep elbiseleriyle, kırmızı atlas bayraklarla, ayrıca omuzlarından bellerine uzanan "Padişahım çok yaşa!" yazılı kurdelelerle görünür, Marş-ı Sultanî'yi⁴⁵ söylerlerdi.

Bu mektebin yanı başında Arif'in Kırâathanesi bulunurdu ki devrin en yüksek şahsiyetleri, eski tabirle "bâlâ ve ûlâ ricâlî" buraya gelir, arada bir Kâtip Salih'in hayal oyununu, Karagöz'ü seyredereklerdi. Bülbülî Kemânî Memduh da⁴⁶ bu kırâathaneden ayrılmazdı. Bu kırâathane derinlemesine olan bir kısmı bahçe idi. Mütareke'de Vrangeli⁴⁷ Ordusu döküntüleri bu kahveye tombala oyununu sokmuşlardı. Hâlen burası arkeolojik sahadır.

Yolun karşısında bugün Sıhhiye Müzesi olan, türlü değişikliklere uğrayan iki bölümlü büyük konak Şair Nigâr Hanım'ın kocası İhsan Bey'in babası Defter-i Hakanî Senedat Müdürü Hacı Salih Efendi'nin konağı idi. Arkasındaki tarihî Acısu Hamamı da aynı zata aittir. Tekrar yine sol tarafa geçilecek olunursa bugünkü Adalet Sarayı'na giden yol köşesinde Sultan Hamid'in ikinci kâtibi Arap İz-

zet'in dört kapılı, yüksek, bol pencereli konağı göze çarpardı. Bundan sonra mermer korniş kapılı, iki katlı genişçe bir bina görünürdü ki bu yapı bugün olduğu gibi kalmıştır; Esvapçıbaşı İlyas Bey'in konağıdır. Mütareke'den sonra Selahattin Sırmalı'nın teşebbüsü ile Şark Mahfeli adıyla bir kulüp olmuştur. İstiklal Savaşı'ndan sonra Anadolu Hükümeti mümessili olarak gelen Refet Paşa İstanbul'un kurtuluşunu, Mahfel'in basık bir penceresinden halka müjdelemiştir. Bir devir memleketin aydınlarını, yazarlarını bir araya toplamış olan bu bina bugün silik, sönmük, harap, mânasını kaybetmiş bir binadır.

Buradan Babîâli cihetine dönünce Dikiş Bıçkı Yurdu görünür ki, Cemil Paşa'nın kira ile tuttuğu İstanbul Kadısı Tevfik Efendi'ye aitti. Yine Divanyolu'na geçildiği zaman Köprülü Kütüphanesi sırasına düşen köşede bir boşluk bulunur. Senelerdir akasya ağaçları ile çevrilmiş bu boşluğa bir bina yapılmamıştır. Burada Maarif Nâzırı Hâşim Paşa'nın kırmızı boyalı bir konağı bulunurdu. Sonraları Evkaf Kadılığı olmuştu. Bunun alt köşesinde İstanbul'un en eski eczanelerinden Hasan Rauf Eczanesi vardı. Umumi Harp'in sonuna doğru Türk-Alman Dostluk Yurdu binası yapımı için Enver Paşa'nın emriyle istimlak edildi; hemen birkaç gün içinde konaktakiler dışarı atıldı, parası da verilemedi. Yıkıldıktan sonra harp bitti, bu teşebbüs de yüzüstü kaldı.

Divanyolu'nun en büyük binalarından eski Şehremaneti binası olan Trablusgarb Valisi Arifi Paşa'nın muhteşem konağıdır. Bu konak Mütareke'de Fransızların işgaline uğramış, hayli harap bir hâle düşmüş, birkaç defa tamir edilmiştir. Bugün bu konak İstanbul Konservatuarı'dır.⁴⁸

Yine resmî binaları, camileri geçtikten sonra Evkaf Sokağı'na sapan yol üzerinde Merkez Kumandanı Müşir Sadeddin Paşa'nın büyük bahçeler içinde bir konağı, daha

⁴⁸ Bu bina, yakın zamanlara kadar Eminönü Belediyesi tarafından kullanılıyordu.

49 Emine Sultan (1874-1920), Abdülaziz'in Nesrin Neş'etî Kadînefendi'den doğma kızıdır. Damad Çavdaroğlu Mehmed Şerif Paşa'yla evlendirilmiştir. Bkz. Dipnot 37.

doğrusu konakları gelir. Yıllarca Evkaf Nezareti olmuştur. Bugün bu konak Çemberlitaş Ortaokulu'dur. Vaktiyle şehrin en asri konaklarından biri sayılan bu binaya devrin tanınmış hanende, sazandeleri gelir, kadınlı erkekli meclisler olurdu. O kapalı devirde bu şekilde alafrangalık epey ileri bir hareketti.

Atik Ali Paşa Camii karşısına düşen kısma da Ferik Avni Paşa'nın konağı rastlardı. Bu konak Mütareke devrinde yanmıştır. Bunun biraz ilerisinde Çemberlitaşlı Zeki Bey'in meşhur mermer konağı bulunurdu ki bugün yerinde Osmanlı Bankası şubesi görülür. Bunun birkaç adım ilerisinde, köşeye rastlayan yerde Diyarıbekir Kırathanesi de aynı kimseye aitti. Bu kahve Divanyolu'nun oldukça şöhretli kahvelerinden biridir. Bir katlıdır. Bir yanı Karababa Türbesi Sokağı'na düşer. Ramazanlarda bu kahvede Meddah Süruri bulunur, zamanın muharrirleri, şairleri dahi onu dinlemeye gelirlerdi.

Bunun hemen bitişiğindeki Mimar Hayreddin Camii'ne de ilk defa kandil yerine havagazı konulmuştur. Bu da böyle hatırlanır.

Çiftesaraylar denilen Maliye Nâzırı Sadık Paşa'nın konağı büyük, yüksek duvarlar içinde idi ki, dışarıdan Dolmabahçe Sarayı gibi görülmezdi. Çifte daireli, çifte bahçeli olduğu için Çifte Saraylar adı verilmiştir. Burası bir zaman sonra Sultan Aziz'in kızı Emine Sultan'a⁴⁹ geçmişti. Emine Sultan, Dahiliye ve Maarif Nezaretinde, İstanbul Valiliğinde, Şura-yı Devlet riyasetinde bulunan Damad Şerif Paşa'nın haremi idi. Yakın bir tarihte Feyz-i Âti hususi lisesi olduktan sonra yanmış, bugün bu arsa üzerinde bir mahalle olacak kadar apartmanlar yapılmıştır. Bu saray taklidi konağın tavanları, duvarları nakışlarla süslü idi.

Çarşıkapı'da, Kalıçeci Hasan Ağa Camii'nden sonra Şair Şefik Bey'in konağı görünürdü. Eserleri Ali Emiri

Kütüphanesi'nde bulunan ve vaktiyle Mısır Kethüdalığı, ayrıca Evkaf Muhasebeciliği yapan bu zatın hayatı *Tezke-re-i Fatin*'de yer almıştır. Şefik Bey'in Konağı diye anılan ve oğlu İffet Bey'e ait olan bu konakta bir ara Fecr-i Ati mensupları toplanır, edebî meclisler kurar, bazen de temsiller yaparlardı. Nitekim bir defasında "Çifte Sağırılar" komedisi oynanmış, bu oyunda Safi Necip, ilk jönlerden Salih Fuad, Hıfzı Tevfik, Enis Behiç rol almışlardı. Bazan İhsan gelir, saz âlemleri yapılır, sofralar kurulur, çeşitli eğlenceler tertip edilirdi.

Bu konağın karşısındaki keresteciler de buraya aitti. Zamanında kupa arabalarının kolanları gümüşten olanları

Sultanahmet Meydanı, Yerebatan Mahallesi ve Divan Yolu'ndaki konakları gösteren eski bir fotoğraf. Ortada üçgen şeklindeki mekân Millet Bahçesi'dir.

da vardı. Bunlar o zamanki adlarıyla Kâtip Odası diye anılırlardı. Bir gün önceden haber vermeden kolay kolay hazırlanamazlardı. Bu arabalar buradan ısmarlanırdı.

Cüce denecek kadar kısa boylu Dr. İzzet'in bulunduğu eski Sinekli Medrese yanında, pintiliği dolayısıyla Var-yemez Ahmet Efendi denilen bir zatın konağı görülürdü. Üç katlı ve genişçe idi. Doktor İzzet çok defa alacalı küçük midilli atına biner, onunla çarşıya, pazara giderdi. Bu konağın üst köşesinde Aynalı Necibe denilen bir kadının konağı vardı. Abdülhamit zamanında pek güzel olduğu rivayet edilen bu kadın için türküler söylenmiş, Meşrutiyet yıllarında bile laternalarla tekrarlanmıştı:

*Necibemin çiftedir kürkü
Biri samur biri tilki
Acep Necibem evde mi ki
Necibem Necibem aynalı Necibem*

Bundan sonra Akif Paşa'nın mütevazı konağını geçince Dinibütün Mustafa Paşa'nın konağı gelirdi ki sonraları bu da hayli değişikliğe uğramıştı. Daha önceleri de Ticaret Mektebi olan bu bina Mütareke devresinde Fransızların işgali altında kalmış idi. Bugün bu konak tamamıyla yıkılmış, yerine Singer Mağazası yapılmıştır.

Dinibütün Mustafa Paşa diye adlandırılan bu paşa, 1313'te Rumeli'de Yunan murahhasları çadırına gelip mütareke talebinde bulununca onları bekletmiş, abdest alıp namaz kılmış, öylece Yunanlılarla müzakereye başlamış, mütareke şartlarını konuşmuş.

Bu binayı da geçince bugün Beyaz Saray'ın bulunduğu yerde Hariciye Mektupçusu Münir Bey'in büyük, ahşap konağı göze çarpardı. Bu semtin son kalan en gösterişli ve İstanbul ahşap konak mimarisinin örnek bir eseri idi. Kafes yasağına rağmen son zamanlara kadar pencerelelerinden kafesler kalkmamıştı. Bir ara bu konağın sesinin

güzelliği ile ün salmış Yeraltı Camii müezzini Hafız Ali'ye geçtiği söylendi. Bilinen bir şey varsa, senelerce çürümüş kafeslerin ortadan kalkmaması, set set havuzlu bahçesinin yazlık tiyatro-sinema oluşudur.

Bu koca ahşap konak da diğerleri gibi yıkıcıya gitti. Yerine Beyaz Saray denilen bir bina yapıldı. Adı saray olan bu bina İstanbul'un en zevksiz binası sayılabilir. Eski İstanbul böylece kartpostallarda kalacak, yeni bir çimento medeniyeti eski İstanbul'u unutturacaktır.

Bu konağın bitişiğinde Hassa Tabibi Namık Paşa'nın konağı son zamanlarda kârgir bir hâle sokulmakla çirkinleştirildikçe çirkinleştirilmiş, nihayet bu da yıkıcıya verilmiş, yol genişletilmişti.

Bu konağın karşısında Dr. Hayrettin Paşa'nın ahşap konağı, altında güzel çeşmesiyle birlikte çok önceleri istimlâk edilerek Beyazıt Meydanı'na katılmıştı ki, İstanbul'un biricik büyük caddesi de burada sona ererdi. İstanbul'un konak hayatı da son sahifelerini bu meşhur caddeye kapadı. Sadece bu konakların romanlarda, hikâyelerde, buruk hüznünlü hatıraları kaldı, içindekilerle beraber kendileri de göçtüler, unutuldular.

Eski İstanbul ekâbirinin oturduğu Divanyolu, Beyoğlu'ndan kibardı, ondan daha da güzeldi. Burada kasap, bakkal dükkânları bulunmazdı; sakindi, elde gazete ile karşıdan karşıya geçilebilirdi.

Bir devir İstanbul'un en yüksek yerlerinde ünlü kişiler, paşalar, beyzadeler otururdu. Divanyolu da böyle idi. Bunun da en makbul tarafı denize sırtını çevirmiş kısmıdır. Burada sıraladığımız konakların çoğu denizi görmeyen, kuzeye bakan, lodos rüzgârı almayan yüzedir.

ESKİ PANORAMACILAR VE FOTOĞRAFÇILAR

Malik Akel

Şehzadebaşı'nda tiyatroya, ortaoyununa, Karagöz'e gidemeyenler, hele çocuklar on paraya "stroskop" denilen resimli tahta dolaplara bakarlardı. Bunlara canlı fotoğraflar, nev-icat resimler veya "panorama" denirdi. Bunun içine önden çifte adese ile bakılır, ışık da arkadan, buzlu camdan gelirdi. Burada arka arkaya resimler dizilmiştir, bunlar yandan halkalı iplere bağlıdır. Nev-icat panorama sahibi birer birer ipleri çekerek bu resimleri adese önüne getirirken hangi resmin geldiğini bilir, adeseden bunu seyredene türkü söyler gibi açıklamalar yapar, birçok kimseleri de etrafına toplardı:

*Al gözüüm seyreyle buna derler Bağdat Caddesi
Ana gibi yar olmaz Bağdat gibi diyar olmaz*

İpi çeker, başka resme geçer:

*Al gözüüm seyreyle buna derler Mekke hurması
Baldan tatlı Peygamber taamı kudret helvası*

Sırasını ezberlediği bu resimlere nağme ile uygun sözler söyler, en sonunda da omuzlarında beyaz güvercinler ve güller bulunan kumral saçlı, yarı çıplak, tombul vücut-

lu bir kız gösterir. Bu dünya güzeldir. Panoramacı bunu seyredenin rüyasına girmesini diler, böylece on paraya bütün dünya dolaşmış olunurdu.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra “alaminüt”, “dakikalık” veya argoda “şipşak” adları verilen sokak fotoğrafçıları türedi. Bunlar çoğunlukla resmi dairelerin çevresinde bulunurlardı. Kimsenin kimseye itimadı olmadığı devirlerde vesika fotoğrafları her işte kullanılırdı. Her şeyin kıt olduğu devirlerde en çok istenen vesika fotoğrafları idi. Dakikalık fotoğraf âletlerinin körüklü denen kısmı Avrupa'dan gelir, kutu kısmı ise İstanbul'da yapılırdı. Kutuların içinde iki küvette banyolar yapılır, burası karanlık oda yerini tutardı. Halkın “arap” dediği negatif, “antigraf” üzerine konur, tekrar fotoğraf çekilir, kâğıda aksettirilirdi. Halk çekilen resimde yüzün tabak gibi olmasını isterdi. Yüzün yarısının gölgede, yarısının güneşte olması fotoğrafçının hatası, beceriksizliği sayılırdı. Hatta fotoğraf geri çevrilirdi. Gölge daima leke sanılırdı.

Bu sokak fotoğrafçılarının kendine mahsus dekorları vardır. Bunlar büyük boyda siyah zemin üstüne işlenmiş hayalî resimlerdir. Çoğunlukla sütunlar, üzerinde saksılar, çiçekler, çardaklar, fiskiyeli havuzlar, kuşlar, menâzırı bozuk köşkler, ay yıldızlar, bayraklar bulunurdu. Fon bezleri üzerinde “Askerlik Hatırası” yazısı okunursa, kaleler toprak görünürdü. Fotoğraflarını çektiren askerlerin ellerinde tüfekler, omuzlarında fişeklikler vardır. Bunlar da köye askerlik hatırası olarak gönderilen resimlerdir.

Hele “İstanbul Hatırası” yazılı siyah perdelerde İstanbul'un âdeta masallaşmış hayalî nice resimleri yer alırdı. Bu ancak rüyalarda görülebilecek bir İstanbul'dur. Köp-

Malik Aksel'in 'İstanbul Hatırası' adlı sulu boyta tablosu.

rü, Kızkulesi, camiler, köşkler, saraylar birbirine karışmış durumdadır. Bazen bunlar boya ile değil de nakış ile süslenirdi.

Bir de fotoğrafhaneler vardır. Bunlar atölye hâlinindedir. Burada da tablolardan alınmış fon resimleri unutulmamıştır. Ayrıca bu fotoğrafhanelerin gardırobu da bulunur. Boyunbağsız fotoğrafhaneye gelenlere boyunbağı takılır, kalıplı fes uydurulur. Hele taraksız fotoğrafhane görülmediği gibi, aynalar, cilt cilt kitaplar, hokkalar, kalemler, hatta bazen zeybek elbiseleri buranın demirbaş eşyalarındandır.

Fotoğrafını çekirmek isteyen genç, kendini okumuş göstermek isterse masa önünde kitap okur gibi poz alır. Atölyede her şeye fotoğrafçı karışır, çatık kaşlıların kaşlarını düzeltir, gülmeyenleri güldürür. Bıyıkları dağınık olanların bıyıklarını burdurur, elini, kolunu, ayağını düzeltir, her şeyine çeki düzen verir. Bütün bunlardan sonra da resmin insandan çok bir robota benzediği görülür.

Eğer resmini çektiren masa başında elini şakağına dayamışsa, bu da sevgilisini düşünüyor demektir. Buna bu türlü mâna verilir. Kendisini varlıklı, Babî'î'de kâtip gibi göstermek isteyenlerin önlerinde hokkalar, kalemler bulunur. Bunlar da yazı yazar gibi resim çektirirler. Her devirde okumuş olmak bir meziyettir. Belli olmaz, bu resim bohçacı kadınlar yoluyla güzel bir aile kızına ulaşabilir, resim çöpçatanlık işi görebilir.

Bir ara kartpostal büyüklüğünde resimlerde, üstte duzmanlar arasında sevgilinin hayali, altta âşkın resmi yer alırdı. Bunlar fotoğraf oyunları olmakla beraber gizliliği gerektiren resimlerdi.

Bazen de cigara içen gencin, cigara dumanından sevdiği kızın hayali ortaya çıkar. Kimi kere de birbirine halkalanmış kalplerde âşık maşuk görülür. Bunun da mânası âşıkların kalpleriyle birbirine bağlandıklarıdır.

Bu gibi fotoğrafların yasak olduğu bir devirde bunlar gizli gizli yapılır, uzaktan uzağa başlayan aşk oyunları çok defa da evlilikle sonuçlanırdı.

Fotoğraf alıp vermenin yine ayrı bir yanı da, bunlara yazılan yazılar, şiirlerdir. Bir vakitler hatıra defterlerinde görüldüğü gibi resimlerin bir yanına veya arkasına neler yazılmazdı. Şair Eşref'in şu beyti eski fotoğrafhaneleri hatırlatması bakımından önemlidir:

*Aslına uymazsa tasvirin n'ola
Giydiğin gömlek emanet, fes elin...*

Bu beyitler, şair her ne kadar yoksulluğunu açıklarsa da, o zamanki fotoğrafhanelerin durumunu da anlatır. Fotoğrafların arkalarında özentili yahut edebî eserlerden alınmış yazılar da okunur: “Şu zavallı hayalim iltifatınıza nail olursa hayatımın en unutulmaz saadeti olacaktır.” Yine resim arkasında görülen yazılardan biri: “Âtide yâda vesile olur ümidiyle bu gölgemi sevgili 'ye takdim ediyorum.” Bir diğeri “Çocuklukta, mahallede oyun oynarken başlayan aşkımızın bir nişanesi olmak üzere bu mahzun hayalimi takdime cesaret ediyorum.” Altında yine birkaç kelime: “Kerem misali yanan zavallı Mecdi”

Bazen de mektubun bir köşesinde “Ah minelaşk” remzi yanında “el-aman”lar, “el-firâk”lar, “ah”lar, “of”lar, kızlarda da saç demetleri... Resmin altında ise:

*Hâk-i firkat ferâmuş ettirirse şeklimi
Yadigâr olmak üzere takdim ettim resmimi*

Yazılar, rumuzlar arasında “Elveda!” kelimeleri de geçtiği gibi, kalbe saplanmış aşk oku da bu resimlerin bir köşesinde yer alır. Bu motif yüzyılların unutulmayan hatıra-

Malik Aksel'in 'Askerlik Hatırası' adlı suluboya tablosu.

sıdır. Kartpostallarda, mektuplarda, ağaçlarda... Nerelerde görülmez!

Eskilerin “aksa-yı emel” dedikleri aşk, gizlenenler içinde en başta gelenlerdendir. Onun için:

*Tenhalarda sen benimsin ben senin
El yanında düşmanımsın sen benim*

demek âdet olmuştur.

Bu arada gagasında mektupla görülen güvercinler, kır-langıç kalbi işaretli zarfı taşırlar. Bunlar haberci, müjdeci kuşlardır. Saba Melikesi Belkıs’a Süleyman Peygamber’in aşk mektubunu götüren Hüdühüd kuşudur. Turnalar da böyle yârdan haber getirirler. Halk hikâyeleri bunlarla doludur.

Eski devirlerde kadınların fotoğraflarını çeken kadın fotoğrafçılar vardı. Buraya gidenler kendilerine istedikleri biçimi verirlerdi. Kimisi saçlarını dağıtır, peri kızı olurdu, kimisi bahriyeli; kimisi de kendini Direklerarası’ndaki kantocu kızlara benzetirdi. Bunlar, çiçekler tüller içindedirler.

Bu resimler arasında görülenler de sade hafifmeşrepler değildir, aile kızları da vardır. Fakat bu resimler hiçbir zaman fotoğrafçı albümlerinde, camekânlarda teşhir edilmezler. İmzasız mektup ve fotoğraf gönderenler ise birbirini tanıyanlardır. Bu mektupların sonunda:

Gönülde var iken muhabbet imza koymağa ne hacet
gibi beyitler unutulmazdı.

TFAD, C. XVI, nr. 275, Haziran 1972, s. 6328-6330.

ESKİ İSTANBUL TERBİYESİ VE DİLİ

“Eski İstanbul’un nesi meşhurdur?” dendiği zaman, halk arasında ne yedi yıl askerlik ederken baba ile oğlun birbirini göremedikleri Selimiye Kışlası, ne üstü toprak, altı deniz Galata Köprüsü, ne yedi düvelin almak istediği Ayasofya Camii, ne altı minareli Sultanahmet Camii mahyaları, ne yeraltında kayıkların yüzdüğü Yerebatan Sarayı, on binlerce dükkânı olan Kapalıçarşı, sonra deniz ortasında Kızkulesi akla gelir.

Eski İstanbul’un en övülen yanı terbiyesi, nezaketi, dili idi. O devirde her şeyden önce insana terbiye ve nezaketi ile değer verilir. İstanbul’un meşhur külhanbeyleri, tulumbacıları bile terbiye ve nezaketleri ile övünürlerdi. Hatta birkaç yıl İstanbul’da kalmış taşralılar dahi kendilerini İstanbullu sayarlardı.

Eski İstanbul’da dilini düzeltmeyenlerin, teşrifata uymayanların saygıdeğer tarafı yoktur. Bunda insanın kafasının dangıl dungul olması önemli değil de dilinin dangıl dungul olması önemlidir. Konağa yeni girmiş ahçı yamağı, helvaya “havla” dedi mi hemen pabuçları eline verilir. Ama sanatında usta imiş, buna kimse bakmazdı. Asıl önemli olan düzgün konuşmadır. Bu her şeyi örterdi. Yal-

nız köyünden yeni gelen “hemüçük”lere az çok göz yumulurdu, o da limona “sulu zırtlak” demeyinceye kadar. Hele yanağa avurd demek en büyük alay konusudur. Kadın ağzıyla:

*Zonguldahtan gettü de yarım
Yavşahlandum hey...
Dehhe düürücek bıyıkları
Gıvırılmamış hey...
Bir öpüviysem avurdunu
Ballar ahıyo hey
Dehhe düürücek bıyıkları
Gıvırılmamış hey...*

gibi türkülü taklitlerle eğlenilirdi. Eski İstanbul’da dil ilimden, sanattan da üstündü. Hatta dil, görgü ve terbiye ölçüsü sayılırdı. Medrese mollası bile “Biz gafı gayın okuyan mollalardan değİLük” diyerek pot kırar, böylece İstanbullu gibi konuştuğunu sanırdı. Bunlar dil üstüne uyduurulmuş şeylerdi. Sanat da buna dayanırdı. Karagöz, ortaoyunu, tulûat oyunları şive taklidinden güç alırdı. Meddah Aşkı’nin bu türlü taklitleri meşhurdur. Bu taklitler sadece sözle değil, sesle, şarkıyla, tavır ve hareketle de belirirdi. Okuma yazma bilmediği, hatta Bodrumlu olduğu hâlde istediği zaman bir Babiâli efendisi gibi konuşur, bunun arkasından Bolulu bir ahçıdan farksız görünürdü. Bolulu ahçı İstanbul efendisi gibi konuşmak isterken ne hatalar ederdi. Efendisi “ceffekalem” (gelişigüzel) derken ahçıbaşı da “cedvelkalem” der, öyle anlar, dinleyenler de kahkahayı koyuverirlerdi.

İstanbul’a has dil özellikleri daha nelere, ne taklitlere yol açardı. Özentili davranışlara, fıkralara, hikâyelere, hatta oyunlara konu olurdu.

Sultan Hamid’in meşhur Sikkezenbaşı (para kalıpları yapan) yüksek rütbeli hattat, Tuğrakeş Fettah Efendi, Âli

Paşa'nın ziyaretine geldiği zaman harem ağası kapıyı açar, sikkezenbaşını divanhaneye alır, sonra da paşaya haber verir; "Paşa Hazretleri, ziyaretinize sikkezenbaşı geldi," diyeceğine, aklınca nezaket olsun diye "Sünnetçibaşı ziyaretinize geldi." der. Bunlar yüksek rütbelilere hizmet ettiklerinden terbiyeli, kibar görünmek zorundadırlar.

Bununla beraber terbiye, edep derken bunların yine türlü mânâlar aldıkları bir gerçektir. Bektâşilerde "Edep erenlere" tabiri vardır. Bu "Hâşâ huzurunuzdan", "Sözüm yabana" demektir. Eskilerin dedikleri gibi "Edephâne" de adına uymamaktadır.

Edep, terbiyeye dair ters mânâyâ gelen daha nice sözler vardır. İsim ile müsemma birbirini tutmamaktadır.

Terbiye ve tatbikat muallimi İhsan Sungu⁵⁰ terbiyenin terbiyesizden alınan bir meta olduğuna inanmazdı, ama şu tekerlemeyi çok severdi: "Her isim müsemmasına uysa kazmaya kazan, kazana kızan, iğneye diken, dikene batan denirdi." Ama böyle denmemiş. Bu yüzden terbiye, edep de zaman zaman başka mânalar almıştır.

İstanbul'da terbiye ve nezaketin yükselip alçaldığı yerler de pek çoktur. Hatta bunlar semtlere göre değişir. Hele Beylerbeyi'nin şöhreti Babiâli'yi bile geçirdi. Buralarda oturanlar âdeta terbiye, nezaket yarışına çıkarlardı. Yerden temennalar, kandilli selâmlar, elpençe divan durmalar, eğilip bükülmeler, "efendim"siz söze başlamamalar...

Bir gün Şirket-i Hayriye Müdürü Hüseyin Hâki Bey, Boğaziçi'nde işleyen bir vapur kaptanına sık sık gecikmesinin sebebini sorar. O da:

— Muhterem müdür beyefendi, der, Çengelköyü'nün zerzevatı, Kuzguncuk'un haşaratı, Beylerbeyi'nin teşrifatı bir türlü bitmiyor ki vaktinde gelebilelim.

Vapur Beylerbeyi'ne uğrayınca daha iskelede herkes birbirine:

— Efendim rica ederim, buyurun lütfen!

50 İhsan Sungu (1883-1946). Eğitimci ve yazar. Mekteb-i Mülkiye'den mezun oldu. Kısa bir süre Washington Elçiliğinde 3. Kâtip olarak görev yaptı. Dönüşte Darülmualimin ve Darülmuallimat'ta pedagoji okuttu. Darülmualimin-i Aliye müdürü oldu. Cumhuriyet döneminde Talim Terbiye Reisliği ve Maarif Vekâleti Müsteşarı olarak görev yaptı. Aynı zamanda bir "kıtap kurdu" olarak tanınan Sungu'nun yayımlanmış önemli eserleri vardır.

51 ilk sayısı 29 Kasım 1910 tarihinde çıkan *Eşşek* gazetesi in sahibi, Türkiye’de materyalizmin öncülerinden Baha Tevfik’ti. Matbuat Kanunu gazete ve dergilere hayvan imleri konulmasını yasakladığı için Matbuat Müdürlüğü’ne eski harflerle *elif, şın* ve *kef* harfleriyle yazılan kelime *şın* harfinin üzerine *şedde* konulmadan müracaat edilmiş, kelimenin *Eşk* olduğunu düşünen yetkililerden kolayca yayın izni alınmıştı. Bu kelime gazetede *şeddeli*, yani *Eşşek* şeklinde yer alınca -logoda da bir eşek kafası vardı- bir süre sonra kapatılan gazete daha sonra başlık resmi korunarak *Kıbar* adıyla çıktı. O da kapatılınca *Yüha* adıyla yoluna devam eden ve başlık resmini kullanmakta kararlı görünen Baha Tevfik, *Yüha*’dan sonra *Ma’lûm*’u denedi. *Ma’lûm*’un başlığındaki resimde eşek, sadece kulakları görünecek şekilde geriye kaydırılmıştı, ama *Eşşek* gazetesinin devamı olduğunu açıkça gösteriyordu.

— Estağfurullah, zâtîâliniz buyurunuz!

— Hâkipâyinize fazla iltifat buyuruyorsunuz, ne hadime efendim, bendeniz... gibi sözler devam edip dururken vapur da gecikir.

İstanbul’ya göre taşra halkı görgü kurallarından yoksundur. Bu da çoğunlukla dile bağlı olduğundandır. Ayırılıklar, anlaşmazlıklar buradan başlar. İstanbul’la taşralı bir çeşit okumuş ile okumamışın yan yana gelişidir. Biri “Seni ikaz ediyorum” der, öteki “İyi kaz” anlar. Okumuş ile okumamış karşı karşıyadır.

Bazen taşralı ile İstanbul’lu birbirleriyle alay ederler.

Rumelili bir türlü derdini anlatamayınca rastgeldiği bir adama sorar:

— Te be ahretlik, sen mahacırcı bilir misin?

İstanbul’lu:

— Sen ne adamsın, mahacırcı diye bir dil olur mu?

Rumelili:

— Te sen ne dersin, mahallebice olur da mahacırcı olmaz mı?

Meşrutiyet’le başlayan yenilik hareketleri gelenekleşmiş nezaket kurallarının çoğunu ortadan kaldırdı. Bunun en güzel örneğini o devirde çıkan mizah mecmuaları verir. İstanbul’luların ağızlarına almadıkları “Eşek” kelimesi mizah mecmualarının espri kaynağı oldu; *Uzun Kulaklı*, *El-Ma’lûm*, *Şeddeli* gibi isimler hep bir kapıya varıyor-du.⁵¹ Bunlar mizah mecmuaları adları idi.

Bunu yadırgayan İstanbul’lular “Ayıp sözü gayip oldu” şeklinde bir kelime oyunu yapıyorlardı. Çünkü o devirde alışılmamış bir nutuklar devrine girildi. Hatta yine İstanbul’lular “On para ver söylet, yirmi para ver sustur” tekerlemesini ağızdan düşürmüyorlardı. Yüzyıllar boyu susan milletin dili bir daha susmayacakmış gibi çözülmüştü. Ama bu devir bir seraplar devrinden başka bir şey değildi. Rumeli bozgunu İstanbul’u göçmen kabileleriyle doldur-

du. Dil, Bâbil Kulesi'ne döndü. Bir yandan “Keyf-i âliniz mütenehni mi, mütenehna mı?” gibi uydurma sözler, bir yandan yüzyılların billurlaşmış, incelmış Türkçesi, sonra dışardan gelen türlü lehçeler...

İstanbul dili ve terbiyesinde İstanbul hanımlarının büyük payı vardır. Kendisinden söz etme övünme sırasında “Benliğime lânet” demek hem terbiye, hem saygı icabıdır. Nitekim yine o devirde benlik, gurur Firavun'a yakışır, diye bir söz vardır. Sonra ölçülü ve yerli yerinde konuşma bir meziyetti. Hele İstanbul hanımları göbekten aşağı bir şey söylediler mi hemen “Affedersiniz”i basarlardı. “Affedersiniz belim tutuldu yahut ayağım burkuldu” gibi.

Bu da kadınlara mahsus bir nezaket kuralı... Lügatlı konuşma kibarlık, soyluluk işareti. Bu gibilerin makamı daima başköşelerdir. Bunlar herkesten fazla saygı, itibar görürlerdi.

Serde yetişen çiçekler gibi genç kızlar, kafes arkasında daha da itina görürlerdi. Koca sözü, evlenme sözü bunlara yasak edilmiştir. Utangaçlık, tebessüm iyi bir şey, ama güler yüzlülükle tahtaboş kakhahası bir değildir. “Hele ağzı kulaklarına varıyor” dendi mi, böyle bir kız güzel de olsa, nazenin de olsa kenarın dilberi sayılırdı.

İstanbul dili, terbiyesi zamanla türlü etkiler altında kaldığı gibi, kendi de türlü etkilerde bulundu. Bunların en önemlisi Ankara'nın başşehir oluşu ile başlar. İstanbul'dan başlayan memur akını bu şehri adeta taşra şehri olmadan çıkardı. Böylece Cumhuriyet'le Ankara dili gibi, orta Anadolu dili değişti. Taklit oyunları ortadan kalktı. İstanbul Anadolulaştı, Anadolu da İstanbullaştı.

Ankara 40 bin kişilik bir tarım şehri iken birden başşehir olunca kalabalıklaştı. Okumuşların çoğu İstanbullu idi. Ankara ile bu şehir arasında birçok farklar vardı. Ankara'da her köşe bucak tarıma ait adlar taşıyordu. Saman Pazarı, At Pazarı, Koyun Pazarı, Tavuk Pazarı, Hergele

II. Meşrutiyet döneminde çıkan mizah gastelerinden Eşek'in logosu.

Meydanı, Keçiören, Toklu, Kazıkıçı Bağları... Bütün bunlar meşhur semt adlarıdır. Ev tarif etmek isteyen adres olarak çok defa bu adlardan birini söyleyecektir, ama bu adresi verirken özür dilemek şart. Genç İstanbullu hanım adresini verirken ezilip büzülüyor:

— Affedersiniz efendim, bilmem nasıl söyleyeyim? Söylemesi ayıp, Hergele Meydanı diyorlar, kusura bakmayın, yani orada filân sokakta oturuyoruz.

Zamanla Ankaralılar özür dilemeden, af talep etmeden bu semti söylemeye başladılar. Çünkü Hergele Meydanı yerine artık buraya Opera Meydanı deniyordu, buraya büyük bir opera yapılmıştı.

Türk Edebiyatı, nr. 28, Nisan 1974, s. 12-15.

GIYİM KUŞAM ÜSTÜNE

Bir vakitler Türk kadın giyimi Avrupa saraylarına kadar ulaşmış, birçok ressamın sanat konusu olmuştu. Bunun en güzel misallerinden biri Madam Montegü'nün zarif Türk kıyafetindeki resmidir.

Türk kadınlarının giyim kuşamını yabancılar türlü yasaqlara rağmen, taklit etmeden kendilerini alamadıklarına bir örnek de Hollandalı ressam Van Moor'un yapmış olduğu Rum düğününe dair bir tablodur. Burada Rum gelini ve Rum kızları yaşmaklar, feraceler içinde Türk hanımlarından farksız görünüyorlar. Yine Hamdi Bey ve Halil Paşa'nın tablolarına bakılırsa saray giyim ve kuşamı olan yaşmak ve feracenin ihtişamını gözden kaçıramayız. Bu kıyafet sonraları kibar konak kıyafeti olmuş, yeldirmeden çarşafa geçilmişti.

Bugünkü nesil bilmesede, anaları, babaları eski çarşaf-ların güzelliklerini unutmamışlardır. Türlü renklerde ajor-lu, pelerinli, hotozlu, sıkma başlı çarşaf-lar kapanıp örtün-medden ziyade daha güzel görünmeye vesile oluyordu. Ba-zen peçe püskül gibi yana atılır, yüze bambaşka bir mâna verirdi. Her renk ipek çarşaf-lar olduğu gibi bugünkü nay-lon çoraplar inceliğinde ipek peçeler de bulunurdu. Mü-tareke devresinde o derece dar ve bedene yapışık çarşaf-lar

moda olmuştur ki, kadınlar küçük adım atmada yarışa çıkmış gibiydiler. Hele faytona binmek hiç de kolay değildi. Bunun arkasından yandan yırtmaçlı çarşaf lar göründü ki, dizkapağından yukarılar bile göze çarpıyordu.

*Yandan yırtmaç çarşaf lar
Görünüyor tombul bacaklar*

türkü sü bu zamanın yadigârıdır.

Mevsime göre ellerde manşonlar, beyaz dantel eldivenler, gümüş çantalar, saçaklı şemsiyeler, ayaklarda zenne veya lame iskar pinler [görünürdü]. Aynı devirde bu konuya ilk ilgi gösterenlerden biri de Zonaro idi ki, bu da Ressam-ı Hazret-i Şehriyârî oldu ğu için eserlerine göz yumulmuştur. Fakat böyle resimler dükkânlar da, hatta sergilerde teşhir edilmezdi. Türk kadınının resmine en çok Mütareke devrinde rastlanır. Çallı İbrahim'in sanatkâr ailesi, Namık İsmail'in, Feyhaman'ın portreleri, Ali Sami'nin *Mehasin* mecmuasında çıkan suluboyaları, Mihri Müşfik Hanım'ın İstanbul'un yüksek sosyetesine mensup genç güzel hanımları hep bu şekilde çarşaf lı idiler. Bir taraftan kadınlar çarşaf ı sanat eseri haline getiriyor, bir taraftan da ressam lar bu konuda sanat eserleri yapıyorlardı. Burada Ressam Refet'in suluboya çarşaf lı Türk hanımlarının resimleri Babiâli'de kırtasiye dükkânlarında üstün bir rağbet gördü. Şiirler, hikâyeler, romanlar bunlarla süslen di. Resimde görülen yenilik çarşaf ların şek linden ziyade serbest yapılmış bir suluboya tekniğinin hafifliğinde idi. Yüzler peçeler altından gayet zarif bir şekilde belirtiliyordu. Gözler sürmeli ve badem biçiminde idi. Saçların bir kısmı peçeden taşmış, bukle bukle omza kadar yayılmıştı. Diğer taraftan A. Ziya Bey'in çarşaf lı ve fazla çizgiye kaçan resimleri *Ezhar*, *Zekâ*, *Nisvan* gibi hanım mecmualarında yer alıyordu. Sedat Simavi'nin işlek çizgilerinde Türk çarşaf modalarını takip etmek mümkün. Bu sanatkâ-

rın karikatürden ziyade fanteziye kaçan bir zevki vardı. O vakit pek moda olan bu sürmeli gözler, hemen bütün karikatürlerin konusu idi. Zamanla çarşaf, omuzlarda mendil kadar küçülmüş bir atkı halini almış, saçlar peçelerle örtülemez hâle gelmiş, büyük mücevher iğneler boyundan göğse inmişti. Çarşaf bir örtü olmaktan çıkmış, süslenme güzel görünme vasıtası olmuştu ki İstanbul'un bedesteni, kuleleri, sarayları gibi bu da görülecek şeylerinden biri sayılıyordu.

Hele Nişantaşı, Osmanbey, Kadıköy, Şehzadebaşı'nda bu çarşafların en güzellerine rastlamak mümkündü. Türk kadınları giyimde, modada büyük bir estetiğe, inceliğe ulaşmışlardı. Ramiz, Münif gibi karikatürcüler genç kadınların çarşaflarına kalem yürüttükleri zaman bunları bir türlü karikatüre çeviremiyorlar, çarşafa genç kızlar kadar itina gösteriyorlardı. Nasıl ki bir elmanın, bir şeftalinin kabuğu içi kadar güzel oluyorsa, güzel bir kadının örtüsü de ona uygun olacaktı.

Eskiden erkeklerin bütün yorgunlukları, telaşları kadınları görünmez bir hâle koymak, cinsiyeti ile beraber şahsiyetini ortadan kaldırmaktı. Hatta bu yolda padişah fermanları bile çıkmıştı. Bütün bunlara rağmen güzel kadınları örtmeye hiçbir güç yetmemiştir.

Bir gülü örtmek kimsenin aklından geçmez, fakat bir gül çehreyi örtmek kimlerin aklından geçmiyor!

Malik Aksel'in figürleriyle yeni moda giyim kuşam içindeki İstanbul hanımları.

Yeni İstanbul, 1956.

İSTANBUL DÜKKÂNLARININ TABELA VE İLANLARI

İstanbul'da dükkânlara tabela koyma geleneği pek eski değildir, Balkan Harbi sırasında başlar. Dükkânlar sahiplerinin adlarıyla anılırdı. Marpuçcular'da Kehribarcı Ali Efendi, Kapalıçarşı'da Basmacı Tatar Hoca gibi. Bunların dükkânları böylece tanınır ve tarif edilirdi.

Bunun dışında birçok dükkânlarda da çeşitli işaretler görülürdü. Bunlarla dükkân, mağaza ad alırdı. Bu işaretler dükkânın kapısı önünde asılırdı, buna türlü renk ve biçimler verilirdi. Terzilerde makas bulunurdu; nitekim Kapalıçarşı'nın giriş kısmında "Makası Güzel" bu işaretiyle nam salmış bir dükkândı. "Altınçizme" mağazası çizme şekli ile tarif edilirdi.

Bir de mahalleler arasında camcı dükkânları yıldız şeklinde renkli camlarla yapılmış süslü yıldızlar, fenerler, yuvarlak şekillerle tanınır, bu aynı zamanda camcının sanatta maharetini gösterirdi. O devirde ahşap konaklarda renkli camlara özel yer ve değer verilirdi. Ayrıca mahalle aralarında dahi dükkânlar ne satıyor veya ne iş yapıyorsa dükkân kapısından uzatılmış bir değnekte buna ait bir şekil bulunurdu. Kömürcülerde bir demet kömür, pamukçularda küçük bir pamuk balyası, berberlerde bir sakal leğeni görülür, ayrıca kapıda kamyı kalemlere, renkli bon-

cuklara geçirilmiş yukardan aşağı sarkıtılmış, sineklik denilen sarkancalar sarkıtılırdı. Berbere girenler bunları aralayarak içeri girerler. Burada ipe geçirilmiş kamış kalemler (Cava'dan gelmiş), hattatların koyu kahverengi kamışları değilse de, memur ve kâtiplerin kullandığı kalemlerdir. Diğerleri de renkli katır boncuklarıdır. Bunlar aynı zamanda bu dükkânın süsü olurdu.

Malik Aksel'in fırçasından
'Berber'.

Bir de dükkânlarda öyle işaretlere yer verilirdi ki, bunların dükkânla bir ilişkisi yoktur. Nitekim bir dükkân, mağaza zenne işleri satıyorsa, yangın kulesi veya çiçek, fener gibi süsler buraya yerleştirirdi. Bununla dükkân tanınırdı. Bakkallarda ise hiçbir şekil yer almaz. Bakkal Mehmet Efendi, Bakkal Mustafa Efendi diye adı söylenir, böyle ayırdedilirdi. Bunların iç kısmında görülecek yerde birtakım yazılar okunurdu ki, bunlar dükkândan alışveriş yapanlara bir uyarma vazifesini görürdü.

*Almak oldur malın verir veresiye
Kafesteki kuşu salıverir gelesiye*

yahut:

*Ah z u ita lar da mü sa a de yok tur.⁵²
Bu gün pe ş in ya rın ve re si ye*

Eski Balıkpazarı gibi kalabalık ve özelliği olan yerlerde en önemli eşya kapı yanına konur, bunlar kapı önlerinde işaretlere yer vermezlerdi. Kilise mumları (ki ufak bir sü-

52 Ahz u itâ: Alışveriş.

tuna benzerler) ile kırmızı dipli davetiye mumları da nâdir de olsa bu dükkânlarda görünürdü. Ayrıca meşhur Ömer Muharrem sabunu, Kandiye sabunu da teşhir edilenler arasındaydı. Burada Yahudi, Rum sarraflarda ise ne yazı, ne işaret vardır. Ama “Besmele”ler, “El-kâsibü habîbul-lah” yazıları en görünür yerdedir. Yabancıların bu türlü hüviyetlerini saklamaları tamamıyla iktisadî sebeplerdendir. Bundan dolayı Umumi Harp sırasında tabela konma mecburiyeti ortaya çıkınca herkesin dini ve milliyeti de ortaya çıktı.

Bu tabelalar elli santim uzunluğunda, yirmi santim eninde iki ucu yuvarlak düz bir tahtadır. Bu tahta parçasına kırmızı boya sürülür, beyaz rika yazılır, kapı üzerine konurdu. Enver Paşa’nın emri ile bütün büyük küçük dükkânlar bir örnek tabelalar kullanmak mecburiyetinde idiler. Bu, yabancılara karşı gizli açık uygulanan bir boykot idi. Bunun da o zamana göre türlü hikâyeleri vardır:

Bir gün Kumkapı Nişancası’nda Düriye Hanım mahalle bakkalına uğrar. Bu saf kadın bakkala:

— Aman evlâdım, bana söyle, sen gâvur musun, Müslüman mısın? Gâvurdan bir şey alınmayacak diyorlar, cezası büyükmüş.

— Elhamdülillah teyzeciğim, Müslüman’ım, istersen *Kur’an*’a el basayım, benim adım Mehmet, babamın Ahmet...

— Ah evlâdım, Allah’a emânet ol. Beni korkuttular, onunçün sordum, kusura bakma, insan dediğin yanılır da...

Bugün hâlâ bazı kenar köşe dükkânlarda bu çeşit tabelalara rastlanılır. Hele Kapalıçarşı’da tabelâlar sırt sırta görülen bayraklar gibi idi. Sonra zamanla bu tabelalara türlü süsler katıldı. Biçimleri değişti, hatta satılan mala dair resimler yapıldı. Beyoğlu ile İstanbul birbirine yaklaştı. Beyoğlu’ndaki Orozdibak, Mayer, İştayn, Tring Galata,

Beyoğlu Bonmarşesi, Kırmızı Horoz Veresiye Mağazası, Lion ve benzerleri İstanbul'da görüldü.

Beyoğlu, İstanbul'un Avrupa'sı idi. Kılık kıyafete çeki düzen verilmeden buraya gidilmezdi. Halkın dediği gibi "fanfanca", yani Fransızca konuşmak marifet sayılırdı. Burada feraceler, yaşmaklar görünmese de, vitrinlerde bunların suluboya kartları pek çoktu. İstanbul'un bu semtinde inhisar mallarına özel olarak önem verilir,

sade iyi cins Yenice cigarası satılırdı. O zamanın tabiriyle "memerr-i ecanib"⁵³ olan yerlerde temizliğe dikkat edilir, buradan eşeklerin geçmesine müsaade edilmezdi.

Şimdiki gibi yazı ve ilânlar pek seyrek olarak duvarlarda yer alırdı. Bunların çoğu tiyatro kapılarında görülürdü. Küçük boy ilânlar gazete sayfelerinde okunurdu.

Divanyolu'nda Damat Şerif Paşa'nın konağının bulunduğu yerde iki büyükçe mağaza görülürdü, biri Alman İstihbarat Salonu idi. Duvarlarda harbe dair dergiler, resimler bulunur, afişler ve resimler eksik olmazdı. Öteki dükkân da Selanikli Hasan Efendi'nin lokantası idi. Adı da Kızılelma Lokantası idi. Rumeli muhacirlerinin zenginleri buraya gelirler, burada meşhur Rumeli tandır kebabı yer, hemşehrileri ile de buluşurlar, konuşurlardı.

Bir gün gazetelerden birinde bir ilân görülür: "Rumeli'nin nefis tandır kebabını arzu edenler, Divanyolu'nda Kızılelma Lokantası'na teşrif buyursunlar. Memnun kalacakları ümid olunur." İmza: Hasan.

Bu imza gazetede görülünce Hasan Efendi'nin arkadaşlarını bir merak alır. Acaba Hasan Efendi darda mı kalmıştır, bir sıkıntısı mı vardır? Durduk yerde de ilân veril-

*Malik Aksel'in fırçasından
bakkal dükkânı.*

53 Memerr-i ecanib: Yabancıların yaşadığı bölge, cadde, sokak.

mez ya! “Bunun bir sebebi olsa gerek!” der, bunu Hasan Efendi’ye açmaya karar verirler. Hasan Efendi’nin eski bir arkadaşı bu vazifeyi üzerine alır.

— Hasan Efendi, sana bir şey sormak istiyorum, ama yine de aramızda kalsın. Bir sıkıntın varsa yardımına koşmak bizim vazifemiz. Bu kadar yıldır birbirimizi tanıyoruz.

— Anlayamadım, hamdolsun bir sıkıntım yok.

— Hasan Efendi, çekinme, söyle! Bir sıkıntın olmasa gazeteye ilân verir miydin?

Hasan Efendi kıldığı potun mânasını anlar, bir kahkaha atıp şöyle cevap verir:

— Bak Salim Efendi, geçende Kurukahveci Mehmet Efendi’den bu işe heves ettim, belki çocukluk, ama oldu bir şey, hakkınız var.

Bazı satıcılar satacakları malların üzerine fiyatları yazarlar, pazarlık etmezlerdi. Bir ara Sahhaflar’da cami dibinde abânî sarıklı, sakallı biri makara, iplik, iğne, lâstik, öteberi eşya koymuş, ortada şöyle bir levha vardı.

*Kulak sağır, eziyet haram,
Pazarlık yok, edilmez kelâm,
Almaya niyetli isen sorma,
Fiyatlar üstündedir, vesselam.*

TFAD, C XVII, nr. 326, Eylül 1976, s. 7765-7767.

YOK OLAN SANAT ESERLERİ

Gecenin bir vaktinde korkunç bir ses:
— Yangın vaarrrr!

Bu mahalle bekçisinin sesidir; arkasından tak tak tak tak, saati belirten ucu demirli sopasının gürültüsü.

Buna mahalle köpeklerinin karşılık vermeleri, göklerde korkunç bir kızılık. Bu trajedinin birinci perdesi... Gece-lik kıyafetiyle sokağa fırlayanlar, şaşkın şaşkın yangının ne-rede olduğunu soranlar...

Bekçiye söylendiği hâlde bir türlü aklında tutamamış-tır. Dar sokaklar arasından yangın kulesi de görülmüyor. Ama gökyüzünde kıvılcımlar dolaşıyorsa, yangın yakında demektir. Bir telâş, bir gürültü...

Mahalle halkı içinde, evleri iki hatta üç defa yananlar, tecrübeli olanlar var. Bunlar apar topar eşyalarını bir kenara yığarak ellerinde su kovalarıyla dama çıkarlar. Damlara bazen ıslanmış halılar sererler. Bunlar uçuşan kıvılcımlara karşı alınan tedbirlerdir.

Atlı itfaiye arabalarının garip çanları, tulumbacıların naraları uzaktan, yakından gelmeye başlar.

23 Temmuz 1911 Uzunçarşı yangını donanma ve kan-dile rastlar. Suç semaverde; unutulmuş ateşler açık bulunan pencereden rüzgârın esintisiyle etrafa yayılır. Evde herkes

donanmaya çıkmıştır. İstanbul'un en büyük yangınlarından biri böyle başlıyor. Gökyüzünde alev hâlinde yıldız yıldız dolaşan tahta parçaları, çiviler, Beyazıt Yangın Kulesi'nin işaret sepetlerini tutuşturuyor. Bu İstanbul tarihinde görülmemiş bir olaydır. Yangın birden gökyüzünü sarmış, uçan kuşlar dahi kavrulup düşmüşlerdi.

Bu yangın Çakmakçılar'dan Çiftesaraylar'a, oradan Şehzadebaşı'na atlar, Camcı Ali Mahallesi'ne geçer. Orada bir evin saçağının tutuşmasıyla ikiye bölünüyor. Balaban, Kemal Paşa, Kızıltaş, Mimar Kemaleddin camilerini, Çukurçeşme Karakolu'nu silip süpürdükten sonra Aksaray'da tekrar iki kola ayrılır, buradan Langa'ya, Yenikapı'ya, sonunda denize dayanır.

Asıl acıklı olan taraf, bu evlerde bulunan Türk sanat ve kültürünün yok olmasıdır. Minyatürlü divanlar, tezhipli *Kur'an*'lar, yazma, tek nüsha kitaplar, türlü nadide elişleri, daha doğrusu sayılamayacak çeşitte sanat eserleri, hep bu cicili bicili konaklar, köşkler ve nihayet tahta evler yüzünden eriyip bitiyordu. Edebiyatçılarımızın güzelliklerini, hatıralarını anlata anlata bitiremedikleri İstanbul'a has dantel gibi süslü yapılar, ne yazık ki, Türk sanatında büyük boşluklar yarattı. Evden çok bir mobilyayı andıran bu yapılar, ikbal sahibi kimselerin, paşaların, vükelâ, vüzera'nın oturdukları binalardı. Yapı malzemesinin hafif oluşu, bunların bu çeşit göçebelikten kalma mânasını taşıyacağı söylenemez. Çünkü bu yapılar Türklerin üç kıtaya hâkim oldukları bir devrin hatıralarıdır. Hatta taş yapılardan daha pahaliya çıkan eserlerdir.

Bu yangınlarda aklını kaçıranlar, evinin kıymetli mücevheratını yahut nadide bir eseri kaçıracaklarına, bir süpürge, bir faraş ile baş açık sokağa uğrayanlar az değildir. Böyle zamanlarda tulumbacılar bu nâmahremi örtmek için yangını dahi unutulardı. Bazen evde kalan bir kanarayı kurtarıırken ateşler arasında kaybolanlar dahi olurdu.

Meşhur “Hâtip Ebrusu” diye nam salan ebruları kurtarmak için yangına kendini atan Ayasofya Hatibi⁵⁴ de böyle yanmıştır.

Yangından sonra bir paşa konağının kameriyesi, berduşların, insana benzemeyen taş devri insanların sığınağı olmuştur. Buralardan gece geçilemediği gibi, polis, bekçi dahi uğramazdı. Kadınlar da buradaki erkeklerden farklı değillerdi.

Hele sayfiyede bulunup da dönüşte evinin küllerini görenler, zengin iken bir anda kül fukarası olanların acıklı hikâyeleri o devrin bitmez tükenmez hikâyeleridir. Burada kaderin cilvesine boyun eğmeden başka ne elden gelebilir? Çünkü gözyaşları ile yangın söndürülemediği gibi, tellinin de kâr etmeyeceği bilinmektedir.

Şehirde kulaktan kulağa haberler dolaşır; yangına su yerine gaz sıkılmış, kundak sokulmuş diye. Bunlar doğru değilse de, yangından sonra halkın elinden arsaların yok bahasına alındığı bir gerçektir. Cemil Paşa,⁵⁵ İstanbul’un parklarını böyle gözyaşlarıyla meydana getirmiştir. İstanbul’u Paris’e benzetmek için Mimar Sinan’ın eseri olan Ayasofya Hamamı’nı bile yıkmaya çalışırken Sultan Reşad, “Bu benim ecdadımın yadigândır, sen nasıl bunu yıkarsın!” demiş, böylece bu eser padişah kuvveti ile kurtarılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’na 469 yıl başşehirlik etmiş olan İstanbul’un sanat hazinelerini kemiren bu yangınlar, hep o “kuş kafesi” gibi denilen tahta ev alışkanlığındandı. Şhrin dörtte biri yanar, yok olur, diğer taraftan yine durmadan tahta evler yapılır, üstelik üzerlerine yağlı boyalar sürülürdü. Çoğu reçineli çam tahtası olan, çıra gibi bu evlerin yaz sıcağında kavdan farkları yoktur.

Dünyada cehennemi görmek isteyenler için İstanbul bulunmaz bir şehirdir. Halk karşılıklı pencereden pence-

54 Ayasofya Hatibi ve Hatip Ebrusu: Ayasofya Camii’nin hatibi olması sebebiyle Ayasofya Hatibi veya sadece Hatip diye anılan Mehmed Efendi’nin doğum tarihi bilinmiyor. 1773 yılında, Hocaapaşa’daki evinde çıkan yangında, eserlerini kurtarmak isterken yanarak can vermiştir. “Hatip Ebrusu” denilen ebru tarzının mucididir.

55 Cemil Topuzlu (1868-1958) Hekim ve devlet adamı. Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye’yi bitirdikten sonra cerrahi uzmanlığı için Fransa’ya gönderildi. Saray cerrahlığı yaptığı sırada rütbesi II. Abdülhamid tarafından müşirliğe yükseltildi. 1912 yılında İstanbul şehremini oldu. Birinci Dünya Savaşı yıllarını Cenevre’de geçirdi. Damat Ferid Paşa hükümetinde bir süre nafia nazırlığı yaptı. Milli Mücadele kazanıldıktan sonra hakkında soruşturma yapıldığını öğrenince Fransa’ya gitti. 1924’te Türkiye’ye döndü ve sadece mesleğiyle ilgilendi. Şehremini sırasında imar adı altında birçok tarihi eseri yıkmaya meşhurdur. *32 Sene Evvelki*, *Bugünkü*, *Yarınki İstanbul* (1944) ve *80 Yıllık Hatıralarım* (1951) adlı eserleri önemlidir.

reye birbirlerinin ellerini tutabilecekleri kadar yakın olan bu evlerde yangın çıktı mı, eşyayı değil, canlarını zor kurtarırlardı. Bu evler birbirine abanmadan duramadıkları gibi, çoğu şakulünden çıkmış, yan yatmış bir hâldedirler. Bu yapılar tamir edilemeyince bu defa direklerle tutturulur, kapıları üstüne ne akla gelirse öyle nazarlıklar takılırdı.

Eski bir âdet de evlerin üst katında bir odanın tavanını boş bırakmak, tamamlamamak yahut yarım bırakmaktı. Çünkü tamamlanan eve veya sahibine nazar değer diye bir inanış vardır. Bu kâfi gelmez, nazarı önlemek, yangına karşı koymak için Hilye-i Şerif levhaları, yangın duaları bulundurulurdu.

Bunun dışında Mühr-i Süleymanlar, Ashâb-ı Kehf levhalarında da yangına karşı Arapça yazılar görülürdü. Bu yolda türlü türlü tedbirler alınırdı.

Fakat tahtada yanma hassası olduktan, hele ateş bacayı sardıktan sonra elden ne gelebilirdi! Ateşin çılgınlaştığı bu şehirde suyun tesiri, yangının ancak denize dayanmasıyla mümkündür. Bu ateşi ancak deniz durdurabiliyordu.

Aynı iklim kuşağında İtalya’da taş, tuğla evler yapılırken ve bunlarda tıklım tıklım sanat eserleri muhafaza edilirken; bizde, hele İstanbul’da durmadan ve ısrarla tahta evler yapılıyor, bunlar da içindeki kıymetli sanat eserleriyle yanıp mahvoluyordu. Bugün Topkapı Sarayı olmasaydı, belki de dünya karşısında sanatsız bir millet olarak kalacaktık.

Her ne kadar Topkapı Sarayı’nda da birkaç defa yangın çıkmışsa da kıymetli eserler zarar görmemiştir. 1574’te çıkan yangın mutfaklar bölümüne zarar vermiş, ondan ileri gitmemiştir. Sonradan Mimar Sinan burayı muhkem bir hâle sokmuştur.

“Dünyada mekân, âhirette iman!” diyenler için ev, küçük bir dünyadır. Yangından çıkanlar da yine en sonunda Allah’ın evi olan camiye sığınıyorlardı. Selâtin camileri

böyle zamanlarda ibadet yeri olmaktan çıkar, halka mesken olurdu. Bazen de bunlar daha yaralarını sarmadan, derlenip toparlanmadan, ikinci bir yangın dalgası İstanbul'un bir başka bölümünü tehdit ederdi. "Ev ev üstüne olmaz" dense de camiler böyle değil. Camiler bir insan ve eşya deposu olmuştur. Cami avluları da böyledir.

Artık cehennem azabı denilen şey başlamıştır.

*Malik Aksel'in fırçasından
'Mahalle Baskını'.*

Ayrıca Rumeli bozgunlarından gelen göçmen kafilelerine de sığınak olmuştur. Hatta Balkan Harbi'nden önce de koleralılara karantina yeri olmuştur. Böylece Ayasofya, Sultanahmet, Şehzadebaşı kordon altına alınmıştır.

"Yangın yeri" sözü neler hatırlatmaz, ne hayallere yer vermez! O zamanlar yabancı bir gözle Beyazıt'tan Aksaray'a bakıldığı zaman, burası fabrikalar, sanayi bölgesi olarak görülürdü. Hâlbuki biraz yaklaşıncı böyle olmadığı çabucak anlaşıldı. Yanan yapılardan geriye sadece dimdik ev bacaları kaldığı görülürdü. Yangın arsaları, İstanbul'un en tehlikeli yerleridir. Buralarda sallanan bacalara mı, yoksa buna dikkat edeyim derken açıkta kalan kör kuyulara mı bakmalı?

Bu iki tehlike dışında, aylarca devam eden yangınlara mahsus boğazı yırtan korkunç bir koku, acı, nefes alınmaz bir koku her yeri sarmıştır.

İstanbul'da yardımlaşmanın en önemlisi yangında görülürdü. Harbiye Nezareti mümeyyizlerinden Sakallı Basri Bey, yangın olunca hemen tulumbacı donunu giydiği gibi yangına koşardı. Davut Paşa Mahkemesi reisi de böyle, işini gücünü bırakır, yangında yanıp tutuşanlara yardım şeref bilirdi. Bu zatın da adı Basri idi.

Tulumbacılar, tulumba sandığı ile hayret edilecek çeviklikte koşarlar; bazen Unkapanı'ndan Ortaköy'e yangın söndürmeye giderlerdi. Babiâli kâtipleri içinde dahi böyle tulumba ile yangına koşanlar bulunurdu.

İstanbul halkı öteden beri iki olayla ilgilenmiştir. Bunlardan biri yangın, diğeri “baskın”dır. Bir yerde “Yangın var!” dendi mi her iş durur, buna çare aranırdı. Çünkü yangın o kadar hızlı ilerlerdi ki, “yangından mal kaçır-mak” deyimi yangının hızına işaret sayılırdı. Bu sebeple tulumbacılık hem şerefli bir iş, hem spor idi. Yenikapı'da, Sandıkburnu'nda tulumbacı kahveleri önlerinde, yangına hazır tulumbalar sıralanmıştır. Bu kahvelerde çeşit çeşit tulumbacı resimleri görölürdü.

İkincisi “baskın” olayıdır. Bu yolda küçük bir kuşku üstüne, halk bir araya gelebilirdi. “İki gönül bir araya geldi mi samanlık seyran olur” sözü şarkılardadır. Bazen de aksine samanlık zindan olurdu. Halk bu defa da iki gönlün birleşmemesine dikkat ederdi. Çünkü asıl mesele mahallenin namusudur. Bir kadınla bir erkeğin yan yana bulunması demek, ateşle barutun bir arada bulunması demektir. Nasıl ki, her şey ateşten korunursa aşk ateşine de öyle tedbir alınırdı. Hovardalara, âşıklara karşı halk tedbirli davranır, buna bir resmiyet bile verilirdi. Nikâhsız bir erkekle bir kadının beraber olduğu evin kapısına önce bekçi, mahalle muhtarı, sonra imam ve halk birikir; üç defa kapı bekçi tarafından çalınır. Açılmadı mı oradan buradan taşlar atılır, “baskın” başlar, eve girilir, yakalananların pabuçları eline verilir, yalınayak başıkabak karakola götürölürdü. Halk fenerlerle olayı takip eder, erkek çıplak olabilirse de kadın örtölüdür. Yasak olmasına rağmen -kim dinler!- bir tükürük yağmuru ile birlikte küfürler savururlar. Aşk ateşi de böyle söndürölürdü. Yuhalar, “Ala ala hey hey”ler de bunun cabası. Hatta kadına daha da fazla takılırlardı. Ama o, o derece sıkı örtölüdür ki, bundan ha-

beri yokmuş gibi davranır, karşılıklı bulunmazdı. Hele gece yarısı halkın kıyafetleri de buna katılırsa, zamparalardan çok, zamansız bir karnaval seyredilmiş gibi olunurdu. Bu olayların da en sık görüldüğü yer Şehzadebaşı idi.

Yangınlarda görülmeyen olaylar burada görülür. Şehzadebaşı'nda halkın oynadığı tiyatronun en büyüğü budur. Halk yangına korka korka giderken, baskına seve seve koşardı. Çünkü biri mal, diğeri namus meselesidir.

Eski devirlerde bunalımın, darda kalmanın, çaresizliğin son haddine gelenlerin tek yapacakları şey “Yangın var!” diye bağırmaktır. Çünkü halk ancak bu sese koşar, “Hırsız var!” diye bağırılsa kimse yerinden kıpırdamazdı. Bazı sinirli kimselerin dilinin pelesengi “Üzerime varma, şimdi yangın var diye bağırıyorum!” sözüdür.

Direklerarası'nda Ferah Tiyatrosu'nda⁵⁶ kantoların en hoş a gideni “Yangın var!” kantosudur. Şamram⁵⁷ bunu söyleyeceği zaman sahne kırmızı bir renk alır, kendisi de kırmızı renklere bürünür; ellerine ziller takar, şingır şingır üç defa sahneyi dolandır, göbek ata ata:

*Yangın var yangın var
Ben yanıyorum
Yetişin a dostlar
Tutuşuyorum*

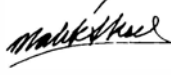
diyerek aşk ateşiyle tutuştuğunu söylerken, seyircileri de yakar kavururdu. “Yangın var! Yangın var!” diye diye içinde oyun oynadığı Ferah Tiyatrosu da nihayet yandı. Direklerarası da bir hikâye oldu.

Türk Edebiyatı, nr. 16, Nisan 1973, s. 11-14.

56 Ferah Tiyatrosu. Şehzadebaşı'nda 1911 yılında inşa edilen tiyatro binası. II. Meşrutiyet yıllarında birçok kumpanyanın çeşitli oyunları sahnelediği bu binada, Muhsin Ertuğrul öncülüğünde Darülbeyazıt'tan ayrılan bir grup sanatçı Aralık 1924-Mayıs 1925 tarihleri arasında temsiller verdi. 1928'de sinema salonuna dönüştürülen Ferah Tiyatrosu 1941 yılında yandı ve yerine Şehzade Sineması inşa edildi.

57 Şamram Hanım (Kelleciyan): (1870-1955) Kantonun yaratıcısı Peruz Hanım'ın kuzeni olan Şamram Hanım İstanbul'da doğdu. Galata'daki Surp Lusavorçyan Ermeni okulunda eğitim gördü. Teyzesinin kızı Peruz'la birlikte Kel Hasan Efendi ve Komik Şevki tulâat kumpanyalarında çalıştı. Pek çok kantonun da bestecisi olan Şamram Hanım'ın öldüğünde evinden dört sandık dolusu nota çıktığı söylenir. Şişli Ermeni Mezarlığı'na gömülmüştür.

EMEKLİLER KAHVESİNDE BİR TOPLANTI

Bay Aşır, emekliye ayrılınca uyurgezerler gibi ayakları nereye giderse orada kendini buluyordu. Ne yapacağını, ne ile oyalanacağını bir türlü bilemiyordu. Döne do-laşa o da öteki emekliler gibi kahveye postu serdi. Tavla, iskambilden hoşlanmıyordu; kahveye sade sohbet için geliyordu. Ama söyledikleri şeyler incir çekirdeğini doldur-muyordu. Kahveye geldiği zaman ne söyleyeceğini arka-daşları ezberlemişlerdi. Bay Aşır:

— Eve öteberi almak üzere Fatih Çarşamba Pazarı’na uğradım, meyvelere bakıyordum, manav “Karıştırma on-ları; o armutları, elmaları senin dişin kesmez, gel ben sana lop inciri vereyim çiğnemedен yutarsın, bana da dua eder-sin. Bak muşmula da var, lokum gibi. Buna beşbıyık da derler, istersen say. Sonra, efendiceğizime söyleyeyim, döngel de derler buna. Döne döne emekliler geliyor bu-roya anladın mı beybaba...” dedi.

Bay Aşır söyler de söyler, lâfa kesatlık vermez, ama kar-şısındaki sıkılıyor, bunalıyormuş, umurunda mı? Eskiden böylelerin önüne bir süpürge korlarmış, o da bütün der-dini buna anlatırmış. Artık kahvede Aşır’ı görenler ya onu görmemezlikten gelirler yahut da onun yanına oturup ko-nuşmazlar.

Günün birinde Bay Aşır eski bir arkadaşı Bay Necmi'ye dert yantar:

— Acaba neden kimse benim yanıma gelmiyor, benimle konuşmuyor? Hatta merhaba bile demiyorlar! Yoksa farkında olmadan birini mi gücendirdik?

— Mademki böyle bir soru sordun, cevabını vereyim, darılmazsan eğer. Bugün artık kimse uzun lâf dinlemiyor; sen ise çürük sakız gibi aynı şeyleri uzatıyor, uzatıyor, sonra da herkesin dinlemesini istiyorsun.

— Peki, aranızda mumhala gibi sessiz sadasız bir ben mi durayım?

— Onu bunu bilmem, sana yapacağım iyilik, çok konuşursan ceketinin eteğini çekmek, razı mısın?

Emekliler kahvesinde hemen hemen hiç konuşmayan iki kişi vardır, biri Bay Necmi, öteki Bay Sezai. Bu iki arkadaş dünyayı gezdikleri, Anadolu'yu karış karış bildikleri hâlde birbirlerine bir şey anlattıklarını gören yok. Bunlar her mevsimde Anadolu'yu şehir şehir, hatta bazan köy köy dolaşırlar, geldikleri zaman bir şey görmemiş gibi kimseye bir şey söylemezler.

Bir gün yolculuk dönüşü, bu arkadaşlara yolculukta ne gördüklerini sorarlar. İkisi de bu soruyu hoş karşılamaz, ama bir şey söylemek zorunda kalırlar, Bay Necmi:

— Anlatayım: Burada camilerin yanında nasıl minareler varsa, gezdiğimiz yerlerde de camilerin yanında minareler vardır. Sonra, burada nasıl evlerin damlarında kırmızı kiremitler varsa, orada da evlerin damlarında öyle kırmızı kiremitler var. Burada nasıl ağaçların yaprakları yeşilse gezdiğimiz yerlerde de öyle...

Herkes birbirinin yüzüne baktığı sırada bir emekli dayanamaz.

— Peki, o hâlde ne bu kadar yorgunluklara katlanıyorsunuz?

— Biz uyuşukluğumuzu gidermek için seyahatlere çıkıyoruz, yoksa bir şeyler anlatmak için değil. Çünkü biz övünülecek bir şeyler yapmıyoruz, dedikten sonra uykuya yatar gibi sessizliğe dalarlar. Bu iki anlaşılmayan arkadaş sanki eski İranlıların encümen-i hâmûşân⁵⁸ azalarıdır, susmayı sanat hâline getirmişlerdir.

Öyle insanlar vardır ki, İstanbul’dan Üsküdar’a geçseler, anlatacak nice şeyler bulurlar. Yine öyle insanlar da vardır ki dünyayı gezseler, birçok olaylarla karşılaşsalar anlatacakları bir şeyleri bulunmaz. Necmi ile Sezai dünyaya sanki susmak için gelmişler.

Bay Sezai’nin küçük bir hatıra defteri var. Bu da muska gibi saklı. Bunu nasılsa bir arkadaşı okumuş, aklında kalanları anlatıyor (Olay Birinci Cihan Savaşı sırasında geçmektedir):

“Bulunduğumuz yer Filistin’de Kalkalya köyüdür. Burası bir makineli tüfek merkezi. Düşmanın saldırıya geçme ihtimali dolayısıyla silâh başında siper hayatı yaşıyorduk. Karşımızda Hintli askerler de siperde. Bir ara emir geldi. Bu emirde Hintli Müslüman askerlere ateş edilmeyecekti. Sonra yine fırka kumandanı bölüklerde ne kadar güzel sesli hafızlar, askerler varsa, onları bir araya topladı ve en ileri mevzilere yerleştirdi. Bunlar yüksek sesle *Kur’ân* okuyacaklardı. Vakit de Kurban Bayramı arifesi. Bizim siperlerde bir tekbirdir başlıyor, bu kesiliyor tiz sesle *Kur’an* okunuyor. Silâh sesleri yerine *Kur’ân* sesleri her yeri dolduruyor. Bu arada “Allah Allah!” diyerek Hintli Müslüman askerlerden ön siperlerde olanlar bizim siperlere geçtiler, Türk askerlerinin boyunlarına sarıldılar. Bunlar kalabalık bir hâlde fırka karargâhına getirildiler içlerinde bir de başçavuş bulunuyordu. Fırka kumandanı bunların, daha doğrusu düşmanın durumunu öğrenmek için onlara sorular soruyordu. Hintli başçavuş, Kurban Bayramı’nın dördüncü günü İngilizler tarafından toptan taarruz edileceğini bildirdi. Kur-

ban Bayramı'ndan sonra başçavuşun dediği çıktı. Bu defa nerede *Kur'ân* okunuyorsa oraya daha da çok ateş yağıyordu. Artık Hintli askerler bizim siperlere kaçamıyorlardı. Bu arada İngilizler tarafında iki balon görüldü. İngilizler bu balonlarla siperlerimizi gözetliyorlar, herhangi bir harekete karşı tedbir alıyorlardı. Askerlerin siperlerden başlarını çıkaramadıkları bir anda bir uçağımız büyük bir cesaretle İngiliz kıtalarının üzerinden geçerek balonlara yaklaştı ve bu iki İngiliz gözetleme balonunu tutuşturdu. Hiçbir şey olmadan geri döndü. Biz siperlerde sevinç içinde idik, zıplıyorduk. Bu bizim ilk zaferimizdi. Biraz sonra karşı tarafın topları tozu dumana kattı, birden dünyam karanlık oldu. Artık bir yeri görmüyordum. Esir olmuştuk; Kahire'ye, Abbasiye Hastahanesi'ne götürüldük. Ondan sonra Seydibeşir kampına alındık. Burada iki yıl kaldık. Zaman geçtikçe serbestleşiyorduk. Hatta kampta Yunanlıların İzmir'e girdiklerini işittik. İstanbul gibi biz de burada kampa siyah Türk bayrağı çektik. İngiliz kumandanı ya görmezlikten geldi ya anlamadı.”

Bu küçük defterde nice akla sığmaz hatıralar var.

Emekliler kahvesinde bugün hep geçmişten söz ediliyordu. Bay Aşır perhizi bozmuştu, o da başından geçen bir olayı anlatmak istiyordu. Hâlbuki o bir müddet kahvede boykot edilmişti. Çünkü sonuca bir türlü varamıyordu. “Daha oraya sıra gelmedi” diyor, herkesin sabrını tüketiyordu. Bu defa arkadaşları tarafından hoşgörölüğe uğradı:

Bay Aşır konuşmaya başladı:

— Efendim eski bir arkadaşımı görmek üzere Erenköy'e gidiyordum. Bu arada emeklilik işlemimi de kontrol ettirmek istiyordum. Arkadaşım Emekli Sandığı'ndan emekliye ayrılmıştır. Hava bunaltıcı sıcak, yollar tozlu... Dalgın dalgın yürürken arkadan kulağıma bir hışırtı geldi. Bu bir otomobil sesi idi. Doğrudum, kenara yaya kaldırımına çekildim. Bu da yetmedi, otomobil yaya kaldırımında da sessiz

sessiz arkamdan geliyordu. “Lahavle” çekerek kendimi yabani otlar, çakıllar dolu bir arsaya attım; ama kuşku içinde idim. Neye bu otomobil arkamdan geliyordu? Ben böyle şüphe ve tereddütler içinde iken arkamdan bir çığlık koptu. Bu bir genç kız sesi idi. Koşa koşa bana yaklaşıyordu.

Olay anlatılırken Bay Necmi de kahveye gelmişti. Daha iskemleye otururken Bay Aşır'ın ceketinin eteğini çeker, Aşır susmuştur. Kahvede bulunanlar buna bir mâna veremiyorlar. Bu arada emeklilerden biri:

— Ne oldu yahu? Birden sustun, hem de en meraklı yerinde...

— Bunu siz Bay Necmi'ye sorun. O bilir! Aramızda sözlü anlaşma var, lâfı uzatırsam ceketimi çekecekti, işte öyle yaptı.

— Bırak Allah'ı seversen, Bay Necmi'ye kalsa herkes burada dilsiz oyunu oynayacak, sen ona bakma, kırk yılda bir ilgi çekici bir şey anlattın, yarıda bırakma.

Bay Aşır anlatmaya devam eder:

— “Aman amcacığım, ne olursun bize yardım et, bize acı. Annemizi hastahaneye götürürken kapı açıldı, düştü. Ne olur amcacığım, annemizi kaldırıp otomobile koyalım. Naile de size yardım eder, kardeşimdir o.” Yerde boylu boyunca uzanmış iriyarı bir kadın. Bu defa ikinci genç kız da yalvarmaya başlıyor, hatta boynuma sarılıyor: “Hadi amcacığım sevaptır, anamız hastadır.” Büyük kız, kız kardeşine seslenir: “Kız Naile ne duruyorsun? Amcanla beraber kollarından kaldır, ben de yardım ederim!” Yaşlı kadını kaldırmaya çalışırken, baktım, güneşe karşı gözleri kıpış kıpış. Hâlbuki bayılan bir insanın gözü böyle olmaz. İki genç kız, bir de yedi sekiz yaşında bir erkek çocuğu sürünür gibi yanımdan ayrılmıyor. Güya kadını kollarından bacaklarından tutup kaldıracamız. Bunların hepsi de benim yanımda. Bu arada aklımdan da türlü düşünceler geçmiyor değildi. Neden yanında kızları olduğu hâlde bu ka-

dın buraya düşmüştü. Şoför put gibi direksiyon başında, sanki onun bu işlerden haberi yok. Bu da bana bir tuhaf geldi. “Baksana şoför efendi, sen neye bu hanıma yardım etmiyorsun? Bu kadın senin arabanda değil mi idi?”; “Beybaba haklısın, bize düşer bu vazife, ama velakin benim kolum sakat kusura bakma!” diyerek güya kolunu gösterir. Sonunda bu iki esmer kara kaşlı kara gözlü kızla hinklaya hinklaya kadını arabaya soktuk. Fakat ne garip, kadın arabaya girince doğruldu üstelik bir de terini silmeye başladı. Buna şaşmadım desem, yalan söylemiş olurum. Ben yine saf saf “İsterseniz sizi hastahaneye kadar götüreyim!” dedim. Bunlar bana bir tuhaf güldüler, ayrıca büyük kız da fingirdedi. Epey yürüdükten sonra inşallah evdedir diyerek kapının zilini çaldım. Bay Hüsnü beni karşısında görünce boynuma sarıldı. Odasına aldı. Ne zaman emekli olduğumu sordu, anlattım; ondan sonra ziyaret sebebini söyledim. Bu defa Bay Hüsnü eski bir memur alışkanlığı ile eline bir kâğıt aldı, birtakım sorular sordu, sonra emekli aylığının derecesini tavanını tabanını hesap etti, derece kademesini söyledi. “Bir de göstergeye bakalım” dedi. Elimi cebime attım, bir daha bir daha karıştırdım. “Ne oluyorsun Bay Aşır?”; “Sorma bir şeyler oluyorum, bayılacağım galiba!”; “Sıcaktadır, limonata getiriyim!” Artık hesap filan istemez diyerek olayı başından sonuna kadar anlattım. Bay Hüsnü sırtımı okşadı, olur böyle şeyler, hele o yeni emeklilik günlerinde... Artık bana lüzum kalmadı, o kara gözlüler senin hesabını görmüşler. Şimdi sen şu on lirayı al, eve gidersin!”

Bay Aşır [bunları anlattuktan sonra] söylenmeye başlar:

— Kaç sevaptan, girme günaha, senin ne işine gerek sokak şıfıntılarının yardımına koşmak? Sen mi kaldın? diye söylenirken yırtılacak gibi ceketi çekilir.

Hisar, nr. 144, Aralık 1975, s. 17-19.

İKİNCİ BÖLÜM
MASAL OLMUŞ GERÇEKLER

BİR KUYRUKLU YILDIZIN HATIRLATTIKLARI

Halley

Mahallelerimizde kadınlar, çocuklar yüksekçe bir evin damına yakın daracık penceresinden gökyüzünde bir noktaya korka korka bakıyorlar, titrek dudakları ile dualar okuyorlardı. Boyum yetmediği ve geride kaldığım için bir şey göremiyordum. Bir ara kadınlardan biri beni omuzuna aldı, daracık pencereden bir projektör gibi havaya kuyruğu yükselen parlak bir yıldızı gösterdi. Bu muhteşem bir şeydi. Kuyruklu yıldız damlara doğru iner gibi idi, bir kısmı da ağaç dalları arasında görünüyordu. Bu yüksekçe eve çıkışımızın sebebi ufukta batmak üzere bulunan yıldızı daha iyi görmek içindi.⁵⁹

Halley kuyruklu yıldızı görünmeden neler söylenmişti, ne rivayetler çıkmıştı. Güya kuyruğu dünyaya değerse bütün canlılar zehirlenecek, soluk alamayacaklar. Hele dünyamıza çarpar veya değerse dünya bir anda tuzla buz olacak, kıyamet kopacaktı.

Bu alışılmamış korkunç manzara ardından, yıldızın kuyruğu gibi akıl almayan söylentiler uzayıp gidiyordu. Yıldız kayboldu, yine de yorumlar bir türlü bitmiyordu. Birçokları yıldızın baş aşağı oluşunu hiç de iyiye yormuyordu. Hatta Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna işaret

*Halley kuyruklu yıldızının
1911 yılında
göründüğünde çekilen
fotoğrafı.*

59 Sözü edilen yıldız, Halley Kuyruklu Yıldızı'dır. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç* adlı romanına konu olan bu hadise 1910 yılı Mayıs'ında yaşanmış, 5 Mayıs'ta Halley'in dünyaya çarpacağı rivayeti bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de paniğe ve bir yığın akıl almaz söylentiye yol açmıştır.

sayanlar dahi oluyordu. Birbiri arkasından gelen musibetlerden sonra nihayet Balkan Savaşı patlak verdi. Bu talih-siz olayla kuyruklu yıldız sade Osmanlılara bahtsızlık getiriyordu, Hristiyanlara ise şans, talih... Bu düşünce yıllar boyu bitmedi, tükenmedi.

Bir sabah şehir boğuk, korkunç trampet sesleriyle ulandı. Bu gelenler Türk askeri değil, Bulgar askeri idi. Bunlar arada bir marş da söylüyorlardı. Bu marşın bir yerinde “Serez Ovası altın yuvası” sözü varmış.

Kimse ne diyeceğini, ne yapacağını bilmiyordu; bir hafta önce zafer haberleri gelirken nasıl olmuştu da bu umulmayan değişiklik meydana gelmişti?

İki gün geçti geçmedi; uzaklardan ardı arası kesilmeyen insan uğultuları geliyordu. Bunun ne olduğunu öğrenmek üzere babamla el ele vererek sokağa çıktık, yüz adım kadar ilerlemiştik. Bir pencere açıldı, sinirli, titrek bir ses:

— Efendi, efendi, çabuk geri dön, durma, evine git!

Bu kadın o mahallede “Bezci Kokona” diye tanınan bir Rum kadını idi. Durakladık. Ne demek istiyordu? Çünkü bunlar da bizimle hoş geçinen insanlar değildi. Tekrar bağırdı:

— Efendi, ne duruyorsun? Evine git, durma!

Ertesi günü anladık, hükümet konağı ve bahçesinde halk katliama uğramış, sayısız insanlar yerlere serilmiş. Bu Haçlı Seferi gibi bir şeydi. Hristiyan-Müslüman düşmanlığı... Bu arada alışılmamış bir sesle karşılaşıyordu; bu ses mahalle camiinden geliyordu. Bir adam camiye çıkmış yarı Türkçe yarı Bulgarca ezan veriyor, arada bir Müslümanlarla alay ediyordu. Buna niye ihtiyaç duyulduğu belli değildi.

Mahallede kadınlar, çocuklar büyük bir evde toplanmışlar, erkekler ise büyük bir handa. Sokağa çıkılmıyor, çıkılsa da dükkânlar kapalı, üstelik etrafta yabancı askerlerden gayrı kimse görülüyor.

Bir ara sokak kapısı hafif hafif çalınıyor. Bu saatte kim olabilir, açılın mı açılmasın mı, derken yaşlı bir kadın kapıyı açar, ama bu cesareti hemen şaşkınlığa döner. Karşısında bir Bulgar çavuşu, Türkçe olarak:

— Bugün sokağa çıkmayın, şu ekmeği de alın, diyerek ortadan kaybolur.

Ne garip şey, biri Rum kadını, biri Bulgar çavuşu Türklere yardım elini uzatıyor, diğer taraftan onların ırkdaşları Türkleri yok etmeye kalkışıyor. Bu Bulgar çavuşu sade bize değil, mahallede birçoklarına ekmek gönderiyor, durumu haber veriyordu.

Mahallenin en büyük, en sağlam evi Râgıb Bey'in evi idi. Pencereleleri kafesli, üstelik İstanbul evleri gibi bahçeye değil, sokağa bakıyordu.

Bir ara babamla birlikte arka sokakta öylece bıraktığımız boş eve uğradık. Babam bir şeyler karıştırıyordu. Bazı kâğıtları ceplerine koyuyor, bazılarını da yırtıyordu. Babamın birden gözleri bir şeye takıldı. Bu, duvara asılı ud idi. Durakladı, düşündü, sonra bunu aldı; evirdi çevirdi, okşar gibi elini üzerinden gezdirdi. Bu anda belki memur arkadaşlarıyla yapmış oldukları musiki fasıllarını düşünüyordu. Bahçenin ortasında çıkırlıklı kuyunun taş bileziğine yaklaştı, udun sapını sıkı sıkı tutarak taşla öyle bir çarpıttı ki, o güzel, zarif âlet bin parça olmuştu:

“Bize şimdiden sonra eğlence, musiki haram, koca İstanbul gittikten sonra!” dedi. Gözlerinden birkaç damla yaş geldi. O günlerde ortalıkta bazı sözler dönüp dolaşıyordu, “İstanbul’a Bulgarlar girdi!” diye. Babam Fetihli idi, Darüşşafaka’da okumuştı, her şeye tahammül etti, ama İstanbul haberi bardağı taşırmıştı.

Şehirde derin bir sessizlik... Fakat bu sessizlik fırtınadan önce görülen tehlikeli havaya işaret de olabiliyordu. Bir ara kadınlar pencereye üşüştiler. Sabahın erken saatinde birtakım gölgeler belirdi. Arada bir emir verir gibi kısa

cümlelerle Türkçe, hatta Rumca sözler işitiliyor. Rumlar Türkleri teşvik ediyorlar, ellerine sopalar, çifteler veriyorlar. Böylece Bulgar mağazaları yağmaya uğruyordu. Şaşılacak bir taraf, bu dört Balkan devletin birbirine olan düşmanlığı, hıncı. Bunlar bu defa Türkleri bırakıp birbirlerine düştüler. Müttefikler arasında savaş başladı.

Bir fayton tutuldu, sabaha doğru gün ağarmadan gelecek, bizi istasyona götürecekti. Eşyalarımızı komşulara dağıttık. Sabaha kadar Rodop Dağları'nın soğuğuna dayanabilmek için ne kalmışsa ocağa attık. Sonunda hepimiz arabaya bindik. Yol, git git bitmez, istasyon şehrin dışında. Rumeli'de bütün istasyonlar şehrin dışına yapılmış: Düşman "kara vapuru" denilen trenle gelmesin diye.

Yolda mekteple son Hidrellez'i yaptığımız Hisarardı göründü. Burada talebeler sarıklı hocalarla kuzu dolmaları, helvalar yemişlerdi. O güne mahsus olmak üzere bütün hocalar güler yüzlü idiler, çocuklarla oyun dahi oynuyorlardı. Artık bu son talebe gezintisi de rüya olacaktı.

Selânik'e geldik, burada öyle soğuklar yoktu, bir Akdeniz havası esiyordu. Ramazan ayında idik. Şehir düşman elinde değilmiş gibi, minarelerde kandiller, kule kahvelelerinde sazlar, sahurda davullar, tekkelerde zikir, tevhid, tesbih... Şehirde Türkçeden başka dil kullanılmıyor. İncesazdan başka çalgı işitilmiyor. Türküler, Rumeli, İstanbul türküleri, Musababa'da kalın vücutlu pehlivanlar güreşiyor, fenerlerle kadınlar Ramazan ev gezmelerine gidiyorlar, musiki fasıllarının sonu gelmiyor. Yunanlılar da bizimle beraber, onlar da bizden yana. İncesaz yeni bir şarkıya başlıyor:

*Selânik, kahpe Selânik,
Suyun içtim, hep bulanık*

Komşuda bir gürültü bir patırtı, bir bağırışma. Burası Çınaraltı'nda Selânikli meşhur Udî Ahmed'in evi. Udî Ahmed avaz avaz bağırıyor:

— Gidin, defolun! Ben sizin karşınızda ud çalamam.

Meğer Yunanlılar kafayı çekmişler, bu sanatçıyı alıp bir eğlenti, bir saz âlemi yapmak istiyorlarmış!

Bir ara tramvay yolunda bir at arabası durdu, içinden iki işçi çıktı. Biri tramvay direğine bir merdiven dayadı, öteki elinde çanta ile merdivene tırmandı, sonra büyük bir ustalıklı, keski ve çekiç ile tramvay direği üstündeki ay yıldızı kesti. Ay yıldız yere düştü. Bu olay bana kuyruklu yıldızla ait yorumları hatırlattı. Türk'ün yıldızı baş aşağı geliyordu.

Alaca İmaret mahalle mektebinde çocuklar kız-erkek beraber okuyorlardı. Bunlar Selânik eşrafinın çocukları idiler. Avrupa modası üzerine giyinirler, Fransızca öğrenirlerdi. Bir gün mektepte genç bir öğretmen:

— Çocuklar, kapıyı kapayın! Size programda olmayan bir ders vereceğim, dinleyin. Bugün belki anlattıklarımı anlamayacaksınız, ama ileride söylediklerimi unutmayacaksınız: Tavşan, fâre, kobay, civciv bir değnek üzerinde oynasirlar, gülerler eğlenirler. Bir de bakarsınız tavşan ortada yok. Bu kımıldamayan değneğin bir yanı şişmiştir. Ama bir küçücek hayvan var, adı kirpi, hem akıllı hem silâhlı. Onu bu değnek dediğim kımıldamayan korkunç yaratık

Selanik'te Alaca İmaret Camii.

yutmak değil, ondan fellik fellik kaçıyor. Çocuklar, siz gü-lün oynayın, hakkınızdır. Ama babalarınız, dedeleriniz hâlâ uykuda, eğlencede. Çocuklar, biz Yunanlılardan çok daha güçlü idik, ama olan biteni görmüyorduk. Hâlâ da görmüyoruz. Türkler Rumeli'ye yerleşmek üzere geldiler. Selçuklular Anadolu'yu, Osmanlılar Rumeli'yi imar ettiler. İstanbul'dan başlamak üzere büyük eserler meydana getirdiler. Dünyanın en büyük kubbesi Edirne'de. Sonra yine sayısız eserler burada, etrafımızda. Bunlardan biri mektebinizdir. Artık biz bu yadigârları bırakıp gidiyoruz, kalbimizi burada bırakıyoruz.

Bunları söyledikten sonra genç muallimin gözlerinden yaşlar geldi. Çocuklar ağlıyor, muallim ağlıyor.

Rumeli boşalıyordu, başta Selânik olmak üzere... Türkler arasında Yörükler, Boşnaklar, Pomaklar, Arnavutlar, Levantenler, dönmeler, eski muhacirler, Yahudiler, Makedonyalılar, sakatlar, deliler, fakirler, zenginler, hatta Çingeneler, kimler yoktur. Bunların hepsi İstanbul yolunu tuttular, yine de Türk bayrağı altında yaşamak istiyorlar. İstanbul ana baba günü, sade camiler değil, meydanlar da göçmenlerle dolu...

İstanbul'da bir balık bolluğu, torikler deniz kıyısında elle tutuluyor. Kediler bile balık etinden tiksinişler. Bu olağanüstü bolluk da tıpkı kuyruklyıldız gibi yorumlara sebep oluyor, korku yaratıyor. Ufukta yine kara bulutlar dolaşıyor. Dünya savaşı yaklaşıyor.

Sıcak bir yaz günü yıkık dökük Edirnekapısı surları üzerinde göçmen kadınlar, çoluk çocuk oturmuşlar, hem mısır yiyor, hem de geldikleri yerleri anıyorlar. Hiçbiri, İstanbul'un o muhteşem panoramasını göremiyor. Akılları fikirleri bırakmış oldukları yerlerde. Bunlar İstanbulluların alay etikleri bir dille konuşuyorlar:

— Süle be Haççe tize! Bizim oranın mısırlarının koba-lakları bilem buncağızlardan büyüktü, hem sağmal inek

gibime sütlü idi, biz bunları yemez, keçilere yedirirdik, ne dersin?

— Haççe tize, biraz tuz vereyin, öyle kuru kuru yeme.

— Benimki tuzlu.

— Tuzlu mu ya?

— Gözyaşlarım onu iyiden iyiye tuzladı. Sen kendi mısırlarına tuz koy Emineciğim, Ben istemem, gayrı artık tı-kandım, yiyemeyeceğim buncağızı.

Eski kıraat kitaplarında bir hikâye var: Bülbülü altın kafese koymuşlar “Ah vatanım!” demiş. Bunlar da böyle, gözleri İstanbul’un o dillere destan güzelliğini bir türlü göremiyor.

Eski Bebek’te deniz kenarında çalgılı bir meyhane. Birkaç kafadar durmadan içiyorlar. Kafalar tütsülü:

— Garsonnnn getirrr, bir duziko getirrr!

Yumruk masaya iner.

Rum garson:

— Emredersiniz passam, emredersiniz beyim, hemen.

İncesaz oynak bir şarkıya başlamış, kadehler kalkıyor:

Galata’da Todoraki

Beyoğlu’nda Vasilaki

Doldur doldur Panayaki

Bak benim hâlîme cânâ

Elado, elado...

Yunan bayraklı bir gemi sahile değer gibi düdüğünü öttürüp geçerken Rum garson yerlere kadar eğilir:

— Buyurun passam, buyurun beğim diyerek tabak tabak mezeler, şişe şişe rakılar getirir.

Türk Edebiyatı, nr. 27, Mart 1974, s. 12-15.

MASALA BENZEYEN GERÇEKLER

Malik Kemal

İstanbul'un her yanı sudur, ama içilecek su kıttır. Onun için her evde ya bir kuyu ya bir sarnıç yahut da yağmur suları ile dolan insan boyunda inoz küpü bulunur.

Bunların bir başka vazifeleri daha vardır, o da yemekleri soğutmak. Yazın yemekler çabuk bozulduğundan bunlar bir sepete konur, üstü örtülür. Bir iple kuyuya sarkıtılır. Hatta bazen teldolabı olduğu gibi sarnıca indirilirdi.

O vakitler anlattıklarına göre Hamdune Hanım ile Şebsafa Kalfa Yerebatan'da bir evde oturuyorlardı. Bu iki kadın ne birbirleriyle geçinir, ne birbirlerinden vazgeçerlerdi. Komşular Hamdune Hanım'a "Sarahlı Hanım" derler, adını söylemeyi bir türlü beceremezlerdi. Kimse bu acayip kadının geçmişine dair bir şey bilmezdi. Yalnız bu kadın söz arasında "Efendimiz" der fakat onun adını şanını bir türlü ağzına almazdı. Ayrıca "Efendimiz" dediği zaman doğrulur, karşısında imiş gibi saygı gösterir bir tavır takınırdı.

Bir Ramazan günü Şebsafa Kalfa yaptığı zeytinyağlı dolmaları bir kayık tabağına kor, sonra cevizli güllaç ile asideyi ayrı ayrı tabaklara yerleştirir, kapaklarını kapar, bunları bir bezle örter, kuyuya sarkıtır. Bu kuyu evin bir köşesinde, Yerebatan Sarayı'nın bulunduğu yerdedir.

Ertesi günü iftara yarım saat kala Şebsafa Kalfa yemekleri kuyudan çıkarır. Önce dolmaları ayrı bir tabağa dizer. Fakat Şebsafa Kalfa'nın aklının ermediği bir şey var. Parmak hesabı yapar olmaz. Bir daha sayar olmaz. Hamdune Hanım'a seslenir:

Kalfa: Hanımcığım, patlıcan dolmaları dokuz tane değil mi idi?

Hamdune: Dokuzdu, sen saydın ya Kalfa, unuttun mu?

Kalfa: E, burada on iki dolma var, dolmalar doğuramaz ya, siz de bir sayın hanımcığım!

Hamdune: Doğru Şebsafa, üç tane fazla. Hızır Aleyhisselam'ın eli değmiş olacak. Hayırdır inşallah.

Kalfa: Onun eli değmişse, benim de elim değdi hanımcığım. Tadına bakayım derken iki dolma yemişim, yine de eksilmemiş, fazlalaşmış.

Hamdune: Bak bakalım güllaca, belki ona da Hızır Aleyhisselam'ın eli değmiştir.

Kalfa: Bakayım hanımcığım, bakayım! Aaa, aaa, ne bu kuskus pilavı, bu da nereden çıktı? Yaz ortası kuskus yenir mi?

Hamdune: Şebsafa Kalfa ne duruyorsun, asidenin de kapağını aç, ona da bir şeyler olmasın?

Kalfa: Aman hanımcığım sorma, aside de turşu suyu olmuş, doğrusu bu işin fendine eremedim.

Hamdune: Acaba İyi Saatte Olsunlar mı bunları karıştırmışlar?⁶⁰

Kalfa: Bunlar hep o karakoncolosun işleridir, ben bilirim.

Yerebatan Mahallesi konakları.

60 İyi Saatte Olsunlar: Cinler, periler. Bu isimlendirmede cinlerin kötülüğüne uğramama temennisi vardır.

61 Mizancı Murat Bey (1854-1917)
Yazar, tarihçi. Dağıstan'da doğdu,
1873 yılında İstanbul'a geldi, öğ-
retmenlik yaptı. *Mizan* gazetesini çı-
kardığı için "Mizancı" diye tanın-
mıştır. Jön Türk hareketinin ileri
gelenlerinden biriydi, fakat daha
sonra bu hareketten koptu. *Turfan-
da mı Yoksa Turfa mı* (1891) adlı
bir romanı ve tarih üzerine çok sa-
yıda eseri vardır. Geniş bilgi için
bkz. Birol Emil, *Mizancı Murad
Bey*, Kitabevi Yayınları, İstanbul
2009.

Hamdune: Sus Şebsefa Kalfa, sus! Ağzından yel alsın,
güçenirlerse sonra ne yaparız? Ama kabahat yine sende!
Kaç defa söyledim destur demeden sepeti kuyuya salma
diye. Ama senin kalın kafan lâf anlamıyor. Hep böyle ya-
parsın, sonra başımıza cinleri musallat edersin.

Kalfa: Ben de kaç defa söyledim bu ev tekin değildir di-
ye, ama kim beni dinler. Bir de Hâfıza Hanım'a soralım.
O anlatsın, onda da böyle yemekler eksiliyormuş. O ne
yaptı ise, iyi saatte olsunları afsunladı, bir daha da buradan
ellerini çektiler.

Hamdune: Sakın Kalfa, belli olmaz, Zeyrek Yoku-
şu'ndaki dilenci gibi elimiz ayağımız kıvrım kıvrım olur
çarpılırız. Tövbe de!

Kalfa: Tövbe hanımcığım tövbe, ben de meraklandım
şimdi. Ne halleri varsa görsünler, bana dokunmayan yılan
bin yıl yaşasın.

Darüşşafaka'da tarih muallimi Murat Bey,⁶¹ her vesile
ile Abdülhamid'in kötü idaresinden, zulmünden söz eder,
hafiyelerin jurnalleriyle sürülen günahsız kimselerin zin-
danlarda nasıl çürüdüklerini anlatır, sonra yine bunların
İzzeddin Vapuru ile Tekirdağı açıklarında ayaklarına zin-
cir vurularak denize atıldıklarını âdeta kendi gözleriyle
görmüş gibi açıkladığı zaman çocuklar heyecanlanır, Ab-
dülhamid'e karşı kin ve nefret duyarlardı. Tarih muallimi
bunları söylerken bir öğrenciyi de kapıya nöbetçi kor. Bu
da çocukların büsbütün heyecanını artırır.

Babam o zamanlarda İstanbul'da geçen şöyle bir olay-
dan söz eder:

Bir gün talebelerden birkaçı gizlice mektebin bodru-
muna inerken -aralarında ben de varım- kur'a çektiler.
Körün taşı gibi kur'a bana isabet etti. Günlerden perşem-
be. Çantamı aldım, içine bir şişe mavi mürekkep, bir de

sünger koydum, gece yarısı Ayasofya Camii'nin Alemdar ve Yerebatan Mahallesi'ne bakan parmaklıklı duvarı altına süngerle "İstemezük" diye bir yazı yazdım. O zamanlar böyle bir yazıdan çıkan mâna Abdülhamid'den gayrisi olmazdı.

Ertesi gün o civarda kenar köşe her yer arandığı gibi Yerebatan Mahallesi de arandı. Buralarda ne olduğu belli olmayan kimseler Zaptiye Kapısı'na gönderildi.

Bütün bunlar olurken gazetelerde bir satır bile görünmüyordu. O zamanlar "Bir şeyin yayılması, yapılmasından kötüdür"⁶² denildiğinden kimse ağzından bir şey çıkarmıyordu. Her ne kadar o devirde örfi idare yoksa da gizli sansür vardı. Ama fısıltı hâlinde kulaktan kulağa sözleri mektebe dahi gelirdi. Arkadaşlar beni ele vermedi. Çünkü bunlar da kur'aya iştirak etmişlerdi. O devirde gönüllü muhbir-i sadıklar vardı. Bunlar bir çeşit parasız hafiyelerdi. Böylelikle bu yoldan sadakat nişanı ile taltif edilir, ikbale kavuşurlardı.

Yalnız İstanbul'un o bitmez tükenmez yeraltı yolları, sarnıçları, gizli kapılar bir daha kurcalandı. Nitekim Yeniçerilerin kaldırılmaları sırasında böyle yerlere bazı yeniçerilerin saklandığını 156 yaşına kadar yaşamış olan Zaro Ağa⁶³ söylüyordu. Kendisi de o vakitler bir yeniçeri idi. O da böyle bir yeraltı yolunda gizlenmişti.

Yerebatan Mahallesi'nde kuyulara sarkıtılan yemeklerin eksilmeleri, değişimleri Ayasofya Camii duvarına yazılan yazıdan sonra kesildi. Ama yine halk bunun sebebini bilmiyordu. Yüzyıllar boyu İstanbul'un gizli yollar şebekesi kapatılır, kapıları örülür yine de bunların sonu gelmezdi. Bazı esrarlı olaylar hep yerin altında geçerdi. Nitekim Fazlı Paşa Konağı'nda, Binbirdirek Batakhanesi soygunculuk olayları yıllarca unutulmamıştır.⁶⁴

62 "Şüyu vukuundan beter"

63 Zaro Ağa hakkında daha geniş bilgi için bu kitabın üçüncü bölümündeki "Bir Kız Mektebi" başlıklı yazıya bakınız.

64 Fazlı Paşa Konağı: Saray damatlarından Vezir Kara Fazlı Paşa, XVI. yüzyılın ikinci yarısında, Türklerin Binbirdirek adını verdiği Filoksenos Sarnıcı'nın üzerine muhteşem bir konak yaptırır. Vezir olarak silik bir adamdır, güngörmüşlüğü ve hoş sohbeti sayesinde zamanla bir cazibe merkezi haline gelir. Sultan I. Ahmed'in bazen bu konağa giderek onunla sohbet ettiği söylenmektedir. Fazlı Paşa öldükten sonra, bu konakta keyfince bir ömür sürmeye başlayan kızı, Gevherli Hanım adıyla, XVIII. yüzyılda *Tayyazâde* adlı meddah hikâyesine konu olmuş fettan bir kadındır ve Fazlı Paşa Saray'ını bir fuhuş yuvası haline getirerek yıllarca bir batakthane gibi işletmiştir.

Bu sıralarda tarih hocamızın görünmemesi de kuşkulara sebep oldu. Bir müddet sonra gerçek ortaya çıktı. Bu tarih muallimi sürgüne gitmişti.

O günlerde İstanbul o derece hafiye baskısı altında idi ki, Çırağan Sarayı karşısında evlerin perdeleri, pencereleri yerinden kırıdamazdı. Yıldıza çıkan caddede iki kişi durup bir arada konuşamazdı.

Kimseye bir şey söyleyemiyordum, ama içim içime de sığmıyordu. Üstelik amcam saray mensuplarındandı. Bu olay sade benim başıma değil onun da başına kim bilir ne işler açacaktı. Ayrıca amcam bana iyilik etmiş, Darüşşafaka'ya yazdırmıştı. Babam Hacı Kâmil Bey Düyun-ı Umumiye müdürlerindendi. Yüksek rütbeli bir zat olduğundan Darüşşafaka gibi yoksullara mahsus bir mektebe alınamazdım. Amcamın yardımı ile, daha doğrusu irâde-i seniyye ile bu mektebe girdim. Âtîf, kardeşim de askerî mektebe kaydolunmuştu.

Amcamın bu işlere bu kadar ilgi göstermesi, bizi yatılı mekteplere vermesi, babamızın sık sık evlenmesinden ileri geliyordu. Bizim üvey analar elinde kalmamıza bir türlü razı değildi. Çocuğu olmadığı için bütün sevgisini bize, ikimize bağlamıştı. Tatillerde bizi mekteplerimizden alır, İçerenköyü'ndeki köşküne götürür, anamızın, hatta babamızın hasretini unutturmaya çalışır, eğlence yerlerine, mesirelere gönderirdi.

Babam Hacı Kâmil Bey, gösterişli, iri vücutlu hafif çember sakallı bir adamdır. Koyu renkli redingot giyer, beyaz kolalı kırık yaka takar. Boyunbağında da ya iri bir inci veya bir pırlanta bulunurdu.

Kuruçeşme'de otururdu. Konak eski idi, ama tarihî ve kıymetli eşyalarla tıklım tıklım dolu idi. Divit, hokka takımı tesbih koleksiyonları çok zengindi. Mobilya da dikkati çekecek özellikte idi.

Mehmed Şevket sözlerine şöyle devam eder:

— Babam Hacı Kâmil Bey ne vakit yeni bir evlenme yapsa amcamız tarafından Kuleli Askerî Mektebi'nde Âtîf'a haber gider. Âtîf da Darüşşafaka'ya uğrar, beni bulur. Üzerinde askerî üniforma vardır.

— Haydi, yeni annemiz geldi, elini öpmeye gideceğiz, der. İkimiz de yeni elbiselerimizle, amcamızla birlikte bir konuk arabasıyla Kuruçeşme'ye gideriz.

Babamız Hacı Kâmil Bey yeni gelini göstererek “Elini öpün!” diye bize emrederdi. Önce Âtîf, sonra ben elini öperdik. Arkadan koltuklara oturur, şekerler, şerbetler ikram edildikten sonra amcamız bize işaret eder. Üçümüz beraberce Haydarpaşa'ya, İçerenköy'e gideriz.

Babamın kardeşime, Âtîf'a karşı büyük bir zaafı vardı. Onun evden ayrılması ona hüznü verirdi. Ama bunu amcama belli etmek istemezdi. Âtîf ne vakit onun hoşuna gitmeyecek bir şey yapsa o sade kalın sesiyle “Âtîf...” der, başka bir şey demezdi. Ona hiçbir zaman kızamazdı, her şeyini hoş görürdü, hatta onun kendisi ile alay etmesini... Âtîf'a karşı bu zaafı nereden geliyordu? Onda kendi gençliğini görmesinden mi? Yoksa izahı kabil olmayan bir sevgiden mi? Bu çocuk zeki, hazırcevap, siyah gözlü, güler yüzlü bir çocuktur; her zaman neşeli, her zaman umursamaz bir hâli vardı. Fazla çalışmadan sınıfın birincisi olurdu. Buna da önem vermezdi.

Babam sık sık evleniyor, hiçbir hanımda huzuru bulamıyordu. Amcam bunu bildiği için bizi himayesine almıştı. Ayrıca bizi birbirimizden ayırmaz, ikimizi bir tutardı.

*Malik Aksel'in
çocukluğunun geçtiği
İstanbul sokaklarından
biri.*

Atf da ikiz kardeşler gibi hep beni arardı. Benim annem, babamın ilk hanımı, onun annesi ise üçüncü hanımıdır. Ne zaman babam beni azarlasa, küçüğüm olduğu hâlde beni korur, babamın bana ters yüzle bakmasını önler, adeta küçükken büyük olurdu.

Bir ara babama garip bir durgunluk çöktü. Kimseye de bir şey söylemiyordu. Atf, Harbiye Mektebi'ni bitirdi, beline kılıç taktı, eve geldi, babamın elini öptü, yatağa girdi ve bir daha kalkmadı. Babam perişan, gelen doktorlar bir şey söyleyemiyorlar. O zamanlar halkın, hele gençlerin yakasına yapışan bu hastalık bu talihsiz genci de buldu. Verem hastalığı karşısında ne yapılabilirdi, talih onu babasından ayırmaya kastetmiş bir kerre.

Üsküp'te Düyun-u Umumiye tahrirat kâtibi oldum. Birçok kasabalar, şehirlerde vazifeler aldım. Bu, Balkan Savaşı'na kadar sürdü. Balkan Savaşı'ndan sonra Rumeli göçmenleriyle İstanbul yolunu tutuyor, milyonlar Türk bayrağının bulunduğu yere doğru akın ediyordu.

Alemdar Caddesi'nden Sultanahmet'e doğru ilerliyoruz. Zeynep Sultan Camii önü şimdiki gibi değil, daracak. Bir ara yokuş başında faytonumuz yavaşladı. Harap yapılardan sonra bir masal mimarisi ile karşılaşırız. Altı minareli, on altı şerefeli göz kamaştırıcı bir eser bu, Sultanahmet Camii... Ayasofya yanda kaldığı için onu göremedik. Arabamız Divanyolu'ndan Şehremaneti arkasındaki dar sokağa saptı, küçük bir evin önünde durdu. Yaşlı, zarif, uzun boylu, kamburca bir kadın kapıyı açtı. Hâlinde bir hoşnutsuzluk var. İçeri girdik. Burası Hacı Kâmil Bey'in evi. Hani düşmez kalkmaz bir Allah derler; Hacı Kâmil Bey'in o azametli hâli nerede, şimdiki hâli nerede? Üstelik bu son karısı ona yapmadığını bırakmıyor.

Sanki bu kadın Hacı Kâmil Bey'in eski hanımlarının öcünü almak için onunla evlenmiş! İçimde garip bir duygu beni Fatih'e sürükledi. Orada doğduğum evi arayacak-

tim. Kumrulumescit nerede kalmış? Yollar değişmiş, doğduğum evin yerinde yeller esiyor. Annemi hatırlıyorum. Kafkasya'dan gelmiş bir Çerkez kızı, bunu da babamdan değil, amcamdan öğrenmiştim. Onun için babama karşı kırgınlığım, küskünlüğüm sonsuzdur. Bana anamdan ne bir resim, ne bir hatıra kalmıştır. Birkaç aylık iken onu kaybetmişim; mavi gözlü, sarı saçlı, uzunca boylu olduğunu da yine amcamdan işitmiştim. Bana bunlardan sade onun çini mavi gözleri, saman rengi saçları kalmış. Aynada bunlara bakıp onu göreceğimi sanıyordum. O gün ne-reye gideceğimi bilemiyordum.

Döne dolaşa yolum Malta Çarşısı'na düştü. Burada Fâti-h zamanından kalma Şekerci Hanı önünde durdum. Be-yazıt'ta Bitpazarı ne ise, Fatih'te de Malta Çarşısı odur. Burada hurda eşya arasında çeşit çeşit resimler var, camlı, camsız... Bunlara birer birer bakarken bir resim elimde kaldı, içim burkuldu. Bir daha bir daha baktım, acaba o mu? Altta güçlükle okunan bir yazı var: "Mekteb-i Harbi-ye-i Şahane'den bâ-şehâdetnâme mezun Hacı Kâmil Bey'in mahdumu Âtîf bendeleri."

Bu fotoğraf Âtîf'ın kılıç kuşanmış son resmi. Bu resme bir hayli baktıktan sonra yine olduğu yere koydum. Bu resmi eve götürsem babamın ne tavır takınacağını bilemezdim. Bir müddet yürüdüm, kafam karmakarışık... O resmi orada bırakmakla sanki Âtîf'ı terk etmiş oluyordum, geri döndüm, hele onun o sözü hiç aklımdan gitmiyordu:

"Haydi, yeni anamız geldi, elini öpmeye gideceğiz!" demesi, sonra beni elimden çekmesi...

Sanki Âtîf'a tekrar kavuşmuştum. Bu acı serap çabuk geldi geçti. Resmi satın aldım, türlü düşünceler içinde eve geldim, ikinci kata çıkan merdivenin köşesine resmi sessizce çaktım. Ama yine de içim rahat değildi. Babam bu resmi, sonra benim bu davranışımı nasıl karşılayacaktı? Derken onu merdiven başında buldum. Suç işlemiş gibi kork-

tum. O oraya yığılr gibi oldu. Kendini topladı, korkunç bir bakışla baktı:

“Bana ıştırabımı mı hatırlatmak istiyorsun?” dedi, ağır ağır odasına girdi. Az sonra buradan kısık kısık *Kur'an* sesleri geliyordu. Babam Şevket Bey durakladı ve bir şey söyleyemedi.

Artık bu evde oturamazdık. Birkaç sokak ilerde bir eve taşındık. Burası Dizdariye Mahallesi, Kâtip Sinan Sokağı. Bu, yola yan yatmış küçük eski bir konağın selamlık daire-sidir. Kapıdan girerken bir sarnıçla karşılaşılıyor. Yanında küf kokan bir oda, üstte aydınlık büyük bir oda, yarım da bir sandık odası. Alt katta selâmlık ile harem arasında yemekler için bir dönme dolap. Bu bizim için büyük bir oyuncak. Babam Şevket Bey aldırılmaz, biz dolaba biner, birimiz döndürür öteki tarafa çıkarken annem komşudan özür dilerdi.

Türk Edebiyatı, nr. 37-38, Ocak-Şubat 1975, s. 14-17

İNSANLAR YALNIZ KALACAKLAR

malik

Bir vakitler Ramazan gecelerinde, yalnız İstanbul’da değil, kasabalarda dahi kadınlar nöbetleşe bir evde bir arada toplanırlar, masallar söylenir, hikâyeler anlatılır, hatta akla gelen gelmeyen eğlenceler yapılırdı. Tiyatrolara gidenler yanında bu semtlere uğramayan büyük bir kalabalık vardı. Bunların eğlenceleri evlerden dışarı taşmazdı. Böylece geceleyin sözleşilen evde sahura kadar oturulurdu.

Sıra Tabakhane Mahallesi’nde Lebibe Hanım’ın evine geldiği zaman herkesi bir heyecan, hatta bir korku alırdı. Bu evde de diğerlerinde olduğu gibi hikâyeler anlatılır, masallar söylenir, hatta oyunlar oynanırdı, amma bunlar sönük geçerdı. Burada asıl ilginç olan Lebibe Hanım’ın anlattıklarıdır. Bu anlattıklarında ağzından dökülen “O ağaç dibi tekin değildir, bu merdiven altı tekin değildir!” sözleri, onu dinleyenlere bir kuşku, bir heyecan verirdi. O devirde böyle evler hemen her semtte bulunur veya işitilirdi. Ev sahibi bu evi satamaz, kiracı bulamaz, kendisi oturamazdı.

Lebibe Hanım’ın da evi böyledir. Fakat Ramazan’da konu komşu hâlini hatırını sormak için ona da gitmeyi ihmal etmezlerdi. Bu kadının anlattıklarına bakılırsa evi cinlerle, perilerle doludur. Kâh sesleri işitilir, kâh kendileri görünür. Hele Lebibe Hanım bunları anlattığı zaman

vaktin nasıl geçtiği bilinmezdi. Fakat arkasından korkulu rüyalar da haftalarca sürerdi. Çocuklar ise ikide birde: “İyi saatte olsunlar nedir?” diye sorarlar, karşılığında başparmaklar ağza gider, “Sus!” diye anlaşılmaz bir cevap alırlar, bunlardan söz edilmezdi.

Lebibe Hanım’ın yaşlı fakat kimse ile konuşmayan, kimseye görünmeyen bir teyzesi vardır. Tek başına bir odada oturur, bazen gece yarıları bahçeye çıkar, ne yaptığını kimse bilmezdi. Bu kadın bir sabah uyandığı sırada ellerini kınalı olarak görmüş, ondan sonra insanlardan uzaklaşmış, cinlere perilere karışmış. Bunun için söylenen söz bu. O gün bugün Lebibe Hanım’ın teyzesi değişik bir hâl almış, başkalaşmış, insanlardan çok, herkese görünmeyenlerle haşır neşir olmuş. Ramazan geceleri dahi tek başına kendi odasında kalırdı.

Lebibe Hanım’ı ise hem mahalleli sever, hem cinler periler... O, öyle teyzesi gibi kapalı bir sır küpü değildir. Bu kadına göre “İyi saatte olsunlar”ın her türlüşü vardır. Yalnız onlar ne derlerse cevap vermemek gereklidir. Bunlar arada bir insanlara takılırlar, alay ederler. Lebibe Hanım değil de, “Leblebi Hanım” derler. O zaman susmak, salâvat getirmek lâzım, hatta arkaya bakmamak... Onlar karşısında görmez, işitmez olmak lâzım, yoksa insan çarpılabilir yahut onlardan olur, onlara karışır.

Lebibe Hanım’ın artık ağzı açılmıştı. Her aklına geleni söylüyordu. Hâlbuki izinsiz bu gibi şeylerin söylenmesi caiz değildir. Ama Lebibe Hanım’ın içi içine sığmıyordu. Çocuklar bile derin sessizlik içinde çıt çıkarmadan onu dinliyorlardı. Bu kadına göre bunların iyilik edenleri olduğu gibi, kötülük edenleri de vardır. Hatta insanoğullarına âşık olanları...

Bu sokak Arnavutkaldırımını ile döşenmiştir. Evlerin pencereleri dışarı değil, evin içine, bahçeye bakar. Ortada çıkıkrıklı bir kuyu, üzerinde asma dallarının sarmış olduğu

bir çardak, bunun arkasında iki katlı yarı ahşap bir ev bulunurdu. Bu evin alt katında oturulur, üst kata ise yazın çıkılırdı. Evin bütün eski eşyaları kullanılmayan yağ kandilleri, hazneli mum makasları, kırık dökük karpuzlu lâmbalar, kavukluklar, divitler, örekeler burada bulunurdu.

Bu evde çoğunlukla cinler periler üst katta yerleşmişlerdir. Bazen kimse yokken bir gıcırta işitilir, belli ki bir kapı açılmıştır. Kimi kere gürültüler çoğalır; ya cinlerin düğünü var, ya geçimsizlikleri. Böyle hâllerde Lebibe Hanım tesbihini elinden bırakmaz, okur üfler, korkmadan yukarıya çıkar, biraz önce kapamış olduğu kapı veya pencere-leri açık bulur, “İyi saatte olsunlar” öyle istemişler diye dokunmaz. “Vesvâsi’l-hannâs”⁶⁵ okur, tutsüler, şeker şerbetleri yapar, onları öteye beriye dökerdi.

Lebibe Hanım, eğer yemek yerken karşısına tanımadığı bir kedi yahut herhangi bir hayvan çıkmışsa, muhakkak yiyecek bir şey verir. Çünkü “İyi saatte olsunlar” bazen bir insan, bazen bir hayvan kılığına da girerlerdi. İnsanın, cömert mi, nekes mi olduğunu sınırlardı. Bu yüzden hayvanlara dokunmanın tehlikeli olduğunu sade Lebibe Hanım değil, birçokları anlatırdı.

Bu kadının sinirli, delişmen bir oğlu vardır. Lebibe Hanım’ın bir işi de bu delidolu oğlunu evirip çevirmektir. Bir gün yine üst katta gürültüler olurken, bu genç adam odunluktan bir odun alarak ikişer ikişer merdivenleri çıkar, fakat bu anda da ne olursa olur, bu genç adam düşer bayılır. Az sonra annesi Lebibe yetişir:

— Oğlum, ben sana demedim mi, bunlar evin misafiridirler, bize dokunmazlar, sen neden sinirleniyorsun? Bunlar hatta bizi korurlar, iyilik ederler, bereket getirirler. Sakın bir daha bir şey yapma, sonra elin ayağın kıvrılır, üs-telik çarpılırsın da.

65 “Vesvâsi’l-hannâs”: *Kur’an-ı Kerim*’in 114. suresi olan Nâs Suresinde geçer. “İnsanların kalbine vesvese veren” demektir. Altı âyetten oluşan bu surenin meali şöyledir: “Cinlerden ve insanlardan; insanların kalplerine vesvese veren sinsi vesvesecinin kötülüğünden, insanların Rabbine, insanların Melik’ine, insanların İlah’ına sığınırım.”

Bir gece teyzesi bir rüya görür. Rüyasında Emir Sultan karşısına çıkar. Kendisine Bursa'da mevlid okutmasını söyler. Bunu kalkar Lebibe'ye anlatır. Ertesi gün yine aynı rüyayı görür. Üç gün arka arkaya bu rüyayı görünce beraberce Bursa'ya giderler. Emir Sultan'da Mevlid okuturlar. Bir ara Emir Sultan'ın penceresinden Fatih okurlarken Lebibe Hanım'ın teyzesi, gözlerine inanamaz. Sanduka önündeki kavuk yavaş yavaş sallanır, biraz sonra da kavuk altından hafif hafif bir yüz belirir. Bu yüzde korkulacak bir şey yoktur. Hatta teşekkür ve memnunluk işareti vardır. Teyzesi:

— Lebibe, Lebibe! Bak bize tebessüm ediyor Emir Hazretleri.

Lebibe bir şey görmediğini söyleyince o devam eder:

— Görmüyor musun? İşte yine bize bakıyor, diye Lebibe'nin de dikkatini çekmek istiyordu. O devirde bilinen şeylerden çok bilinmeyen şeylere inanılırdı. Hastalıklar da buna bağlanırdı. Lebibe Hanım şöyle anlatıyor:

— Bir zamanlar bana bir hastalık geldi. İkide birde düşüp bayılıyordum. Bu genç kızlık zamanıma kadar sürdü. Bir gün akrabamızdan Şeyh Yakup Efendi ile Üsküdar'da bir sokaktan geçerken Şeyh Efendi'ye “Ben buraları bilirim, vaktiyle annemle hep buralara gelirdik. Burası Araplar Tekkesi olacak. Başım ağrıdığında beni tütsülerler, Arapsuyu dedikleri bir su içirirler, başımın ağrısı böylece geçerdi. Hâlbuki doktorlar buna çare bulamamışlardı.” Dedim. Şeyh Yakup Efendi, “Şimdi anladım, seni buraya bağlamışlar. Senin bayılmanın sebebi bu. Seni çözmek lâzım,” dedi. Şeyh Efendi bir muska yapar, bir de ayrıca küçük ağaçtan bir çatal alır, onun bir ucuna balmumu gibi bir şey kor, onu da boynuma geçirir ve şöyle nasihatte bulunurdu: “Yalnız dikkat et, hastalığın geçtikten sonra kimse görmeden gizlice bunu sarıp sarmalar, denize atarsın, öyle uluorta bir yerde bırakamazsın!” diye sıkı sıkı

tembih eder. Gerçekten bir müddet sonra hastalığım geçti, bayılmam kalmadı. Şeyh Efendi'nin dediğini yaptım. Bunları denize attım. O gün bugün ben böyle şeylere inanırım. Hayaletler, periler, bütün bilinmeyenler bunlar arasındadır.

Eski toplumda sohbet konularından biri de bu idi. Bu konuşmalar çoğunlukla fısıltı hâlinde olurdu.

Rumeli'den göçmen olarak gelmiş akrabamızdan yaşlı bir kadını görmek üzere Mahmut Paşa Hamamı arkasında, Taşçılar Sokağı'na yakın bir taş binanın demir kapısının ipini çektim, iteleye iteleye içeri girdim. Burada Malta taşıyla döşenmiş, bir yanda sarnıç kapağı görülen bir avlu vardı. Üst kata çürümüş tahta bir merdivenle çıkılırdı, parmaklıklı bir aralık arkasında sıra ile dolap bulunurdu. Bu loş, izbe taşlıkta adımlarıma bakarak ilerlerken üst kata kapılardan biri gıcırdayarak açıldı. O anda sanki dizlerimin bağı çözölmüştü. Olduğum yerde durakaldım. Bu odalardan birinden telli duvaklı bir gelin çıkmıştı. Başında sallanan hotozu yerleri süpüren gelinlik elbisesi lime lime idi. Bir saniye beni süzdü, aynı sessizlikle karanlık bitişik odaya girdi.

Korku, heyecan içinde göçmen Zehra Hanım'ı buldum. Ona bir şey söylemedim. Sanki söyleyince bir şey olacaktım gibi bir korku içime girmişti. Ama rüyalarım da hep bu hayalet karşıma çıkıyordu. Ondan uzaklaşamıyordum. Bu gelinin yanakları kırmızı ve şişkindi. Gözleri ise sanki kömürle boyanmıştı, yüzü de bembeyazdı.

Bir gün yine annemle bu taş konağa geldik. Meclis var dediler, meclise davet ediliyorduk. Ama ne idi bu meclis, niçin çağırılıyorduk? Bu belli değildi.

Burası, Adviye Hanım adında birinin konağı idi. Bu yaşlı kadına, "Kırk Anahtarlı Adviye" derlerdi. Mahmut Paşa'dan aşağı inerken solda büyük bahçeli, havuzlu Kürkçü Hanı onun derlerdi. Ondan başka daha nice akar-

66 Geyik Hikâyesi, eskiden Mevlid kitaplarının sonuna konulan mes-nevi tarzında yazılmış Hikâye-i Kesikbaş, Hikâye-i Güvercin gibi hikâyelerden biridir. Bu hayvanlar, bu hikâyelerde gayrimüslimlerin Müslüman olmalarını sağlayan bir rolü üstlenirler. Geniş bilgi için bkz. "Geyik", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979, C. III, s. 335.

67 Mercan ve *Temimdar* hikâyeleri hakkında bilgi bulamadık. Cenk hikâyelerinden oluştuğu anlaşılan ve halk hikâyeleri konulu çalışmalarda isim olarak zikredilen *Temimdar* hikâyesi in basma bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcuttur.

lar... Bu kadının ağzından adliyyeye, mahkemeye ait sözler, ıstılahlar eksik olmazdı. Bundan sonra da işi gücü dava açmak, mahkemeye gitmek.

Bir gün bu kadın pek sinirli idi. Bir ara yanaklarının içine birer ceviz koydu, eteğini tutarak süzülür gibi yürüdü.

Tüylerim diken diken oldu. Bu benim bu evde görmüş olduğum hayaletle benziyordu. Nasıl da çarpılmaktan korkmuyordu. Bu evi cinler periler mi sarmıştı? Etrafta anlayamadığım şeyler dönüyordu. Kırk dökük konak eşyaları, inişli yokuşlu sofalar, dehlizlerden sonra, harap, her tarafı eskimiş minderler, eşyalarla dolu büyük bir odaya geldik. Bu odada bizden başka yabancı kadınlar ve çocuklar da vardı. Fakat asıl tuhafıma giden, gelin hanım kıyafetinde uzun boylu, yaşlı, hayalet sandığım kadının burada bulunuşu... Buna benden başka kimse dikkatli dikkatli bakmıyor, onunla ilgilenmiyordu. Yine öyle put gibi, kimseye bir şey söylemeden duruyor, yine öyle yanakları şişti. Bu kadın hakkında neler söylenmemiştir. Güya kendisini cinler padişahının gelini sanıyormuş. Bundan dolayı da kimse ile konuşmuyormuş...

Bu kadın gerçekten ilk korktuğum gibi değildi. Hatta acınacak bir hâli vardı. Yüzü bembeyazdı. Bir sadrazam kızı olduğunu söyleyenler de vardı. Buna rağmen herkes buna saygı gösteriyordu.

Adviye Hanım'ın önünde kırk dökük bir rahle, onun üstünde kâğıtlarının rengi solmuş eski bir kitap, yanında küçük bir petrol lâmbası. Bu kadın okuyor, ama mekteplerde okunduğu gibi değil, mevlid gibi her kelimeye bir makam uyduruyordu. Bunlar *Geyik Hikâyesi*,⁶⁶ *Mercan Hikâyesi*, *Temimdar*⁶⁷ gibi eserlerdi. Arada bir teneffüs yapılır, sigaralar, kahveler içilir, şeker şerbetleri dağıtılırdı. Bu meclisler on beş günde bir, çok defa perşembeleri olurdu.

Bir gün bu zengin Adviye Kadın, avaz avaz bağırarak bir şeyler söyler:

— Ey Ümmet-i Muhammed, hâlimiz nice olacak? Deccal çıktı, Deccal!⁶⁸ Haberiniz var mı? Köprübaşında önüne geleni kılıçtan geçiriyor. Sormayın, kıyamet alâmetleri belirdi, odalarınıza gidin, saklanın, tövbe istiğfar edin, durmayın!

Bunun üzerine evde bulunan herkes boş odalara, hat-ta yüklüklere girerler.

Bu odalarda ilkin kiracıların çocukları kıpırdamaya baş-lar, arkasından yavaş yavaş kadınlar da yüklükler ve loş, iz-be odalardan çıkarlar. Sokaktan yine sesler, her günkü Mahmutpaşa satıcılarının gürültüleri gelir. Hatta “Allı ve-relim, morlu verelim” gibi Mahmutpaşa ağzı sözler işitili-yor. Nihayet konu komşu da bu eve uğrayınca mesele an-laşılır. Ondan sonra asıl kıyamet evin içinde başlar. Adviye Hanım’ın evdeki kadınlardan bir dayak yemediği kalır.

Adviye Hanım ne vakit tahliye davası açsa ve davayı kaybetse böyle olduğunu onu eski tanıyanlar bilirler. Bir kiracı iki yıldan fazla kaldı mı onun malına göz koydu-ğunu düşünürdü. Davayı kaybetti mi de böyle heyheyler basardı.

Adını kimsenin bilmediği gelin hanım bir koltuğa oturmuş, önünde birkaç hanım bulunuyor, bunlardan en genci kocasına kız arıyordu. Bu kız da top kırmızı yanak-lı, üzerinden hiçbir zaman gelinlik elbisesini çıkarmayan eski bir sadrazam kızı, seksenini geçmiş bir gelindi. Bu-nun da Adviye Hanım gibi serveti hadsiz hesapsızdı. Bunları kim idare ediyor, nasıl bir değirmen dönüyor bel-li değildi.

Haber geldi, gelin hanımı görücüler pek beğenmişler diye. Dizdariye Mahallesi’nde Kâtip Sinan Sokağı’nda bir eve gelin gidecekmiş. Adviye Hanım’a yine heyheyler bas-tı, yakın akrabası olan gelin hanımı ele aldı:

— İşte insan böyle elâlemin ağzına bir parmak bal olur. Yıllardır cinlerle evli iken şimdi insanlarla evlenecek.

68 Deccal: Kıyamet alameti olarak kıyamete yakın bir zamanda halkı azdırıp yoldan çıkarmak için gele-ceğine inanılan kötü, yalancı ve fe-satçı kimse.

Bu olur mu? O bir defa cinlere karıştı, insanlardan el çekti, tekrar insanlara dönebilir mi? diyor, bu arada ne yapıp yapıyor, eve gelen görücüleri kapı dışarı ediyor.

İnsanlar, bir vakit bilinmeyen şeyler, gaip ruhlarla daha sıkı fıkı idiler. Hatta bazen öyle olaylarla karşılaşılırdı ki, toplum dahi bunun etkisinde kalırdı. Abdülhamid zamanında lahana konuşmuş diye bir söz çabucak bütün İstanbul'u sarmıştı. Güya bir gün bu lahana demiş ki: “İnsanlar rahat durmazlar, birbirlerine saygı sevgi göstermezler, ibadette, taatte bulunmazlarsa başlarına birçok şeyler gelecektir!” Daha buna benzer sözler. Aradan kısa bir zaman sonra Göztepe’de Şehremini Rıdvan Paşa vurulur, İstanbul karışır ve “Lahananın da dediği çıkıyor!” diye sözler her yere yayılır.

Bu gidişle dünyamız sade insanların, bu bencil yaratıkların dünyası olacak. Acaba o vakit bir periyi, hatta insanların tarih boyunca korktukları, ürperdikleri ecinnileri görmek için, en kıymetli hazineleri olan ömürlerinden bir bölümünü vermeye razı olacaklar bulunmaz mı?

Yalnız kalmanın ıstırabı muhakkak ki, onlardan gelecek kötülüklerin üstündedir.

Türk Edebiyatı, nr. 20, Ağustos 1973, s. 13-18.

PİJAMA

Bu gün kullanılan birçok eşya ve âletlerin ne kadar yeni olduğunu öğrenenler, hele gençler hayrete düşerler. Daha dün *Servet-i Fünûn*'da buharla işleyen otomobilden söz ediliyordu. Sebebi benzinin adının bilinmemesi idi. Bisiklet şeytanarabası idi. Fonograflar, sonra gramofonlar şaşırtıcı şeylerdi. Mumdan lâmbaya geçiş de büyük annelerimiz zamanına rastlar. Kibrit kutularında nasıl yakılacaklarını anlatır tarife vardır. Nereye sürülürse beyaz bir iz bırakarak yanardı. Ütü bilinmediği gibi çengelli iğneden de kimsenin haberi yoktu.

Daha da sayılamayacak nice icatlar Avrupa'dan geliyordu. Halk deyimi ile bunlar hep Frenk icadı idiler. Kimi buna Neûzübillah'ı bastırıyor, kimi, Avrupa medeniyetine girmeden ilerlemeyeceğimizi söylüyordu. Bir üçüncüler de "Avrupa'ya uymadığımız zamanlar, onları titrettiğimiz zamanlardı" diyor, bu düşüncelere iltifat etmiyordu.

Öğretmenlerden M. Cevdet ile M. Şevket dışında bütün öğretmenler batının nesi varsa ileri, doğunun nesi varsa geri düşüncesinde idiler. Talebeye her şeyde, her işte Avrupa'yı örnek gösteriyorlardı. Ayrıca Selim Sırrı Bey hafta sonu talebeyi konferans salonunda toplar, onlara

Avrupa görgü kuralları üzerinde konferanslar verirdi. Sofrada çatal nasıl tutulur? Zeytin elle mi alınır, çatalla mı? Karpuzun kabuğu nasıl kesilir? Öksürük aksırık sırasında elin vazifesi ne olmalıdır? O sıralarda görgü kuralları her şeyden, dersten dahi üstündü.

Öğrenciler arasında Ziya adında, zeki, fakat tok sözlü, patavatsız biri vardır. Yine böyle bir konferansa çağrılma sırasında:

“Bıktım bu çatal bıçak hikâyesinden. Gelsin de görsün, rakı nasıl içilir? Ben de onu öğreteyim.” diyerek okuldan dışarı fırlar. Gece yarısı olduğu hâlde Ziya görünmeyince arkadaşlarını bir merak alır. Ziya nerede kaldı? Üstelik kış, parası da yok. Bu arada mektebin demir parmaklıklı bahçesinin sağ yanına bakan kısmında bir gölge görülür. Daha doğrusu bu karaltı bir bostan korkuluğunu andırıyordu. Çocuklar oraya doğru koşuştular. Korkunç bir manzara. Ziya’nın uzun asker kaptu gibi kalın paltosu demir parmaklığa takılmış. Ziya bir hayaletten farksız. Arkadaşları onu oradan kurtarıp kafasını buz gibi musluklara dayar, ayıltır, yatakhaneye götürürler. Meğer bu talebe bugün hâlâ mevcut olan bir ağaca tırmanıyor, mızrak gibi demir parmaklığı aşarken sarhoşluğun tesiriyle orada sızıp kalıyor.

O günlerde konferans rüzgârı hızını arttırmış. Tanınmış kimseler de mektebe geliyorlardı. Bir ara Feylesof Rıza Tevfik’in geleceği söylendi. Bütün talebe, hocalar, yabancılar konferans salonuna toplandı. Konu medeniyeti yaratan el üzerine idi. Dolayısıyla de konfordan söz edecek diye konuşuluyordu. Müdür Selim Sırrı kürsüye çıktı. Feylesof Rıza Tevfik’i takdim ederken nasıl oldu ise o bül-bül gibi şakıyan Selim Sırrı’nın dili tutuldu. Adeta hocası karşısında dersini yapamamış bir talebe gibi kalakaldı. Bu defa ders kitaplarını okumayıp da her türlü kitabı okuyan Ziya yerinden zıplarcasına:

— Nasıl! Ben de mahalle çocuklarını topla-
lasam ne nutuklar çıkarım. Çatal nasıl tutulur,
bıçak nasıl tutulur şimdi söyle bakalım? Orta-
da ekmek bile yok, alafranga yemek yediriyor-
sun bize. Efendim sofrada patates bıçakla mı
kesilir, çatalla mı doğranır? Limonata ayran gi-
bi lıkır lıkır mı içilir yoksa çubukla mı? Ananas
enine mi doğranır, boyuna mı? Ben bunun
resmini bile görmedim, masallardaki gibi gör-
mediğimiz meyveler yiyoruz. Şimdi masal an-
lat bakalım!

*Malik Aksel'in çiz gileriyle
pijama.*

O derece alkışlar oluyordu ki, Ziya'nın sözleri davulcu
öksürüğü gibi kaynadı gitti. Üstelik arkadaşlar da buna
mâni oluyorlar, gâh ceketinin eteğini çekiyorlar gâh alkışı
artırıyorlardı. Yoksa o devirde bir talebeyi kapı dışarı et-
mek bir kedi eniğini dışarı etmek kadar kolaydı.

O sıralarda ekmek yemek yerine masalarda tabakla leb-
lebi, fındık, fıstık neler bulunurdu. Açlık, sefalet bütün
mektebi, memleketi sarmıştı.

Daha talebeliği sıralarında Kemaleddin Kâmi'nin yaz-
mış olduğu "Ben gurbette değilim gurbet benim içimde"
şiiri çabucak bütün İstanbul'u sardı. Mütareke devrinde
zaten bundan başka bir şey yazılamazdı. Ellerde kelepçe,
yazılarda sansür, İstanbul gurbet diyarı, kışlalarda yabancı
bayraklar... Bir gün mektepte sağlık muayenesi yapıyor-
du. Sıra Kemaleddin Kâmi'ye geldi. Doktor bu talebenin
çıplak vücudunu muayene ederken sırt ve kürek kemikle-
rinin havaya kalktığını ve gayet zayıf olduğunu görünce
"Sen bir şey yemiyor musun? Nedir bu hal?" diye sorun-
ca, o cevap vermedi. Biraz sonra arkadaşlarına "Ben dai-
ma şiir yazdıktan sonra iki kilo zayıflarım," dedi. Çok şiir
yazmadı. Ama Mütareke'de onun her yazdığı mısra bir
atasözü gibi dilden dile dolaşıyordu. Nihayet o da öğret-
men Ruşen Eşref Bey gibi mektebi terk ederek Anado-

lu'ya geçti. Mektep ikiye bölünmüştü. Birileri direnmeden başka çare olmayacağını söylüyor, birileri de “Büyük devletlere karşı Türkiye ne yapabilir?” diyorlardı. Bunun tek çaresini Avrupa medeniyetini almakta görenler çoktu.

Bir ara Muallim Mektebi'nin parmaklıklı bahçesinde uzun boylu, uzun saçlı, plastron boyunbağı bir genç göründü. Bu genç kimdi? Bir roman kahramanı gibi elinde kitaplarla bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. Ayrıca Tevfik Fikret'in *Rübâb-ı Şikeste*'sine nazire *Âile-i Şikeste* adlı bir eseri varmış diye söylüyorlardı. Sonradan bu genci sınıfımızda gördüğümüz zaman bir daha hayrete düştük. İlkin coğrafya öğretmeni Selim Mansur onu tahtaya kaldırdı. Nerden geldiğini sordu.

— Robert Kolej'den, dedi.

— Anlat bakalım İngiltere'yi.

Bu defa bu genç İngiltere'nin dağlarını, nehirlerini, büyük şehirlerini, daha doğrusu her şeyini mükemmelen anlatınca sınıfta herkesle alay eden bu muallim şaşırды, bu talebeyle:

— Yerine otur lütfen, dedi.

Hâlbuki o hiç kimseyle bu şekilde konuşmazdı, herkesle alay eder, herkese türlü şakalar yapardı. Bu defa bu talebe karşısında ilk olarak saygılı bir tavır almıştı.

Bir gün yatakhane de şöyle bir olayla karşılaştı: Talebeler yataklarına yattuktan beş on dakika sonra kuvvetli bir ses:

— Arkadaşlar, içinizden biri setre pantolonla yatıyor. Belki de pabuçlarını ayağından çıkartmamıştır, deyince bütün talebeler başlarını yorganlarından çıkararak:

— Kimdir o? Kimdir o? diye sorarlar.

Yatakhane de bir karışıklık olur, yalnız bir talebe başını yorganın altına saklar. Yine beş on dakika sonra aynı talebe daha yüksek bir sesle:

— Arkadaşlar içimizde biri var, setre pantolonla yatıyor! deyince talebelerin kimi bunu söyleyene kızar, kimi

de merakla pantolonluyu aramaya koyulur. Bir curcunadır kopar. Herkesin uykusu kaçar. Gürültü arttıkça artar. Bu arada Nebatat öğretmeni Seraceddin Bey yatakhaneye girer. Kendisi gece nöbetçisidir.

Usulca bu talebenin karyolası önünde durur. Herhâlde bir talebe daha önceden bunu öğretmene söylemiş olacak ki, Seraceddin Bey sert bir sesle:

— Kalk bakalım ayağa! diye kumanda eder gibi emir verir. Yeni talebe şaşkın ayağa kalkar, ama bu defa bu şaşkınlık Seraceddin Bey’e geçer, ne diyeceğini şaşırır, tuhaflaşır. Kelebek gözlüğünü çıkarır, siler. Bir daha siler. Sonra bütün talebelere:

— Efendiler, bu gördüğünüz kıyafete pijama derler. Anladınız mı? Setre pantolon değil, buna setre pantolon diyen ahmak kimse buraya gelsin, hatta diğerleri karşıma çıksın! diye bağırır. Talebeler büzüle büzüle ortaya çıkar. Herkes öğretmen ne diyecek diye dikkat kesilir. Ağzılarında hocanın söylemiş olduğu kelime:

— Pijama! Pijama!

Bir ara öğretmenin sesi yükselir:

— Medenî milletler gecelik olarak pijama giyerler. Avrupalılar entari, uçkurlu don, hırka, takke nedir bilmezler, hele sizin bu kıyafetinizi görseler, sirklerde oyuna çıkan palyaçolara benzetirler. Bu arkadaşınızın giyimine setre pantolon diyen budalanın görgüsüzlüğüne, saflığına bakın! Bunda setre pantolon hâli var mı? Asıl gülünç olan sizlersiniz. Şu hâlde burada kim kiminle alay edecek? Arkadaşınıza teşekkür edin. Karşınıza medeni bir kıyafetle çıkıyor. Anladınız mı? Bütün Avrupa’da köylüler bile geceleyin böyle pijama ile yatağa giriyorlar. Bu arkadaşınız da bize nasıl yatağa girileceğini öğretiyor. Şimdi gelelim kelimelerin aslına. Bunun aslı Farsçadır. Urdu dilinde ise picamadır. Farsça “pây” ayak demektir, “câme” elbisedir. “Tebdil-i câme” demek elbise değiştirmek demektir. Bu

69 Nureddin Sevin'den söz ettiği anlaşılan Malik Aksel'in anlattıklarından Nureddin Sevin'in asıl isminin Nureddin Semin Sevin olduğu anlaşıyor. Robert Kolej'i bitirdikten sonra Darülmualimin'de okuyan Nureddin Sevin (1900-1975), İngiltere'de de Barth Tiyatro Okulu'nu bitirmiş, çeşitli liselerde, Harp Akademisi'nde ve Mülkiye'de İngilizce, Ankara Devlet Konservatuarı'nda da dekor, kostüm tarihi, diksiyon ve fonetik dersleri vermişti. *Türk Gölge Oyunu* (1968) ünlü eserlerinden biridir. Aksel'in sözünü ettiği kıyafet tarihi *Onüç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış* (1973) adını taşır. İlk şiir kitabının adı ise, Malik Aksel'in dediği gibi *Aile-i Şikeste* değil, *Mir'at-ı Şikeste*'dir ve 1920 yılında yayımlanmıştır.

bizde tanınmamak için de kullanılır. Câmedân ise bir çeşit süslü, çapraz düğmeli elbisedir. “Pâyçâme” ayak elbisesidir. Hafif kumaştan, hatta ipekten yapılır. Câme hâb ise uyurken giyilen elbisedir ki pijama karşılığıdır. Yine Farsça “şûrîden” (karıştırma) kökünden ek alan “câmeşûr”, câme karıştıran, yani bizde çamaşır yıkayıcı mânasına gelen bir kelimedir. Pijama iki kısımdır. Biri üst kısım, diğeri alt kısım. 1800 tarihinde Hindistan yoluyla İngiltere'ye gelmiştir. Oradan da Avrupa'ya ve dünyaya yayılmıştır.

Talebelerden biri:

— O hâlde muallim bey, bu da şarktan gelmiş demektir.

— Evet ama, Avrupalılaşılarak, medenileşerek gelmiş.

Seraceddin Bey her zaman mütalâalarda çocuklara böyle malûmat verirken bu defa bu fırsatı yatakhane bulmuştu. Hâlimden memnundu.

Olay bütün mektep öğretmenlerine ve talebelere yayıldı. Pijama hikâyesinin kahramanı Semin'in adı her yerde geçiyor, adeta imtiyazlı bir talebe olarak muallimler odasında oturuyor, yabancılara tercümanlık ediyor, hatta muallimler kadar saygı görüyordu.

Aradan bir ay geçti geçmedi, entarilerin alt ve orta kısımları kesiliyor, pijamalara çevriliyor, uçkurlu donların uçkurları atılıyor, paçaları genişletiliyor, bunlar da yavaş yavaş pijamaya benzetiliyor, mektepte yeni bir pijama modası alıp yürüyor. Ne gariptir ki Semin adlı, Robert Kolej'den gelen bu hârîka genç, önceleri Yahya Efendi Derghâhı'nda şeyh olan dedesinden de Farsça ve Arapça dersleri almış. Ondan sonra garp kültürüyle meşgul olmuş. Bugün bu zatın hiç kimsenin yazmadığı büyük bir kıyafet tarihi var. İstanbul'da ilk pijama giyen kimdir, bilinmez, ama öğretmen okulunda ilk pijama giyen bu genç...⁶⁹

Türk Edebiyatı, nr. 13, Ocak 1973, s. 13-15.

UNUTULANLAR

Malik Üzel

Yabancı askerlerin şehre çıkınca ilk işleri Galata meyhanelerine, Beyoğlu eğlence yerlerine girmekti. Bu askerler yolda ne görseler avuçlayıp ceplerine atıyorlardı, para verme âdeti unutulmuştu. Bazen bir işportaya bir tekme vurup dağılan fındık, üzüm gibi şeylere basa basa geçiyorlar, üstelik kahkahalarla karışık küfürler savuruyorlardı. Onlar için her şey bir ganimet malı idi.

Halk bu davranışlara soğuk bir yüzle karşılıklıta bulunuyorken, zamanla bu yabancılar yumuşamaya, Türkleri keşfetmeye koyuldular. Ama Türkler, kapalı bir topluluktu, dışarı açılmamıştı. Bu defa yabancılar Türk mektepleri yoluyla sızmaya başladılar. Kahveler, hatta tekkelere girdiler, resimler yaptılar, fotoğraflar çektiler. Geldiklerinden epey farklı idiler. Hatta polislerden, subaylardan selâm bekliyorlardı.

Bir ara Fransız subayları kollarını sallaya sallaya Mualim Mektebi'ne geliyorlar, ama bu defa da müdür odasına değil, kimya muallimi Rüşdü Bey'in⁷⁰ atölyesine giriyorlardı. Bu atölye mektebin bodrumunda idi. Bitpazarı'ndaki hırdavat dükkânlarından farksızdı. Öyle ki, sokağa atılacak ne varsa buraya konmuştu. Çinko parçaları, bakır teller, bobinler, tornavidalar, törpüler, teneke kesmeye mahsus makaslar, daha buna benzer birçok şeyler... Burada Rüşdü (Uzel) Fransız subaylarıyla ne yapıyor? Sade

70 Mehmet Rüşdü Uzel (1891-1965): Bursa'da doğdu. Darülfünun'u 1913 yılında bitirdikten sonra Fransa'da Klerman-Ferrand Üniversitesi'nde genel kimya, sınıai kimya, ziraai kimya öğrenimi gördü. 1913'te yurda döndükten sonra çeşitli okullarda öğretmenlik ve yöneticilik yaptı. Sırasıyla Yükseköğretim Müdürlüğü, Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü ve Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı gibi görevlerde bulundu.

okul idaresi değil, Maarif Nezâreti de kuşkuda. Ama kim ses çıkarabilirdi? Hâlbuki daha bir yıl önce Fransızlar bu binayı alıp kumandanlık karargâhı yapmak istiyorlardı. Selim Sırrı Bey tehlikeyi sezdi. Fransız kumandanlığına çıkarak tiyatromsu bir jestle:

— Sade Avrupa'ya değil, bütün dünyaya kültür ve medeniyet önderliği yapan Fransız milleti nasıl olur da bir kültür yuvası olan Muallim Mektebi'ni kapar? Ben buna inanmıyorum, der, mektebi işgalden kurtarır.

Bezmiâlem Valide Sultanisi, Muallim Mektebi olmuştur. Mütareke devrinin son yılları... Okulda bir hazırlık var. Kimya muallimi Rüşdü Bey her zamanki gibi yine telaşlı. Müsâmere salonunda türlü âletler... Fransız işgal kumandanı Sharpie'nin mektebe hediye ettiği telsiz telefon ortada, Rüşdü (Uzel) ilk denemelere geçiyor. Öğrenciler de onun yardımcıları...

İstanbul Muallim Mektebi ile Darülfünun (Zeynep Hanım Konağı) arasında telsiz bağlantısı yapılacak. Önce Muallim Mektebi'nde Rüşdü Bey, telsiz telefon nedir diye basit ve pratik bir konuşma yapar. Arkadan yeğeni Ahmet, Fransızca olarak deneyin nasıl olacağını dinleyicilere anlatır. Bundan sonra okulda flütçü diye tanınmış ve birkaç yıl önce Muallim Mektebi'nden çıkmış bir genç de flüt çalar. Bunlar aynı anda Zeynep Hanım Konağı'ndan, yâni üniversiteden dinlenir. Paris'te bir konservatuvarda musiki okumuş Afife adında genç bir bayan öğretmen, bülbül gibi sesiyle Rossignole'yi söyler. Bu parça Fransızca olduğu hâlde dinleyenleri heyecanlandırmıştır. Tekrar tekrar alkışlanarak mikrofon başına geçen bu bayan Bakırköy İttihad-ı Osmanî özel okulu musiki öğretmenidir. Olay bununla kalmıyor. Bütün İstanbul'a, her yere yayılıyor. Bu yeni âlet, telsiz telefon adı ile öğreniliyor, ama şehirde mağazalarda daha böyle bir âlet görünmüyor.

Rüşdü Bey'in öğrencileri de hocaları gibi ellerinde birer ege, tornavida, önlerinde birer plân durmadan çalışıyorlar. Kulaklıklarla yarı anlaşılır, yarı anlaşılmaz sesler dinliyorlar. O zamanın radyoları birer kaba, anlaşılmaz oyuncaktan farksızdı. Halk bu kelimeyi daha öğrenmemiştir. Rüşdü Bey, muallimler odasından çok vaktini atölyede eli işe yatkın öğrenciler arasında geçiriyordu. Artık bu tılsımlı âletin tılsımı çözülmüştü. Herkes kendi kendine bir şeyler yapmaya çalışıyordu.

Yılda bir radyo tarihinden söz edilirken Türkiye'ye ilk radyoyu getiren kimya muallimi Rüşdü Bey'in adından kimse söz etmez. Daima resmî makamlar tarafından kurulan radyo ele alınır. İstanbul Öğretmen Okulu'nda yapılan bu ilmî tecrübe ve hatıralar bir türlü akla gelmez.

İlk telsiz telefon (radyo) tecrübesinde bu âlet kadar ilgi gören Afife Hanım'ın adı da buz üstüne yazılmış gibi kayboldu, unutuldu. 22 yaşında Bakırköy İttihad-ı Osmanî özel okulunda musiki öğretmenliği yapan, heyecanını güzel sesi ile aksettiren bu genç öğretmen hanımı acaba öğrencilerinden hatırlayanlar var mı?

Bazen bu öğretmen hanım, dersi olmadığı zamanlarda kendini unuttur, durup dururken birden bir solfeje, bir şarkıya başlar, okulu çın çın çınlatırken, bir yandan müdür Hıfzı Tevfik, bir yandan dâhiliye şefi Sabire Hanım koşarlar, bu genç sanatçıyı sustururlar. Müdür Hıfzı Tevfik durmaz, daha da ileri gider, çıkışır gibi bir tavırla:

— Ne yapıyorsunuz Afife Hanım? Bütün öğrenciler derste, sizi mi dinleyecekler, yoksa öğretmenlerini mi? Bir daha işitmeyeyim sesinizi!

O bunun farkında değil, hatta öğretmen olduğunu unutmuştur. Önüne bakar, cevap vermez, arkadan bir köşeye büzülür, sessiz sessiz ağlardı. Bülbüle yasak uygulanabilir mi? Ama bu bülbül insan olursa yasaklar hemen başlar. Sanatı ona gaile olur.

Rüşdü Uzel.

Garip bir tesadüf, ilk radyoda şarkı söyleyen genç bayanın adı Afife'dir. İlk tiyatrodaki sahneye çıkan Türk hanımının adı da Afife'dir. İkisi de genç yaşta hayata gözlerini yummuşlardır. İkisi de yüksek tahsil görmüş kişiler. İlk tiyatrodaki temsilde bulunan Afife hiç olmazsa tiyatro tarihine bir isim bırakmış: Afife Jale.

Ama radyoya ilk şarkı söyleyen, musiki tahsili için Avrupa'ya gönderilen Afife Hanım'ın ise ne adı, ne hatırası kalmıştır. İlk Türk sahne sanatçısı Afife Jale bin bir yasaklar içinde sanatını devam ettiremeyince Mütareke yıllarında sanatçılara musallat olan kokainde teselli aramış, sönüp gitmiştir.

Kıymetli bir virtüöz olan Afife de üzüntüsünü yenememiş, o da veremin pençesinden kurtulamamış. Çarşaf devrinde ilk sahneye çıkan Afife, Dr. Sait Paşa'nın kızıdır. İlk radyoda şarkı söyleyen Afife de bir paşa hanımıdır.

Ankara'dan ses sada yok, hatlar meşgul. Karada trenler, denizde motorlar işlemiyor. Yollar kapalı. Her yeri derin bir sessizlik kaplamış. Bu sırada Bebek'te Rumlar arasına bir haber yayılıyor. Bu bir zafer haberidir. Laternalar, meyhaneler önünde zafer marşları çalıyor. Bebek'te hora tepiliyor. Durup durup "Zito!" naralarıyla havaya ateş açılıyor. Rakılar, şaraplar su gibi akıyor. Anadolu'dan ses sada gelmeyince kulaktan kulağa bir haber yayılıyor. Trikopis, Türk başkumandanını esir etmiş diye. Bütün bu çılgınlıklar bu haberin sonucudur. Burada bayram havası eserken, sabahın erken saatlerinde gördükleri manzara ile şaşkına dönüyorlar.

O zamanlar Yunanlılar ikide birde halkı oyalamak için yalancı resmî tebliğler yayınlardı ki, birinin de bu olması hatıra gelebilir.

Halk, Divanyolu'nda Çifte Saraylar'ın duvarında bir yazıya, bir gazeteye bakıyor. Talik bir yazı: "Elhamdülillah İzmir'e kavuştuk." Bu yazı herkesi büyülemiştir.

Kalabalık artıyor; kadın, erkek sokaklara dökülüyor; uzun boylu, uzun saçlı, kara gözlü şair Celâl Sâhir, yine uzun boylu, saçları beline kadar dökülmüş kızı ile kol kola yürüyorlar. Genç kızın ince, uzun, fidan gibi vücudu bir bayrağa sarılmıştır.

Bu olağanüstü kıyafet kimseyi şaşırtmıyor, çünkü herkes bir başka kişiliğe bürünmüş, kimse kimseye bakmıyor, acayip karşılamıyor. İstanbul'un işgalinde Beyoğlu'nda ne kadar çeşitli bayraklar varsa bu defa da sade bir çeşit bayrak var. Hatta Rumlar dahi her yere Türk bayrağı çekmişler.

Fatih Camii avlusunda dualar okunuyor. Halk toplandıkça toplanıyor. Şehzadebaşı, Beyazıt, oradan da Divanyolu'na geçiliyor. Buradan bir kol Babiâli'ye, bir kol Sultanahmet'e ilerliyor. Nerede o işgalin ilk yıllarının en sevdiği marş? Bunu bir nefer, hafif meşrep meyhaneci bir Fransız kadını için bestelemiş. Haftada iki gün borazanlarla bu marş Divanyolu'nda işitilirdi. Bu da çoktan unutuldu.

Bir ara coşkun bir insan kalabalığı arasında keskin bir ses yükseldi:

— Yaşasın şanlı Türk Ordusu!

Halk hep birden:

— Yaşasın!

— Yaşasın büyük Türk Milleti!

— Yaşasın!

— Yaşasın Gazi Mustafa Kemal Paşa!

— Yaşasın!

Uzun boylu bir adam avazı çıktığı kadar bağıyor, halk da "Yaşasın!" diyor, yol boyunca bu coşkunluk sürüp gidiyordu. Bu adamın arkasında her çeşit esnaf, çoluk çocuk, hamallar, küfeciler, boyacılar, eskiciler, kapıcılar...

Malik Aksel'in çizgileriyle Elişleri öğretmeni Celal Bey'in İzmir'in alınması sırasında halkı Köprü'ye doğru yürütmesi.

Beyaz mermer Cevri Kalfa Mektebi önünde bu uzun boylu adam ellerini havaya kaldırıyor, yine haykırıyor:

— Yaşasın Gazi Mustafa Kemal Paşa! diyor.

Halk da:

— Yaşasın! karşılığında bulunuyor.

— Yaşasın kahraman Türk Ordusu!

— Yaşasın!

— Yaşasın büyük Türk Milleti:

— Yaşasın!

Bu anda büyük bir şaşkınlık içinde idim, gözlerime inanamıyordum. Bir daha baktım, bir daha, evet, o... Halkın önüne düşen, bağırان bizim elişleri muallimimiz Celâl Bey değil mi? Ama yine de inanamıyordum, bu sessiz sakin adam bu kadar değışebilir mi idi? Acaba ona benzeyen biri mi? Hayır, buna imkân yoktu, çünkü elbisesi, hele parmağındaki firuze yüzük de aynı idi.

Yanına yaklaştım. O beni değil, kimseyi görmüyordu. Bir elinde bayrak, bir eli havada, boyu sanki daha da uzamış, bağırıyor, aynı sözleri söylüyordu.

Bu kalabalık Sirkeci'ye, oradan da Dördüncü Vakıf Hanı önüne geldi. Birden kalabalık arasına Fransız askerleri karıştı. Bunlar Dördüncü Vakıf Hanı'ndan çıkıyorlardı. Hatta Türklerin kollarına giriyor, onlar da "Yaşasın!" diye bağırıyor, "Marş söyleyin!" diyorlardı. Zaten bir yıldan beri Türklerle Fransızlar eskisinden çok farklı bir kaynaşma içinde idiler. Hatta Türk gemileri Fransız bayrağı çekerek Anadolu'ya cephane taşıyorlardı. Bunlar İngiliz kontrolüne karşı alınan bir tedbirdi.

Galata Köprüsü açılmıştı. Türkler karşıya geçemeyince Sirkeci'de Karadenizli kayıkçılar "Bedava Galata'ya!" diyerek tıklım tıklım halkı ayakta taşıyorlardı. İtalyanlar, hatta Vrangeli ordusu göçmenleri de Türklerden yana idiler. İngilizler ise ortada görünmüyorlardı. Galata'da, Yüksek Kaldırım'da Rum dükkânlarında Yunan bayrakları ye-

rine Türk bayrakları dalgalanıyordu. Daha doğrusu, dünya yine eskisi gibi dönüyordu.

İnsanlar olağanüstü hallerde gizli kişiliklerini ortaya korlar. Celâl Bey'in, bu elişleri mualliminin, bir İstanbul efendisinin nasıl bir ateş parçası olacağını kim aklından geçirebiliyordu?

Okulda kimya muallimi Rüşdü Bey'in atölyesi nasıl bir hurdacı dükkânına benzerse, Celâl Bey'in atölyesi de bin bir çeşit mağazalarına benzerdi. Burada yok yoktur. Öğrenciler atölyeye geldikleri zaman vaktin nasıl geçtiğini bilmezlerdi.

Bu atölyede sade Celâl Bey değil, öğrenciler de birbirlerine öğretmenlik yaparlardı. Bilen bilmeyene öğretirdi. Sonunda hepsi 7-8 numaradan ne eksik ne de fazla alırlardı.

Atölyede tavandan, raflardan masalara kadar sarkan elle yapılmış daha neler var. Japon fenerleri, yenedünyalar, buğday başaklarından yelpazeler, yanları püsküllü armudi uçurtmalar, kâğıt kırpma resimler, dillidüdükler, çarkifelekler, pervaneler, şadırvan biçiminde kuş kafesleri, krepon kâğıdından güller, ateş körükleri, ızgaralar, maşalar, sacayaklar, boncuktan para çantaları, içi saman doldurulmuş kuşlar, kelebek koleksiyonları, çıkırıklar, örekeler, takatukalar, tefler, ibrikler, cezveler, muşamba fenerler.

Bu sanatçıya alay olsun diye "Yumurtaya kulp takar!" derlerdi, ama yalan da değil, ne denirse yapardı. Nitekim Ressam Şevket Bey'e altın ve boncuklu bir palet yapmıştı; bu ressam bunu boyunbağından eksik etmezdi. Ama bu ince işleri yapan bu öğretmen nasıl halkın önüne düşüp saatlerce bayrak taşımış, boğazını yırtarcasına "Yaşasın şanlı Türk Ordusu!" diye bağırmış ve büyük bir kalabalığı yürütmüştü?

Türk Edebiyatı, nr. 33, Eylül 1974, s. 12-15.

DENİZ HAVASI

İstanbul'un eski semtlerine, mahallelerine uğradığım zaman unutulmuş bir rüyayı tekrar görmüş gibi oluyorum.

Yıllardır Kumkapı Nişancı Mehmet Paşa Mahallesi'ne gitmemiştim, bu cami, Fatih devrine uzandığı hâlde yangınlardan sonra ahşap bir biçime girmiş eski devirlere ait mezar taşlarından gayrı hiçbir iz kalmamıştır.

Caminin bir yanında sıbyan mektebi, öteki yanında mahalle kahvesi bulunur ki, burası aynı zamanda muhtar ve ihtiyar heyetinin oturduğu bir yerdir. Ayrıca bitişikte muvakkıthaneye uğrayanlar saatlerini ayar ederlerdi. Caminin karşısında parmaklıklar içinde çarkıfelek çiçekleri yer alır, biraz da bu çiçekler saate benzediği için buna saat çiçeği de denirdi. Bunlara kimse el sürmezdi. Cami duvarının biraz gerisinde ahşap bir evin penceresinde saksı içinde bir başka çiçek daha bulunurdu, buna da gelen geçen elini değdirdirdi. Bu ot da yavaş yavaş büzülür yapraklarını kapar ve küserdi. Buna de küstümotu derlerdi, yaprakları akasyanın çok küçüğüne benzerdi. O zamanlar evlerde sade kokulu değil, duygulu çiçekler de vardı. Bunu darıltmak için önüne gelene elini uzatırdı. Hele şimdiki gibi kaynanadili kaktüsler eve sokulmazdı.

Cami avlusunda göklere doğru uzanmış çınar ağacının iri gövdesi de okullardaki yazı tahtalarından farksızdır.

Çakı ile buraya neler yazılmaz ki. Askerlik künyesi, sonra ahlı ve ohlu türlü yürekler, beyitler, hikmetli sözler... Bunlar çakı ile kazılır, ağaç da zamanla kabuk tutar bunları silerdi.

*Malik Aksef'in çizgileriyle
deniz hamamı.*

Sıcak yaz günlerinde mahalle çocuklarının tek gidecekleri yer deniz kenarıdır. Çocuklar Nişancı Hamamı sokağından demiryolu köprüsünü geçerek kayalarla sarılmış bir düzlüğe gelirler. Buradan 50-60 adım ilerde iki deniz hamamı vardır. Biri erkekler, ötekisi kadınlara mahsus. Erkekler hamamı yanında da büyük bir deniz kahvesi bulunurdu. Bunların üçü de direkler üstündedir. Sahilden bunlara tahta bir köprü ile geçilirdi. Kadınlar deniz hamamının dört yanındaki tahtalar denize, kuma saplanmıştı.

Bütün bu masraflar, gayretler kadınların görünmemeleri içindir.

Bunlar görünmüyorlardı, ama sesleri çığlık hâlinde Yenikapı'ya kadar giderdi. İstanbul'un kibar kadınları, kızları ise yine o devirde ayaklarını dahi denize sokmazlar, karrarmamak için de şemsiyelerini ellerinden bırakmazlardı. Bu tahta deniz hamamı her yıl aynı yerde kurulur, sahibi, bekçisi, biletçisi değişmez, üstelik her yıl aynı çürük, yosunlu tahtalar, paslı çiviler kullanılır, mevsim sonunda da bunlar sökülür, bir arsaya yığılır, üzerine de katranlı bir bez konurdu.

Kadınlar hamamının çevresinde devamlı olarak bir bekçi, bir polis kayıkla dolaşırdı. Buraya yaklaşanlara düdük çalınır, kimse buraya yaklaştırmazdı.

O zamanlar kadınlar sıcak hamama gider gibi deniz hamamına bohça ile giderlerdi. Büyükler peştamallarını, küçükler uçkurlu donlarını beraberlerinde getirirlerdi.

Kadınlar göğüslerinden dizleri altına kadar peştamala bürünürler, öylece denize girerlerdi. Deniz hamamı üstünde ortası açık, kenarları tahtadan bir çatı vardır. Islanmış peştamallar, havlular burada kurutulur, sonra da uzun, ucu çatallı bir sılıkla aşağı alınır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında plaj, mayo sözleri daha İstanbul'a gelmemiştir. Ama sıkıntılı tazeler bu kapalılığı çok görüp açıldıkça açılıyorlar, yasakları dinlemiyorlar, peştamalların kurutulduğu tahta çatıya çıkıyorlar, 60-70 kulaç ilerde seren direğine çıkmış dalyan bekçisine bakıp bakıp gülüşüyorlar. Dalyan bekçisinin de bu saatte burada işi ne? Bu dalyan gece ateş balıkları için kurulmuş. Bu balıklar gece avlanır, yani sardalyelerin tarlası burasıdır.

Gece kıyıda denize girenlere pek karışan olmaz. Deniz hamamı altmış para, bunu herkes verebilir mi? Mahalleli çoluk çocuk deniz kenarında mehtap safasına çıkmışlardır, kumlar gündüz kadar sıcak değil. Ay ışığında deniz tabak

gibi. Kadınlar kıyıda ayaklarını denize sokmuşlar. Yetişkin kızlar da iç çamaşırlarıyla denize giriyorlar. Yakamozlar ateş böcekleri gibi yanıp sönüyor. Bunlar da çocukların eğlencesi.

Deniz suyunu kepçe gibi avuçlayıp parmakları arasında süzdükten sonra denizde yanan, karada sönen yakamozlar sanki o ıslıl ıslıl parlak yaratıklar değiller.

İç çamaşırlarıyla kıyıda denize giren yetişkin kızlar farkında olsalar da aldırıyorlar. Kayalar arkasında delikanlılar pusuda, onları gözetliyor. Bunlar kızlar için olağan şeyler. İstedikleri kadar gözetlesinler, hatta “Seyri bedava” desinler. Bu balıkçı kızları konak kızları gibi denizi pencereden gören ürkek kızlar değil. İsterlerse kıllarını kıpırdatmadan karşılık da verirler.

Ateşbalığı ateşe gelir. Balıklar da parlak şeyleri severler. Sürü hâlinde dalyana giriyorlar. Dalyan bekçisi, kayıkçıya seslenecek, o da kurtağzını kapayacak, ne gezer. Balıkçı da kıyıdaki deniz kızlarına dalmış. Balık arka arkaya gelip geçiyor. Hancı sarhoş, yolcu sarhoş. Kıyıda kızlar yarı çıplak, denizde cümbüş var. Ateş balıklarına kim bakar. İtişip kakışmalar, şakalar, kahkahalar, denize girmeyenleri karga tulumba denize atmalar...

İnsan vücutları balıklar gibi denizde yakamozlaşır, parlak görünür. Dalyandaki bekçi, gece olduğu hâlde balıkları görebiliyor. Ama gözü onlarda değil.

Deniz hamamcısı ne kadar tedbir alsın denizde dahi ateşle barut yan yana gelebiliyor. Buna kim karışabilir? Polis yasağı var, bunu balıkçı kızları dinler mi?

Denizde kolay yüzülür, ama kolay yürünmez. Dikenli horozbinalara basıldığı anda tepetakla olmak işten değil. Derisi kaygan dikenli olan bu balık, çurçur balığı gibi de çirkindir. Bu yüzden bu balıklar kolay kolay satılmazlar.

Küçük olduğu hâlde insanın başına büyük işler açan barsan balığı bu çeşit balıkların en korkuncudur. Kuma

yarı yarıya saplanıp öylece duran bu balığın sırtında bulunan üç diken, üç zehirli ok gibidir. İskorpit balığı onun yanında hiç kalır.

Buranın çocukları yarım balıkçılardır. Anaları ırıp örer, babaları balığa çıkar, bunlar da ne bulurlarsa avlarlar. Hatta yiyeceklerini buradan çıkarırlar. Bu işler çocuklar için bir oyun sayılır. Yengeç yahut çağanozun ön ayakları kısaç gibidir; buna bir değnek uzatırlar, kısaçlar değneği sıkıştırınca çocuklar bu değnekle koşuşurlar. Ama bu kabuklu hayvan o kadar budala değildir. Çok defa bir midyenin açık kalan kabukları arasına bir yosun kor, kabuklar daha da açılınca bu defa da bir taş kor, midye kabuklarını kapamak ister, kapayamaz. Yengeç, diğer adıyla çağanoz kiskacını daldırır, kabukları arasından midyeyi dışarı çıkarır.

Bunlar yan yan yürüdükleri için bunlara yangeç diyenler de var. Nitekim kabadayılığın bir işareti de yan yan yürümedir. Böyle yampiri yürüyenlere “Akıntıya tutulmuş çağanoz gibi yürüyor” da derler.

Bir gün yine mahalle çocukları, yanlarında Topal Refik, Kumkapı’ya denize giderler. Nereden akıllarına gelmişse kale duvarlarına dayalı odun deposundan odunlar alırlar, bunlarla sal yaparlar. Oyunları da korsanlık. Bu salı çocuklar denize çekip üzerine çıkınca sal hemen dağılıverir. Çocuklardan biri deniz hamamı yanındaki kahvenin altında bulunan kullanılmayan merdiveni gösterir. Bu merdiven buraya bir iple bağlanmıştır, ipi çözerler, merdiven üstüne Topal Refik başta, altı kişi binerler, ellerinde birer tahta, bunlar da kürek oluyor. Neşe, keyif tamam. Bunlar Yenikapı’ya, hatta Davutpaşa’ya açılacaklar.

Bir ara çocuklardan biri bağırarak kendini balıklama denize atar. Bu maceracıları anaför, sahilten açıklara ne çabuk sürüklemiştir. Bu arada ötekiler de durmadan denize atlarlar. Sahilde insanlar karınca gibi görünüyorlar. Ar-

tık merdiveni düşünen kim. O anafora kapılmış, yalnızca Çanakkale'ye doğru yol alıyor.

Bu yalancı korsanlar çabalaya çabalaya nefesleri kesilmiş sahile varırlar. Hepsi de tazılar gibi titriyorlar. Deniz suyu uzaklarda, hiç sahildeki gibi değil, buz gibidir.

Bu defa ikinci bir telaş, ortada elbiseler yok kime sorsalar omuz silkiyor. Şimdi ne olacak? Bunlar şaşkın şaşkın öteyi beriyi ararlarken, çocuklardan biri sular dibinde, kayalar arasında bir yığın görür. Bunlar paçavralar gibi atılmış kendi elbiseleridir. Bunları karıştırırlar; birinin fesi, birinin yeni pabuçları, bir diğerinin ceketi, hatta saati ortada yok.

Ne yeni ve işe yarıyorsa onlar alınmış. Yapılacak ne var, hepsi de ayrı ayrı bir şeyler söylüyor, ama bu sözlerin kimseye faydası yok, hepsi boş lâflar.

O devirde Birinci Dünya Savaşı sırasında gündüz açıkta denize girmek yasaktı. Polis motoru dolaşır, denize girenlerin elbiselerini toplar, bunları motora kor, Yenikapı sahilindeki karakola götürürdü. Çocuklardan biri renginden mi, yoksa bayrağından mı, polis motorunun geldiğini anlayınca avaz avaz:

— Polissss! diye bağırır.

Ondan sonra Mahmutpaşa işportacıları gibi eşyasını, elbiselerini alan, civar arsalara, mısır tarlalarına kaçır. Kaçırılmayan eşyalar motora konur, karakola götürülür. Denizde olanlar ise öyle dımdızlak kalırlar. Bundan sonra karakol önünde ağlaşmalar, yalvarmalar başlar, geç vakitlerde kimi tokat yer, kimi sopa, kiminin de kulağı çekilir, elbiseler de kapı önüne atılırdı.

Bu korku bir iki gün sürer, ondan sonra kıyıları yine bayram yerine dönerdi. Her çeşit satıcılar da burada. Ama simit, hatta leblebi gibi karın doyurucu şeyler yok. Büyük savaşta bu gibi şeyler ortadan kalkmıştı. Satıcılar daha çok hıyar turşusu, kabak çekirdeği gibi şeyler satıyorlardı. Kavun, karpuz da boldu.

İşte bu gürültüde korsanlık oyununa çıkanlar gerçek korsanlar tarafından soyulmuşlar; ne gibi işe yarar şeyleri varsa alınmıştı. Şimdi ne olacak?

Bunlar polise haber verseler mi vermeseler mi? Tereddüt içinde iken kalın, kaba bir ses kulaklarına gelir; bu sarhoş biletlecinin sesidir:

— Hangi hergele buradaki merdiveni yürüttü? Onu bir ele geçireyim, çiğ çiğ yerim, hem de bu çürük dişle rimle, söyleyin kim yürüttü merdiveni?

Kıyıda çocuklardan biri:

— Abi, belkim onu da polis amca götürmüştür.

— Sus ulan serseri! Götürse götürse sizin gibi itler onu götürür. Söyleyin bunu kim yaptı?

Bu sözleri işiten Topal Refik ve arkadaşları selameti kaçmada bulurlar. Her biri birer Apukurya maskarası gibi Nişancı Mahallesi'ne dönerler. Topal Refik, Nişancı Camii müezzininin oğludur. Bir senedir babasının ayakları ağırlı olduğu için minareye çıkamıyor. Onun yerine topal ayağı ile Refik müezzinlik yapıyor. Ama bunda da talihsizlik yine ona geldi çattı, fesini deniz kıyısında çaldırmıştır. Kimden fes istedi ise vermiyor, kellik geçer diye. Birinci Dünya Savaşı sırasında kellik, uyuzluk da salgın halde idi. Sonunda cemaatten önce Refik'in babası sopasını kaldırarak üzerine yürür, cemaat çıkışır. Böylece bir başkası minareye çıkar.

Bir gün sonra Topal Refik bir arkadaşına dert yanar, şu topal bacağımla bir yıldır vaktinde minareye çıktım, dün ne oldu bilmem, çocuklara mı, yoksa şeytana mı uyduk, hepsi bir yana, ama mahallenin alayı yok mu? Bana en dokunan asıl bu...

Hisar, nr. 138, Haziran 1975, s. 14-16.

MASAL OLMUŞ GERÇEKLER

Malik Khasel

Çağımızda değişmeyen bir “Değişme Kanunları” kaldı. Bilinmez, belki günün birinde o da değişir. Zamanla bellediklerimizin, öğrendiklerimizin çabucak bir sabun köpüğü gibi dağılması haklı olarak bizde bu kuşku-yu uyandırır. İlk “elifba”nın adı “alfabe” oldu, “mek-teb”in “okul”, “talebe”nin “öğrenci”! Eski yazının yerini yeni yazı aldı. Sağdan sola yazmayı öğrenenler, bu defa soldan sağa öğretmeye koyuldular. Öğrendiklerimizi de-ğil öğrenmediklerimizi öğrettik. Değişmeyen bir “kerrat cedveli” idi. Onun da adı değişti, “çarpım cedveli” oldu. Çarpılmaktan çarpım, ürkütücü bir kelime.

Eski mektep sanıldığı kadar korkunç değildi. Sabahle-yin bevvap⁷¹ ev ev dolaşır, birer birer çocukları toplar, omuzunda upuzun değneğin çentiklerine sefertaslarını, yemek çıkınlarını geçirir, çocuklar da omuzdan geçme cüz keseleriyle birlikte birbirlerinin ellerini tutarak mektebe giderlerdi. Bevvap, mektebe yeni başlamış en küçük çocu-ğun elini bırakmazdı, zaten evinden de böyle tembihlen-miştir.

O zamanlar bu saatlerde yolda sadece sütçü beygiri gö-rünür, o da bevvap gibi yarı uyuklar tembel tembel kapı önlerinde duraklardı.

71 Bevvap: Kapıcı. Mahalle mek-teplerinde çocukları mektebe götü-rüp getiren hademelere de bevvap denirdi.

72 Supara: Çocuklara okuma yazma ve *Kur'an* öğretmek amacıyla hazırlanan kitapçık, elifba.

Kelime "otuz parça" anlamına gelen "si-pâre"den gelir ve *Kur'an-ı Kerim*'in otuz cüzünden her biri için kullanılır.

73 Fergab: *Kur'an-ı Kerim*'in 94. suresi olan İnşirah Suresi'nin "Ancak Rabbinde sarılı" anlamına gelen son kelimesi. Eskiden Elifba'yı bitirip *Kur'an* okumaya geçen çocuk, namaz surelerini son sureden başlayarak geriye doğru öğrenirdi. İnşirah Suresi'ne gelip bu surenin son kelimesini, yani "fergab"ı okur okumaz arkadaşları başındaki fesi kaparlardı. Bu, artık çocuğun *Kur'an* okumayı öğrendiği anlamına gelirdi.

Mektepte "elifba=supara"daki⁷² harfler teker teker öğretilirdi. Bazen de hep birden elifba okunurdu:

"Elif direk gibi, be tekne gibi, pe ona benzer, te ona benzer, se ona benzer, cim karnı yarık, çim ona benzer, ha ona benzer, hı ona benzer, dal beli bükük, zel ona benzer, rı çengel gibi, ze ona benzer, sin üç dişli, şın ona benzer, sat deve dudaklı, dat ona benzer, tı tavşan kulaklı, zı ona benzer, fe kuzu başlı, kaf koyun başlı, kef boru gibi, lâm orak gibi, mim çomak gibi, nun çanak gibi, vav bir gözlü, he iki gözlü, ye ördek gibi..."

Bu benzemelerle acemi çocuklar harfleri öğrenirlerdi.

Daha ileri şakirtler (talebeler) toplu olarak makamlı "Elif eyli ele üstün ümburleyli ab ub, ba beyli bele üstün bümbürleyli bab bub" diye bütün harfleri tekrarlardı.

Sınıfta hoca yoksa çocuklar bu tempo ile okumayı oynuna çevirirler, hele kızlar işi göbek atmaya kadar vardırırlardı. Sınıf böylece çabucak Yahudi havrasına dönerdi. Diğer taraftan "elif iki üstün enni, elif iki esre inni, elif iki ötre ünnü" diye sesler gelirdi. Dışardan işitenler, çocuklar ne güzel ders yapıyorlar diye sevinirlerdi.

Kandiller ile cumartesi, perşembeler de hayır sahipleri çörek, lokma, şeker dağıtırken zengin fakir ayırmaz, çocuklara, hocaya, kalfaya bol bol verirler; hoca dua eder, çocuklar "âmin" derlerdi. İlâhiler başlardı:

Gönül ki odlara yandı kebabı neyleyeyim

Bunu çocuklar öyle yanık söylerlerdi ki, işini bırakan bunları dinlemeye koyulur, kimileri gözyaşlarını tutamazdı.

Sıbyan mektebinde sınıflar yoktur. Hececiler, Ammeciler vardır. "Fergab"^{a73} geçildi mi kalfa, "Fergab, fesini kap!" der, fesini kapar, yeni bir cüz kesesi omuzundan geçirilir, çocuğun evine müjdeci gider, hocaya hediyeler gelir, kalfaya, bevva bahşışlar verilir.

Mektepte ders kadar önemli olan bir şey daha varsa, o da terbiye, saygı idi. Bu sebepten daima küçükler büyüklerin ellerini öper, onların yanında çekingenlik gösterirlerdi.

Eski terbiyeye göre terbiye vasıtalarından biri, hatta birincisi sopadır. Bunun çocuğun gözü önünde bulunması gerekli idi. Bundan dolayı falaka, mahalle mektebinin arma gibi en görünür yerine konurdu.

Bu falaka çok küçüklerle kız talebeye uygulanmazdı. Ama yine de kız çocuklara büsbütün dayak yoktu denemezdi. Onlar için daha küçük değnekler kullanılırdı.

Çocuk işlediği suça göre dayak yerdı. Mektepten kaçma, haylazlık, itaatsizlik başta gelen suçlardandı.

Falaka sınıfta bir tane olduğu hâlde değnekler çeşitlidir. Bunlar dışında hocaefendinin arkasında tavana kadar uzanan değneklerin de ayrı vazifeleri vardır. Bu uzun değnekler, sınıf gerilerinde uyuklayanlar, ders dinlemeyenler ve konuşanlar içindir. Bunların kamıştan olanları, yaramazlık yapanları dürtüklemek içindi. Bu da hocanın nişancılığına bağlıdır. Bazen kurunun yanında yaş da yanabilir.

Çalışkan, iltimaslı, zengin, kibar aile veya memur çocukları pek öyle falaka yemezlerdi. Bunlar sebilhane bardağı gibi hocanın çevresine dizilir, ona hizmet eder, yaramazları da hocaya bildirirlerdi.

Ahmet Paşa Mektebi Serez'dedir. Üç sarıklı hocası vardır. Biri çok yaşlı, uzun boylu, büyük başlı Kur'an hocasıdır. Arada bir kısas-ı enbiyâdan kıssalar anlatır, hele Peygamber İbrahim ile İsmail hikâyesini anlattığı zaman gözlerinden yaşlar süzülür, çocukları da ağlatırdı. Merhametli, yumuşak bir hoca idi; ne döver, ne söverdi, ama çocuklar bu hocadan taraf taraf kaçarlardı. Çünkü biri şikâyet

Malîk Aksef'in 'Mektebe Götüren' (Bevvab) adlı suluboya tablosu.

edildi mi, yaramazlık etti mi onu rahlesi yanına alır, sağırca ve unutkan olduğu için sorularını boyuna tekrarlardı.

— Söyle bakalım, sen ne yaptın, anlat! Adın ne senin?

— Sali efendim.

— Salih de şuna evlâdım. Sen daha adını öğrenmemişsin, nasıl elifbayı sökeceksin. Anlat bakalım ne yaptın? (Bu sırada talebeler ellerinde cüzlerle birer birer hocanın rahlesi önüne gelir, derslerini okurlar.) Hoca yanındaki cezalî çocuğu unutmıştır. Bir ara çocuğa sorar:

— Senin ne idi yaptığın yaramazlık, söyle adın ne idi?

Bu sırada yine birer birer talebeler gelir, İbrahim Efendi'nin önünde balmumu ile işaretlenmiş dersi okurlar. Bu defa İbrahim Efendi uykuya dalmıştır. Bir aralık çocuğu görünce:

— Adın neydi senin oğlum?

— Sali efendim.

— Niye çarşamba değil de salı, anlativer bakalım?

— Efendim, o vakit ebe hanım öyle koymuş, salı günü doğmuşum onuştan.

— Fesubhanallah, sen buna Salih deyiver evlâdım. Sen cahilsin, anan da, baban da, eben de mi cahil?

İşte bu yüzden çocuklar İbrahim Efendi'nin yanına gitmemek için dayak yemeye çoktan razıdırlar. Ondan bu-cak bu-cak kaçarlardı.

İkinci hocamız tarih, coğrafya, hesap, Türkçe hocasıdır. Adı Sabri Efendi'dir. Ceza vermez, her şeyi sözle halleder. Hafifkına sakallı, üstü başı düzgün, güler yüzlü bir hocaydı. Bütün talebe sever, onun dersine çalışırlardı. O da bazen dayanamaz, öğle paydosunda çocuklarla ceviz oynardı.

Şımaran, haşarılık eden talebeyi dövmez, en büyük cezası “Ben sana darıldım, benim yanıma gelme, bana bir şey sorma!” sözüdür. Artık çocuk bu sevdiği hocanın gözüne girmek için neler yapmaz. Dersine daha çok çalışır,

nerede rastlasa ona selâm verir. Nihayet Sabri Efendi elini öptürür, böylece bu talebe ile barışmış olur.

Bir gün Sabri Efendi sınıfta yakındaki talebelerden bir bardak su ister. Birkaç çocuk testiye yakalamak isterlerken ben çabucak bardağa su doldurdum, ama farkında olmadan da testiye devirmişim, sular tahta aralarından aşağıya sızmış. Daha Sabri Efendi suyu içmeden hemen arka sıralardan parmaklar kalkar. Bazıları bir elini bacakları arasına sokarak, sanki pek çok sıkışmış gibi, nerede ise...

“Gidin...” deyince iki kat olup dışarı çıkmak isteyen talebeler doğruca Ulûm-ı Diniyye hocası Muhiddin Efendi’nin sınıfına dalarlar. Maksatları beni müzevirlemek. Ama bu hoca da talebelerin adlarını bilmediği için:

— Efendim, hani kısa pantolonlu talebe yok mu, o, şu tahta aralığından sizin başınıza su döktü, derler.

Öğleden sonra aşağı inilir, İlmihal dersi yapıldı. Yalnız bu hocanın bir âdeti vardı: Talebe kürsüsü yanına geldi mi ilkin sol eliyle sağ kulağını tutar, balmumu yapıştırılmış sahifeyi bulur, dersi ezbere okuturdu. Bilmedi mi, kulağını bir kâğıt gibi burar, burar, sonra şavullama bir tokat aşk eder, eli lobut gibi... Çocuğu bir de yere çarpar, kendini üç adım ilerde bulurdu. Ders, “Namazın Şartları” idi. Hocanın ikinci bir âdeti daha vardı, talebeyi seçmezdi. Dersi bildi mi bildi, bilmedi mi yerdi tokadı. Ama me-mur çocuğu imiş, eşraf çocuğu yahut sınıfın birincisi imiş, dinlemez; o anda dersi bilmesi şarttı, başka şey düşünmezdi.

Dersi ezbere biliyordum, bir saat rakkası gibi sallanarak namazın şartlarını “Hadesten taharet, necasetten taharet, setr-i avret, istikbal-i kible, vakit, niyet, tahrime” diye okudum. Bir tokat, sanki kulağımda top patladı:

— Efendim, ne oldu, bildim ya!

— Sus behey münkir, sonundaki “dır” edatı nerede? Yatırın şunu!

Sınıf birden karıştı. Talebelerin hemen hepsi hocaya yardım ediyor, kimi kızcılık değneğini getiriyor, kimisi kalfayı beklemeden duvardaki falakayı indirmeye çalışıyor, bir gürültü, bir patırdı, sanki düğün bayram... Falaka ayağıma geçti, hepsi de falakayı tutmaya hevesli, bunlar arasında her gün yemeğimden bir şeyler verdiğim Kâmil de var.

Ben tepinirken Kâmil'in ellerine sopa geliyor, benden çok sopa onun ellerine geliyor. Ah, of diyor, ama falakayı da bir türlü bırakmıyor. Yalnız o değil, kimsenin ayağını bıraktığı yok. Hoca biraz da şaşı olduğundan mı ne, doğru dürüst ayağıma bir sopa atamadan değneği kürsüye bırakıp yerine oturdu, yorulmuştu. Hocamızdan çok talebe arkadaşlara kızmıştım. Hele o Kâmil'e borç para veririm ödemez; sefertasımdaki kayısı reçelini benden fazla yer, ses çıkarmam. Sonra hoca ayağımı tutmasını söylemeden onun hevesli hevesli koşmasının sebebi ne idi?

Ayaklarımı tutanların elleri şahrem şahrem, ama ne zararı var, falaka tuttular ya! Ertesi gün öğle yemeğinde sefertasımda yine kayısı reçeli vardı. Kâmil, öyle yaptı olmadı, böyle yaptı olmadı, bir suratıma bakıyor, bir kaysıya. Bu defa güya yanlışlıkla sefertasıma ekmeğini düşürüyor.

— Ay, ekmeğim düştü!

Diye reçele bulanmış ekmeği almak isterken, bir hamlede ekmeği kaptım, kendi lokmamış gibi yemeye başladım, anladı onu affetmeyeceğimi.

— Oldu bir şey, isteyerek yapmadım ki, dedi, sonra şaka ettim, oldu bir şey, biz dayak yiyoruz, sen hiç yemiyorsun, merak ettim; bakalım uslu çocuklar nasıl bağırarak diye, ama sen bağırmadın.

O zamana kadar aklıma gelmeyen şeyler ilk defa aklıma geldi. Demek ki, her şeyde olduğu gibi, iyilikte de israf iyi değil. Nitekim devamlı iyilik, iyilik olmaktan çıkar. Her şey kararında kalmalı. Bana bunu ilk defa öğreten, hem de

sopa ile öğreten Ulûm-ı Diniyye hocası Muhiddin Efendi idi. Bu, kitaplarda olmayan dersti.

Sene sonu geldi. O zamanın âdeti üzerine çocuklar baklava tepsileriyle hocalarına el öpmeye giderlerdi. Yedi yaşında, başımda baklava tepsisi, uzun dolambaçlı yollar-dan geçerek Muhiddin Efendi'nin evine geldim, kapının ipini çektim. Yaşlıca, başı beyaz namaz bezi örtülü karısı çıktı, beni içeri aldı, elini öptüm. Hocanın yanına götürdü, orada da hocanın elini öptüm, yatakta yatıyordu, hasta idi:

— Otur evlâdım, dedi, senin yüzünde nur-ı iman var, tatilde gel sana iyice Yâsîn'i⁷⁴ ezberleteyim! Eh, belli olmaz, bana okursun, hele çocukların hayır duası Allah indinde her zaman müstecab olur.

Gözlerinden birkaç damla yaş gelince ben de tuhaflaş-tım. Falakada akıtmadığım gözyaşlarımı ellerimle silmeye başladım.

Muhiddin Efendi'yi bir daha göremedim, çünkü Bal-kan Harbi, daha doğrusu Rumeli bozgunu herkesi darma-dağın etti.

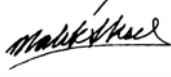
Bir gün İstanbul'da Fâtih Camii avlusunda sıra kahve-lerin birinde babamla beraber oturuyorduk. Babam he-men kalktı, beni de kaldırdı, Serez'deki Ahmet Paşa Mek-tebi'nin hocalarından İbrahim Efendi ile Sabri Efendi'nin ellerini yakaladı. Ben de ellerini öptüm. İbrahim Efendi daha da çökmüş, ama Sabri Efendi, bu genç, neşeli hoca-nın saçları bembeyaz olmuştu. Babam bir ara Muhiddin Efendi'yi sordu; yaşlı titrek sesiyle İbrahim Efendi:

— Allah bakide kalanlara ömürler ihsan buyursun, de-di ve sustu.

*Malik Aksel'in fırçasından
"Falaka".*

HERKESTE BİR MERAK

Mahalle mektebinden sonra maarif mektebine gittim. İlk defa burada yüksek sınıflarda talebelerin oturduklarını, ders çalıştıklarını gördüm. Mahalle mektebinde ise hoca, talebeler, yerde, minderlerde otururlardı. Bu bende bir merak uyandırdı. Arada bir iki sıra arasına girer, ellerimi iki yandan sınıflara dayar, böylece sallanır dururdum. Yine bir defasında hocamız kürsüde talebelerin vazifelerine bakarken ellerimi karşılıklı iki sıraya dayayarak sallanmaya başladım. Sallandım sallandım, bir de takla attım, derken “gümmm” diye bir gürültü ile kendimi yerde buldum. Bütün talebe bana bakıyordu. Hoca da şaşırılmıştı. Beni yanına çağırды, sağ eliyle sol yanağıma öyle bir tokat aşk etti ki, şimşek çarptı sandım. Hoca başladı söylenmeye:

— Seni sersem seni, seni haylaz seni, oturup dersine çalışacağına takla atarsın. Geleli iki gün oldu, daha kaydın kurumadan canbazlığa başladın. Bakalım ilerde ne çiçek olacaksın. Haydi, karşımda kazık gibi durma, yerine git, biraz sonra seni derse kaldıracığım.

Süklüm püklüm yerime gittim. Ama hangi akla uyup durduk yerde takla atmıştım, onu düşünüyordum.

Şehre gelen ip canbazları, hele palyaço rüyalarım giriyordu. En büyük merakım canbaz gibi perende atmak,

sonra bunları marifetmiş gibi etrafa göstermek... Hocamız Süleyman Efendi “Efendiler, numara sırasıyla vazifelerini zi getirin,” dedi.

Öğrenciler hocaları Süleyman Efendi’nin kürsüsü etrafına toplandılar, karalamaları göstermeye başladılar. Bunlar gâh ders, gâh ceza olarak öğrencilere veriliyordu. Tembeller, haylazlar ise sık sık bu vazifeleri yapıyorlardı. Ama bu karalamalar sade kargacık burgacık değil, elif gerçekten mertek gibi, be tekne gibidir. Üstelik satırlar inişli yokuşlu kaldırımlardan farksız. Bu karalamalar mahalle mektebi, taş mektep, sıbyan mektebinden sonra maarif mektebinde de hüsnühat olarak devam ederdi. Mektepte yazı dersi her şeyden üstün tutulurdu.

Sıra bana gelmişti. Yazdığım yazıyı hocaefendiye gösterdim. Hoca efendi yine bana sert sert baktı:

Malik Aksel’in çizgileriyle mahalle mektebi. Hocanın başının tam üstündeki levhada ‘Rabbiyessir’ duası yazılıdır.

— Sen kendi yazdığın yazıyı getir başkasının değil. Arkadaşlarını görmedin mi?

— Efendim, bu yazıyı ben yazdım.

— Sen mi yazdın? Pekâlâ, al şu kalemi, yaz bakalım önümde bir defa daha.

Hocamızın gösterdiği kâmiş kalemi elime aldım. Hokkanın devrilince mürekkebi akmiyordu, sırçadandı. Kalemi hokkaya daldırdım. Ayrıca mürekkep dökülmesin diye de lika (ham ipek) yerine pamuk konmuş. Kalemın ucu top top mürekkep. Kâğıda değince kalın kaba izler bırakıyor, üstelik kâğıda da sıvışıyordu. Elim de mürekkep içinde kalmıştı. Hocaefendi alıştı, beni görünce çıkışıyor, beni ıslah olmaz bir talebe olarak görüyordu.

— Seni gidi yalancı musibet seni, bacak kadar boyunla büyük büyük yalanlar söylüyorsun. Bu yalanları da nerede öğrendin? Bu yazıyı yazmak senin haddine mi düşmüş? Söyle bunu kime yazdırdın, yoksa ikinci tokadı yersin.

— Efendim vallah billah ben yazdım Mushaf’a el basayım ki ben yazdım. Ama kendi kalemimle yazdım. Babamın açtığı kalemle...

Hoca lahavle çekerek:

— Sus, şimdi de çarpılacaksın. Sana kim yemin et dedi? Kendi marifetli kalemını getir de yaz bakalım.

Sırama gittim, çantamı açtım, babamın bana mektebe başlarken hediye ettiğı pirinç diviti çıkardım. Divitin sap kısmında küçük bir kalem tıraş ile bir de fildişi makta vardı. Böyle bir diviti çocuklar, belki hocamız da görmemişti. Divitin hokka kısmını açınca misk gibi bir gül kokusu etrafa yayıldı. Babam anlatırdı: Mürekkebe ya nar suyu ya gül suyu korlarmış; ayrıca bir de bal katarlarmış. Arkadan çantamdan bir “eser-i cedid” kâğıdı aldım, yere oturdum, sağ dizimin üstüne kâğıdı dayadım; besmele çekerek “Rabbiyessir”i yazmaya başladım. Kâmiş kalem ağustosböceğı

gibi cır cır ses çıkarıyordu. Üstelik kalem de yağ gibi kayıyordu. Bir nokta hatası oldu mu onu yalıyor tekrar yazıyordum. Eskilerin mürekkep yalamak dedikleri budur. Bu aynı zamanda okumşluk işaretidir. Mürekkep hem tatlı, hem güzel kokulu olduğu için, çocukların ağızları her yazıda mürekkep hokkasına dönerdi. Övünme ölçüsü dirsek çürütme, mürekkep yalamaktı. Yazdığım yazı “Rabbîyes-sir ve lâ tuassir Rabbi temmim bi’l-hayr”⁷⁵ idi. Bunu babam bana hüsnühat meşklerinden yüzlerce defa yazdırmıştı. Önce noktalı meşklere, sonra yazı meşklerinden karalamalar yapıyordum. O vakitler kâğıt pahalı olduğundan yazı yıkanır, tekrar yazılırdı. Bunu da babam bana öğretmişti. Bu defa hocamın gözleri faltaşı gibi açılmıştı. Artık hocam bu yazıları benim yazdığımı inanmıştı. Bu yazının mânası hakkında bilgimi sordu. Beni tekrar imtihan etti. Ben de “Allah kolaylık versin, güçlük vermesin, hayırlısıyla sona erdiren,” dedim. Ama yanağım da biber gibi yanıyordu. Belli etmeden elimle yüzümü ovuyordum. Hocam Süleyman Efendi bunun mânasını anlamış olacak ki:

— Git yüzünü yıka, yoruldun, dedi, beni dışarı saldı.

Biraz sonra sınıfa girdim, sırama oturdum. Hoca sakallını sıvazlıyor, arada bir bana, bir de yazıma bakıyordu. Süleyman Efendi her dersi güzel okutuyordu, ama yazısı, “hüsn-ü hat”ı talebelerden pek de fazla değildi. Rikaa yazılara “nesih”de olduğu gibi dişler katardı. Hoca Süleyman Efendi:

— Senin baban necidir, yoksa hattat mı?

— Hayır efendim, Maliye’de Tahrirat Kâtibi.

— Peki sen kimden yazı dersi aldın?

— Önce babamdan yazı dersi aldım, sonra yazı meşklerinden yazılar yazdım.

Talebeler büyük bir dikkatle bizi dinlerlerken hoca:

— Bak Vicdanî Efendi oğlum, sana bir vazife veriyorum. Sen bu arkadaşlarının yazılarını tashih edeceksin.

75 “Rabbim, kolaylaştır, zorlaştırma; Rabbim, hayırla sona erdir” anlamında Arapça bir dua. Hattat olmak isteyenler sülüs ve nesih yazıda meşke bu duayı yazarak başlardı. Henüz harfleri meşk etmemiş öğrencilerin bu cümleyi yazmaları çok zor olduğu için üstad kabiliyetli olanla olmayana kolayca teşhis eder, hattat olamayacağına kanaat getirdiklerini elerdi. “Rabbîyessir’i geçememek” tabiri uygulamadan gelir.

Göreyim seni. Yaşın küçük ama, aklın küçük değil. Sen artık bu başta oturacaksın, kalfalık edeceksin.

Talebelerden biri:

— Efendim o sade yazı değil, canbazlık da bilir. Talebelere de öğretiyor.

Hoca kaşlarını çatarak:

— Fesubhanallah... Öyle mi Vicdanî Efendi?

— Efendim, babamla canbaza gidiyoruz. Babam en faydalı idman canbazlıktır diyor. Kendisi şişman olduğu için yere bir çamaşır ipi uzatıyor, kollarını açıyor, üzerinde yürüyor. Göbeği erirmiş, sonra hiçbir canbazın göbeği olmazmış diyor. Bana da takla attırıyor, çevikleşeyim diye...

— Hasbinâllahi ve ni'me'l-vekîl...

Talebelerden biri:

— Efendim biz de canbaza gittik, gelecek hafta görülmemiş oyunlar gösterecekmış. İp üzerinde sofra kurup baklava börek yiyecek, ondan sonra da her hafta gelenlere dağıtacakmış. Ayrıca ayaklarına sabun kalıbı bağlayıp ip üzerinde yürüyecekmış.

Artık ders unutulmuş, söz canbazlığa çevrilmişti. Hoca da besbelli buna merak almış olacak ki canbaza giden çocukları birer birer dinliyordu. Yine çocuklardan biri:

— Efendim cuma günü hep beraber gidelim, ne olur? Görseniz, palyaço ciğaranın dumanını kulağından çıkarıyor, hem de vapur bacası gibi.

Anlaşıldı, hoca da canbaza merak saldı. Ama başındaki sarığı çıkarsa bir türlü, çıkarmasa bir türlü.

Hisar, nr. 145, Ocak 1976, s. 16-17

ESKİ BİR HATIRA

Sabahın erken saatlarında Cağaloğlu'nda Besim Ömer Paşa'nın⁷⁶ Fransız tarzında pancurlu evinin karşısında ki Bezmiâlem Valide Sultanîsi damında bir hayalet görünü. Besim Ömer Paşa Muallim Mektebi'ne hemen haber salar. Bir uyurgezerin damda dolaştığını, dikkat edilmesi gerektiğini önemle bildirir. Okulda nöbetçi, nebatat muallimi Seraceddin Bey'dir. Seraceddin Bey yanına aldığı birkaç talebe ile dama çıkan merdivene yaklaşır. Tehlikeli bir durum. Uyurgezeri birden uyandırmak olmaz.

Yanındaki talebelerden biri sabırsızlanarak:

— Hocam, merak etmeyin, o her zaman böyle yapar: Sabahları eline kalem kâğıt alır, damda dolaşır, sonra da bir şeyler yazar. İsterseniz yanına gideyim. Öğretmen:

— Aman çocuklar, kendinizi ona belli etmeyin, onun kendiliğinden inmesini bekleyin.

Talebeler ve hoca bir kenarda gizlenirken bu öğrenci sessiz sessiz merdivenlerden iner, yemekhaneye gider.

Seraceddin Bey durumu idareye bildirir. Müdür İbrahim Alâeddin Bey,⁷⁷ aynı zamanda pedagoji öğretmeni. Edebiyat öğretmeni Ali Canip de⁷⁸ müdür odasıdır. Bu öğrenciyi karşılarına alır, yumuşak sözlerle ona nasihat ederler, onu ürkütmezler. Çünkü bu öğrenci aynı

76 Besim Ömer Akalın (1862-1940). Türkiye'de kadın-doğum hekimliğinin kurulmasındaki öncülüğü, ana-çocuk ve halk sağlığı konularındaki çalışmalarıyla tanınan ünlü hekim ve devlet adamı. Mütareke devrinde Darülfünun Emini (Rektör) oldu. 1933 Üniversite Reformu'nda kadro dışı bırakıldı. İki dönem Bilecik milletvekili olarak TBMM'de bulundu. Cağaloğlu'ndaki kârgir konağı hâlâ ayakta.

77 İbrahim Alaettin Gövsa (1889-1949). Şair, biyografi yazarı ve eğitimci. Mekteb-i Hukuk mezunudur. İsviçre'de pedagoji ve psikoloji eğitimi gördü. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı çeşitli okullarda öğretmen ve idareci olarak çalıştı. *Türk Meşhurları* ve *Meşhur Adamlar* adlı ansiklopedik çalışmaları önemlidir.

78 Ali Canip Yöntem (1887-1967). Şair, yazar ve edebiyat tarihçisi. Selânik'te yayımlanan *Genç Kalemler* dergisi in yazarlarından ve dilde sadeleşmenin öncülerindendi. Başta Darülmüallimin olmak üzere çeşitli okullarda edebiyat öğretmenliği yaptı. Tek Parti döneminde Ordu, çok partili dönemde ise Demokrat Parti'den Bursa milletvekili olarak TBMM'ye girdi. Yayımlanmış çok sayıda eseri vardır.

zamanda sınıfın en çalışkan, en zeki öğrencisidir. Üstelik okul müsamerelerinde, temsillerde bulunduğu gibi, dergilere dahi yazılar gönderirdi.

Bezmiâlem Valide Sultanîsi, Muallim Mektebi olmuştur. Buranın güzel bir havuzu vardır. Kenarları mitolojik, mermerden, görülmemiş ejderlerle süslüdür. Ali Canip havuz kenarında otururken talebeler ona türlü sorular sormaktadır. Bir ara Sabahaddin Ali:

— Hocam, nasıl güzel yazı yazılır? der. Ali Canip de:

— Çok okumak lâzım, çok okumak... cevabını verir.

Bundan bir hafta sonra, Ali Canip Bey'in eski *Hayat* dergisinde "Edebiyat Meraklısı Bir Gence Mektup"⁷⁹ yazısı çıkar. İşte böylece Sabahaddin Ali isimsiz olarak edebiyata konu olur.

Sabahattin Ali, şiire yazıya meraklı olduğu gibi, orta-oyununa, tiyatroya da meraklıdır. Hatta bir defasında Muhsin ve diğer arkadaşlarıyla Altinkum'da oyuna başlayınca, oranın civar halkı toplanmış burası bayram yerine dönmüştür.

Sabahaddin Ali'nin anlattığına göre, tatillerde gezici kumpanyalara girer, Anadolu'da şehir şehir dolaşır, temsillerde bulunurdu. Bu kumpanyalara da çoklukla Balatlı Yahudi kızları yer alırdı. Bunlar hem temsile, hem kanto-ya çıkarlardı. Sabahaddin Ali bunları anlatırken bu kızların kendi şiveleri ile taklitlerini yapar, hatta onlar gibi dans ederdi.

Bir gün küçük bir kasabada temsil veriliyor. Tiyatro yeri büyük bahçeli bir kahvehanedir. Seyircilerin bir kısmı köylü ve başörtülü kadınlardır. Her akşam aynı oyunu seyrederek. Hatta, oyunu aktörler kadar ezberlemişler. [Bunlardan biri, oyunun konusunu]:

— Aha bak, şimdi kız türkü söyleyecek, sonra ağlayacak. Arkadan bir herif gelecek, zorinen kızı kaçırarak, diye arkadaşına anlatıyor.

Tiyatro kapısında da iki jandarma neferi var. Bir gün kasabanın fırıncısı kantocu Yahudi kızlardan birine öyle tutulur ki, içip içip sabaha ekmek çıkarmayı unuttur. Unuttur ama, kasaba halkı boş durmaz. Fırıncı karakola götürülür. Sen misin âşık olan, ekmek çıkarmayan? Fırıncı falakaya yatırılır, âşık olduğuna pişman ettirilir.

Bu olaydan sonra tiyatro kapısı önüne iki nöbetçi yerine, bir manga jandarma neferi konur. Artık sarhoş olmak yasak, bıyık bükmek yasak, işmar etmek yasak, göz kırpma yasak. Yalnız alkış yasak değil. Jandarma kumandanının emri bu.

Devrimler arka arkaya geliyor. Bu defa da Avrupa'ya kitle hâlinde öğrenci gönderiliyor. Maarif Vekili Necati Bey her şeyi geniş tutuyor. Sade ilimde, fende değil, küçük sanatlarda da adımlar atılıyor. Anadolu'dan giden yabancı sanatçıların yerini Türkler alacaktır. Bunun için fişçilik, fırıncılık, dericilik, marangozluk, kürkçülük ve daha buna benzer sanatlar için Avrupa'ya öğrenci gönderiliyor. Hatta, kız sanat okullarından çiçekçilik, şapkacılık, goblen işleri için Fransa'ya Belçika'ya kız öğrenci gönderildi. Bunlar açılacak olan sanat okullarına öğretmen olacaklardı.

Bu tarihlerde, öğretmen okulundan resim pedagogisi ve elişleri için talebe de Almanya'ya yollanıyordu.

Aynı tarihlerde, yine Muallim Mektebi'nden yabancı dil öğrenimi için Sabahaddin Ali ve birkaç arkadaşı Berlin Postdam'a gönderildi. Sabahaddin Ali daha trene binmeden paraların büyük bir kısmını yemişti. Arkadaşlarından ayrı üçüncü mevkide yolculuk yapıyordu. Ama yine de dayanmıyor, arada bir arkadaşlarının yanına geliyor, olmayacak gevezeliklerde bulunuyor, kondüktör görüldüğü zaman usulca tekrar eski yerine gidiyordu. Bunu birkaç defa tekrar edince biletçi bavulunu aldığı gibi arkadaşlarının yanına getirir. Çaresiz, arkadaşları para farkını öderler.

Öğrencilere verilen aylık sadece Sabahaddin Ali'ye yetmiyordu. Çünkü cebinde altın bir dolmakalemi varken ikinci bir dolmakalem, altın saati varken ona altın bir köstek alıyordu. Altın gözlüksüz de olamıyordu. Başındaki melon şapka da en pahalılarından idi.

Bir gün talebeler ve Sabahaddin Ali hep birlikte aylıklarını almak üzere bankaya gittiklerinde, banka memurları güldüklerini belli etmemek için masaların altına gizlenmişlerdi. Çünkü bu şapka o devirde yalnız Şarlo'da bulunuyordu. O bunu acaiplik olsun diye değil, beğendiği için giyiyor, hatta Berlin, Potsdam'da abideler önünde bu şapka ile resmini çıkartıyordu.

Potsdam'da 35 kadar Türk talebesi Hake adında bir Alman'dan ders alıyorlardı. Bunlar Türkiye'de Fransızcadan imtihan olup Almanya'ya gitmişlerdi. Hiçbiri Almanca bilmiyordu. Bir gün Alman öğretmen derse iki saat kadar geç kalır. Sınıfta birden bir gürültü başlar. Meğer Sabahaddin Ali durduk yerde bayılmış. Çocuklardan kimisi yüzüne su serper, kimisi kolonya. Bir yandan da ellerini ovalarlar. Sabahaddin güçlkle ayılır.

Bu sırada öğrencilerden birinin şaka olsun diye arkadaşlarına dönerek:

— Bakın, bakın yine nasıl bayılacak, demesi üzerine yeniden bayılır. Bu eşek şakas oradakileri kızdırır. Bir taraftan bu öğrenciye çıkışlırlar, bir taraftan Sabahaddin'i ayıltmaya çalışırlar. Sabahaddin bu defa daha bitik bir hâldedir. Yüzü kireç gibi. Onun bu sık sık bayılması ile mektebin damında dolaşması üzerinde münasebetler kurmaya çalışıyordum. Demek ki, bu genç gerçekten hasta bir insandı. Güçlkle kendisine gelince ilk sözü:

— Bana böyle şaka yapmayın rica ederim, oldu. Ama bu sanki bambaşka bir Sabahaddin idi. Onun güler yüzünden eser kalmamıştı.

Sabahaddin Ali, derse dikkat etmez gibi görünürken hocanın tahta başındaki yanlışını bulur, parmak kaldırır, onu hemen düzeltirdi.

Almanya’da en çok konuştuğu birkaç arkadaşı vardı. Bunlar, öğretmen okullarından gelenlerdi. Başta Flütçü Nurullah idi. Bir gün bir toplantıda Alman aileler ve Türk öğrenciler bir arada bulunuyorlardı. Alman ka-

*Malik Aksel (soldan ikinci)
Almanya’da Sabahattin
Ali (ortada) ile birlikte.*

dınları Türk öğrencilere türlü sorular soruyorlardı. Baş soru da “harem”di. Burası nasılmış, kadınlar kafesler arkasında ne yapıyorlarmış? Her erkek kaç kadın alırmış? Kavga ederler mi imiş?

Bu soru yağmuru arasında bir Alman kadını damdan düşer gibi:

— Sizde radyo var mı? der.

Sabahaddin ile Flütçü Nurullah yüz yüze bakarlar. Bu defa Flütçü Nurullah:

— Bizde radyolar petrole işler, deyince Sabahaddin Ali de eksoz borusunun varlığından söz eder.

Bu haber kısa zamanda Potsdam’a yayılır. Türkler petrole radyo işletiyorlarmış diye. Dünyanın en ileri bir memleketince bazı kadınların bu kadar saf oluşu, her şeye kolayca inanışı akıl alacak şey değil.

Sabahaddin, Almanya dönüşünde Anadolu’da birkaç şehirde öğretmenlik yaptı. Ankara’da konservatuvara tayin edildi. Artık o gençlik, çocukluk çağı geçmişti. Evlenmişti. Karısı Aliye, kızı Filiz ile aile toplantılarına gidiyor, arka arkaya kitaplar çıkarıyor, gazete ve dergilerde sık sık hikâyeleri görünüyordu. Toplum içinde yavaş yavaş adını duyuruyordu. Ama işi gücü şişirilmiş şöhretleri yermek

oluyordu, hatta maskelerini düşürmek... Bu arada “Benim küçük şöhretim onların dağ gibi şöhretlerinden sağlamdır!” derdi. En büyük düşmanı boş kafalı kimselerin övünmeyi sanat hâline getirmeleri idi. Onların kendilerini korumalarına bile karşı çıkıyordu. Bu düşünceler bazan aşırılığa gidiyor, arkadaşları ve kendisini sevenler tarafından bile tenkide uğruyordu.

Bir gün işi çıkıp bir arkadaş toplantısından ayrılırken yine en yakın arkadaşı (N.K.) “Hele şükür, ‘İçimizdeki Şeytan’ gitti” deyince herkes kahkaha ile güldü.

Sabahaddin Ali, kendi deyimiyle, budalaların emirlerine değil, onların takdirlerine de karşı kordu. Onlardan bir şey istemeyecek kadar da mağrurdu.

Sevdiklerinin, eski arkadaşlarının her çeşit takılmalarına ses çıkarmaz, hatta onlara aynı yolda karşılık vermekten hoşlanırdı.

Bir gün kimya öğretmeni Rüşdü Uzel:

— Eee Sabahaddin, bizi ne vakit temizleyeceksiniz? deyince yüzü kızardı, önüne bakarak bıyık altından gülmüsed:

— Aman efendim, estağfurullah biz kim oluyoruz? Beni yanlış tanıyorsunuz, dedi

Hocasına saygı ve sevgisini bir türlü unutmazdı.

Romanlarından çok hayatı çelişkilerle dolu bir roman: Onun en büyük düşmanı kendi hasta zekâsı idi. Sonuç olarak Sabahaddin Ali’yi anlamak kadar anlatmak da güç. Bu genç deli mi, akıllı mı idi, o da belli değil...

Hisar, nr. 149, Mayıs 1976, s. 13-15.

UZUN BİR OKUL TATİLİ

Malik Şuay

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi üzerine düşman orduları topu, tüfeği, donanması, askeriyle İstanbul'da görüldü. Her ne kadar savaş âfeti ortadan kalkmışsa da açlık, parasızlık, gelecek korkusu yine de dinmemişti. Yiyecek boldu, eğlence yerleri açıldı, ama has ekmeği kim alabiliyordu? Kimler eğlence yerlerine gidebiliyordu? Savaş, zengini fakir, fakiri de sefil, perişan etmişti.

Bir gece yarısı Hayreddin, İhsan, Nafiz, Mustafa buluşmuşlar, Yenikapı'dan Lâleli'nin denize bakan yangın yerinden geçerlerken Nafiz elini şakağına dayar ve uzun bir gazele başlar:

Uyu ki, hâline hayran olayım

Sen uyu ben sana kurban olayım

Yıkık dökük barakalardan pencereler açılıyor, hafif ışıklar beliriyor. Burası ne bekçilerin, ne polislerin, hatta ne işgal kuvvetlerinin uğradığı bir yerdir. Olsa olsa esrarkeşlerin, karmanyolacıların⁸⁰ dolaştığı bir yer. Ödenek olmadığı için okul tatili beş aydan fazla sürmüştü. Çocuklar ortada kalmışlar, ne yapacaklarını bilmiyorlardı.

Nafiz yanık yanık gazel okuyor:

⁸⁰ Karmanyola: Şehirlerde ölümle tehdit ederek yapılan soygun. Bu yolla soygun yapanlara "karmanyolacı" denir.

81 Malik Aksel burada şu notu düşmüş: "Bu cami bugün imar edilmiş bir haldedir, ama iki katlı bir apartmanı andırdığı gibi, eski şekinden çok farklıdır." Tahsin Öz, bu camiden Sankiyedim Mescidi diye söz ediyor ve Mehmed Şakir Efendi Mescidi ile Keçeci Hayrettin

Mescidi isimlerini de zikrediyor. Verdiği bilgi şöyle: "Banisi Keçeci Hayrettin veya Adanalı Şakir Efendi olduğu, bu zatın "sanki yedim" diyerek biriktirdiği paralarla bu camiyi yaptırdığı söylenir. Yanmış olan bu mabedi 1959-1960'ta halk ihya ettirmiştir." Bkz. Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, C. I, s. 119. Aynı eserde Samatya'da, Çilingir Mescidi ve Abdi Çelebi Mescidi diye de bilinen başka bir Sankiyedim Mescidi'nden de söz ediliyor. Bkz. *Age*, s. 41.

Uyu ki, hâline hayran olayım

Gerçekten Nafiz'in sevgilisi uyuyor mu idi? Yoksa bu onun rüyasında gördüğü bir sevgili mi idi? Arkadaşları Nafiz'i görünmeyen sevgiliye bırakarak başka eğlenceler aramaya koyuldular.

Hüsnü büyük bir keşifte bulunmuş gibi, "Arkadaşlar, Bozdoğan Kemerî'ne çıkalım, ne dersiniz?" deyince talebeler hep birden ertesi günü Vefa'da, Bozdoğan Kemerî altında buluşurlar. Yalnız bu meşhur Valens Su Kemerî'ne nereden çıkılacaktı? O da öğrenildi. Vefa'da Taştekneler yanındaki Kaptan Paşa Sokağı'ndan taş merdivenimsi bir yerden yürünüyor, yol yükseldikçe taşlar daha da yamrı yumrulaşıyordu. Bir ara yol daha da daraldı, ahşap evler ayaklarımızın altında kaldı. Durum tehlikeli idi, ama yine de dönen olmadı. Taşlardan yapılmış dört köşe, üstü kapalı bir yere geldik, bu su terazisi idi. Kemerlerin de en yüksek bölümü sayılırdı. Buradan ilerlemek pek güçlü. Talebeler birbirlerinin ellerini tutarak zar zor burayı geçtiler. Su terazisinin demir kapağını açtılar. Borulardan su şırıltısı geliyordu. Rivayete göre Süleymaniye Camii'ne buradan su ulaşıyormuş.

Yolun bu kısmında bir müddet dinlenildi. Bundan sonra da yine yola çıktık. Talebeler ip cambazları gibi duvar üstünden Fâtih'e doğru ilerliyorlardı. Adım adım hafif bir iniş başladı, buradan caddeye geçildi.

Bu sırada yine bir öğrenci "Sankiyedim Camii'ni arayalım," dedi. M. M. Cevdet hocamızdan öğrenmiş, eski tezgâhçılarda olduğunu. Bu, masallara geçmiş camiyi aramaya başladık. Nihayet Fâtih'in Haliç'e bakan tarafında harabesini bulduk. Asıl camiyi yaptıranın adı Keçeci Hayreddin; bu unutulmuş, herkes buna Sankiyedim, Tutkiyedim Camii diyor.⁸¹

Bu defa bir başka öğrencinin aklına Ayasofya'daki Adliye Nezareti geldi. Hemen karar verildi. Burada dava dinle-

necekti. Öğrenciler hep birlikte Ayasofya yolunu tuttular. Öğle olduğu için Adliye'nin açılmasına daha çok vardı. Bu gençler birer simit alarak Muvakkithane önüne oturdular. Kahve Süleymaniye'nin Tiryakiler Çarşısı'ndan farksız idi. İriyarı bir adam nargilesini fokurdattırken yanına yaklaşan kahveci çırağına sert bir el işareti ile kahveyi geri çevirir:

— Ben sana demedim mi kahvenin köpüğü çatlak olmayacak diye, götür bunu yenisini getir, haydi durma...

Bir başka tiryaki bu defa tersine, köpüksüz çok kaynamış kahve istiyor. O da aksi mi aksi, çırağı azarlıyor, kahveyi taşırdı diye.

Bir kahve tiryakisi ise kahve ocağına giriyor, kahve cezvesini çırağa gözü önünde yıkatıyor. Cezvenin şeker kokmasına tahammül edemiyor. Kahve meraklıları bir değil, iki değil. Bir başkası kızgın külde pişmiş kahve ısmarlıyor. Beğenmedi mi geri gönderecek, hâlimden belli. Burada, kahvede oturanların gönlüne göre hizmet edilecek. Yoksa kimse ne kahve, ne çay içer.

Uzun pos bıyıklı, şişmanca bir adam sık sık tembih ediyor:

— Kahvesi bol, suyu az olsun.

Bu da her hâlde kahve telvesini parmaklayacak, bunun meraklısı...

“Kahve ile tütün, keyifler bütün” Kahve tiryakilerinin çoğu sigara, nargile, hatta enfiye meraklısı. Çay da böyle. Sınırlı, aksi bir adam, daha uzaktan çayı beğenmiyor:

— Nedir o bardaktaki parmak izleri. Kahveci ne yapıyor, uyuyor mu? Bunu götür de o içsin, uykusu açılır. Şimdi sana söylüyorum. Bak, beni dinle: Çay, akkuyruk değilse sakın getirme. Hele yandan çarklı uydurmalar istemem, sade olsun anladın mı? Anlamadınsa bir daha anlatayım. Ben anlatmadan bıkmam. Elverir ki kulağına lâf girsin.

Bu da sıbyan mektebi hocası olacak, her sözü tekrar. Herkesi kalın kafalı, lâf anlamaz sanıyor.

Burada kahveye kahve değil, “Ehl-i İrfan Şerbeti” diyorlar. Tiryakiler aynı zamanda sohbet tiryakisidirler. Fıkraların en işitilmemişleri bunların ağızlarında.

İster zengin ol ister fukara

Yemekten sonra yak bir sigara.

Vakit tamam. Adliye’ye doğru ilerliyoruz. Odaların her biri bir ev kadar büyük. İlkın boşanma ve nafaka davalarını dinledik; sanki burası bir tiyatro, bir atışma, hatta kavga yeri. En büyük salon Ağır Ceza Mahkemesi tıklım tıklım dolu. Tavan Dolmabahçe Sarayı gibi nakışlı. Nemrud Mustafa dedikleri dqört köşe beyaz sakallı, çatık kaşlı, üniformalı bir adam mahkeme reisidir. Adı gibi kendi de nemrut. Dâva edilen Boğazlıyan Kaymakamı zayıf, çelimsiz bir genç yahut kurbanlık bir koyun. Anadolu kaynaşiyor. Millî Mücadele’nin en çetin günleri. İstanbul bu dâva sonucu ile tekrar mateme büründü.

Bu muhteşem binada duvarlarda ne yazılar beyitler var. Acaba “yüz göz mahkeme duvarı” dedikleri bu mu? Birçokları hâkime değil, duvarlara içini dökmüş.

Gençler nereye gideceklerini bilemiyorlardı. Hayrettin bir teklifte bulunur, Adliye onlara boş görünmemiştı.

— Cuma, perşembe günleri Rufâî dergâhı açıktır. İsterseniz oraya gidelim. Öteki tekkelere benzemez, ama biraz uzakta, Kasımpaşa’da. İş yok, para yok. Gider miyiz, gideriz. Karar verilir, fakat yol git git bitmez. Daracık sokak, tahta evler arasında iki katlı harap bir yapı Rufâî dergâhı. Gıcırdayan merdivenlerden ikinci kata çıktık.

Geniş sofa ziyaretçilerle dolu. Ayrıca tahta parmaklıklarla ayrılmış. Mihraptan başlamak üzere iki yanlara postlar dizilmiş. Duvarlarda zincirli topuzlar, şesperler, kılıçlar, teberler, şişlerden küme küme silâhlar...

İki siyah tarikat bayrağı, sonra Seyit Ahmed Rufâî’yi temsil eden kara sarıklı Rufâî tacı da bir köşede.

Bu sırada dervişler ayağa kalkar. Semahaneye Rufâî dergâhı şeyhi girmiştir. Şeyhin siyah saçları omuzlarına kadar iniyor. Başında yine bir Rufâî tacı, sırtında bir lata, gözleri kapkara çukurda, yanakları çökük. Boyu ise çevresindekilere uzun. Postuna oturdu. Bir dua okudu, ondan sonra Rufâî evradı, ardından naat-ı şerif, zikir ve devran. Bu arada kudümler, tefler, ilâhiler:

Tekke'de zikir.

*Hak şerleri hayreyler
Zannetme ki gayreyler
Ârif anı seyreyler
Mevlâ görelim n'eyler
Neylerse güzel eyler.*

Sesler durup durup tize yükselirken Şeyh Efendi ayağa kalkar, müritlerden biri yanına gelir. Şeyh müridin iki parmağıyla yanağını içten, dıştan sıkar. Hafifçe dua okumaya başlar. Bu, tavanı tutan tahta direklerden biri yanında oluyordu. Şeyh Efendi iki karış uzunluğunda topuzlu şişi büyük bir ustalıkla müridin yanağına saplıyor ve onu bu tahta direğe çakıyor. Bu genç mürid âyin bitinceye kadar bir eliyle topuzu tutarak kımıldamadan ayakta kalacaktır. Bunun ikinci, üçüncü müritler takip edecektir. Onlar da sıra ile bu tahta direklere çakılıyorlar.

Bu korkunç âyin bir arkadaşımızın iyiden iyiye sinirlerini bozmuş olacak ki, durmadan aralıksız gülüyordu. Bunun bu hâli dikkati çektiği için bir derviş yanına geldi, onu dışarı çıkardı. Hâlbuki bu arkadaşımızın hâlinde hürmet-sizlikten bir eser yoktu.

Zikir ve devran sırasında bu talebe yine dayanamayıp usulca içeri girer. Arkadaşları da ona siper olurlar. Zikir cezbe hâlini alınca ahşap tekke ve duvarlardaki eşyalar da sallanmaya başlıyor, mâdeni sesler çıkarıyor.

Tam bu sırada tüyler ürpertici bir ses kulakları cınlattı, buna diğer sesler de katıldı. Dervişler ayakta omuz omuza gelmişler, Bedevi topu hâlini almışlardır. Ortaya ateş dolu büyük bir mangal yerleştirilmiş, içinde kıpkırmızı şişler görünüyor.

Faslı misafir bir şeyh, kalın vücutlu garip giyinişli bu adam mangala yaklaştı, yine aynı çığlık, misafir şeyhin ağzındaki ateş kıvılcımlar saçıyor. Diğer bir derviş de ateş hâline gelmiş şişleri şeker kamışı gibi yalıyor.

Halk arasında anlaşılmayan şeyler oldu mu: “Buna Ru-fâîler karışır” denirdi. Gerçekten bütün bunlar akıl almayan şeylerdi.

Tekkeye bir aralık durgunluk, sessizlik gelmişti. Yalnız ilâhîler, mazharlar, kudümler ve genç müritlerin güzel sesleri ortaya yayılırken, her sessizlikte olduğu gibi, burada da bir fırtınanın kopacağı akla geliyordu. Seyirciler, misafirler heyecan içinde. Şeyh Efendi’nin elinde bir kılıç. Bunu havaya kaldırdı, döndü döndü karnına sapladı. San-ki şeyhin kanı çekilmiş bir damla görünmüyor. Bir ara parmaklıkları misafirler bölümünde bir kıpırdama oldu, bütün başlar o tarafa çevrildi. Bu tarikat tarihinde ilk defa görülen bir olaydı. Bir kasatura uzanmıştı. Bu kasatura bir Fransız neferinindi. Mütâreke’de yabancılar her şeyimizi öğrenmek hevesinde idiler. Türklerin girmedikleri yere bile bunlar giriyorlardı. Fransızlar bunlara şüpheli gözlerle bakıyorlardı. Bu kasatura bunun için gelmişti. Bir derviş bunu şeyh Efendi’ye verir. Şeyh Efendi mihraba dönerek, bir şeyler okur. Sonra tarikat pîri Seyyid Ahmed Ru-fâî’nin tacı önünde kollarını kavuşturur. Yine bir çığlık, yine bir korkunç tüyler ürpertici ses, bu anda şeyh efendi-

nin çıplak karnında kasatura. Herkeste bir şaşkınlık, hatta bir korku...

Nefse zulmü, ıstırabı bu kadar ileri götüren bu tarikatın kökünde dünyayı hakir görmenin bir sırrı olsa gerek. Bu tarikatın asıl açıklanmayan yanı burası.

Heyecan sessizliğe çevrildi. İlâhiler, kudümler, tefler hafiften hafife ortalığı sarıyor. Şeyh Efendi direklerle çakılmış genç müridlerin yanaklarına saplanmış şişleri çekip çıkarırken burayı tükürüklü parmakları ile bir daha bastırıyor. Genç mürid kollarını çaprazlayarak karşısında eğiliyor. Ötekilerin yanaklarından da böylece şişler çıkarılıyor.

Kadınlar semahaneye kundak çocuklarını getiriyorlar. Bunlar uyumayan, çok ağlayan, meme emmeyen, hasta bebekler. Sıra ile mihrabın yanına yere yatıyorlar. Şeyh Efendi ellerini kaldırıp bir dua okuyor. Duadan sonra çocukların üstlerine basıp yürüyecek. Ses seda yok. Kadınlar meydana çıkınca o eski nizamdan eser kalamadı, herkes ayakta. Hele o korkunç tiz seslerden bir şey işitilmiyor.

Şeyh Efendi çocuklara nasıl basa basa yürüdü, görmedik. Çünkü bunların anaları etrafı çevirmişler, erkekler yaklaşmıyorlardı.

Artık okul tatili sona ermiş, derslere başlanılmış, gezmelere veda edilmiş. Fakat bize göre bu yıl en uzun, bitmez tükenmez bir yıl olmuştu.

Türk Edebiyatı, nr. 32, Ağustos 1974, s. 12-15.

EY KÜÇÜK SAKA KUŞU, SEN Mİ ETTİN BU İŞİ?

Malik Kemal

Sarı çilli yüzlü, yeşil, gözlü genç durmadan her vesile ile tenkit yıldırımlarını üzerine çeker, kör kadılığı da bir türlü elinden bırakmazdı. Bu yüzden başına olmadık dertler açar, bu huyundan da vazgeçmezdi.

O, okullar için yazmış olduğu bir ders kitabının has isimlerine, cümle başlarına büyük harfler koymamış, bu yüzden de maarif müfettişlerince soru yağmuruna tutulunca Atatürk'ün yeni yazı Mustafa Kemal imzasındaki “m” harfinin küçük harfle yazıldığını ve bu yazıyı örnek olarak aldığını söyleyince akarsular durulmuş, Maarif Vekâleti de müşkül duruma düşmüştü.

Bu genç bütün Anadolu'yu bisikletle gezdiği gibi Anadolu'nun en sarp, dik dağı olan Cilo Dağı'na da tırmanarak çıkmıştır. Maksudı da bu dağdaki buzulların varlığını coğrafya öğretmenlerine öğretmektir. Bunu çektiği sanatkârane fotoğraflarla da belirtmiş, hatta bunları sergilemiştir. Ayrıca bu öğretmenin aşırı fotoğraf merakı da ona yine ne çeşit işler açar dururdu. Hiç kimsenin gitmediği yerlere gider, hatta farkında olmadan yasak bölgelere girer, fotoğrafıyla yakalanır, sonra da kendini kurtarınca kadar akla kararı seçerdi. Ankara'da paçala-

rını sıvar, ince suya dalar, su yılanı avlayacağım diye bacaklarına sülükler yapıştır, bunları bir kaba kor, türlü sü-rüngenler yakalar, poz poz resimlerini çeker, odasında besler, bakardı.

Tramvay işletmesi işi kapitülasyonlardan kalma bir kumpanya elindedir. Birinci mevki vagonlar kırmızı renktedir, ikinciler neftîdir. Ücretler boya farkına göredir. Kadın erkek arasında perdeler kalkmıştır, ama bazı âdetler olduğu gibi durmaktadır. Tramvayda çanta, bohça, o zamanlar yeni çıkmış radyo, sonra herhangi bir hayvan bulundurmamak yasaktır.

Bir ara Eminönü-Fatih tramvayına siyah çarşafı 40-45 yaşlarında bir kadın biner, doğru gider çilli yüzlü, yeşil gözlü gencin yanına oturur. Yüzü peçelidir. Çarşafın önü ise fazlaca kabarıktır, elleri de görünmüyor. Bir ara daracık bir cadde arasında tramvayın çanı tın tın diye ses çıkarır. Sirkeci epey kalabalık. Burada tramvayın çanı durmaz, tın tın tın öter durur. Bu sese karşılık bir ses daha kulaklarda cınlıyor. Şak şak, şak, gırrr... Bu bir kuş sesi, ama ne kuşu? Fülürye mi, iskete mi, bülbül mü, ispinoz mu, kanarya mı, saka mı? Meraklılar kulak kabartıyorlar, tartışıyorlar, birinin dediği ötekini tutmuyor. Bu güzel ses nereden geliyor. O da belli değil. Bir yandan tramvayın çanının sesi, bir yandan kuşun sesi şak şak şak gırrrr diye makara çekmesi yolcuları ilgilendirirken biletçinin tatsız sesi pişmiş aşı su katar. Elindeki kalemi sert sert önündeki bilet kutusuna vurarak:

— Beyler, hanımlar, tramvayda hayvan bulundurmamak yasaktır. Kimde varsa dışarı çıksın, beni polis getirtmeye mecbur etmeyin.

Biletçi bu ihtarı yaparken saka kuşu sanki alay eder gibi daha da iştahlı, daha da şakrak sesler çıkarmaya başlar. Biletçi sinirli sinirli yerinden kalkar, sıraları dolaşır. Nerede ise herkesin üstünü başını arayacak. Bir dolaşır, iki do-

laşır. Sonunda bir polis hafiyesi gibi şişman, bol çarşafli kadını yakalar, bağıra bağıra söylenir:

— Hanım, tramvayda hayvan bulundurmanın yasak olduğunu bilmiyor musun? Haydi hanım, bekletme tramvayı, aşağı!...

O zamana kadar sesini çıkarmayan siyah çarşafli kadın bu defa çarşafın altındaki kuş gibi sesini çıkarır:

— Biletçi efendi, görmüyor musun, bu hayvan değil, kuştur, kuş. Sen hiç kuş görmedin mi? Hayvan dediğin dört ayaklı olur. Sonra dişli, tırnaklı, boynuzlu olur. Sözüm ona manda, öküz, eşek, katır gibi. Adları bile çirkin... Bu ise iki ayaklı, insan gibi, tepesi de kırmızı. Rabbim özenmiş de yaratmış sanki. Fesli, bir püskülü eksik. Buna saka kuşu derler, belki bilmezsin. Eğer sen yine istersen, vicdanın razı olursa buna da bir bilet kes, parasını veririm. Madem niyet ettin...

— Hanım, görmüyor musun? İnsanların gagası, kuyruğu olur mu? Bu insandan gayrı bir mahlûk, bunun buraya girmesi yasaktır.

Bir külhanbeyi yanındakinin ensesini işaret ederek:

— Bey abey, bu arkadaşın ensesinde bir şey yürüyor, sen biletçisin anlarsın. Bak bakalım, o da bir mahlûk olmasın, yanlış tramvaya binmesin.

— Alay edeceksen, bir ayna al da ona bak, öyle alay et! Karşında bir memur var anladın mı?

— Biletçi efendi, sana söylüyorum, benim kuşumdan şikâyetçi varsa parmağını kaldırsın, ben buradan inmeye razıyım. Sarıgül’de Hafız Mücteba Efendi’ye götürüyorum, o saka kuşu meraklısıdır da...

— Hanım burada masal okuma, şimdi bu kuşu alır, kafesiyle pencereden aşağı atarım. Buraya kuş girmez, yasaktır dedik.

Yolculardan yaşlıca bir efendi “Lahavle” çekerek:

— Be adam, sen günah nedir bilmez misin? Bu zavallı kuş ne suç işledi ki onu pence-reden aşağı atıyorsun. Sende insaf, merhamet yok mu?

Üstü başı hırpani genç bir yolcu:

— İdare et beyabey, gözü-nü seveyim, şunun şurasında Fâtih’e ne kaldı. Tut ki Bülbü-li Salih gramofonda çalışıyor.

Mangır yok, gazineye gidemiyoruz. Efendime söyleyeyim, burada bedavadan Kuşdili safası yapıyoruz. Çok görmc ne olursun biletçi beyabey...

— Efendi idare et diyorsun ama, kondüktör idare etmiyor. Burası Tramvay İdaresi. Senin bildiğin gibi değil. Sen onu git bir istida ile kumpanyaya anlat, anlatabilirsen. Lâf anlayan beri gelsin, kime söylüyorum?

Eski bir okul hocası:

— Biletçi efendi oğlum, deminden beri sizi dinliyorum. Buraya hayvanlar binmez diyorsun. Bu yanlış. Eskiden insanlara ne derlerdi biliyor musun? “Hayvan-ı nâ-tık”, yâni söz söyleyen hayvan. Biletçi efendi alınmasın, sade bu kuşcağz değil hepimiz hayvan-ı nâtıkız. Üstelik bu kuşun bir de sesi güzel, bize neşe veriyor, bizi eğlen-diriyor. Sonra bir meziyeti daha var, insan gibi boş lâf etmiyor. Ayrıca Tanrı’nın göklere çıkardığı, meleklerle ben-zettiği bu varlığı “ervah-ı lâife”ye benzetenler haklıdır. Çünkü onlar bütün yaratıklardan hafiftirler. Sonra yeryü-zünün olduğu gibi, gökyüzünün de süsüdürler, müjdeci-sidirler. Süleyman Peygamber’in Hüdhüd’ü gibi. Bunla-rın sade kendileri değil, necasetleri de temizdir, hatta uğur getirirler, ya işte böyle. Sen mektep medrese görsey-din bunları bilir, bu kuşu da hakir görmezdin.

Malik Aksef’in çizgileriyle
'Ey Küçük Saka Kuşu'

Biletçi:

— Hocaefendi iyi hoş dersin, ama burası medrese değil, tramvay arabası. Burada talimatname geçer. Anlaşıldı, hepiniz bu kuşlu hanımı korumak istiyorsunuz. Para toplayın, bir hususi araba tutun, hem sevaba girersiniz hem de bu hanım safa-yı hatırla dilediği yere rahatça gider. Faytonla gitsin, landonla gitsin, kupa ile Kâğıthane'ye gider gibi gitsin, davul zurna ile gitsin, ille gitsin, velakin benim kumpanya arabasıyla gitmesin. İşte bu kadar, daha ne söyleyeyim? Anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az. Yakışırsa bu hanımı kuşu ile saltanat arabasına bindirin gitsin, o gitmezse benim aklım başımdan gidecek, daha ne diyeyim? Yok kuş hayvan değilmiş, pisliği de pislik değilmiş. Sonra da insanlarla hayvanlar birmiş, daha neler... Tövbeler olsun, bu yaşa geldim, bu kadar yıl biletçilik ettim, böylesine rastlamadım. Burası mektep mi yoksa tramvay mı? Bugün de sabah sabah çattık püsküllü belâya. Öyle olmaz, böyle olmaz, ya neyle olur, nasıl olur?

Anlaşıldı, biletçi Nuh diyor peygamber demiyor. Ağzından talimatnameden başka bir şey çıkmıyor. Saka kuşu da hayvan olduğuna göre, o da bu yasağa uyacak. Bu defa kuşlu kadının yanında oturan çilli yüzlü yeşil gözlü gencin gözleri ışıldar, kuş kafesini kara çarşafı altında koruyan kadına dönerek:

— Merak etme hanım teyze, ben bu işi hallederim. Yalnız sen yerinden kıpırdama, korkma. Ben onu, biletçiyi efsunlarım evvelallah der. Cebinden kuyruksuz, acayip bir kertenkele çıkarır biletçiye sorar:

— Biletçi efendi, bu da mı yasak? Bakınız kuyruksuz, hayvana benzemiyor.

Biletçi:

— Bu da yasak, kuş da yasak. Burası tramvay, hayvanat bahçesi değil! Sen de aşağı bas bakalım, durma efendi!

Derken bir kahkaha, bir kahkaha, bir cümbüş başlar. Sanki tramvay gezici bir tiyatro. Ama az sonra bu gülüşmeler, kahkahalar birden bıçakla kesilmiş gibi kesilir. Bu defa, bu genç adam yine cebinden bir şey çıkarmaya çalışır. Bu, bir kara su yılanıdır. Bu hokkabazların yapmış olduğu bir marifet değil.

Sarı saçlı, yeşil gözlü genç:

— Şimdi yine söyle biletçi efendi, buna da mı yasak diyeceksin, ayağı yok, gagası yok, boynuzu yok, kanadı yok, hatta sesi yok. Gürültü etmiyor üstelik. Sonra kuş gibi de ötmüyor.

Bunları söylerken ayak direyen, bir türlü tramvaydan çıkmak istemeyen saka kuşlu şişmanca kadın, nasıl apar topar kendini tramvaydan aşağı atacağını bilemez, bunun arkasından hurra diye bütün yolcular kapıya üşüşürler, onlar da nasıl çıkacaklarını şaşırırlar. Bu itiş kakış sırasında biletçi öndeki mavi camlı vatmanın yanındaki kapıyı kapamış, cam arkasında gözleri faltaşı gibi, ne yapacağını şaşırmış, ne çıkıyor ne bir şey söylüyor ne de iniyor.

Tramvaydan tek çıkmak istemeyen çilli yüzlü yeşil gözlü hayvan meraklısı bu garip gençtir. Bu genç bir türlü saka kuşlu kadının rüzgâr gibi, hâttâ kendini tramvaydan atarcasına kaçmasının sebebini çözemiyor. Hâlbuki onun maksadı bu kuşlu kadına yardımdı. O ise bunu anlamamıştı. Daha doğrusu yine her zamanki gibi ters anlaşılmıştı.

Vatman duraklarda durmadan tramvayı sürüyor. Tek yolcu ile ilerliyor. Genç öğretmen de ceplerinde sürün-genlerle rahatsız edilmiyor. Yine her zaman olduğu gibi bunda da vazifesini yapmış olmanın huzuru içindedir, yine yeşil gözleri ısl ısl...

Türk Edebiyatı, nr. 34, Ekim 1974, s. 12-15.

DEĞİŞMELER, YENİLİKLER

Malikî Kârî

Muallim Cevdet.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş devrinde batılılar Osmanlıların etkisi altında kalmışlarken duraklama devrinde bu davranış bütünüyle tersine çevrilmiştir. Hele Meşrutiyet'te başta giyim kuşam olmak üzere toplumda büyük değişiklikler olmuştur. Her şeyimiz batı örneğine göre düzenlenir, şalvarın yerini pantolon alır, Frenk gömleği mintanın yerine geçer, yüklüklerin, rafların, dolapların, sedirlerin yerini alafranga eşyalar alır, mobilyalar odaları doldurur. Avrupa'ya giden Türkler Avrupaî giyim kuşamlarıyla yadırganmıyor, yalnız Avrupaî giyim kuşam içinde fes ve püskül dikkati çekiyordu. Meşrutiyet'le tek tek Avrupa'ya giden kadınlar daha da fazla dikkati çeceklerinden fes ve püskül gibi, çarşaf ve peçeyi çıkarıp başka bir görünüş içine giriyorlar. Nitekim Fatma Aliye Hanım markiz kılığına bürünür, ressam Mihri Müşfik hasır şapka ile ortaya çıkar.

Garplılaşmada son adımlar atılırken bir pürüz ortaya çıkıyor, o da fes püskül. Önce askerlikte şapkaya doğru adımlar atılıyor, kalpaktan kabalağa geçiliyor. Avrupa'ya en yakın bir İslâm ülkesi olan Türkiye yavaş yavaş diğer İslâm ülkelerini de etkiliyor giyim kuşamlardan sonra başlarda kalan son hatıra fes göze batmaya başlıyor, kâh modanın etkisi ile fesin püskülü değişiyor, kâh fese başka baş-

ka renk ve biçim veriliyor, nihayet fes başlarda üflense düşecek bir noktaya varıyordu.

Yıllar yılı bununla uğraşılıyor. Kimi püskülü fazla buluyor, kimi de ipek püskülün paratoner vazifesi gördüğünü, boşuna konmadığını ileri sürüyor.

Bir gün Eğitim Bakanlığı'nda özel kalem müdürü Faik Reşit Unat İstanbul'da Nuruosmaniye Caddesi'nde İkbâl Kiraathanesi önünde hocası M. Cevdet'le karşılaşır, ona şapka ile yeni usul bir selâm verir. M. Cevdet kaşlarını çatarak şöyle söylenmeye başlar:

— Evlâdım, kanun çıksın hepimiz başımıza şapka giyelim. Ama kanun çıkmadan bu aceleye ne lüzum var? Sen iyi bir aile çocuğusun, sana herkesten önce şapka giymek yakışır mı?

Kanun çıktı. M. Cevdet de şapka giydi. Ama her akşam evine geldiğinde şapkayı çıkarır, üzerine üç defa tükürür. Onu bir kenara koyduktan sonra dedesinin kavukluğundaki takkeyi alır, başına geçirir. Hâlbuki M. Cevdet hiç de mutaassıp değildi. Yalnız aşırı milliyetçi idi. Arapça kelimeleri Arap gramerine göre yazmaya çalışırdı. Hatta Arapça “millî” kelimesini iki “lâm”la yazardı.⁸² Öğrencilerine de böyle yazmalarını söylerdi. Hamburg'da kırmızı fesini başından çıkarmaması da yine aynı düşünceden, milliyetçiliğindendi.

Şapka avansı çıkınca artık her çeşit mazeretler de ortadan kalktı. Memurlar şapkasız dolaşamıyorlardı. Yalnız terlemiş gibi ellerinde şapka bulundurabiliyorlardı.

Bir ara Kadirî müzgânlı⁸³ tacın şapkaya benzediği rivayeti bu fikri yumuşatıyor. Ayrıca kasket için de gizli fetva çıktığı söylentisi ile ö nü arkaya çevrilmiş kasketler camilerde görülüyordu. Bu ters kasket sonraları karikatürcülere konu olmuş, böylece ters şapka taassup işareti olmuştu. Hâlbuki kasketin ön kısmı sert ve mukavvadan yapıldığından, bunun secdede arkaya çevrilmesi mecburiyeti vardır. Bu

82 Bu cümlelerin herhalde “Arapça kelimeleri Türk gramerine göre yazmaya çalışırdı” şeklinde olması gerekir. Çünkü Arapça imlâda “millî” kelimesi tek “lâm” ile yazılır.

83 Müzgân: Kadirî tacının kenarına dikilen, siyah yünden dokunmuş, kürk görünümünde saçak gibi sarıkan ve kaşa benzediği için “müzgân” denen kısım. Sâlikin kendisini korumasına delâlet etmiş. *Mecmuatü'z-zarâif* adlı eserdeki bir çizimde “müzgân” okunacak şekilde yazılmıştır. Malik Aksel “müzgân” yazdığına göre, kelime böyle de kullanılıyor olmalıdır.

arada, camiden çıkan dalgın cemaat ters şapka ile görününce bu türlü yorumlanıyor, karikatürlere kadar iş uzuyor.

M. Cevdet bazı memurlar ve devlet adamları gibi şapkayı elinde taşımadı, bunu kanunen gerekince başında taşıdı, kaçamak yollara gitmedi. Çünkü o her şeyden önce kanunlara itaat eden bir kişi idi. Yalnız bilmesi gerekli bir şey vardı: O da Türklerden önce fes giyenler olduğu gibi İstanbul'da fes kalıpcıları Rumlardı. Bunlar pirinçten yapılmış sıcak ocak üstünde fes kalıbına fesi kor, buraya koymadan önce de püskülü çıkarır, ağzından aldığı suyu ısınmış olan fese püskürtür, bu arada salya tükürük de buna karışır, sonra bu fesin üstüne ikinci bir kalıp geçirir. Bu kalıbın tepesi deliktir, buradan da fesin ibiği çıkar, bundan sonra mengene ile bu iki kalıp arasındaki fes sıkıştırılır. Beş dakika kadar burada, kalıpta baskıda kaldıktan sonra üst kalıp iki yanda tahtadan kulplardan kaldırılır. Buğulu dumanlı fes ortaya çıkar ve başa geçirilir. Cevdet Bey şapkaya tükürürken yıllar yılı başına giydiği fese, fes kalıpcılarının tükürdüklerini unutmuş görünüyordu.

O zamanlar şapka giymemek için elinde zembil gibi şapka taşıyanlar elinde şapkayı eskitenler az sayılmazdı. Bu yolda türlü “hile-i şer’iye”ye başvuranlar da şurada burada görülüyordu. Bunlar sade sofu kimseler değil, şapkadan çok şapka sözü üzerinde duranlar, bu kelimeye takılanlardı. Tanınmış şarap eksperlerinden biri, Kumkapı meyhanelerinden çıkmadığı hâlde, o da şapkayı başına geçirmemiştir. Hatta kimileri şapkayı bilmeden tanımadan vaktiyle fese gösterilen taassubu göstermişlerdir. Yine, ayrıca Müslümanların toplu bulundukları yerlerde Hristiyanlar şapka giyemezlerdi.

Zaman zaman şapkayı Müslümanlaştırmak, millileştirmek için yapılan gayretler görülmekle beraber, hareket ordusunda kullanılan keçe külâhlardaki ay yıldız işaretleri gibi süreli olmadı. Bir ara şapkaya da bu teklifte bulunanlar

oldu, ama bunu gerçekleştirme cesaretini gösteren sadece Tek Telli Saz şairi şşık Cemal idi. Bu şşığın fotr şapkasının üstünde beyaz boya ile bir ay yıldız görünür. Ayrıca, bir elinde uzun saplı tek telli sazı vardır, öteki elinde bir değneğe çivilenmiş bir tabela omuzundadır. Üzerinde de meşhur “Tek Telli Saz şairi şşık Cemal” yazısı okunurdu. Hızlı adımlarla yürür, tanıdık bir esnaf kahvesine dalar, orada tek telli sazını çalardı. Ay yıldızlı şapkasını da hiç başından çıkarmazdı.

Bir vakitler yalınayak gezenlere bir şey denmezdi, ama başı açık görünmek hoş sayılmazdı. Buna mecbur olanlar, hiç değilse başlarına bir mendil sararlardı. Ama İstanbul’un meşhur delilerinden Açık Baş Hoca bunu da yapmadık için adı deliye çıkmıştır. Bu hocanın ayrıca uzun saçlarında resimler de görünüyordu. Yine bir vakitler kavuk altında takke bulunurdu. Nitekim “Takke düştü kel göründü” sözü bir çeşit ayıbın ortaya çıkması manasındır. Ama Tevfik Fikret bunu böyle düşünmemiş, demiş ki:

*Bir gün kavuk, bir gün takke, bir gün fes
Aç başımı, söyle nesin ey teres*

Acaba şapka devrimi olmasaydı hâlâ fes giyilir mi idi? Bu soruya cevap vermek için dünya milletlerinin başlarına bakmak gerekir. Bugün Afrika’da sazdan samandan elbise giyenler kaldı mı? Hürriyetine kavuşan her toplum batıya dönüyor. Çağımızda modanın hükmü örf ve âdetleri geride bırakmıştır. Her eski folklor aracı oluyor. Hele giyim kuşam başta. Türk ve Müslümanlar için ayrı bir giyim kuşam yok. Bütün dünya insanları bir modaya uyuyor. Ne Çinlinin uzun kuyruklu saç, ne demir pabuçları, ne İskoçyalın satrançlı etekliği kaldı. Bu doğru mu, değil mi belli değil. Renkli bir dünyadan karamsar tek bir dünyaya mı gidiyoruz?

“Değişmeler, Yenilikler”

BİR OKUL GEZİNTİSİ

Malik Akel

M. Cevdet, sanki İstanbul işgal edilmemiş, dokunulmazlığına el sürülmemiş gibi çekinmeden, hatta korkmadan öğrencilerle birlikte bir gün Beylerbeyi'ne, bir gün Yedikule'ye, bir gün Rumelihisarı'na, Topkapı Sarayı'na gider, çocuklarla yol yürümekten usanmaz, sorularına cevap vermekten de bıkmazdı. Yine bir gün öğrencilerle Rumelihisarı'na giderken hafif hafif yağmur çiselemeye başlar. Hemen Bebek'ten dönüp tramvayla mektebe varılmak istenir. Fakat yabancı bir şirkete bağlı olan bu tramvay idaresi nedense çocuklarının pasolarını kabul etmez. M. Cevdet, "Haydi çocuklar, tramvay kumpanyasını boykot edelim," der.

Bunlar o yağmurda Bebek'ten Cağaloğlu'na kadar yürüye yürüye gelirler. Bu arada M. Cevdet çocuklardan ayrılmamış, hatta şemsiyesini açmamıştır. Bununla beraber İstanbul'un canlı tarihini öğretmeden de bir türlü usanmamıştır. Çok defa bu gezintilerde başına umulmadık işler de açardı. Ona göre İstanbul'un bir üstü, bir de altı vardır. Bazen altı üstünden de önemlidir. Hâlbuki görülen bilinen ise daima üstüdür.

Bir gün çocuklarla birlikte Lâleli'de eski bir Bizans kilisesi olan Bodrum Camii'ne gidilir. Burası yangın yeridir. Öteki adı Mesih Paşa Camii'dir. Uzaktan bakıldığı zaman

84 Aylando, aylandı. Kokarağaç da denir. Çok çabuk gelişen ve yapraklarını uzun süre dökmediği için gölge ağacı olarak yetiştirilen kötü kokulu bir ağaç.

bir yığın topraktan farksızdır. Kubbesinde aylando, ağaçları,⁸⁴ incir dalları arasında keçilerin otladıkları görülür. (Minaresinin külâhı bugün dahi yoktur.) Çocuklar da keçiler gibi tırmanarak kubbeye çıkarlar. Bunun arkasından da bu harap mabedin içine girmek isterler. Fakat bu yangın yeri harap duvarlar arasında kalan caminin bodrumundan eşkıyaya benzeyen kimselerin çıktığını görünce şaşırır, biraz tuhaflaşır. Bunların saçları sakalları birbirine karışmış, üstleri başları yama yama. Aralarında yine saçları birbirine yapışık, yüzleri hem boyalı, hem kir pas içinde kadınlar da var. Bunlar eskilerin “yangın yeri fahişeleri” dedikleri eşkıyadan farksız kadınlardır. Buralara o devirlerde ne Türk, ne yabancı polis uğruyordu. Bir ara içlerinden biri:

— Hey, burada işiniz ne, ne istiyorsunuz? Anlayalım! Talebeden biri:

— Burası ev değil, camidir. Biz camiye giriyoruz.

— Öyle ise bodrumda ne işiniz var?

— Bu caminin adı Bodrum Camii’dir. Asıl sen ne arıyorsun burada?

M. Cevdet:

— Susun çocuklar. Onları ben mantık yoluyla ilzam ederim (Cevapsız hâle sokarım).

Talebeler içinde Çanakkale’den gelmiş, harp görmüş kimseler de var. Bunlar kolay kolay pabuç bırakacak takımdan değil. Ama bunların hocalarına saygıları küçüklerden fazla, sustular. Asıl garibi bu yangın yeri eşkıyası, bu korkunç adamlar talebelerden çok bu zaif, nahif ince sesli adamdır, hocadan korktular. Daha doğrusu “Ben onları mantık yoluyla ilzam ederim!” sözünden, mâna çıkarmaya çalışır gibi birbirine baktılar, durakladılar. Önce kadınlar, sonra erkekler kayboldular.

Talebe, zifiri karanlık camiye mum ışığı ile girdi. Bura-ya eşya kırıntıları, ne olduğu anlaşılmayan bir koku, bir duman sinmişti. M. Cevdet açıklama yapmadan dışarı çı-

kinca talebeler de fazla durmadılar. Yerine göre her dersi okutan bu hoca kitaba bağlı, her şeyi mantık yolu ile çözmek isteyen bir bilgindi. Onun bütün dünyası kitaptı.

Yemez içmez, elindekini kitaba verir, aldıklarını başından sonuna kadar okur, onlara kurşunkalemle notlar katar. Hatta bir kitabın kenarında şöyle bir yazısı vardır: “İstanbul Muallim Mektebi’ne verdiğim birçok kitaplar kaybolmuştur. Sekiz defa taşınan bir mektepte kitap kalır mı?” En büyük sıkıntısı 15 binden fazla elyazması, taş basması ve minyatürlü eserlere yer bulmaktır. Kitaptan başka bir şeye para verdiği yoktu. Kışın sırtında aba bir pelerin, elinde bir şemsiye ile ilkin odasına girer, kitaplara dalar, onların kenarlarına bir şeyler yazar ki, bunlar da ayrı bir kitap sayılacak değerdedir.

Bir ara bu hoca, elbiseli olarak pelerinle yerde yatmayı âdet edindi, bunun sebebi neden sonra anlaşıldı. Askere alınırsa yerde yatmaya alışsın diye imiş. Fakat yine de kitaptan para ayırıp bir battaniye almayı çok görüyordu. O zamanın şöhretli zenginleri ise ne çılgınlıklar yapmıyorlardı! Miloviç’in yatağına banknotlar mı döşemiyorlardı? Bunların adları dillerde dolaşırken bu fakir muallim yiyeceğinden keserek kitap topluyor, İstanbul Şehir Kütüphanesi’ni kuruyor, bunu millete bağışlıyor, kendisi de açlıktan verem olarak canından çok sevdiği kitaplarından ayrılıyordu.

Bu hoca, kitaplarından sonra sevdiği talebeleri için de ne fedakârlıklara katlanmazdı! Ders programını bir tarafa iter, kendisi dilediği gibi çocukları gezdirir, her yer onun için dershane sayılırdı. Bir gün Topkapı’dan yürüye yürüye İvaz Efendi Camii’ne gidilir. Hoca’nın maksadı buranın çinilerini incelemektir. Bu sırada çocuklar ceplerinden çıkardıkları çini parçalarını Cevdet Bey’e gösterirler. Bu birden değişir, sanki bizim bildiğimiz Hoca değilmiş gibi sinirlenir:

— Siz çocuklar bu çinileri yere düşmüş dahi olsa birer birer alıp götürürseniz yarın bu cami ne hâle gelir?

Caminin kayyumunu çağdırır. Bu toplanan kırık dökük çinileri bir beze koyarak ona teslim eder. Caminin avlusundan Vilaherna Sarayı'na gidilir. Fakat saray kalmamıştır. Burada mağara gibi bir delik görünür. Mum yakılarak içeri bakılır. Yeraltında bir yol, iki yanlarda da sıra sıra sütunlar ve bölmeler...

— İçeri girelim mi? Girelim!

Hocamız da beraber... Burası Kapalıçarşı'ya benziyor. Yalnız bölümler daha yüksek, tonozlar daha dar. Araların da kalın duvarlı hücreler var. Bazen bir yerden bir ışık geliyor, bazen de karanlık bir kuyuya varılıyor. Her adım tehlikelerle dolu. Fakat merak ve tecessüs her şeyden üstün geliyor. Hafif aydınlık bir yere geldik. Hocamız "Dinleyin çocuklar!" dedi:

— Burası Ayvansaray sırtlarıdır. Eski İstanbul'un en imar görmüş yerlerinden biridir. Bu gördüğünüz ve çevresinin nereye vardığını bilmediğimiz zindan Anemas Zindanı'dır. Buraya dışardan gelen yabancı bir topluluk demin gördüğümüz İvaz Efendi Camii'nin avlusunun bulunduğu yere bir saray yaptırmışlar. Vilaherna Sarayı, sonra Meryem Ana Kilisesi, ki saraya taş bir merdivenle bağlıdır. Biraz ilerde de İshak Kulesi yanında Anemas Burcu yer alır. Vilaherna Sarayı'nın güney kısmına Âdilşah Kadın Camii, ondan sonra bugün hemen en sağlam kalmış bulunan Tekfur Sarayı düşerdi. Bu sarayın altında göreceğimiz cam kırıkları, oranın zamanla, yani Osmanlılar devrinde şişe fabrikası olduğunu isbatlar. Gelelim yine bu zindana. İstanbul'da birçok önemli yerlerin yeraltından Ayasofya'ya, saraylara bağlandığı [rivayet edilir]. Zaro Ağa, Yeniçerilerin kaldırılması sırasında böyle bir

*Eski bir kartpostalda
Tekfur Sarayı.*

yere saklandığını söylemiştir. Abdülhamid ise birçok yolları kapamıştır. İşte efendiler, bu hapishanede gizli yollar olduğu gibi, gizli taş, tuğla ile örülmüş kapılar da vardır. Bunları işte siz de görüyorsunuz. Bazıları aceleye gelmiş gizli kapılardır. Arada bir de saray kapısı gibi abidemsi şekil almış olanları da var. Burası Bizans tarihinin saray entrikalarının çevrildiği en korkunç bir bölgedir. Bu saray hapishanesine düşen, ihtilâllerde ele geçen hükümdarlara, prenlere verilen en hafif ceza, göze mil çekmektir. Sonra zincirlere vurmak. Mukaddes kitaplarda Hz. Yusuf'un kuyuya atılması hikâyesi var. Bu kuyu değil, kuyu şeklinde zindandır. İstanbul'un bugün eseri kalmamış olan Zindan Kapısı da böyle idi. O da yeraltında idi. Bizans tarihinde her türlü sürprizler olduğundan gizli yol, gizli kapıların önemi çoktur. Nitekim Ayasofya'yı yapan meşhur Jüstinyanus bir ihtilâl sırasında Hipodrom'daki imparatorluk köşkünden gizli yolla eski saraya kaçmıştır. Bizans mimarlığının dış yapısı ne kadar sade ise iç yapısı o kadar karışıktır. Hele Vilaherna bölgesi bunun en korkunç bölgesidir. Bugün Vilaherna Sarayı yerinde otlar bitmiş olmakla beraber onun altında muhteşem bir dünya var. Bölüm bölüm odalara ayrılan ve kat kat yükselen Anemas Kulesi'ne, İshak Burcu'na, saray kilisesine varılır. Altlarda birleşirler. Bu karanlık büyük bir kuyu sarnıç mı, ayazma mı belli değildir.

M. Cevdet durmadan anlatıyor. Çocukların merak ve heyecanı azalıyor, buna karşılık kıpırdamalar, fısıltılar çoğalıyor. Bir ara bir bağırışma işitildi, bu epeyi gerilerden geliyordu.

— Atmayın be, atmayın!

Herkes şaşırılmıştı. Bu Rıdvan'ın sesi idi. Rıdvan'ın ayağına yılan sarılmıştı. Çocuklar yılanı taş atmak isterlerken taşlar ayağına geliyor. Kimse ne yapacağını bilemiyordu. Çocuklardan biri pabucunu çıkardı, vücuduna doğru iler-

leyen yılanın kafasına sıkıca bir vurdu. Yılan ortadan kayboldu.

Hoca gerilerdeki küçük çocukların ders dinlemediklerini sanarak onlara çıkışıyor. Böyle zamanlarda en büyük cezası yeğinin cebinden eski paslı bir çakı çıkarıp küçüklere, “Bak, dersi dinlemez, yaramazlık ederseniz, sizi bu çakı ile sünnet ederim!” demekti. Hoca hâlâ ne oluyor, ne bitiyor farkında değil. Kertenkeleler sanırken yılanlar etrafımızı sarmış. Boşuna dememişler, hazine bekçisinin yılan olduğunu. Hele saray harabelerinde neden defineler bulunmasın?

Bu defa Cevdet Bey pirelendi:

“Haydi çocuklar çıkalım!” dedi ama, bu sefer nereden girdiğimizi unuttuk. Zaten bu bir kapı değil, büyükçe bir delikti. Çocuklar ormanda yolunu şaşırmış yolculara dönmüşlerdi.

Çocuğun biri Hoca’ya:

— Efendim! Murteza’da kıblenüma var, isterseniz onu çikarsın.

Hoca bunun cahilliğine mi kızsın, yoksa tehlikeli bir işe girdiğine mi üzülsün? Bir ara bir tıkırtı işitildi, arkasından hafif bir ışık:

— Kim var orada?

Sesin geldiği tarafa doğru ilerledik, ayağımızın altında gıcırdayan molozlara basa basa dışarı çıktık. Oh dünya varmış! Bu adam İvaz Efendi Câmii’nin müezzini. Biz cami avlusundaki delikten Anemas Zindanı’na girdikten sonra cami hademesi farkında olmadan cami hasırlarını buraya dayamış. Hem hava alsınlar, hem pireler dağılsın diye. İçerde yolu bulamamamızın sebebi bu. Müezzini ikide birde kâh kapalı kâh açık bir şeyler söylüyor. Şüpheli şüpheli bize, üstlerimize bakıyor, biraz da ağız arıyordu. Biz ise boyuna kaşınıyor, define yahut antika para yerine mektebe sadece bol bol pireler götürüyorduk.

Mektepte diğer hocalar, öğrenciler de açık hava derslerine heves ettiler. Biyoloji öğretmeni Cemal Bey çocukları alır, Kavaklar’a, hatta daha da nerelere götürür. Çocuklar yatılı mektebin kapalı havasından uzaklaşınca kümes-ten yeni çıkmış tavuklar gibi, bir oraya bir buraya koşuşurlar. Kimi bir istiridye kabuğu, kimi renkli bir taş parçası, kimi canlı bir kurbağa getirir, bunları biyoloji muallimine gösterir. Hoca da bunlar üzerinde açıklamalar yapar, böylece açık hava tabiat derslerine başlanılırdı. Çocuklar için her şey enteresan, her şey çözülecek bir bilmece.

Bu arada Şinasi yok, hoca merak eder:

— Gidin çocuklar, arkadaşınızı arayın!

Çocuklar onu aramaya giderlerken bunun avuçları dolu olarak hocaya geldiği görülür.

— Bakınız Muallim Bey, altın gibi kum.

Hoca, talebeler, elde un gibi dağılan kumu incelerler. Çocuklar, “Efendim bu altın kum, altın kum!” diye söylenirler. Bu iki avuç kum elden ele dolaşır. Çocuklardan biri:

— Muallim Bey, buranın adı Altınkum olsun.

Bu teklif hepsinin hoşuna gider. Çocuklar mendillerle kumlardan azar azar taşırlar. Bundan sonra da muallimle talebeler Sahil Muhafaza Müdürlüğü’ne, Belediye’ye, Vilâyet’e müracaat ederler. Getirdikleri örnekleri gösterirler. Teklif uygun görülür, kabul edilir. Bu sahile “Altınkum” adı verilir.

İşte İstanbul’un meşhur Altınkum’u bu şekilde çocukların teşebbüsüyle keşfediliyor, birinci sınıf plaj ve eğlence yeri oluyor.

M. Cevdet’ten sonra hocalarımızdan nebatat muallimi Seraceddin Bey de bu işte geri kalmıyor. O da bir gün sınıf talebelerini alıyor, doğru Ahırkapı’da Jüstinyanus Sarayı kalıntılarına gidiliyor. Bu yüksek kale duvarı üzerinde

bodur incir ağaçları, çalı çırpı, yıkık dökük duvarlar, arada küçük balıkçı evleri görünür. Öğrenciler çiçekler, otlar topluyor, hocalarına gösteriyorlar. Seraceddin Bey hepsinin Latince adlarını söylüyor, çocuklar bunları defterlerine yazıyorlar. Çocuklar Ebucehil Karpuzu denen dikenli, dokununca patlayıp yakıcı bir su fışkırtan bu bitkiyi gösterir. Hoca bunun da yabancı adını söyler. Damkoruğu, katırtırnağı hepsi öyle, adı değişiyordu. Öğrencilerin birkaçı bir araya gelmişler, bir şeyler yapıyorlar; bir ot, bir çiçek alıyor, ona bir başka bitkinin bir yerini, elişleri muallimi Celâl Bey'den öğrendikleri gibi yapıştırıyor, hocaya gösteriyorlar. Seraceddin Bey ona da Latince bir ad takıyor, hatta hangi fasileden olduğunu söylüyor. Aynı bitkiyi bu defa da bir başka yaprakla gösteriyorlar. O da yeni Latince bir ad alıyor. Buna bir şey denemez, çünkü bu hoca Şerafeddin Bey'den sonra Türkiye'nin en namlı botanikçisi. Mektepte bilgisine en inanılmış hoca bu idi. Bir gün tarih öğretmeni gelmedi mi hemen sınıfa girer, tarih dersi verir, coğrafya hocası gelmedi mi onun dersini de yapar. Karatahtaya geçer, matematik sorularını çözer. Onun için bilmemek yok, bilmek var. Fakat o böyle düşünmekle beraber talebelerin ona yapma çiçekleri gösterip yapma bilgiler aldıklarının farkında değil mi?

Yine M. Cevdet başta. O sade zindanlara değil, o zamanlar kapalı bulunan Topkapı Sarayı'na, yine kapalı bulunan Beylerbeyi Sarayı'na, Anadolı ve Rumeli Hisarı'na, Yedikule'ye, daha nerelere götürürdü talebeleri. Bunlar arasında balıkçı kahvelerine uğrar, çocuklarla incelemelerde bulunur, bazen resim yapanlara Billur Köşk, Şahmaran, Gemi Arslanı gibi resimler yaptırır, her şeyi milliyetçi bir gözle görür, hatta eski yazı "millî" kelimesini bile iki "L" ile yazardı.

"Bir Okul Gezintisi"

BİR MUCİZE

B atı medeniyetini Türkiye'ye getirmek üzere (!) İstanbul'u işgal eden devletlerin ilk işi romanlara konu olan Türk "harem"ini keşfetmektir. Nitekim Çanakkale'de yabancı askerlere vaad edilen de bu idi. İstanbul'da uzun arama taramalardan sonra ismi var cismi yok haremler bulundu. Bunlardan biri Üsküdar'da Harem İskeleyi, diğeri Topkapı Sarayı'nda Harem Dairesi. Asıl önemlisi her ikisinde de kadınların bulunmaması.

Her ne kadar İstanbul'da bir "Harem-Selâmlık" sözü geçiyorsa da, bunun mânası Avrupalıların anladığından farklı idi. 1921'de Cenevre'de toplanan Cemiyet-i Akvam'da Romanyalı Vakaresko adında bir kadın yazar, Türkiye'de haremelerin teftişini teklif etti. Hatta bir Amerikalı murahhas da bu işle vazifelendirildi. Bundan maksatları güya buradaki yabancı kadınları harem esaretinden kurtarmaktı. Aslında Türkler, harem deyince kadınların bulunduğu yer mânasını anlıyorlardı. Evli erkeğin hanımı, erkeklerle kapalı kısım, camilerin sütunlu kısmı, Harem-i Şerif, nihayet padişahların kadınlar dairesi.

Avrupalıların yüzyıllar boyu mânasını anlamadıkları Harem'in bu derece tecessüs konusu olacağı kimin aklına gelir? Tılsımlı "harem" kelimesinden faydalanmayı

düşünen Beyoğlu Levantenleri, azınlıkları, yabancı tablolarla görüldüğü gibi uydurma Harem sahneleri tertipleyip bunlara oryantal dekorlar kattılar, tefli, zilli, yarı çıplak rakkaselerle Avrupalıların gözlerini boyadılar. Aldandıklarını neden sonra anlayan işgal kuvvetleri ise, istemeye istemeye harem sevdasından el çektiler. Bu defa Türkleri oyalamak için türlü “Sodom Gomore” tuzakları kurdular. Bu bir çeşit Avrupalılaşıma oluyordu. Halk Ayvan-saraylı Çingenelerin, Balatlı Yahudi kızlarının çengi kollarını düğünlerde dahi aramıyordu. “Valensiya”ların, “Ramona”ların udla karışık nağmeleri, tahtaboşlardan,⁸⁵ cumbalardan⁸⁶ geliyordu.

Vals, tango, fokstrot, çarliston, rumba, sambalar kapalı yerlerden sokaklara taştı. Vapur seferleri, mehtap eğlenceleri cazbantsız, danssız olamıyordu. Şehzadebaşı sanki düğün, bayram yeri idi. Bunda dört senelik dünya savaşının etkisi olmakla beraber, yabancıların Türkleri milliyet duygusundan uzaklaştırma gayretleri de aşıkardı. Bu gerçekten cazip bir tuzaktı.

Böylelikle 1922 yılı dans yarışmaları tarihi oldu. Union Francaise’de kırk sekiz saat süren dans yarışmalarında banyolar, hastahanelere kaldınlanlar, günlük gazetelerde okunuyor, bunlar hep Avrupalılaşıma uğruna yapılan oyunlar oluyordu. Bu arada alafrangalığı alaya alan Hüseyin Rahmi’nin *Mürebbiye* romanı işgal kuvvetleri tarafından yasaklandı.⁸⁷ Şehzadebaşı İmperyal Sineması kız-erkek mekteplilerin dans yeri olduğu gibi Lâleli yangın yerlerinde de açık hava “dansing”leri hâline geldi.

*Koy kalbime elini
Kıvrır ince belini
Kalplere vur bir zumba
Rumba da rumba rumba*

85 Tahtaboş (Farsça *tahte-pûş*). Eskiden evlerin damlarında çamaşır sermeye ve yaz geceleri oturmaya yarayan bir çeşit taraça.

86 Cumba: Bkz. Dipnot 36.

87 Hüseyin Rahmi Gürpınar *Mürebbiye* (İstanbul 1899) adlı romanında bir Fransız sokak kadınının İstanbul’a gelip alafranga, fakat namuslu bir aileye mürebbiye olarak nasıl kapağı attığını ve nasıl dolaplar çevirdiğini anlatır.

88 Selim Sırrı Tarcan (1874-1957). Türkiye'de sporun yaygınlaşmasını sağlayan eğitimci ve spor adamı. II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra Milli Olimpiyat Komitesi'ni kurarak Türkiye'nin olimpiyatlarda temsil edilmesini sağladı. Türkiye'de boks sporunu başlatan da odur.

89 Medresetü'l-kudat. Şer'i mahkemelere hâkim yetiştirmek amacıyla kurulan yüksekokul, hukuk fakültesi. Muallimhane-i Nüvvab adıyla kurulan ve ilk mezunlarını 1856 yılında veren bu okulun adı 1885'te Mekteb-i Nüvvab, 1908'de de Medresetü'l-kudat olarak değiştirilmiştir. Süleymaniye'deki binası bugün İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.

90 Fièvre (Fr.). Sıtma, ateş, humma. Mecazi anlamda da kullanılır.

91 Necdet Remzi Atak (1911-1972). Viyola sanatçısı ve Türkiye'de keman eğitiminin öncülerinden. Piyanist Ferhunde Remzi Erkin'in kardeşi. Birlikte verdikleri konserlerle ünlüdürler.

92 Ferhunde Remzi Erkin (1909-2002). Türkiye'nin ilk kadın konser piyanisti ve eğitimcisi, kompozitör Ulvi Cemal Erkin'in eşi.

Erkekler Amerikan ceketleri, aşağı doğru sivrilen pantolonlar giyiyorlardı. Gençlerdeki zıplama hoplama meraki tiyatrolarda bile görülüyordu.

*Bana derler kambur felek
Gezdim tozdum fellek fellek
Bu çarliston bak ne hoştur
Gülmesene a dümbelek*

İnsanlar değişiyor yavaş yavaş dışa dönük bir topluluk doğuyordu.

Meşrutiyet'ten sonra Selim Sırrı Bey,⁸⁸ Medresetü'l-vâizîn ve Medresetü'l-kudât'ta⁸⁹ sarıklı cübbeli talebelere spor yaptırdığı zaman onların kılık kıyafetlerine dokunmamıştır. Hatta yine o zamanlar kadınlara İsveç jimnastiğini çarşafı olarak yaptırmıştır. Bunların *Tedrisat-ı İbtidâ-iyye Mecmuası*'nda resimleri de vardır.

Selim Sırrı için de yapılmayacak şey olamazdı. O da zamanın dans fiyevrisine⁹⁰ tutuldu. Talebelere konferans salonunda *polka*, *mazurka*, *vals* gibi klasik danslar öğretiyordu. Talebe talebe ile, bazen iskemlelerle dans ediyorlardı. Bunun mektepte gizli kalmasını tembihte de kusur etmiyordu. Mütâreke sıralarında mektebe o zamanın harika çocukları olan Necdet Remzi⁹¹ ile Ferhunde Remzi⁹² geliyorlar, beraberce piyano-keman konserleri veriyorlardı. Haftada bir de Fransız subayları konferanslar verirlerken talebelerin uyumaması için Selim Sırrı kürsüye yakın otururdu. Kıravat takmasını, reverans etmesini öğretiyor, bunları bilenlere daima iyi notlar veriyordu, Çapaçul insanlar, akıllı ve çalışkan da olsalar onlara kıymet vermiyor, hatta böylelerini mektepten uzaklaştırıyordu.

Müsamerelerde tek kadın olarak karısı ve iki yetişkin kızı bulunurdu. Hâlbuki o tarihlerde mektep hocaları ara-

sında aydın kişiler de bulunuyordu. Fakat hiçbirisinin karısı kızı görünmezdi. Selim Sırrı Bey bu davranışını ailelerinden uzak kalan gençleri aile havasına, sevgisine sokmak için yaptığını söyler, yatılı mekteplerdeki bunalımları açıklar, çocuklara neşe kaynağı olmak isterdi.

Artık Anadolu'dan esen rüzgârlar onu da sarıyordu. Millî oyunlara yönelmenin sırası geldiğini söylüyor, efeleri zeybekleri mektebe çağırıyor, hele Tanburacı Osman Pehlivan'ı⁹³ pek beğeniyordu.

Uzun çalışmalarından sonra modern bir zeybek oyunu ortaya koydu. Zeybek oyununa ilk defa kadın giriyordu. Bu görülmemiş bir yenilikti, üstelik zeybek oyununu kızı ile oynamak cesaretini de gösteriyordu; küçük kızı piyano çalıyor, büyük kızı Selma zeybek elbisesi ile bebesiyle birlikte oynuyordu. Bu hâl, biraz da dağda efelerin kız oynatmalarını hatırlatıyordu. Esmer güzeli boylu boslu Selma, güler yüzlü bir kızdı. Üzerinde bol bir şalvar, sıkı bir kuşak, başında madenî paralarla süslü bir başlık bulunuyordu.

Zamanla öyle oldu ki Aydın'dan çok İstanbul'da zeybek oyunu oynandı. Müsamerelerden sonra düğünler zeybeksiz olmuyordu. Hatta tiyatroların kantolar gibi bir numarası da zeybek oyunu olmuştu. Muallim Mektebi'ne konferans vermeye gelen Fransız subaylarına, misafirlere spor gösterileri arkasından mutlaka zeybek oyunu gösterilirdi. Yabancıların mektep müsamerelerine çağırıldıkları zaman uygulanacak musikinin garp musikisi olmasına itina edilirdi. Buna sebep olarak yerli musikiyi anlamamaları gösterilirdi.

Bir defasında yine böyle birçok yabancı misafirler gelmiş, büyük salon dolmuşken yabancılar bir sürprizle karşılaştılar. Çocuklar Musa Süreyya Bey'in⁹⁴ öğrettiği,

Esti nesîm-i nev-bahar açıldı güller subh-dem

93 Tanburacı Osman Pehlivan (1874-1942). Tırnova'da doğan ve Türkiye'ye göçtükten sonra tanbura çalışı ve Rumeli türkûleriyle şöhet kazanan sanatçı. Pehlivanlığı da ünlüydü. Bugün okunan Rumeli türkülerinin çoğu onun icrasından hareketle notaya alınmıştır.

94 Musa Süreyya Bey (1884-1932). Türk musikisi bestekârı. Girit'ten Asım Bey'in oğludur. Berlin Kraliyet Akademisi ve konservatuarda batı müziği eğitimi de gördü. Başta Darüelhan olmak üzere çeşitli okullarda müzik öğretmeniği yaptı. Çok sayıda bestesi vardır.

şarkısını⁹⁵ söyleyince bütün yabancılar tempo tutmaya başladılar. Hacı Ârif Bey'in bu eserini ilk defa işitiyorlardı. Hatta bu eserin tekrarlanmasını rica ettiler. Her şeyini küçük görenlere bu bir dersti.

Haftada iki gün Sultanahmet Meydanı'na gidiliyor, orada açıkta jimnastik hareketleri yapıyordu. Bu spor gösterilerinden sonra da zeybek oyunları oynanıyordu. Selim Sırrı Bey İsveç'te gördüğü millî oyunlara karşılık bunu yaptırıyordu.

Bir gün Selim Sırrı'nın genç muavini Hilmi Bey talebe yi Sultanahmet Parkı'na götürür. Selim Sırrı Bey'in yaptırdığı gibi spor tâlimleri yaptırır, zeybek oyunları oynatır. Halk, seyirciler dolup taşar, talebeleri alkışlarken talimli adımlarla da çocuklar her zamanki gibi mektebe dönerler. Fakat bu anda akıl almayan bir şey oluyor. Hilmi Bey çocukların çok sevdiği Çanakkale Marşı'nı bir asker gibi kumanda ederek söylüyor:

*Çanakkale Çanakkale yalçın kaya her yerin
İçindeki toplarından kuvvetlidir askerin*

Halk, kadın erkek, çoluk çocuk yollara dökülüyor, pencereler açılıyor, dükkânlar, kahvelerden dışarı uğranıyor. Mahşer gibi bir kalabalık “Yaşla!” sesleri, hatta “Kahrolsun düşmanlar!” Talebeyle birlikte halk da yürüyor, yürüyor...

Bu heyecanı gösterenler memleketin işgal altında olduğunu unutmuşlardı. Marmara'da sıra sıra düşman gemilerinin topları İstanbul'a, Dolmabahçe'ye çevrilmişti.

Talebe fütursuz bu marşı söyleye söyleye Cağaloğlu'ndaki mektebe doğru ilerledi. Halk, çoluk çocuk mektebin kapısına kadar gelmişti. Haber bomba gibi yayıldı. Hele Selim Sırrı şaşkına dönmüştü “Ya mektep kapatılırsa!” diyor, başka bir şey demiyordu.

Sultanahmet, Divanyolu Türklerle dolu olduğu için bu marşın mânâsı ve coşkunkuluklar dışarı sızmadı. Ama talebeler de imtihanlara kadar mektebin demir parmaklıklı bahçesinde bir hapis hayatı yaşadı.

26 Ağustos 1922 gecesi yollara biriken halk gökyüzünde bir noktaya bakıyordu. Gökyüzü görülmemiş bir kıvılcıkta idi. Alışılmamış bir aydınlık da etrafı gündüze çeviriyordu. Kimi bu olağanüstü durumu “Men sabere zafera”ya⁹⁶ işaret sayıyor, kimi “Bu bir fâl-i hayırdır!” diyor, kimisi de ellerini kaldırıp “Fetih” suresi okuyordu. Dakikalarca gözler gökyüzünden ayrılmadı, sanki gökyüzünde kırmızı bir bayrak, ortasında beyaz ay yıldız, Türk vatanının üstüne gerilmiş, yerde görülmeyen Türk bayrağı bütün ihtişamıyla gökte parlıyordu.

Bu bir mucize, bir beşaret haberi idi.

Anadolu’dan haber gelmiyordu; postalar kesilmiş, yollar kapalı, herkeste bir merak, bir endişe... Ne oluyordu? Bu sessizlik, bu durgunluk çok sürmedi. Zafer haberleriyle İstanbul çalkandı. Ordumuz görülmemiş bir hızla ilerliyor, İzmir’e doğru yol alıyordu.

İstanbul yabancı bayraklarla dolmuş iken bu defa Türk bayraklarıyla doldu. Bu bir mucize idi.

Türk Edebiyatı, nr. 7, Temmuz 1972, s. 10-12.

*Malik Aksef’in fırçasından
gökte birleşen ay ve yıldız.*

⁹⁶ “Sabreden zaferi ulaşı”
anlamında bir hadis-i şerif.

ACI PATLİCAN VAKASI

Bir vakitler, Cumhuriyet'ten önce okuma yazma bilenlere fazla soru sorulmadan ilkokullarda hocalık veriliyordu. Selim Mansur İstanbul'da Maarif Müdürlüğü'ne uğrayarak bir öğretmenlik istiyor. Maarif mümeyyizi, adından koyu bir Müslüman olacağını tahmin ettiği bu zata *Kur'an-ı Kerim* hocalığı teklif eder. Selim Mansur da:

— Efendim ben Dürzü'yüm, cevabını verince mümeyyiz:

— Estağfurullah! diyerek ona tuhaf tuhaf bakar, ne söyleyeceğini şaşırır. Bu arada Selim Mansur:

— Arapça bilirim, Kur'an da okutabilirim, ama okutmam caiz değildir. Çünkü ben Müslüman değilim, Cebeli Dürz'de doğdum, oralıyım, yani Beyrut'a yakın... diye de açıklamada bulunur.

Bu olaydan bir zaman sonra arkadaşı Faik Sabri ile birlikte Paris'e Sorbon Üniversitesi'ne girer, coğrafya tahsili yapar. Bir ara yine beraber İstanbul Öğretmen Okulu'na hoca olurlar. Faik Sabri coğrafya, harita buna benzer işlerden sonra türlü incelemelerde bulunmuştur, hatta ilmî, edebî eserler yazmıştır. Selim Mansur ise sınıfta ne okutacaksa çantasından çıkardığı defteri açar, okur gibi buradan söyleyeceklerini söyler. Aradan bir hafta geçince bu dersi

bir öğrenciyi sorar. Bu öğrenci kemkümledi mi “Git yerine, sıfır!” der, bunu da not defterine yazar, öğrenciyi de bir hayli çıkışır. Bu öğretmenden beş numara almak, hele altı yedi numara büyük bir talih işidir. Büyük başarıdır.

Bir gün bir öğrenciyi tahtaya kaldırır. Âdeti olduğu üzere adını, geldiği yeri sorar. Bu öğrenci Bağdat’tan “takabil” ile geldiğini söyleyince Selim Mansur bundan bir şey anlamaz, tekrar sorar, yine “Bağdat’tan takabil ile geldim” diye sözünü tekrarlar. Öğretmen buna bir mânâ veremez, takobil, takobil diye kendi kendine söylenir. Bu sözden bir sonuç çıkaramayınca tebeşirle tahtaya resmini yaptırır. Öğrenci güçlkle bir şeyler çizer. Selim Mansur neden sonra bunun dekovil olduğunu anlar. Ondan sonra bu öğrencinin adı “Takobil” olmuştur, Takobil aşağı Takobil yukarı. Asıl adı nüfus kâğıdında kalmıştır. Öğretmen derse geldi mi, daha iskemleye oturmadan, ders başlamadan bu öğrenciyi derse kaldırır:

— Takobil, uyuma kalk taktaya der. Bu öğretmen de bir türlü tahta diyemiyor. Arkadan da “Anlat bakalım Bağdat’tan nasıl geldin?” Öğrencinin yine bir türlü dili dönmüyor, yine “Takobil ile geldik” diyor, diyor ama yine sıfır alıyor, yerine oturuyor. Bir yıl bu iş böyle sürdükten sonra dekovil diyemeden sınıf dönüyor.

O sırada meşhur Fenerbahçeli futbolcu Alaettin de bu sınıftadır. Gazetelerin baş tarafında büyük harflerle adı geçiyor. Zamanın gol kralı Alaettin, evi de mektebe yakın, ama geç kalmayı âdet edinmiş. Hoca “Ulan nerede feneri söndürdün?” der, Alaettin hafifçe gülümser, özür diler, ama öğretmen ona fazla bir şey söylemez. O devirde başvekili pek az kimse tanırken onu bütün Kadıköy, hatta İstanbul bilirdi, tanırdı. Ona fazla takılmazdı, şöhreti Selim Mansur’un onunla alay etmesine engel oluyordu.

Birinci Dünya Savaşı hızını arttırırken açlık-sefalet de durmadan hızını arttırıyordu. Okulun yatılı, yemeğin, el-

bisenin parasız olması buraya İstanbul'un akın etmesine yol açtı. O devirde sade yoksullar değil, orta, hatta bazı yüksek aileler de fakirleşmiş idiler. Buranın öğrenci sayısı bini geçmişti.

Okulun kâtibi bunalmış, gelen fişleri deftere kaydederken yeni bir öğrenci aldığı fişi nasıl dolduracağını sorar. Kâtip kayıt defterinden başını kaldırarak:

— Bak orada çeşme var, git doldur der. Bu adam da kendi önemine inanmış, onsuz işlerin yapılamayacağını sanıyor. Çocuk şaşkın şaşkın elindeki kâğıda bakarken buraya birikenler kâğıdı doldururlar, ona yardım ederler.

Öğretmen Okulu'nun adı "Senjozef" olmuştur. Daha kapıdan girerken Şen Jozeף'in büyük boy ayakta heykeli görünmektedir. Uzun koridorlar, konferans salonu kilise, Moda koyuna uzanan bahçe Galatasaray Lisesi'ni geride bırakır. Okulda, konferans salonunda Hamdullah Suphi Türk sanatına, Ruşen Eşref Türk edebiyatına dair konferanslar verirken, Münir Hayri, Sultan Cem'i oynuyor.

Okulda kültür faaliyetlerine katkıda bulunan Medrese-tü'l-Kuzat'tan sarıklı hocalar gibi sarıklı öğrenciler de vardır. Yalnız bunlar arasında sarığı yavaş yavaş çıkaranları da oluyordu. Buna öğretmenlerin bazıları üzüntü duyuyorlar, sarıkları çıkarmamaları tavsiyesinde bulunuyorlardı.

Akşamları büyük teneffüs, eğlence, dinlenme saatidir. Bahçe her yaşta öğrencilerle dolmuştur. Kimisi artistlerin taklidini yapar, meddah kadar ustadır. Nitekim Yaşar adında bir öğrenci sınıf döndükten sonra Miloviç ile beraber oynamış, şöhret kazanmıştır. Bu bahçede daha neler var. Harbin dördüncü yılına girilmiştir. Sade satın alınacak şeyler değil, para da kıttı.

Tekkeler bedava, ama imarethanelerde bir şey yok. Talebeler tekkelerdeki âyinleri dümtek usulü ile taklit ediyorlar. Kimileri bugün unutulmuş tekerlemeleri hep birden tekrarlıyorlar.

Öğretmen Okulu'na yiyecek umudu ile gelenler, öğrenciler, okulun denize bakan bahçesinde tek tük ağaçlarda dalında kurumuş zeytinlerden başka bir şey bulamıyorlar. Öğrencilerden biri okulun kilisesi yanında mahzende insan boyu yüksekliğinde birtakım fiçılar görüyor. Koku-
dan şarap olduğunu öğreniyor, arkadaşlarına haber veriyor. Bunlar, Fransız papazlarının savaşı dolayısıyla götürmedikleri fiçilerdi. Kapağı açılmıyor. Şimdi ne olacak? Buraya bardak, çanak gibi şeyler de girmiyor. Biri ötekine bir şeyler söylüyor. Olursa marpuç, olmazsa fiçiya bir teneke daldırılacak. Karar veriliyor. Üstten küçük bir kapak açılıyor, fiçiden kolayca şarap çekiliyor. Kimse buna alışık değil. Ama merak bu, içenler arasında kusanlar, kendinden geçenler, nara atanlar da var. Bahçede “Acı patlıcan istemezük!” avazeleri tarihte görülen yeniçeri kazan kaldırmalarından farksız. Bu isyan akşam yemeğinden sonra bahçede patlak veriyor. Elektrikler sönmüş, lâmbalarda gaz yok. Olsa da ne işe yarar?

Öğretmenlerden birkaçı bahçe giriş kapısında. Bunlar içinde Selim Mansur da vardır. Elinde bir polis düdüğü öttürdükçe öttürüyor. Öğrencileri güya susturmak istiyor. Bir türlü coğrafya dersinde olmadığını aklına getirmiyor. Arada bir “Susun!” diye de bağırıyor. Öğrenciler yavaş yavaş halkayı daraltıyorlar. Artık bu öğretmen tutsak olmuştur. Ali Canip, İhsan Şerif nöbetçidirler; isyancıları yumuşatmak istiyorlar, nasihatlerde bulunuyorlar. Bunun üzerine Selim Mansur'a yol açıyorlar ama acı patlıcan vakası sona ermiyor. Okul idaresi yemeklerin düzeleceği vaadinde bulunduktan sonra talebe dağılır. Yemekler de düzelmiştir. Öğleüstü tam yemeğe oturulacağı sırada keskin bir ses kulakları çınlatıyor. Öğrenci mümessili çatalla bir tabağa çat çat diye vuruyor. Herkes kulak kesilmiştir. Öğrenci mümessili yeni kurra efradının, 1915'lilerin askere alınacağını, 24 saat zarfında şubeye müracaatlarını bildiriyor.

Bu haber üzerine yemekler olduğu gibi kalıyor. Öğle yemeğini yeni gelen küçüklerden gayri kimsenin yediği yok.

Yılsonu müdür Servet Bey, imtihanların çok çetin geçeceğini tekrarlıyor. Bu bir bahanedir, asıl sebep okulun ambarlarının tamtakır olmasıdır.

Selim Mansur yine her zamanki gibi coğrafya dersine giriyor. Bir ara ona buna takıldıktan sonra bir hafta önce verdiği vazifeleri istiyor, önce numara sırasıyla öğrencilere soruyor:

— Yapmadım efendim!

Cevabını alıyor. Bu alışmadığı cevap karşısında şaşırıyor. Bir başkasına soruyor, o da aynı tavırla:

— Yapmadım efendim! diyor.

Öğretmen sinirlenmiştir. Bu defa bütün öğrencilere sorar, hepsi de:

— Yapmadık! karşılığında bulunurlar. Selim Mansur not defterini açar, sıra ile bütün öğrencilere sıfırları dizer. Bu arada öğrencilerden biri:

— Efendim, lütfen pencereye bakın! der.

Dışarda işgal ordusu donanması sıra sıra dizilmiştir.

— Ne var pencerede? deyince, bu defa bir öğrenci:

— Siz ne olduğunu göremezsiniz. Çünkü bizden değilsiniz. Bizim acımızı anlayamazsınız. Bunu anlamak için bizden olmanız gerekir.

Bu öğretmen ilk defa ummadığı, aklına getirmediği bir davranışla karşılaşılıyor. Ne yapacağını, ne diyeceğini bilemiyor. Titreyen elinden not defteri düşüyor. Duraklıyor. Öğrencilerden biri düşen defteri alıyor, hocasına veriyor. Öğretmen:

— Artık bu lâzım değıl!

Kapıya doğru ilerliyor, bir ara dönüyor:

— Ben sizden başka türlü olamam. Buna imkân yoktur. Ama yine siz ne düşünürseniz düşünebilirsiniz. Beni hocalarınız sizden iyi tanır ve severler! İşte o kadar.

Sınıftan çıkar; o çıkış bu çıkış. Sonra işittik, Selim Mansur dava vekili olmuş, okuldan ayrılmış.

Öğrenciler ondan söz ederlerken kimisi Türk'ün ancak Türk'ten dostu olur, diyorlar, bir kısmı da bunun ancak attığı sıfırlardan gayri suçu olmadığını söylüyorlar.

O günlerde okul Fransızların baskınına uğramıştı, yirmi dört saat içinde öğrenciler, okulun eşyasını sırtlarında taşıyarak Cağaloğlu'ndaki demir parmaklıklı okula götürdüler ve bu demir parmaklıklı okulda adeta hapis hayatı yaşadılar. Mütareke devrinin acılarını çektiler.

Türk Edebiyatı, nr. 44, Haziran 1977, s. 9-12.

BİR KÖY ÖĞRETMENİNİN NOT DEFTERİNDEN

KAYAGÖZ KÖYÜNÜN

ÖĞRETMENİ

O gün mektebe Maarif Nezareti'nden bir topluluk uğramıştı. Sınıflar dolaşıldıktan sonra son sınıfa gelindi. Yüksek Tedrisat Umum Müdürü bilmiyormuş gibi:

— Siz ne olacaksınız? dedi.

Çocuklar hep birden:

— Öğretmen olacağız, efendim.

— Nereye gideceksiniz?

— Köye efendim.

Bunu çocuklar hep bir ağızdan söylemişlerdi. Bu öğrencilerin hepsi de İstanbullu idiler. Köy deyince de Hasköy, Vanıköy, Yeşilköy, Kadıköy, Bakırköy, Erenköy, Çengelköy, Karaköy, Merdivenköy, Alibeyköy... gibi adı köy olan İstanbul semtleri akla geliyordu. Anadolu köyleri onlara okul müsamerelerinde görülen, kıraat kitaplarında okunan, çeşme başlarında Memişlerin, Kezibanların âşıkdaşlık ettikleri yerlerdir.

Altın ovalarında

Gümüş ırmaklar akar

Anadolu sade bu idi. Bu öğrenciler, yalnız çocukları değil, köylüleri de kalkındıracaktı. Onlara bu vazifeyi öğretmenleri vermişti.

Şile köylerine üç öğretmen gönderiliyordu. Bunların yaşları 18, 19, 25 idi. 25 yaşında olan Çanakkale Savaşı'nda takım kumandanlığı yapmıştı. Bu arada dört medrese talebesi de bize katıldılar. Bunlar da Şile köylerine gideceklerdi. Daha doğrusu bizler mekteplere, genç mollalar da camilere yerleşiyorlardı. Yemiş İskeleyi'nden kalkan motorumuz güçlükle Karaburun'u aşarak Şile'ye geldi. Karadeniz, Karaburun, Karayel, Karakış, Boğaz'dan çıkanlar için dört kara istifham.

Şile'ye çıkınca biz geceyi handa geçirdik. Mollalar parasız olduklarından camiye gidip orada kaldılar. Ertesi günü eşyalarımızı çift atlı bir arabaya yükleyerek Kayagöz köyüne geldik. İlk köyün iri köpekleriyle karşılaştık, sonra da köyün küçük büyük çocukları etrafımızı sardılar.

Arabamız köyün meydanında durdu. İçimizde bizden yaşlı ve tecrübeli Çanakkale'de kumanda etmeye alışmış öğretmen Abdi Efendi:

— Haydi çocuklar, gidin, muhtarı buraya çağırın, dedi. Çocuklar koş koş muhtarı aramaya koyuldular. Onu kahvede bulup soluk soluğa yanımıza getirdiler.

— Merhaba!

— Merhaba!

Abdi Efendi:

— Biz öğretmen olarak buraya geldik. Önce okulu görmek istiyoruz, muhtar efendi.

Kısa bir konuşmadan sonra muhtarla birlikte mektebe doğru ilerledik. Dört duvarı harap, altı ahır, üstü dersane bir yere geldik. Öğleüstü çocuklar dağılmışlardı. Buradan da köyün dışında cami yanında bir mendil kadar penceresi bulunan, tavanı akmış, duvarları yosunlu bir odaya

girdik. Muhtarla her şeyi Abdi Efendi konuştuğu için muhtar onu öğretmen sanmıştı.

— Buyurun, eşyanızı bekçi odanıza taşıyın, deyince Abdi Efendi:

— Ben değil, bu arkadaş öğretmendir, dedi.

Muhtar beni yeni görüyormuş gibi baktı baktı, Abdi Efendi'ye:

— Sen bizim köyde kal, bu daha çocuk... der demez Abdi Efendi:

— Muhtar Efendi, bu arkadaş çocuk değil, öğretmendir. Onu hükümet buraya gönderiyor. Hükümet nedir sen bilmiyor musun ki muhtar olmuşsun! dedi.

Akşam olmuştu. Arkadaşlar köyden ayrıldılar, odama yattım, bavulum taşındı. Petrol idare lâmbasını yaktım, elimde İstanbul'dan getirdiğim gazeteler vardı. Türlü düşünceler içinde gözlerim karıncalanıyor, bir satır bile okuyamıyordum. Bir ara tüyler ürpertici bir ses... Derken bu ses bir uğultu hâlini aldı. Odanın kapısını sürmeledim, lâmbayı söndürdüm. Arkasından köyün köpekleri hep birden buna karşılık vermeye başladılar. Bazen çocuk sesi gibi bir ses kulağımı tırmalıyor, bu karanlık odada âdeta sıtma nöbeti geçiriyor, terler döküyordum. Bunu neden sonra öğrendim: Meğer bu çakallarla köpeklerin kavgası imiş. Her gece aynı saatte, aynı korkunç gürültüler... O zamanlar köyde en tehlikeli varlık ne çakal ne de kurttu. En tehlikeli varlık bekâr insandı. Bu da köy öğretmeni olabilirdi. Onun için köy öğretmenin köyden uzak olması gerekiyordu.

Öğretmen için köy camilerinde olduğu gibi bir yer kürsüsü hazırlanmıştı. Bunun önünde de bir pösteği bulunuyordu. Bu sırada ayağım bir tümseğe takıldı. Pösteği kaldırıncı ipe bağlı bir tomar değnek gözüme ilişti, elim aldım, bunları evirip çevirirken kalfa yanıma geldi:

— Efendim bunları muhtar gönderdi. “Yeni öğretmene ver. Bu değnekler lâzım olur, sonra sen ona de ki, de-

di, biz köylü kısmı sopa ile adam oluruz. Muallim efendi bunları ihmal etmesin.”

Kalfanın belletilmiş bir hâli vardı. Bana âdetâ yapacağım işi öğretiyordu. Hâlbuki bize hocalarımız dayanın kötü bir eğitim vasıtası olduğunu söylemişlerdi. Sonra yine hocalarımız bize sade öğrencileri değil, onların analarını babalarını, hatta bütün köylüyü kalkındırmamızı tembih etmemişler mi idi? Acaba kalfa kendiliğinden mi bunları uyduruyordu? Ben onlara ders vereceğime onlar bana ders veriyorlardı.

Kalfa değneklerden birini eline aldı, konuşmaya başladı.

— Bu değnek, muallim efendi, kavak ağacındandır, gözü korkutmak içindir; acıtmaz, sonra çabucak da kırılır. Bu da ihlamurdur, kayın ağacı da işe yaramaz, bu da gevşektir. Bunlar göstermelik sopalardır. Ama kızılık sopasının yerini tutacak yoktur. Falaka için en iyi sopa budur. Ayakları somun gibi şişirir. Nar ağacı da buna yakındır, ama bu da düz değildir. Bizim eski hoca yabani elma kullanırdı. Bunlar budaklı olduğundan insanın elini ayağını fiske fiske bırakır. Bazı efeler bunun budaklarına gümüş çiviler çakarlar, sap kısmına da karaca ayağı eklerler, böylece süslü değnekler yaparlar.

Kalfa yine desteden bir değnek seçti. Bu şehirli çocukların trampet değneklerine benziyordu. Bazılarına boya ile süsler yapılmış, bazılarının burma burma kabuğu soyulmuştu. Kalfa:

— Bunlar kız çocukları içindir, onlar dayanamazlar, muhtar “Bunlarla muallim efendi kız çocuklarının ellerine

Malik Aksel'in Kayağöz Köyü'ndeki kız öğrencileri.

vursun” dedi. Bu değnekler söğütten, yaseminden, gül dalındandır. İşte bu kadar, yalnız kızlara falaka yok...

Bu ilk günü muhtarın kalfa aracılığı ile bana verdiği bir dersti. Ama öğretmeninin elinde bir uygulama cetveli varmış, kimin umurunda. Köylüler için mektup yazacak kadar yazı, alışveriş edecek kadar hesap, biraz da namaz sureleri yeter de artar bile. Hele kız çocukları yazıyı ne edecek? Kâtip olacak değiller ya, diyor, başka bir şey demiyorlardı. Hâlbuki müfredat program uygulanmazsa müfettişler ne rapor verecekler? Üstelik terfiime de engel olunacak. Bunu köyün muhtarı mı düşünecekti? Öğretmen iki cami arasında kalmış beynamazdan farksız. Bir taraftan köylülerle iyi geçinecek, bir taraftan da maarif müdürü ve müfettişlerle...

Biz ise mekteple köye irfan meşalesi götürecek, talebeyi de, köylüleri de aydınlatacaktık. Bize mektepte verilen en önemli ders bu idi. Köylüyü kalkındıracak, onu medeniyetin yüksek katına çıkaracaktık.

Bir ara köy kahvesi önünden geçerken şöyle bir şey işittim:

— Akıllı bir insan İstanbul gibi bir yeri bırakıp da bizim köye mi gelir? Besbelli orada iş tutunamamış, buraya uğramış.

Acaba bunu kime söylüyorlardı. Ama benden başka da bu köyde yabancı yoktu. Bildiğim bir şey varsa, o da her kim İstanbul’da iş tutunursa akıllı ve açığız sayılır, köye gelirse beceriksiz sayılırdı. Bu köylülerce şaşmaz bir ölçü.

Karar verdim, mesleğini seven idealist bir öğretmen olarak Maarif Nezâreti’nin resmi müfredat programını uygulayacaktım. Kendi kendime “Kaçamak iş yok!” dedim, kolları sıvadım. İlk dershane duvarlarına bir tarafa atılmış haritaları koydum, sonra yine o da hiç ele alınmamış çiftçiliğe dair resimli levhaları duvarlara çaktım. Çocukla-

ra spor yaptırdım, resim gösterdim, elişleri öğrettim, musikiyi de ihmal etmedim.

Köylüler kahvede toplanmışlar, hep benden söz ediyorlarmış. Benim bu davranışım köyün meselesi olmuş. Söyledikleri şey hep aynı:

— Biz çocukları okuma yazma öğreysinler diye mektebe gönderiyoruz. Yeni muallim onları türkücü, köçek mi yapacak? Sonra mektep kiliseye dönmüş, her taraf papaz resimleri ile dolu! Muallim aklını mı kaçırmış? Bir de çamurdan put yapıyorlar. Bir defa akıllı, okumuş bir şey olsaydı bizim buralara mı gelirdi İstanbul gibi yeri bırakıp da? Nidecek bizim çocuklar resmi, oyunu? Bu tüysüz, başımıza iş çıkaracak, tövbeler olsun!

Yavaş yavaş çocuklar azalıyor, hele kız çocukları hiç görünmüyorlardı. Artık yapılacak ne iş kalmıştı? Durumu Müfettiş Hidayet Bey'e anlatmak istedim, o da Şile köylerinde eşkiya varmış diye gelmiyordu.

Bir gün köy kahvesi önünde ayakları sarılı bir köylü bir şeyler anlatıyor, epeyi bir kalabalık da onu dinliyor. Nasıl yakalandığını, gözleri bağlanarak nasıl dağa çıkarıldığını açıklıyordu. Sonra kuşağındaki paraları, gizlediği altınları bir bir bulduklarını... Bunlarla yetinmeyip dağda topladıkları ayrık köklerini ona nasıl yutturduklarını uzun uzun anlattı. Bunları yedirip abdest ettirdikten sonra, para çıkmayınca ayaklarından bir ağaca bağlayıp bir güzel sopa çektiklerini, ayaklarının tutmaz olduğunu söyleyip yakınıyordu.

O anlattıkça ben kuşkulanyor, belimdeki kemeri belli etmeden yokluyor, nohut gibi terler döküyordum. Usulca bu kalabalıktan ayrıldım. Odama çekildim. Akşam olmuştu. Kapımı kilitledim, kuşağımı çıkardım, paralarımı İstanbul'dan getirmiş olduğum teneke dikiş kutusuna koydum. Epeyi bir tomar olmuştu. Bütün paralarım bu teneke kutu içinde idi. Bu kutuyu bir de gazete kâğıdına

sardım. Usulca döşeme tahtalarından birini kaldırdım. Kutuyu döşemenin altına koydum. O zamanlar Şile’de banka diye bir şey yoktu. Zaten İstanbul halkı da bankaya para vermeyi âdet edinmemişti.

Köyde peynir, zeytin yiye yiye, param olduğu gibi kalmıştı. Zaten para sarf edecek bir yer yoktu. Aybaşı geldi, İmam Salih Efendi ile Şile yolunu tuttuk. Biz konuşa konuşa beraberce giderken bir hışırtı oldu. Salih Efendi birden irkildi. Yüzü balmumu gibi sararmıştı.

— Ne var Salih Efendi? dedim.

— Eşkîya çalılar arasında sandımdı da, yaban ördeği imiş. Korktum, bir defasında eşkîya beni uzakta, şu gördüğün dağa kaldırdı. Sen imamsın, sende para yok, sana bir şey yapmayacağız, ama doğru söyleyeceksin: “Bu köyde kimlerde para var? Nerelerde saklarlar? Nerelerde görünürler? Sen imamsın, yalan söylemezsin, işte bu kadar. Biz bu yolu tuttuk gayri. Vebal bizden gitsin, işte o kadar. Düşün taşın.” Yukarı tükürsem bıyığım, aşağı tükürsem sakalım. Sen olsan ne yaparsın? Söylesem, imam eşkîya ile bir oldu diyecekler; söylesem insanların gözleri dönmüş bir kerre, onlar için cana kıymak işten değil. İki ucu b. lu değnek... Bu sırada Salih Efendi komşu köyden bir ağa ile karşılaştı. Zaten Şile’ye de gelmiştik, hikâyenin en meraklı tarafı yarıda kaldı.

Şile’de aylığımlı aldıktan sonra çok oyalanmadan tekrar, bu defa tek başıma köyün yolunu tuttum. Köye varınca ilk iş odama çekilmek oldu. Kapıyı kilitledim, sessizce işaretlediğim döşeme tahtasını kaldırdım. Kaldırdım ama paket koyduğum gibi durmuyordu. Hele kutu üstündeki kâğıtlar parça parça olmuşlardı. Titrek elle teneke kutuyu açtım, bu kutu içindeki paralar ise büsbütün konfeti gibi pul pul dağılmış, sıçan pislikleri ise her yerde. Teneke kutunun fareler tarafından delineceğini hiç de aklıma getirmemişim. Her ne kadar azim ile sıçan tahtayı deler denirse

de, demiri deler dememişler. Demek ki, dünyanın en aç fareleri benim odamda. Ben dışarıdaki eşkıyayı düşünürken odamdaki eşkıyaya nereden akıl erdirebilirdim!

Artık kimseden korkmadan lâmbayı yakabilirdim. Öyle yaptım ve aynaya baktım. Kendimi ilk defa görüyordum gibi şaşırdım. Yemeye yemeye dilenci değneğine dönmüşüm. Avurtlarım çökmüş, kamburum çıkmış. Bir taraftan paramın sıfıra inmesi, bir taraftan köylü ile anlaşmazlık, üstelik açlık beni derin derin düşündürüyordu. Artık karar verme zamanı gelmişti.

Bir ara oda kapım sert sert çalındı. Baktım Abdi Efendi. Sevinç içinde birden bütün üzüntülerimi, sıkıntılarımı unuttum. Sanki hasretini çektiğim ailemden birine kavuşmuştum, ellerine sarıldım. İlk iş köyün durumunu sordu. Ben de olanı biteni, her şeyi anlattım. Bize Maarif Müdürlüğü mü karışacak, yoksa köylü mü? Maarif Müdürlüğü değilse köylü bir program yapsın.

Mektepte hocalarımız sade çocuklara değil, büyüklere de hocalık edeceksiniz diyorlardı. Gelsinler de kendileri hocalık etsinler. Öyle uzaktan ders vermek ne imiş burada öğrensinler.

Abdi Efendi tecrübeli bir meslektaş edasıyla beni dinledi, dinledi:

— Sen de pek süt kuzusu imişsin. Yak bir sigara bakalım, dedi, paketi uzattı.

— Arkadaş, sen hâlâ onların dilinden anlamıyorsun. Spora karşı mı koyuyorlar, köçeklik mi diyorlar, bugün askerlik talimi yapacağız der, bütün çocukları köy meydanına toplar, onlara beden terbiyesi yaptırırım. Sonra resim diyeceksin değil mi, o da kolay, yine toplarım öğrencileri: “Haydi askerlik haritaları yapacağız” derim. Manzaralar, öküzler, çeşme başları gibi resimler yaptırırım. Musiki mi? Toplarım bütün çocukları: “Çocuklar, askerlik marşı söyleyeceğiz” derim, bütün köye musiki dinletirim. Elishleri

mi? Köyde en bedava ne var? Çamur. Yine “Haydi çocuklar, bugün askerlik araçları yapacağız. Birler karavana, ikiler top yapacaklardır. Başka derste de at arabaları yapacaksınız, anladınız mı?” der, bunları yaptırırım. Bana da böyle dediklerini sezdiğim şeyler yapmışlardı. Doğru köy kahvesine gittim, “Haydi hep birden askerlik talimi var. Hep beraber yapacağız. Biz Çanakkale’de böyle zaferi kazandık, kahve peykelerinde yan yatmakla değil. Haydi ihtiyar genç dışarı çıksın, meydana!” diye kumanda verdim, herkese talim, yani spor yaptırdım. Darılma ama, insan mesleğini şunun bunun sözüyle çabucak terk etmez; çabucak küsmez. Ben sana süt kuzusu, dedim ama ben de askere gitmeden ilk hocalığımda senin gibi idim. Senin hakkın var. Merak etme, zamanla köylü seni sevecektir. Haydi yak bir sigara bakalım.

Türk Edebiyatı, nr. 21, Eylül 1973, s. 15-20.

MUHİTE İNTİBAK⁹⁷

Malikî Hâkî

Köy kahvesinde, ağanın biri elime bir taş kömürü sıkıştırarak, “Bu nedir?” diye meraklı meraklı sorunca ben de bildiğim kadar kok kömürünün toprak altında nasıl hâsil olduğunu, nasıl meydana geldiğini uzun uzun anlatmaya başladım. Ben böyle izahat verirken, arkamdan kalın bir ses:

— Hâşâ, sümme hâşâ! Tövbe estağfurullah. Hâlık-ı Taalâ ve tekaddes hazretlerinin işine bizim gibi âsilerin, günahkârların akılları ermez. Yarın ruz-ı mahşerde hep bu işlediğimiz kebâirin hesabı sorulacak. Bu bid’atler yalnız söyleyeni değil, dinleyeni de günaha sokar, kefaret lâzım gelir. Mevlâ’m cemi kullarını böyle dalâletlerden ve gafletlerden ikaz eyleye.

Etrafı derin bir sessizlik kaplamıştı. Köylülerin de başlarıyla bu adama hak verdiğini görünce elimde kömür parçasıyla öylece kahve ortasında kalakaldın. Ne söyleyeceğimi, ne yapacağımı bilemiyordum. Çember sakallı, latalı, şalvarlı adam, ruhunu her türlü gınahtan kurtarmak isteyen biri haliyle ellerini kaldırarak bir düziye tövbeler, istiğfarlar ediyor, sağına soluna okuyup üflüyordu. Birkaç kere aynı hareketi tekrar etti. Herkes susmuş, bütün köylüler dinî bir huşu içinde kalmışlardı. Bu adam gezici bir vaiz mi, cer

⁹⁷ Bu vaka 1337 (1921) yılına aittir.

hocası mı, şeyh mi, derviş mi, bir türlü anlayamıyordum. Kimseye dikkat etmiyor, ehemmiyet vermiyor, boyuna önüne bakıp okuyor, okuyor, bize doğru üflüyordu. Ezan sesi işitilir işitilmez kahve renkli uzun kuka tespihini sallayarak derhal ayağa kalktı, cemaatin önüne düştü. Mescitte imam efendi, teberrüken, mihrapta yerini verince, yine büyük bir vakar ile oraya geçti, yüksek sesle namazı kıldırmaya başladı. Namaz bittikten sonra, camiden herkesin arkasından, ağır ağır, büyük tespihini sallaya sallaya dışarı çıktı. Demek ki bu adam, köyce hatırı sayılır birisiydi. Böyle olmasa imam efendi ona, kabil değil, yerini vermezdi.

Akşam olunca bir aralık kahveve uğradım. Buradan başka gidilecek yer yoktu. Daha içeri girer girmez tekrar bu kara sakallı softa ile karşılaştım. Birkaç saat evvel gördüğüm adam değilmiş gibi iltifatlı bir yüzle, daha selâm vermeden:

— Ve aleyküm selâm, dedi.

Beni köylüler arasında, mânâsız birtakım kelimelerle mahcup eden hu sahte sofuya, bu yobaz adama bir ders vermek de benim boynumun borcu olsun, dedim. Önceden, bu kara sakallı adama niye bir şey söyleyememiş, âdeti dilim tutulmuş, duraklamıştım. Saflığıma kızıyor, hid-detimi yenemiyor, hıncımı almak için fırsat gözetliyordum. O da, bir düziye bana bakıyor, benimle konuşmak ister gibi haller alıyordu. Ehemmiyet vermedim. Nihayet dayanamadı, latasını toplayarak yanıma geldi. Onun böyle teklifsizce yanıma gelişinden sinirlendim. Bir adım geri çekildim. O, benim bu hareketimi anlamazlığa gelerek:

— Beyefendi, bendenizi mazur görünüz. Siz burada yabancısınız, onun için zatiâlinizle bir dakika, bir mesele hakkında görüşmek isterim. Rahatsız olmasanız...

Bu sefer kelimeler ağzından temiz bir İstanbul şivesi ile dökülüyor, söz söyledikçe sesi daha yumuşak bir hal alıyordu. Bu hareketine bir türlü mânâ veremedim.

— Arz edeyim efendim. Biz meslektaş olmak itibariyle birbirimizle daha iyi tanışır, birbirimizle daha iyi anlaşabiliriz.

Bu sözler tuhafıma gitmekle beraber evvelkinden daha fazla bir asabiyetle sözüne karşılık verdim:

— Affedersiniz, ben sizinle ne diye meslektaş oluyormuşum? Ben softa değilim, cer hocası değilim. Kahve ortasında vaaz etmem. Olur olmaz yerlerde âlemin hoşuna gitsin diye sofuluk taslamam. Goygoyculuk bilmem, anladın mı? Hamdolsun zındık da değilim. Benden ne istiyorsunuz?

Bu sert sözler karşısında, o, biraz kılgın fakat ciddî bir tavırla tekrar söze başladı:

— Beyefendi, ben de size böyle bir şey demedim, bunları kastetmedim. Demek istedim ki ben de sizin mezun olduğunuz mektepten çıktım. Evet ben de, Sâtı Bey'in *Durûs-u Eşya* kitabından kok kömürünün toprak altında nasıl safhalar geçirdiğini ve nasıl kömürleştiğini okudum. Maksadım başkadır.

Durakladım. Bu hırpanî, dağınık kıyafetli adamın, benimle meslektaş çıkması, beni teessürden ziyade endişeye düşürdü. Hatırıma bir anda köy hocalığının sonu gelmişti. Acaba her köy hocası nihayetle böyle mi olurdu? İçime bir sıkıntı çöktü. Halbuki ben ne ümitler, ne ideallerle köye gelmişim! Mürebbiliği her şeyin, her mesleğin üstünde tutuyordum. Mürebbi, öyle bir sanatkârdır ki, mevzuu canlı bir insandır. Hangi meslek bu kadar kudsî ve bu kadar yüksek bir vazifeyi üzerine alınıştır, diyor, mesleğimle övünüyordum. Fakat bu müraî, yobaz adamın da, maksadı ve düşünceleri ne olabilirdi, merak ettim.

O, yine kısa bir duraklamadan sonra sözüne başladı:

— Siz köylüyü tanımazsınız, onun seviyesine inmeden, onunla anlaşmadan, istediğinizi anlatmak, kabul ettirmek kolay bir şey midir zannedersiniz? Köylü hiçbir şeye itiraz

etmez, her şeye kafa sallar. Acaba o, bunu kabul etmiş, inanmış mıdır? Ona ne sözler söylenmiş, ne nutuklar verilmiştir; hangisi aklında kalmıştır? Ama o başını sallamaktan, dinler gibi görünmekten usanmaz. Şuna emin olunuz ki, köylü ancak köylü diliyle konuşanı tanır. Onlara söz söylemek için, biraz da onlar gibi olmak lâzımdır. Tecrübeme göre şunu söyleyebilirim ki, “muHITE intibak” etmeden, ne köyde yaşanabilir ne de velev kısa bir müddet için olsun, orada oturulabilir. Görünürde herkes size nezaket gösterir, fakat o nezaketin altında, gene size yabancılığını hissettirirler. Ne bir sırlarını söyler ne de aralarına karıştırırlar. Boyunbağı takmak, sık sık tıraş olmakla, ütülü pantolon giymekle köylüler içine girilmez. Sözlerinizin tutulmasını isterseniz, benim kıyafetime girmeli, benim gibi gezmelisiniz. O vakit kömürden de bahsedilir, odundan da...

— Müsaade edin, dedim, ben bunlardan bir şey anlamadım. [Kendi kendime de: Böyle çapaçul kıyafete girmek, alelade bir softa gibi, saçlı sakallı dolaşmak ne demek? diyordum.] Her sözüyle gururumu kırmaya ve her hareketiyle neşemi kaçırmaya çalışan bu adama acı sözler söylemek için yutkundum. O, yine vasiyetini bozmadan:

— İzah edeyim, dedi. Ben köylerinden birine muallim tayin edildiğim zaman üç yüz kuruş maaş alıyordum. Yavaş yavaş, kalem kâğıt, elifba cüzü satmaya başladım. İş büyüttüm, bir dükkân açtım. Öğleye kadar ders veriyor, öğleden sonra dükkânda alışveriş ediyordum. Buranın daha uğrak bir yer olduğunu işittiğim için, burada da bir dükkân açmak üzere, köy ve köylüyü tetkike geldim. Yeni muallim olduğum sıralarda, bende öyle bir gurur vardı ki, mektepte, yalnız talebeye değil, her gün köylüye ders veriyor, her yanlış düzeltiyor, her sözümün dinlenmesini, tutulmasını istiyordum. Emin olunuz, sizden daha şık gezdim. Fakat bu şıklığının cezasını çok acı çektim. Köy-

lden bir yumurta satın almak istediğim zaman, muallim efendiye satmak ayıptır diye bir şey göstermezler, bazen bir kaşakçı gibi, gizlice getirirler, iki misline satarlar, bu şekilde aē kaldığım günler bile olurdu.

Durakladım: Bu adamdan ilk defa doğru bir şey işitiyordum. Tamamıyla düşündüklerimi söylüyordum. Köylüden bir şey satın alamıyordum. Muallim efendiye satmak ayıptı; bedava almayı ben kabul etmeyeceğim gibi, o da aklına getirmezdi. şüphesiz ki bu kara sakallı adam köy hakkında birēok şeyler biliyordu. Geēen gün, soğuktan donduğum bu kömürcü köyünde bir okka kömür bulamamıştım. Muallime para ile vermek ayıptır! Hep bu sözü işitiyordum. Köylünün sattığı yumurta, peynir, yağ gibi şeyleri gider, dört saatlik uzaktaki kasabadan satın alır, sırtımda taşıyarak köye getirir, bir hafta bunlarla nefsimi kirletirdim. Haydi boyunbağını ęıkaralım, fakat şalvar ve sanki? Mazallah, büyük sözüme tövbe. Aē kalır, yine giymem.

Siyah sakallı adam, paketini ęıkararak bana bir sigara uzattıktan sonra:

— Size bir şey danışmak isterim, burada bir dükkân aēsam, ne dersiniz, ēok gelen giden olur mu?

Köyde bir bakkal dükkânı vardı; bir ēuval susamlı incir bitmeden, ērmeden bir yenisi alınmaz, kavanoz iēinde peynir şekerleri, leblebi şekerleri de ancak bayramdan bayrama tazelenirdi.

Aradan on gün kadar bir müddet geētikten sonra iki manda arabası köyün meydanlığında, senelerden beri kapalı duran bir kulübe önüne dayandı. Eşya İstanbul Asmaaltı tertibi raflara, yerlere dizildi. Sarıklı bakkal, aksataya yeni bir usul daha koymuştu. Para yerine, verdiği şeylere karşılık, tereyağı, yumurta, odun kömür de alıyordu. Kısa bir zamanda, eski bakkal unutuldu Herkes sarıklıdan alışveriş ediyordu. Ağalardan ahabları olduğu gibi, elinden tesbihi, dilinden salvatı eksik ettiği de yoktu. Üstelik na-

maza gitmeyenlere çıkışır, uzun kuka tespihiyle kafalarına vururdu. Köye bir de yenilik getirmişti, herkes kasabaya gitmeden fesini kalıplatabilecekti. Hem de beş paraya....

Gözlerim cemaatin başlarından bir türlü ayrılmıyordu. Bir kalıpta kalıplanan fesler, kiminin başında bir sakı, kiminin de bir tencere gibi duruyordu. Fakat herkes memnundu. Çünkü hem ucuz hem de kasabaya gitmeden bu iş halledilmişti. İstanbul'dan, sahhaflardan alınmış birkaç levha, dükkânın yüksekçe bazı yerlerini süslüyordu:

*Her seherde besmeleyle açılır dükkânımız
Hazreti Selmân-i Pak'tir pirimiz üstadımız*

Bir diğer levhada da şu beyit vardı:

*Budala oldur ki malın verir veresiye
Kafesteki kuşu salıverir gelesiye*

Sarıklı bakkalın dükkânı yalnız köy halkıyla değil, civar köylerden gelen müşterilerle de dolup boşalıyordu. Dükkânda kınadan, gazyağından, lâmba fitilinden katırboncuklarına, pazen basmalara varıncaya kadar her şey bulunuyordu.

Bu adamın bana karşı bir ağabeyi tavrı takınmak, beni kendi kafasına uydurmak istediği de, her halinden belli oluyordu. Fakat, "İdealist bir mürebbi, her şeyden önce kendi prensiplerine sadık kalmasını bilen, onu müdafaa eden bir adamdır," diyor, sözlerini dinlemiyor, nasihatlerine aldırış etmiyordum.

Gün geçtikçe, köylüler bana karşı düşmanlıklarını arttırıyorlar, her yerde yüzüme karşı beni çekiştiriyorlardı. Sebebini bir türlü anlayamıyordum. Vakıa ilk defa bu köye geldiğim zaman, imam efendi mektebi bana terk etmişti, yalnız imamlıktan para alıyor, talebelerden bir şey gelmiyordu. Kazancının bu şekilde azalmasıyla bana karşı hoşnutsuzluğu, düşmanlığı çoğaldı. Fakat bu ancak bir-

kaç hafta sürdü. Nihayet o da buna alıştı. Köylünün gaza-bı, hıncı hiçbir zaman bu dereceye varmamıştı. Bu bal, tahammül edilecek, bir şeyle ölçülecek gibi değildi.

Bir gün, köye birkaç jandarma ile tahsildar, mahkeme memuru geldi. Birkaç kapıyı zorla açtılar, içeride ne var, ne yok alıp götürdüler. Sonradan bunların bir kısmının köyde dağıtılmış, bir kısmının da kasabada haraç mezat edilmiş olduğunu işittim. Sebebini sorduğum zaman, “Yeni konan maarif vergisi içinmiş!” dediler. Bu vergi, benim köye geldiğimden bir müddet sonra başladığı için “Muallim Vergisi” diye ad almıştı. Köylüler, muallimi kaçırdıkları takdirde, maarif vergisini vermeyeceklerini zannediyorlardı. Bütün düşmanlıkları bundan ileri geliyordu. Ne yapabilirdim, elimden ne gelebilirdi? Bu insanları nasıl yola getirebilir, nasıl ikna edebilirdim? Maarif vergisi sanki benim cebime giriyordu! Ben bu köyü terk edersem, artık hem imam efendi mektepte hocalık edebilecek, istedikleri gibi çocuklarına ders okutacaklar hem de maarif vergisi vermeyeceklerdi.

Ben, böyle müşkül ve hatta tehlikeli bir vaziyette tatili sayıklarken, sarıklı bakkal iskemlesini dükkânın önüne atar, her akşam etrafına toplanan köylüye, namaza, oruca dair vaaz ve nasihatlerde bulunurdu. Kazancının yerinde olduğu pek belli idi. Mübadele usulüyle aldığı malları, İstanbul’a gönderdiğinden iki kat kâr ettiği de muhakkaktı. Bir gün:

— Muallim efendi, yavaş yavaş sözüme geleceksin. Ben sana hocalarımızın dediği “muHITE intibak” etmeyi söylemiştim. Boyunbağını kaldırıp başına bir sarık sarmayı sen gururuna yediremedim Hatta bana düşman oldun. Halbuki ben bunu seni sevdiğim için, bir meslektaş sıfatıyla söylemiştim. Bu sözüm de, her nedense izzeti nefesine dokundu. Tekrar ediyorum: Rahat etmek, sözlerinin dinlenmesini isteyen sarık takmalı ve sakal bırakmalı ve cübbe

giymelidir. Ondan soma, tesbih ile, kitapla ama kalın ciltli, kara kaplı kitapla kafalarına vur, bir şey demezler. Senin bu aldığın para, benim iki günlük kazancımdır. Beni dinler, böyle yapar kitap, kalem, defter satar, hatta dükkân açarsan pekâlâ sen de gül gibi geçinirsin.

Sonra gülerek ilâve etti:

— İstersen, iki saatlik ilerde köyünde, bu iş için ben hazırlıkta bulunayım, dükkân tutayım. Sermayesi benden, kazanca ortak oluruz. Hem sen rahat edersin, hem ben kâr etmiş olurum.

Düşünüyordum. Mürebbilik gururum yine üstün geldi. Birden ağzımdan:

— Hayır! kelimesi çıktı.

Sarıklı bakkal, bir müddet bana acır gibi baktıktan sonra, “Sen adam olamazsın!” şeklinde başını salladı:

— Muhite intibak etmenin ne olduğunu bir gün anlayacaksın amma, o vakit de iş işten geçmiş olacak, ideal mürebbi!

Millet, nr. 22, Şubat 1944, s. 314-216.

BİR KÖY ÖĞRETMENİNİN NOT DEFTERİNDEN
CER HOCASI

Köylüler her sene Ramazan’a bir hafta kala cer hocalarını beklerlerdi. Bunların bir kısmının daha sakal, bıyıkları çıkmamıştır. İçlerinde henüz on sekizini doldurmayanlar bile vardır.

Bekleye bekleye, nihayet Kayagöz köyüne de bir molla geldi. Caminin maksuresinde yatacak, her akşam muhtar ve imamla birlikte bir ağanın evinde iftar edecek, sahurda köy bekçisi yemeğini camiye getirecektir.

Yeni hoca bir yerde görününce köylüler ayağa kalkıyor, ona yer gösteriyor, hatta yaşlı başlı kimseler elini öpüyorlardı.

İlk gün, muhtar Köse Ali Ağa onu yanına davet etmişti. Kahvede hem çay içiyor hem de bir şeyler konuşuyorlardı. Daha ziyade muhtar konuşuyor, molla da tasdik eder gibi boyuna başını sallıyordu. Öğle vaktine kadar genç molla ile köse muhtarın köşedeki peykede konuşup durdukları görüldü. Ne konuştukları herkesin meçhulü idi.

Ramazan gireli bir hafta olmuştu. Sıcak bir yaz günü idi. Camiye bitişik odamda kâh kitap okuyor, kâh rutubetten mantarlaşmış tavan tahtalarında gözlerimi gezdiriyorken birden ürperdim. Kulağıma acayip, anlaşılmaz, kalın-

lı inceli sesler gelmeye başlamıştı, “ah”lı, “of”lu kadın sesleri... Hatta ağlamalar, sızlamalar...

Ne oluyor diye hemen yatağımdan fırladım, dışarı çıktım. Sesler camiden geliyordu. Yaklaştım. Pencereden caminin içi ve genç mollanın sırtı görünüyordu. Arada bir elini kaldırıp rahle üzerinde bulunan kara kaplı kitaba vuruyor, bir şeyler söylüyordu. Mollanın önünde hiç kimse yoktu, ama “ah”lar, “of”lar kesilmiş değildi. Bu sesler nereden geliyordu?

Belli etmeden pencereden başımı uzattım. Hocanın önünde caminin bir duvarından diğer duvarına uzanan bir branda bezi gördüm. Köy kadınları bunun arkasında idi. Kıpırdamalar, “ah”lar, “of”lar hep buradan geliyor, kadınların gölgeleri perdeye aksediyordu.

Genç hoca şöyle diyordu:

— Ey hatunlar, bu kitap ne yazıyor biliyor musunuz? Bilseniz, günah işlemezsiniz, büyüklerinize isyan etmezsiniz. Kim ki velinimetine isyan eder, kebairden⁹⁸ birini işlemiş olur. Hak kelâmı, büyüklere itaati emir buyuruyor. Amma, zamanede haram helâlden ayrılmaz oldu. Günahlardan kaçınılmaz oldu. Neden bet bereket kalmadı? Günahlarımızdan! Neden fenalıklar çoğaldı? İsyanımızdan! Neden başımıza taş yağmıyor? Evliyanın, enbiyanın, ulemanın yüzü suyu hürmetine... Küçük, büyüğü bilmez, kadın, ehlini,⁹⁹ kocasını dinlemez, itaat etmezse, yarın mahşer gününde ne yüzle huzur-ı Rabbelâlemin’e varılır? Varılmaz! Ya nereye varılır? Gayya Kuyusu’na, hem de esfel-i safilîne... Anladınız mı? Sonra bunların saçlarından, neûzubillah, zebaniler tutup katran kuyusuna salacaklar, kızgın maşalarla enselerinden dillerini çekeceklerdir. Neden? Bu dilleri ile kendi helali olan erine karşılık verdiği için. Tanrı, cemi cümleyi hâb-ı gaffletten ikaz buyursun!

Bu sözlerden sonra, perdenin arkasından “ah”lar, “of”lar, tövbeler, istiğfarlar yükselir. Bir ara cer hocası merhamete gelir, ezberlediği vaazı tekrar eder:

— Amma kim ki ehline itaat eder, bin defa Kâbe’ye gitmiş kadar sevaba nail olur. Tanrı ol kuluna cennetinden nice köşkler ihsan eyler. Günahkâr kullarının günahlarını affeyler. Ey hatunlar, bu defa da aşk ile, şevk ile tövbe istiğfar edelim deyince, kadınlar tövbelerle karışık, “Uy uy nedir bu günahımız, nedir bu isyanımız?” diye bağırarak neredeyse köyü ayağa kaldırdılar.

Aradan birkaç gün geçmişti. Köy kahvesinin yaşlı sahibi bana şöyle dedi:

— Eee muallim efendi, genç hoca doğrusu yaman çıktı. Kadınların artık namazdan niyazdan başları kalkmıyor. Tecrübesiz diyorlardı, ama yeni hoca bütün kadınları afsladı. Kocaları onlara söz geçiremiyordu, şimdi hepsi değişti. Eh, ne de olsa okumuş hoca başka oluyor. Bizim köyün imamı söylesin dursun, onun arkasında namaz kılınmaz diye... Hepimiz kılıyoruz işte! Doğrusu maşallahı var. Yalnız şöyle bir durum var, genç hoca kadınlara ders veriyor, ama ona da bizim köse muhtar ders veriyor. Fakat olsun, hepimiz memnunuz, elini öpüyor, hayır duasını alıyoruz.

Genç hocanın muskası da nefesi gibi keskin idi. Cin çarpmasına, çocuğun altına yapmasına, eve hırsız girmesine, bit, pire ısırmasına, nazar değmesine, her şeye muska veriyordu. Komşu köylerden bile mescide kadınlar geliyor, bu mübarek hocanın vaazına devam ediyorlardı.

Yine bir gün ikinci vakti inceli kalınlı seslerin çoğaldığı bir sırada hoca, vaazda şunları söylüyordu:

— Kim ki, yeni elbiselerini helâli olan erleri karşısında giymeyüp de, düğün ve seyirlerde giyerse, neûzubillah, asi ve günahkâr olur. Tövbe ve istiğfar lâzımdır. Allah cemi

Malik Aksel, Kaya göz köyüne cer hocası olarak gelen genç molların vaazını branda bezinin ardından izleyen kadınları böyle tasvir etmiş.

cümlemizi dalâlet yolundan korusun, kebâirden sıyanet etsin.¹⁰⁰ Ey hatunlar, bu sefer de yine aşk ile şevk ile hep birlikte tövbe edelim derken, mescidin camları zangırda-maya başlar.

Genç hoca bu defa “Bakalım kitap ne söylüyor?” diyerek elindeki kitabın bir sahifesini çevirir:

— Hatunlar kınalarını nâmahreme göstermesinler. Yoksa ettikleri dualar, kıldıkları namazlar, verdikleri sadakalar kabul olunmaz, anladınız mı?

Hocanın her cümlesi kadınların “ah”lar, “of”ları ile bi-tiyordu. Anladıklarına da, anlamadıklarına da her sözde ellerini kaldırıp yarı açık göğüslerini yumrukluyor, “Uy uy uy, nedir bu taksiratımız, nedir bu günahımız” diyor, başka bir şey demiyorlardı. Branda bezi yirmi gün içinde delik deşik olmuş, her delik adeta küçük bir köy penceresine dönmüştü. Kadınlar vaaza gelirken hocanın nasihatini unutmuş gibiydiler. İçlerinde rastıklı ve sürmeliler pek çoktu. Sanki camiye değil, düğün evine geliyorlardı.

Genç hoca ezberlediğini söylemekten bıkmadığı gibi, kadınlar da onu dinlemekten bıkmıyorlardı. Her gün ikindiden sonra aynı vaaz, aynı cemaat vardı. Arada bir dışarıdan da misafir köy kadınları geliyor, genç hocayı dinliyorlardı. Bu hoca her ne kadar kadınları cehennem ateşi ile yakıyorsa da, bunlar Yusuf’a benzettikleri hocayı görmek için bu ateşe razıydılar. Hatta bu genç hoca bir şey dese de, demese de “ah”lar, “of”lar koro hâlinde devam ederdi.

Ramazan’ın son günlerinde, artık aradaki perde yarı kalkmış gibiydi. Kalkmasa da kafese dönmüştü.

Hocanın son vaazları şöyle idi:

— Ey hatunlar, mübarek Ramazan-ı Şerif’te üzerimize vacip olan -vebali bende kalmasın diye söylüyorum- sadaka-i fitrınızı unutmayın. Kıldığınız namazların, tuttuğunuz oruçların kabulü sadaka-i fitırladır. İlle ve lâkin bu sadaka kime verilir diye sual olundukta, dul komşunuza, ye-

tim çocuklara, âmâlara, sakatlara ve sonra kendini din uğruna adanmış ulema-yı salihîne, yani sizlere doğru yolu gösteren bir ibadullahâ... Hatunlar, unutmayın hoca hakkı, Tanrı hakkıdır. Gaflet olunmaya, işittik işitmedik demeyin, böyle amel edin ey kadınlar!

Artık cer hocası köye veda ederek sılaya çıkacak olduğundan son nasihatleri vermektedir. Branda bezi yerlerdedir. Bunu kim bu hâle koymuş, belli değil. Kaçgöç ortadan kalkmış, kadınlar kınalı elleri, bilezikli kolları, her türlü yeni elbiseleri ile görünüyorlar, çiçekli mendilleriyle gözyaşlarını siliyorlar. Hoca da hüznü idi. Bir şeyler söylerken sesi titriyordu. Bütün köy halkı genç hocadan memnun... Yalnız köyde biri var ki inadını kıramıyor. “Bu tüysüzün vaazı da namazı da caiz değildir!” diyor, bunda ısrar ediyor İmam Salih Efendi, durmadan söylüyor, arkasından, “Kime anlatırsın?” diyor, başını sallıyor ve ilâve ediyor:

— Bir defa sakalsız vaaz edilmez. Meşhur yüz kitap yazmış Müstakimzade’yi¹⁰¹ bile kürsüye çıkarmamışlar. Sebebi -ilmi, fazlı yerinde ama- köse imiş. Bu molla ise hem tüysüz, hem cahil. Bir dersi bir ay uzattı. Köyde köse muhtar varken, bir de bu çıktı. Şimdi gel de bu köyde imamlık yap! Ana hakkı, ebe hakkı ödenmez. Ben bunların hepsine Hak kelâmını öğrettim, öğrettim ama anlayan oldu mu? Ne gezer! İşte ben onunçün bu köyden gitmek istiyorum. Bir yerde kadir kıymeti bilinmeyince orada durulmaz. Varsa yoksa, tüysüz hoca... Bir de ne diyorlar, hâşâ sümme hâşâ, Yusuf Aleyhisselâm’a benziyormuş!

Eski hoca, köy imamı bütün bütün de unutulmuş değildi. Akşamları cami önünde bir taşın üzerine çıkarak, İstanbul’daki Ramazan topu gibi, çifte ile iftarı ilân eder, arkasından akşam ezanı okurdu.

Köy imamı hiç de tecrübesiz değildi. Her defasında çifteti ateşlemeden önce, bir çubukla namludaki barutu öl-

101 Müstakimzade Süleyman Saadeddin (1719-1788). *Tuhfe-i Hattat* adlı ünlü eserin yazarı, biyografi bilgini, mutasavvıf ve hattat. Saka-lının seyrekliği (hiffet-i ilhye) yüzünden liyâkatına rağmen, girdiği müderrislik imtihanında başarısız sayıldığı için ilmiye sınıfına dâhil olamamıştı. O tarihten sonra evine kapanarak çok sayıda eser telif eden Müstakimzade, son yıllarında yapılan müderrislik teklifini de reddetti.

102 Sürre: Para kesesi. Osmanlı padişahları her yıl özel bir alayla Mekke ve Medine halkına dağıtmak üzere Hicaz'a para ve hediyeler (Sürre-i Hümayun) gönderirdi. Bu alaylara Sürre Alayı denirdi.

çerdi. Bir defasında, barutun ağzına kadar dolu olduğunu görünce Salih Efendi'nin tepesi atmıştı. Sık sık böyle tatsız şakalar yapan kahvedeki delikanlılara dönüp şöyle demişti:

— İmamın mirasına mı konacaksınız? Ne verdiniz bana ki onu çok görüyorsunuz, behey hayâsızlar, beynamaz veled-i zinalar, Allah'tan korkmaz, kuldan utanmaz haramazeler? Ben size dini diyaneti öğrettiğim için mi bu nankörlüğü yapıyorsunuz. Beni bu mübarek günde günaha sokuyorsunuz!

Bunları dedikten sonra da, silahı bir tarafa atarak abdest tazeleyip camiye girmişti.

Bayram arefesinde, mescidin önüne büyük bir keten bezi serilmişti. Vaazdan çıkan kadın cemaat, yanlarında getirdikleri, çevrelerine bağladıkları fitrelerini usulca bu beze bırakarak “Allah kabul etsin!” diyor ve cer hocasına bir kere daha bakarak oradan ayrılıyorlardı.

Harman yeri kadar geniş olan bu örtü üzerinde neler yoktu ki... Mavi taş düğmeli mintanlar, şile bezi gömlekler, uçurlu donlar, pazen hırkalar, Trabzon bezi entariler, silmeler, yağlıklar, yün çoraplar, takkeler, mestler, pabuçlar, havlular, peşkirler, mendiller, misvaklar, sakal tarakları, kumaşlar, bakır tabaklar, kâseler, ibrikler, hacıyağları, kaşıklar, misk kokuları, eldivenler, nalınlar, divitler, kamış kalemler, nazar boncukları, bayram şekerleri, misk sabunları, En'am-ı Şerifler, Mekke hurmaları, heybeler, cüz keseleri, hilâlî gömlekler vs...

Bu hediyeleri taşısa taşısı ancak bir “sürre”¹⁰² devesi taşıyabilirdi. Kapıya birikmiş köylülere, çocuklara da beziryağı (!) ile yapılmış çörekler dağıtılmış, köy imamı Salih Efendi'ye de bu çöreklerden bir tane düşmüştü.

TFAD, C. XV, nr. 289, Ağustos 1973, s. 6434-6436.

BİR KÖY ÖĞRETMENİNİN NOT DEFTERİNDEN
KÖYE GELEN MİSAFİR

Malik Koca

Köylüler ağız birliği etmişler gibi Maarif Vergisi'ne, Muallim Vergisi diyorlardı. O vakte kadar böyle bir vergi görmemişlerdi. Bu verginin yeni muallim yüzünden başlarına geldiğine inanıyorlardı.

Sabahları suçlu gibi kahvenin önünden geçemiyor, yan yollardan okula gidiyor, ortalarda görünmemeye çalışıyordum. Sınıfta talebe yarıya inmişti. Bunu kaymakamlığa bildirsem velileri cezalandırılacak, ama o vakit de yaralarına tuz biber ekmiş olacaktım. İyisi mi, görmezlikten geldim.

Bir gün çocuklar yalancıkdan öksürüyorlardı; biri [öksürdü mü] hepsi birden öksürüyor, öksürüklerin ardı arkası kesilmiyordu. Bu arada benim de boğazım yanmaya başladı. Döşeme tahtalarından da dumanlar çıkıyordu. “Yangın” diye dışarı fırladım, alt kattan iki kişinin kaçtığıını gördüm. Meğer bunlar acı biber yakmışlar, onun dumanından içeride durulamıyordu.

Tam bu sırada Kara Ağa'ya rastladım. Bu, köy İhtiyar Heyeti'nin en zengini, en sözü geçeni idi. Olayı anlattım. O büyük bir ilgisizlik ve umursamazlıkla:

— Herhâlde bir yerden bal alıyorlar, sana öyle gelmiş.

— Mektep harap, çocuklar üşüyor, camlar kırık, alt kısım ahır... Böyle mektep olur mu?

— Öyle mi muallim efendi? Beğenmezsen geldiğin yere gidersin. Bizim çocuklar rençber olacaklar, kâtip değil. Bu sözü de dile dolamışlar, boyuna tekrarlıyorlardı.

Haftada bir Şile'ye gidiyor, ahçıya uğruyor, orada yemek yiyordum. Bir ara yolda çalılar arasında muşmula toplarken:

— Ne yapıyorsun burada muallim efendi? diye bir ses işittim, şaşırdım. Eşkıya görseydim bu kadar heyecanlanmazdım. O, pervasız aynı sözleri tekrarladı. Esmerdi, ama gözleri yeşil bir fener gibi parlıyordu. Gülümsedi. Gözlerini benden ayırmadan:

— Nereye gidiyon böyle muallim efendi, acele bir işin mi var sankim?

Kekeleyerek çocukça bir cevap verdim:

— Şehre gidiyorum, öteberi alacağım, orada yemek yiyeceğim.

— Yine gidersin muallim efendi, bak ne diyeceğim sana.

— Geç kalırım, karanlık basar, Allahımsarladık...

— Muallim efendi, muallim efendi, konuşsak biyol!

Bu kız yeşil fener gibi gözleriyle bana uzun uzun baskarken ben de kaçır gibi adımlarımı sıklaştırdım. Şile yolunu tuttum.

Bu köyde tek boyunbağı takan, tek pantolon giyen bendim. Köye gelmekle mektep kıyafetimi değiştirmemişim. Burada köylüler pantolonu İstanbul'a gittikleri zaman giyiyorlardı. Ben ise köyde tek başına kalmış garip, küskün bir kuşa benziyordum. Meğer bu köyde en çok sözü edilen, hele kadınlar arasında benmişim. Köylerde görülecek şey yok ama konuşulacak şeyler pek boldur derler, ne kadar da doğru.

Şile'ye geldim. İlk Tedrisat Müfettişi Hidayet Bey'i gördüm. Yutkundum yutkundum, nihayet ağzımdaki

baklayı çıkardım. Yolda olanı biteni müfettişe anlattım. Bu bir âmirden ziyade, genç muallimlere arkadaşça davranan, hatta nasihatler eden bir ağabeydi. Sırtımı okşadı.

— Aman oğlum, sana geçmiş olsun. Bu tuzağa muallimler değil, nice kaymakamlar düşmüşlerdir. Bu alışılmış bir tuzaktır. Daha sen anlatırken ne olduğunu anladım.

— Evet, ama benim aklıma hiç böyle bir şey gelmedi. Nedense çalılar arasından çıkan bu genç yeşil gözlü kadın beni ürküttü. İnsan kadından korkar mı bilmem? Ben korktum. İki saatlik yolu yarım saatte almışım.

— İyi ki korkmuşsun, bazen korkunun da faydası olur.

Köylüler bana düşmanlıklarından çocuklarını bile düşünmüyorlardı. Çocuklar kalın parmak hırkalarla büzülüp oturuyor, soba yanmıyor, pencereler yapılmıyor, köyde kalmam günden güne güçleşiyordu. “Herhangi bir olayla buradan ayrılacağıma, resmî yoldan ayrılmak daha uygun düşecek,” dedim. Mektebin durumunu ve bana olan davranışlarını bildirerek kaymakamlığa bir istifanname gönderdim, eşyalarımı topladım.

Ertesi günü sabahı kapım yıkılır gibi sarsıldı. Bir ses:

— Muallim efendi kalk, seni jandarmalar bekliyor.

Korktum. Jandarma ile ne işim olabilirdi? Kimin ayağına bastım, kimin tavuğuna kış dedim, bilmiyordum. Köy bekçisi ile birlikte geniş bir alan olan kahve önüne geldim. Kalbim çarpıyordu. Burada sabah namazından önce bütün köy çocukları, kadınlar, köylüler toplanmış, en önde de köy ağaları, ihtiyar heyeti, muhtar, imam bulunuyordu. Tam bir manga da jandarma neferi... Hepsinin omuzlarında iki sıra fişeklikler. Başlarında Kel Rıza dedikleri başçavuş. Bir yerde vukuat oldu mu bu adam gelir, diye bekçi haber verdi. Kel Rıza’ya: “İşte muallim efendiyi getirdim,” dedi.

Kel Rıza topuklarını vurarak selâm verdi ve bir kâğıt uzattı. Şaşırdım; bu benim bir gün önce kaymakamlığa

103 Hayatı bir televizyon dizisine de konu olan Kuva-yı Milliyeci çete reisi. Karadeniz bölgesinde işgalcilere ve işbirlikçilere karşı mücadele etti. 1928 yılında Karasu'da öldü.

yazdığım istifanamemdi. Alt kısmında kaymakamın yazısı: “24 saat zarfında mektebin tamiri, camların takılması. En kısa bir zamanda kaymakamlığa bildirilmesi...” Emir kesin. Sade Kara Ağa değil, bütün köy halkı bana bakıyordu. Bir ara köy muhtarı yanıma yaklaştı:

— Muallim efendi, şu kâğıda: “Mektep bir haftada tamir edilecek” diye yaz gözünü seveyim, sen bizi kurtar. (Fısıldayarak) Kel Rıza yok mu? Bir defa kafası kızdı mı, büyük küçük dinlemez, sopayı atar. Gözünü seveyim muallim efendi, bu kâğıda öyle yaz.

Kâğıda, muhtarın dediği gibi bir satır ilâve ettim. Kel Rıza aldı ve yine topuklarını vurarak bir selâm verdi. Bir manga jandarma neferi atlarına binip bir anda ortadan kayboldular.

Ertesi gün mektebe gittim, çocuklar yerine usta ve işçiler durmadan vızır vızır çalışıyorlar. Okul tamir değil, yeni baştan yapılıyordu. Bir hafta içinde okul yepyeni, tanınmaz bir hâle gelmişti.

Bir gün bu yeni okulda ders okuturken bir köy delikanlısı içeri girdi, telâşlı idi.

— Muallim efendi, misafirler geliyor, dedi.

Bir iki dakika sonra içeri kaymakam, jandarma kumandanı, sonra da bir subay ve iki İngiliz neferi girdi. O vakitler Kandıra'ya kadar bu bölge işgal kuvvetlerinin kontrolü altında idi; hatta buralarda tel örgüler vardı. Yalnız İpsiz Recep¹⁰³ ve Kuva-yı Milliye'ye bağlı bazı çetelerin türlü yollardan buradaki köyleri aşır Beykoz'a kadar geldikleri işitilirdi.

İngiliz subayı çocuklara adlarını, yaşlarını sordu, sonra büyüdüleri zaman ne iş yapacaklarını... Çocuklar hep birden parmaklarını kaldırıp:

— İres olacağız! dediler.

İres orada “reis”, yani gemi kaptanı demektir. Bunların kendi kendilerine yaptıkları tek resim gemi resmidir.

Bu gemilerin hiçbir yerlerini unutmazlar, halatları, makaraları, kaptan köşkü küpeştesi, çapası... İngiliz subayı çocukların yaptıkları bu resimleri görünce kahkahayı attı:

— Bu kadarını bizde gemi kaptanları bile yapamaz, diye söylendi. Sonuna da şunu kattı:

— İngiltere’de bir âdet var. Bir büyük mektebe geldi mi öğleden sonra okul tatil edilir.

Bu sözle kaymakamı mı, kendisini mi kastediyordu, belli değil. Öğlen olmuştu, hep birlikte mektepten çıktık. Farkında değiliz, meğer kadın erkek bütün köy halkı buraya toplanmış. Üç muhteşem İngiliz atı kımıldamadan duruyor, köylüler bunları okşuyor. Bazen hafif hafif göz gezdiriyorlar. Bu atlar gelen misafirlerden çok ilgi çekiyordu. Sonra hayvanların beyaz ipek takımları da ayrı bir güzelliğe idi. Artık gidiyorlardı. Bu arada İngiliz subayı da atına bindi. Bindi, ama at kımıldamıyor, ön sağ ayağını kaldırmış öyle duruyor. İngiliz subayı ve diğer iki İngiliz neferi de atlarından iniyor, hayvana bakıyorlar. Atın nalı düşmüş. Bu defa subayın neşesi kaçıyor, hatta telâşlanıyor:

— Nalbant var mı? diye sordu.

Köy nalbandı geldi, atın ayağına baktı. Bu çeşit nalların köyde olmadığını söylediği sırada, yedi sekiz yaşında bir çocuk elinde bir nal koşa koşa İngiliz subayının yanına geldi, nalı uzattı. Bu atın nalı idi. İngiliz subayı altın bulmuş gibi sevindi. Çocuğu kucakladı. Cebinden para çıkardı, çocuğa vermek istedi, fakat çocuk parayı almadı.

Kaymakam nalbantı çağırdı, hayvanın da keyfi geldi, İngiliz subayının da. İngiliz subayı cebinden o zamana göre yüksekçe bir para çıkardı, nalbanta uzattı. “Bir şey yapmadım...” der gibi parayı almadı. Nalbant çırağına verdi, o da almadı. Bu defa İngiliz subayı biraz ilerde bulunan köy bakkalına girdi. Burada bayramdan bayrama alınan elvan şekerleri, peynir şekerleri, susamlı çuval incirleri, ramazan için alınmış balçık hurmaları, kabuk tutmuş

lokumlar, taş gibi olmuş halka halka kurabiyeler vardı. Köy bakkalında daha ne olabilirdi. Bakkal koca bir kutuya bunları doldurdu. İngiliz subayı şekerleri kurabiyeleri orada çoluk ocuk herkese tuttu, yine kimse almadı, paket subayın elinde kaldı.

Bu defa köyün muhtarı Ali Ağa paketi İngiliz subayının elinden aldı, kucağına koydu. Lokumlardan birini ağzına attı yemeye başladı, sonra kurabiyelerden birini aldı. Herkes Ali Ağa'ya bakıyordu. Bu defa ocuklara:

— Haydi ocuklar yeyin! deyince çocuklar dariya üşüşen kuşlar gibi üşüştler. Koca kutu bir anda boşaldı. Ali Ağa'nın elini İngiliz subayı sıktı. Bütün bu köye gelen misafirler drtnele köyden ayrıldılar.

Bu arada köylülerden biri yanındakine:

— Bizim muhtar şeker mi görmedi nedir? Gvurun elinden kutuyu kaptı, a kurt gibi yedi.

Muhtar Ali Ağa bunu işitti. Pehlivan yapılı gövdesiyle doğruldu. Bunu söyleyene baktı, baktı:

— Ne diyon Murteza Dayı, aklın ererek mi konuşuyon? nce bu bizim kaymakamımıza saygımızdır. Sonra biz ona misafirsevenlik gösterdik, o da karşılıkta bulundu. Eliyle ocuklara şeker verdi, ikramda bulundu. Bunun mânası bize teşekkür demektir. Bunu anlamak lâzım Murteza Dayı. Sen Çanakkale Savaşı'nda bulundun mu? Ben bulundum. Orası bir cehennemdi. Yerden, gökten ateş yağar, toprağı barut kokar, öyle bir cehennem. Ama savaş hızını aldı mı İngilizler bize kutu kutu ukulatalar, bisküviler, konserveler atarlar, biz de düşmanımız olan İngilizlere paket paket helva, kuru üzüm, incir, sigara atardık. Her iki taraf bunu fırsat bilip silhını düşmana evirmezdi. Elle işaretle konuşmalar bile olurdu. Dşmansa da insanlığımızı unutmadık. Ya işte böyle Murteza Dayı... Neden şekerleri yedim, şimdi anlayıverdın mı Murteza Dayı?

Bu sefer bana dönerek:

— Ne dersin muallim efendi? Sen üç ayda çocuklara okuma öğretirsin, nalbant Ömer Ağa altı sene çırağına eşek nallamayı öğretmez. Ondan sonra da köylümüz seni beğenmez, sevmez. Nalbant Ömer Ağa'yı sever. Gel de bu işin içinden çık! Ama sen muallim efendi, sustun sustun da, bize öyle bir ders verdin ki, artık bu ders kulağı-mızda küpe olacak. Kara Ağa'yı bile tır tır titrettin. Kaymakam bile seni sağına almıştı. Ne de olsa okumuşluk başka. Bunu bizimkiler anlasa bari! Diyeceğim, bizde eşekler köyde nallanmaz, şehre gidince nallanır. Teşbihte hata olmaz, söz temsili bizim bacılar da köyde yalınayak, şehre gidince pabuç giyerler. Şehirliyi biçilmiş bir tarlaya bıraksan, ökseye tutulmuş iki adım atamaz. İngiliz atları da öyle... Şehirde de, köyde de değişmezler, pabuçsuz olamazlar. İnsan olsun, hayvan olsun neye alışmışsa öyle gider. Okumuşsa okumuş, cahilse cahil... Zati sana essah-tan alışmıştık. Sen bakma o Kara Ağa gibilere.

Muhtar bana bir şeyler söylemek istiyor belli. Nihayet durup dururken:

— Muallim efendi, sen bu kaynaktan su içtin mi? Buradan su içen kısmetini, nasibini de buradan alır. Biz Karanfilli Emine'yi düşündük. Güzelliğine güzel, akıllılığına dersin akıllı. Ne ideceksin İstanbul tangolarını? Seni bizim köyden yapmak istiyoruz muallim efendi. Bize bir “he” deyiver.

Bir gün sınıfta başında renkli bir yemeni, saçlarında bir karanfil ile gözleri fıldır fıldır bir kız oturuyor, dersine çalışıyordu. Belli etmeden kara kaplı yoklama defteri arasına bir resim kâğıdı koyarak bu kızın resmini yapmaya başladım. Ertesi günü bu kız ortada görünmedi, hatta bir hafta. Kalfaya sordum:

— Emine gelmiyor, acaba hasta mı?

— Hayır, hasta değil. Sen onun hep yüzüne bakıyormuşsun da ondan muallim efendi.

Bu söz üzerine elime bir daha resim kâğıdı almadım, Kimsenin resmini yapmadım, gizli dahi olsa. İşte muhtarın göz koyduğumu, sevdiğimi tahmin ettiği, bana vermek istediği bu kızdı. Kayagöz köyünde, nelerden ne mânâlar çıkarılmaz, nerelerden nem kapılmaz! Çok defa benim aklımdan geçmeyenler onların aklından geçebilir. Ne var ki sanat aşkım üstün çıktı, resim tahsili için köyden ayrıldım.

Türk Edebiyatı, nr. 25, Ocak 1974, s. 12-15, 40.

GEÇMİŞ ZAMAN OLUR Kİ

Malik Akel

Kurtuluş Savaşı zaferle sonuçlandıktan sonra Anadolu'dan ayrılan yabancı sanatçıların yerini Türkler alacaktır. Bunun için sanat okullarından Avrupa'ya öğrenci gönderilecektir. Maarif Vekili Necati, İstanbul'dan çok Orta Anadolu'dan Almanya'ya öğrenci gönderme hazırlığındadır. Ama bu gençlerin çoğu bulunduğu yerin dışına çıkmamış, hatta deniz, vapur görmemiştir. Bunun önemi var mı? Bunlar önce İstanbul'a geliyor, şehri dolaşıyorlar; her şey onlara bir acayip geliyor, küçük çocuklar gibi yanlarındakileri sorulara tutuyorlar. Önde küçük bir çatana, arkada buğday yüklü dört mavnayı çekiyor. Memlekette de bir eşek koskoca bir deve kervanını yürütüyor, ama yine de bu ona benzemiyor. Sonra deniz ortasında bu duvarın işi ne? Üzerinde de kuşlar... Bunlara martı diyorlar; ne yer, ne içerler? Tarlada, ormanda kuşlar olur, ama bunlar deniz ortasında. Bu köyden indin şehre değil, Berlin'e, Paris'edir. Nasıl olacak, kimler bu işi idare edecek?

Bir katile yola çıktı. Romanya'da gümrük muayenesi var. Bavullar açılıyor. Bir öğrenci nargile götürüyor, buna bir şey demediler, fakat karpuz gözlerine takıldı. Memur bunu eline aldı, evirdi çevirdi, sonra karpuzu kesip içinde ne var görmek istedi. Öğrenci söylenmeye başladı.

— Yahu bunlar karpuz görmemiş, içinde olsa olsa çekirdek olur. Biz buralara gelip bu câhillerden ders alacağız demek.

Memur:

— Biz her kapalı şeyin içini görürüz, vazifemiz bu! deyip karpuzu kesmek isterken bu defa öğrenci bağırır:

— Kesersen parasını ödersin.

Memur duraklar, karpuzda leke olup olmadığına bakar, evirir çevirir, sonra anlaşılır. Romanya’da karpuzların içinin muayenesi boşuna değil. Karpuz ile elmas kaçakçılığı yapıyormuş. Bu nasıl olur? Daha tarlada karpuzun incecik, yumuşak kabuğuna elmas bastırılır, zamanla karpuzun kabuğu kapanır, kışın tutar ki, elmas kaçakçılığının bir çeşidi.

Bu talebe topluluğu Berlin’e vardıktan sonra Potsdam’a gönderilir. Bunları burada sefaret başkâtibi Hasip Bey karşılar. Onlara bu yabancı memlekette Türklüğün şeref ve haysiyetini nasıl koruyacaklarını, nasıl çalışacaklarını, ileride memlekete nasıl faydalı olacaklarını anlatır. Ayrıca, bu memleketin özelliklerini, âdetlerini anlatıp nasihatlerde bulunur. Öğrencileri birer ikişer pansiyonlara dağıtır. O sırada Hasan adında bir öğrenci de kürkçülük tahsiline gelmiştir. Bu da Frau von Heinisse adında bir asilzadenin pansiyonuna girer. Burada “von” asalet unvanıdır.

Bundan önce şehre gelen Öğretmen Okulu öğrencileri de alay olsun diye, asil bir ailenin pansiyonunda oturduğu için, Hasan’a Von Hasan diyorlar. Hasan’a takılan bu asalet unvanı çabucak Potsdam’a yayılır. Almanlar Türk öğrencilere soruyorlar:

— Sizin aranızda Osmanlı hanedanından biri varmış doğru mu?

Öğrenciler de böyle bir kimseden haberleri olmadıklarını söyleyince, “Peki ‘von’ diyormuşsunuz birine, nasıl olur?” diye sormuşlar. Bunların bu merakı büsbütün boş

değildi. Bunlardan bir müddet önce Osmanlı İmparatorluğu tasfiye edilmiş, hanedan âzası Türkiye’den çıkarılmış, birçok Avrupa şehirlerine dağılmışlardı. Son Halife Mecid Efendi de iki ihtiyar kadın sultan ile İsviçre’ye gelmişlerdi. İsviçre kanunlarına göre iki evli, yabancı da olsa bu ülkede oturamazdı. Bu sıralarda her yıl altınla tartılan Ağahan dünyanın en seçme câriyeleriyle İsviçre’ye geliyor. Ama Ağahan’a bütün “Grand Hotel”lerin kapıları ardına kadar açılır altına tapan bu memlekette. Kanun zengine nasıl, düşene nasıl uygulanıyor? Acıklı bir durum.

Almanlar Potsdam’da şöhretli Osmanlı hanedanını merak ediyor, ama cevap alamıyorlar. Türk öğrenciler de bundan habersiz.

Bir ara ev sahibi kadın beni kapıda arayan biri olduğunu söylüyor. Kapıya yaklaştım baktım, Hasan adındaki öğrenci, Von Hasan denilen genç. Hemen söze başladı:

— Ulan sen burada mısın?

İçeri girip madama da Almanlar gibi eğilerek bir selâm verdi. O gün de ev sahibinin kızının arkadaşları misafir gelmişlerdi. Hasan söylenmeye başladı:

— Burada ne oluyor, yoksa burası kız mektebi mi? Ben bunlara bir oyun göstereyim, bak oyun nasıl olurmuş.

— Yahu senin işin yok mu, daha içeri girer girmez?

— Sen bilmezsin, onlar oyun severler, uzuneşek oynatayım da gör.

— Aman Hasan, burası Almanya. Hem de bu kız oyunu değil, sonra bu kadın da ne der?

— Ne diyecek, o da oyuna girsin!

Bu defa kızlara döner, oyunu anlatır. Ama, eşeğin Almancasını bulamaz, yarım yamalak bir eşek resmi yapar, kızlar kahkahayı basarlar. “Uzuneşek, uzuneşek!” diye bu sözü tekrarlarlar. Burada irice güçlü bir kız eğilip duvara yaslanır; bir ikincisi bunun beline sarılır. Birbiri arkasına beş kız zincirleme eğilip dururken Hasan geri geri gidip

hız alır üstlerine atlar. Fakat, gülmeden sıkı duramadıklarından, dağılıp yerlere yuvarlanırlar. Ama kahkahaların da bini bir para...

Ben “Bu musibet nereden geldi?” diye söylenip durur, Başkâtıp Hasip Bey’in nasihatlerini düşünürken, baktım Hasan hiç oralı olmuyor. Öyle pişkin ki, benim düşüncüklerim onun aklına sığmıyor. Bu defa da madam:

— Ben Türkleri hep ciddi, hep somurtkan sanıyordum, aldanmışım. Von Hasan’ı gördükten sonra düşüncemi değiştirdim. Türkler arasında ne kadar sempatik insanlar varmış meğer. Bravo Von Hasan, bravo sen her zaman buraya gel, demez mi?

Potsdam’da Von Hasan’ın maceraları her yere yayılır. Bu defa Türk asilzadeliğine bir de Hasan’ın şöhreti karışır, hatta bu ondan üstün çıkar.

Berlin’de sefir, Kemaleddin Sami Paşa’dır. Bu meşhur kumandan, dînî ve millî bayramlarda, hatta bazı pazarlar Berlin’de öğrencileri toplar, Sefarethane’de onlara İstiklâl Marşı söyler, sonra onlara nasihatler eder, şekerler ikram eder. Her birine güler yüzle tahsiline ait sorular sorar, hatta müşkülünü halleder. Hem sert hem de çok iyiliksever bir sefir, bir kumandan...

Bir gün, bir tütün tüccarı Kemaleddin Sami Paşa’ya Türkiye’den bir balya örnek olarak tütün gönderir. Bunlar, Sefaret yolu ile bir Alman firmasına gösterilecek. Dalga dalga kadın saçı gibi tütünü Almanlar beğeniyorlar, siparişlerde bulunuyorlar. Bir ay kadar sonra balyalar geliyor, açılıyor bir de sefir ne görsün, taş mı yok içinde, talaş mı yok? İşte o vakit İstiklâl Mücadelesi’nde kahramanlıklar gösteren bu paşanın hiddetini anlata anlata bitiremiyorlar.

Yine bir gün de Hasip Bey, Hasan’a bir şeyler söylemiş, hatta “Paşaya bildireceğim!” demiş. Ne bildirecek belli değil, ama paşanın hiddeti belli. Hasan hem korkuyor hem de:

— Ne imiş o, kâtip değil mi? Ben ondan daha okumuşum. Bize ne karıştır, bizimle ne uğraşır? Talebe müfettişi bir şey demez, o söyler durur. Bizim İskilip’te mahkeme kapısında 25 kuruşa dilekçe yazarlar. Buraya gelmiş Birinci Kâtip olmuş da ne olmuş, diye söylenir.

Hasan, sefaret kâtipliğinin mânâsını bir türlü kavrayamıyor.

Bir ara Hasip Bey, Almanya’da bir başka şehirde Başkonsolos olunca buna en çok sevenen Hasan olur.

Sonunda bu gence neden “von” denildiğini Potsdamlılar öğrenir. Bu ona arkadaşlarının muzipliği. Bu uydurma, takma bir asalet idi. Arkadaşlarının ona yapmış olduğu bir şaka, ama ucu nerelere vardı, Osmanlı hanedanına... Sonra da foyası çıktı, ama bütün Potsdam halkı onu tanıdı.

Fırçacılık, fişçilik, marangozluk, duvarcılık, demircilik, kalem işleri gibi türlü sanatları bitirenler yine geldikleri gibi toplu bir hâlde İstanbul’a döndüler. Hasan da bunlar arasında idi. Yıllar sonra Nuruosmaniye’de karşılaştık. Baktım, bir adam boynuma sarılıyor. Tanıdım, ama bambaşka, ak pak bir Hasan.

— Yahu ihtiyarladık, ne dersin, şimdi torunlarım var. Zaman nasıl geçiyor? Yine aklıma Almanya geldi. Bana çok genç olduğum için ihtiyar babamı sorarlardı, “hareminde kaç karısı var” diye. Hem de İskilip’te. Akılları fikirleri harem. Zavallı babam, altı çocukla bizi zor idare ediyordu. “Elli tane karısı vardı!” derdim, buna bile inanlar bulunurdu. Harem asıl Almanya’da; bunlar farkında değiller. Ama gel de anlat, bir defa bir şey bellemişler. Bana bak, adresimi verdim, gelmezsen darılırım, sık sık beklerim.

(Bu yazının ilk defa nerede yayımlandığı tespit edilemedi.)

GURBETTE FAKİR BİR GENÇ

Malik Khas

Ona arkadaşları Tatar Fehmi derlerdi. Doğu Türki-
stan'da, tanınmış bir ailenin oğludur. Mekke'de doğ-
muş, İstanbul'da okumuş, Almanya'da yükseköğrenimini
yapmıştır. Bu, o zaman için büyük bir cesaret işi idi.
Çünkü ona bir yerden para gelmediği gibi, iş bulmak da
güçtü. Bununla beraber ne yapar yapar, pansiyonda oda
kirasını gününde verir, kıt kanaat geçinirdi. Bu titizliğine
rağmen pansiyon sahibinden hiç güler yüz görmüyordu.
Bir arkadaş odasına girse, bir sigara içse, hemen haber
gelir, sigara dumanından perdeler sararır diye. Mutfakta
bir yumurta pişirse kaşlarını çatır, hele tıraş olunca sabun
köpüklerinin yere damladığını nereden görürdü. Bir ha-
fiye gibi onu izler, direnirse parmağı ile hemen kapıyı
gösterirdi.

Fehmi sık sık pansiyon aramaya çıkar, bulduğu yerler
yine bundan farksızdır. Oturduğu odaya tavan arasında ya
bodrum katındadır. Buna rağmen yine de türlü ihtarlarla
karşılanırdı:

- Lütfen içeri girerken kapıyı yavaş kapayınız.
- Lütfen gürültü etmeden öksürünüz.
- Lütfen kusurlarınızı söylediğim zaman teşekkür edi-
niz.

Daha da buna benzer şeyler, nerede ise bu kimsesiz talebeyi karşısında susta durduracak. Bir gün ev sahibi Fehmi'nin odasında çamaşır yıkadığını sezince hemen ay sonunda odayı terk edeceğini bildirir. Bu haberi alır almaz Fehmi'nin kafasında parlak bir şimşek çakar, eline bir kâğıt alır, İstanbul'da eski bir okul arkadaşına şu mektubu yazar:

Kardeşim Cemil,

Sana bu mektupta yazdıklarımı lâtife sanıp bu kâğıdı bir yana atayım deme sakın. Sözlerime dikkat et. İstanbul'da tahta evler çoktur, tabii tahtakuruları da bu evlerden eksik olmaz. Sen ne yap yap, bir mektup zarfı içinde ne kadar toplayabilirsen tahtakurusu topla, bana gönder. Zarfı da iyice kapamayı unutma. Çünkü bunlar iğne deliğinden bile çıkarlar. Burada tahtakurularını bilmedikleri için ben canlı bir ders vermek istiyorum. Bunun uzun hikâyesini sonradan yazarım. Yalnız acele, ayın 30'undan önce mektup gelsin. Şimdiden teşekkürler eder, gözlerinden öperim.

Fehmi Murat

İstanbul'da mevsim yaz. Tahtakuruları insan kokusu geldiği yere dizi kolunda akın ediyorlar. Tahta araları ise bunların yuvaları. Ama bunları toplamak da öyle sanıldığı gibi kolay değildir. Bir tahtakurusu zarfa konunca öteki hemen kaçıyor. Onun için zarfa girenleri aralıksız üflemeğe lâzım. Ancak böyle bir müddet uyuşunca zarfta kalabiliyorlar. Bunun için ayrıca el mahareti, beceriklilik önemli...

Birkaç gün sonra mektup pansiyona ulaşır. Fehmi bu kıymetli zarfı heyecanla açar. Mektup, uyuşmuş tahtakurularıyla tıklım tıklım dolu. Mektubu okumaya başlıyor, mektupta neler yok, hele bir yerinde şöyle bir yazı:

Dere kurumuş buz olmuş, yağmur kurumuş kar olmuş, ağaç kurumuş dal olmuş, her şeyin kurusu kışın, tahtakurusu yazın, kokusu çekilmez ne yazın ne kışın, bakalım dinç

kalacak mı başın, sana nasihat hemen bu evden taşın, Allah akıl versin der.

Cemil arkadaşın

Tatar Fehmi dalmış, gelen mektubu okurken zarftaki tahtakuruları usulca sıvıştırmışlar. Zarf bomboş. Çok geçmez kimini ensesinde, kimini çoraplarının kenarında bulur. Bunları toplar öteye beriye dağıtır, üşenmeden birkaçını da madamın oda kapısı aralığına bırakır. Ondan sonra kaşına kaşına yüksek sesle, “Madam, buraya gel! Ben şimdiye kadar böyle pis bir pansiyon görmedim,” deyince madamın tepesi atar. Ne olmuş da bu sessiz öğrenci bu kadar değişmiştir.

— Benim pansiyonum en temiz pansiyonlardan biridir. Beğenmezsen çıkabilirsin. Buna memnun da olurum.

— Affedersiniz madam, bunlar nedir? deyince madam donakalır.

Fehmi bir taraftan kaşınıyor, bir taraftan da ev sahibine çıkışıyordu. Bu mağrur madam için büyük bir dersti. Bu defa ev sahibi kadın Fehmi’ye çıkışmak şöyle dursun, adeta yalvanyor, özür diliyordu.

— Ne olur kimseye şikâyet etmeyin. Size kirada indirim yapacağım. Mutfığa, banyoya da istediğin gibi girebilirsin. Siz iyi bir insansınız, beni zor durumda bırakmayın. Sen lâf anlarsın, ama belediye memurları anlamaz, burayı kapatırlar, diye yalvarır yakarır.

Tatar Fehmi artık tahtakuruları sayesinde rahata hatta itibara kavuşmuştur. Pansiyonun bir numaralı iltimaslı, hatırı sayılır kiracısı olmuştur. Artık ona ev sahibi kadın toz kondurmuyordu.

Tatar Fehmi’nin odasında büyük bir sandık var. Üstelik sımsıkı da kapalıdır. Merak ettim, sordum:

— Bu nedir?

Kapağını açtı, bir de ne göreyim, sayısız mavi taş düğmeler. Vaktiyle köylüler mintanlarına böyle düğmeler di-

kerlerdi. Bu kadar taş düğmeyi ne yapacağını sordum, o, deli deli oynamaya başladı.

— Zengin olacağım, zengin. Fakirlikten kurtulacağım artık, bıktım fakirlikten.

— Önce karnını doyur, ondan sonra büyük lâf et.

— Bunları Doğu Türkistan’a götürceğim, geldiğimde beni zengin bulursun.

Kendi kendime Fehmi galiba keçileri kaçırıyor derken o bana damdan düşer gibi bir teklifte bulundu.

— Seninle Völkerkunde Müzesi’ne gidelim, olmaz mı?

Berberce Berlin’in bu meşhur müzesine gittik. Ben sağa sola bakarken o durmadan sık adımlarla ilerliyordu.

— Nereye gidiyorsun? dedim.

— Müdürün odasına gidiyorum, diye karşılıklıta bulundu. Tuhaflaştım. Fehmi kim, buranın koskoca müdürü kim diyordum. Az sonra kendi evine girer gibi müdürün odasına girdi. Beni elimden tutup müdüre takdim etti. Arkadan müzeyi gezmek istediğini ilâve etti.

V. Le Coq¹⁰⁴ adında bu namı arkeolog, Doğu Türkistan’da yapmış olduğu kazılarla tanınmıştır. Bu Alman ilim adamı da Fehmi gibi kısa boylu, tıknaz, güler yüzlü bir zattı. Hep beraber müzeyi gezmeye koyulduk. Müzede Afrika yamyamlarının kuş tüyleriyle yapmış oldukları resimler, boncuklarla işlenmiş heykeller, kurukafalardan musiki âletleri, maskeler, renkli, büyük başlı, kısa vücutlu heykeller, neler yoktu.

Bunları geçtikten sonra Doğu Türkistan’dan gelmiş eserlerle karşılaştık. Duvarlar baştanbaşa buradan gelmiş fresklerle kaplı idi. Bunları dörtgen biçiminde bölüp sandıklar içinde Berlin’e getiren müze müdürü nasıl getirdiğini anlattı. Sonra bu fresklerle Avrupa freskleri arasındaki farkları açıkladı. Bu Türk freskleri üzerinde uzun uzun teknik izahlara girişti. Fresklerde özel bir lif karışımı olduğu için bunları tabaka hâlinde kesip sandıklar içinde örse-

104 Albert von Le Coq (1860-1930). Fransız menşeli Alman etnolog, arkeolog ve Uygurologu. Turfan ve çevresinde yaptığı araştırmalarla tanınır. Kuça yakınlığında, Kiriş ve Kumtara’da çok sayıda kazı yapmış, Tumşuk kalıntılarında çalışmış ve bu kazılar sonunda 156 sandık dolusu buluntu elde etmiştir. Bulduğu eserler hakkında büyük bir yetkiyle yayın da yapan Le Coq, ayrıca eski Uygur ve Mani yazılı Türkçe eserler üzerinde çalışmış, İç Asya’da yaptığı gezilerde yerli Türk diyalekt ve ağızları üzerine bilgi ve belge toplamıştır. Yayınlanmış çok sayıda eseri bulunan Le Coq hakkında geniş bilgi için bkz. Hasan Eren, *Türkölük Bilimi Sözlüğü 1, Yabancı Türkologlar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 204-206.

lenmeden, dağılmadan getirebildiğini anlattı. Bu defa resimlerin konularına geçti, kadın erkek kıyafetleri, tarihî ve mitolojik sahneler, tabiat manzaraları üzerinde durdu.

Bundan sonra heykeller ve kabartma işler üzerine yapılmış eşyayı gezdik. Çini tabaklar ve kâselerdeki Buda ve ejder resimlerini seyrettik.

Bu bölümün de her yanını gezdikten sonra dinlenmek üzere tekrar müdür V. Le Coq'un odasına girdik. Uzun uzun burada da konuştuktan sonra Fehmi ayağa kalktı, müdürün elini sıktı. Bu meşhur adam şapkamızı, pardösümüzü tutarak saygı gösterisinde bulundu, bizi kapıya kadar geçirdi. Ben ne diyeceğimi şaşırdım. Fehmi hiç de öyle ev sahibi madam karşısındaki gibi değildi. Karşımda sanki bambaşka bir adam vardı. Fehmi bana döndü:

— Gördün mü arkadaş, bizde ne hazineler varmış? Sonra kalkıp ikide birde benimle alay etme, anladın mı?

Fehmi'nin kuş gözleri gibi küçük gözleri açılmıştı. Az zaman sonra Türkistan'a doğru yola çıktı. Vatandaşlarına mavi boncuk yerine işe yarar mavi düğme götürüyordu. Buna karşılık onların önem vermediği, hatta put dedikleri şeyleri alıyordu.

Bu alışverişten iki taraf da memnundu. Fehmi ecdadının eserleri diye bunlarla övünürken, hemşehrileri de bunlara "Kâfir işi, kâfir yazısı" diyor, hor görüyordu. Yine Fehmi'nin anlattığına göre bir ara halk burada bir mağarada birçok eserler bulmuş, bunları bir meydana yığarak yakmışlar, etrafında oyunlar oynamışlar, türküler söylemişler.

Tatar Fehmi götürebileceği kadarını topladığı gibi, bir de kazılarda bulunmuş yükte hafif bazı şeyler de çıkarmış, bunlarla Berlin'e dönmüş. Bunlar içinde keten bezi üzerine yapılmış bir Buda resmi, yine küçük fildişinden Buda heykelticikleri, ejder kabartmaları, tabaklar, aynı konuda halılar, ev eşyası, biblolar, tahta oymalar... Bunların bir

kısımının sekizinci, dokuzuncu yüzyıllara vardığı tahmin ediliyordu.

Fehmi bunlardan birkaç örnekle doğru V. Le Coq'un yanına uğrar. Değerleri hakkında bilgi alır. Müze müdürü Berlin'de buna benzer eserler bulunduğundan Paris, Viyana, Britisch ve diğer müzelere götürmesini söyler. Bunların tahmini değerlerini açıklar. Fehmi bu eserlerin fotoğraflarını çeker, fiyatlara bir o kadar zam yapar, resimleri Avrupa müzelerine gönderir, müzelerden cevaplar gelir, Fehmi yüksek paralar karşılığında bunları satar. Bunlardan bir fildişi Buda heykelciğini de kendi tabirince vatanî bir borç olarak Ankara Etnografya Müzesi'ne hediye eder. Ne yazık ki bugün bu eserin ne olduğu belli değildir.

Tatar Fehmi zengin olmuştur. Ama yine eski tutumunu değiştirmiyor, yalnız bir fark ile eskisi gibi Rockfeller'in fakir talebeler için açmış olduğu aşevine gitmiyordu. Bir gün yine durup dururken:

— Seninle bir yere gidelim, biraz eğlenelim, ne dersin?

— Gidelim ama ben öyle çadır tiyatrolarına, lunaparklara gitmem. Gideceksek en lüks bir yer olsun.

— Sen galiba rüyada gördün lüks eğlence yerini, oraya kimler gider bilir misin? Milyonerler... Anladın mı?

Uzun tartışmalardan sonra Cennet-Cehennem diye bilmediğimiz bir eğlence yerine girdik. Burası görülmemiş muhteşem bir lokaldi, rengârenk ışıklar gözlerimizi kamaştırıyordu. Ortada ise yine rengârenk ışıklar içinde bir sahne.

Tılsımlı imiş gibi sahne perdesiz olarak değişiyor, bu bize Alâaddin'in sihirli lâmbasını hatırlatıyordu. Garson durmadan kadehlerimize şampanyalar koyuyor, bize prensler gibi hizmet ediyordu. Bir ara sanki alevden periler, kızlar havaya uçar gibi oldular. Daha iyi görebilmek için ayağa kalktım. Bu anda ne oldu ise oldu, masa altında şampanya şişeleri ile dolu buzlu su kovaşına ayağım

daldı, etrafa suların fişkırdığının, kovanın devrildiğinin farkında değildim.

Yalnız Tatar Fehmi'nin acayip Almancasıyla ve yüksek sesle bir şeyler söylediğini, müessese müdürünü yanına çağırdığını gördüm. Fehmi söyleniyordu.

— Bu ne dikkatsizlik! Hiç masa altına su kovası konur mu? Böyle bir şey görülmüş mü? Arkadaşımın ve benim üstümüz başımız ne hâlde? Bunun mesulü kim?

Daha bir sürü sözler.

Bu meşhur müessesenin müdürü, Fehmi'nin yanına gelerek özür diler, dökülen şampanyaların yenilerinin getirileceğini, bunların kendi hesabına kaydedileceğini bildirir, tekrar tekrar özür diler. Mesele kapanmış olur.

Bu böyle olmasaydı, büyük bir tazminatla karşılanacağı muhakkaktı. Bu tıp öğrencisi yine de zeytinyağı gibi üstte, böyle bir yerde de pabuç bırakmamıştı.

Bir gün Fehmi'yi güzel, zarif bir kızla şehir dışında bir kır gazinosunda gördüm. Seslenerek beni yanına çağırdı. Nişanlım diye bu güler yüzlü, siyah gözlü kızı takdim etti. Kimseye haber vermeden nişanlandıklarını söylüyordu, her ikisinin yüzünden memnunluk akıyordu. Aramızda şöyle bir konuşma oldu:

— Fehmi, Doğu Türkistanlı bir tıp talebesidir, mektebi bitirip memleketine gider de bir daha gelmezse ne yaparsınız?

— Bunu bana arkadaşlarım da söylediler. Benim bildiğim Fehmi dünyayı aldatırsa, beni aldatmaz, bunu yapmaz! Ona inanıyorum.

— Sizi Türkistan'da konargöçerlere mahsus bir çadıra sokar, orada deve kervanlarından başka bir şey görmezseniz. Buna katlanır mısınız?

— Eğer o çadır bana aitse, kimse karışmazsa, evet...

— Gideceğiniz yer o kadar çorak ve fakirdir ki, atların ayaklarında nal, başlarında yem torbası yoktur, yaz kış ne

bulurlarsa yerler. Kendileri de bu atlardan farksız, en önemli gıdaları, at eti, kısırak sütü...

— Hâlime şükreder, ne bulursak ortaklama yeriz. Yeter ki ben Fehmi'nin yanında bulunayım. Üstelik ben onu dünyanın en güzel adamı olarak görüyorum. Belki tuhaf bulacaksınız, ben ona sade kendimi değil, babamdan kalma serveti de verdim. Onu kendimden çok seviyorum.

Fehmi kıs kıs gülüyor, konuşmamızı dinliyordu.

Türk Edebiyatı, nr. 30, Haziran 1974, s. 12-15.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İSTANBUL MİMARİSİNDE
KUŞ EVLERİ

İSTANBUL MİMARİSİNDE KUŞ EVLERİ

Malik Kucel

Türk sanatı her şeyden önce dinî bir sanattır. Bütün sanat gücümüz buradan gelmektedir. En büyük eserlerimiz kubbe kubbe yükselen camilerimizdir. Bütün güzel sanatlarımız burada toplanmadadır. Şüphesiz cami bir sanat meşheri olarak yapılmamıştır, fakat her türlü sanat davranışlarına da vesile olmuştur. Camilerde her çeşit güzellik, güzel renkler, güzel şekiller, güzel yazılar vb. bir arada bulunmaktadır.

Müminler, mânasını anlamadıkları *Kur'an* sûrelerine vecd ile daldıkları gibi, her tarafa dal budak salan ve tabiat ile ilgisini kesen nakışlara, çini dizilerine, üslûplaşmış yazı şekillerine aynı gözle bakmaktadırlar. Yazılarda, çizgilerde, biçimlerde çevremizde gördüklerimizden elle tutulur bir şey yoktur. Cami üslûplaşmış şekillerin, soyut sanatların birliğidir. Orada Mekke, Medine resimlerinde insan, hatta hiçbir canlı yaratık yer almamaktadır.

Müslüman dini, Tanrı'yı camide taklit ve temsil etmenin, onun benzerini yapmanın yersiz olduğuna inanmıştır. Bir başka deyimle, onun temsilini sade mücerret adında bulmuştur. Camide Tanrı'nın güzel yazı ile adı bulunur. Hattatlar bütün güzel sanatları bir yana bırakarak ön-

ce yazıda ustalıklarını göstermişlerdir; daha doğrusu, yazı ve çizgi sanatları resmin yerini tutmuştur.

İstanbul'u fetheden Türkler buradaki Bizans eserlerine birer minare ilâvesiyle hazır bir sanata konmuş değillerdir. İstanbul, Bizans sanatı yanında ona paralel yepyeni bir sanat gördü. Göklerinde minareler, sokaklarında çeşmeler, sebiller, cami avlularında şadırvanlar, bütün bunlar bu şehrin o vakte kadar bilmediği güzel eserlerdi. Bizans'ın, yeraltı sarnıçlarında kapalı kalmış yosunlu suyu aydınlığa ve sanat eserlerine kavuştu, İstanbul peyzajına yenilikler katıldı. Cami yuvarlak kubbesiyle gök kubbesini andırıyordu. Eski Türkler gökyüzüne Tanrı gözü ile bakarlardı. En büyük tanrı, gök tanrısı idi. Belki bundan dolayıdır ki gök kubbesini andıran camilerde en çok mavi renge rastlanır.

İslâm sanatı içinde büyük bir istihfâm olarak kalan resim, Asya sanatları gelenekleri arasında sade bir nisbet değişikliğine uğramıştır. Nitekim Uygurlarda, İslâm'dan önce büyük duvar resimlerine rastlanmakla beraber bunlar yine de minyatürlerden farksızdırlar. Minyatürlerde görülen özellikler bunlarda da görülmektedir. Daha doğrusu bunlar, resim olmadan çok birer çizgi ve süsleme motifi idiler.

Bizde her nedense sanat dendiği zaman mimari abidelerimizin en büyükleri, daha doğrusu şaheserler akla gelir. Onları çevreleyen, tamamlayan sanatlar unutuluyor ve bunları ortaya koyan sanatkârların adları pek kolay hatıra gelmiyor. Yükseliş devrimizde, sade Mimar Sinan değil, her sanat kolunda binlerce Mimar Sinan vardı. Gücümüzle olduğu kadar, sanat eserlerimizle de Avrupa'ya ün salmıştık. Top, kalkan, kılıç yapımından sonra, el işçiliğinde de öyle idik. O devrin halıları, kumaşları, çinileri, yazmaları bugün dahi Avrupa sanat müzelerini süslemektedir. Bunlar üzerinde birkaç eser müstesna, Türk sanatını, sade

büyük mimari eserlerde görme meyli küçük sanatlarımızın unutulmasına, kaybolmasına sebep olmuştur. Mimarlarımız ve hattatlarımızdan sonra diğer sanatkârlarımızın pek azının tarihlere adları geçmiştir. Ne halı, ne kumaş, ne cam, oyma, kakma ve saire sanatkârları bilinmektedir. Hâlbuki sade boya işleri bile, üzerinde durulması gereken önemli bir konuydu. Hatta gelenekleri dışına çıkmak bile kolay değildi. Halıda al renk, kadıfede mor renk, tezhibde sarı yıldız, evlerde konaklarda aşı boyası, camilerde mavi, türbelerde yeşil geleneği Türk sanatında yüzyıllar boyu süregelmiştir.

Dört köşe bir plân üzerine oturtulan kubbenin türlü biçimlerini ve özelliklerini Türk mimarlığında bulduğumuz gibi, İslâm mimarlığı içinde en fazla kemer ve kubelerin sadeliğine ulaşanlar da Türk mimarlarıdır. Bu yapılarda, garp eserlerinde olduğu gibi kabartmalar, heykeller yoktur. Bununla beraber düz ve sağır duvarların köşeleri de zaman zaman kabartmalarla bezenmiş bulunmaktır. Bunlar çok defa küçük oyuncak evciklerdir. Yahut küçük köşkler, camilerdir ki kuşların barındıkları bu evcikleri* İstanbul'da Türk mimarlığından gayri eserlerde görmek kolay değildir. Kuşlara en çok mimarlık eserleri arasında yer veren İstanbul'dur. Yalnız eski geleneklere bağlı eserler değil, Türk sanatına katılan Barok eserler de bu geleneği benimsediler. Barok mimarlığının aslından olan kabartmalar, heykeller bu şehirde kuşlara mahsus yapılar şekline büründü. Burada dikkati çeken bir nokta da Türk mimarlığı içinden ikinci, fakat mübalâğaya önem veren minyatür bir mimarinin doğmuş olmasıdır. Nitekim bu küçük mimari eserlerde kubbeler, zaman zaman armûdî şekle girmede, kemerler zikzaklara bürünmede, sütunlar alabildiğine incelmede ve saçaklar veya pencereler danteller hâlini almaktadır ki, Türk mimarlığının unutulmuş, incelenmemiş bir yanı da burasıdır.

* Burada bu evciklere "yuva" denmemesine sebep, bunların kuşlar için yapılmış mimari eserler olduğunu hatırlatmak içindir.

105 Horasan: Eski binalarda kullanılan tuğla tozu ve süzme kireçten yapılmış harç.

106 Bağdadî: Çatma direkler ve kirişler üzerine çakılan çita veya yar-ma tahtalar üzerine sıva çekilerek yapılan duvar.

Bu çeşit eserlerin en basit şekillerini Bursa'da görürüz. Bunlar, O veya B harfini andırırlar. Tuğladan veyahut horasandan¹⁰⁵ olanları yanında taştan, göz göz olanları da vardır. Fakat bu minyatür yapıların en güzellerine İstanbul'da rastlamaktayız. Klâsik mimarlığımızda bu küçük kuş evcikleri klâsik şekillere büründükleri gibi, Barok ve Rokoko mimarlığımızda da yine bağlı bulundukları tarz-lara uygun biçimler alırlar. Bununla beraber kuş evlerinin en güzel şekilleri klâsik mimarlık devrimizin sonu ile Barok devrimizin başlangıcıdır. Bazen bu kuş evleri bir duvarı kaplar, bazen de köşelerde, saçak altlarında kümeleşirler. Pencerelelerin, kapıların her biri birer kuş ve biraz büyükleri güvercin, kumru barınağıdır. Minareler, alem-ler, merdivenler, balkonlar ve her türlü hendesî şekiller, girinti çıkıntılar kuş ölçüsüne göre düşünülmüştür. Bazen üstü çatı ile bitmiş böyle bir yapının altı armudî dilimli bir kubbedir. Bazen da duvar üzerinde bir taş çıkıntı, bir kafes hâlini almıştır. Bu hafif ve ince yapılar içinde yağmura, rüzgâra, dona karşı koyabilenler bugüne kadar kalabilmiş, bunların bazıları da anlayışsız ellerde yıpranmış yahut zamanla ortadan kaldırılmıştır.

Eskiden, İstanbul'un ahşap evlerinde, tahtadan türlü kuş evcikleri bulunurdu. Bunlar çok defa üst katlarda görünürlerdi. Aralarında sanatkârane özellikler taşıyanlar da vardı. Bugün bu çeşit evler kalmadığı gibi, bu küçük yapılar da ortadan silinmiştir. İstanbul dışında bazı ahşap veya bağdadî¹⁰⁶ yapılarda tek tük kuş evlerine rastlanırsa da, bunlar artık son devirlerini yaşamaktadırlar. Eski Türk evleri yalnız insanların barındıkları yerler değil, büyük küçük her çeşit hayvanların da barındıkları yerlerdi. Eski İstanbul panoramasının rengi yeşile çalardı. Hemen hemen her evin bahçesinde meyve ağaçları bulunurdu. Bugün ar-

tık bu yeşil renk ortadan kalkmıştır. Yapılar eninden çok boyuna yükselmekte, eski bahçelerin yerlerini apartmanlar almaktadır. Köşede bucakta görülen incir ağaçları, çardaklı asmalar, erikler, kayısılar, çitlenbik ağaçları da birer birer sökülmemektedir. Ağaçlar böyle olduğu gibi, hayvanlar da yeni apartmanlarda barınamaz olmuşlardır. Eskiden hayvanlarla insanlar akrabalar gibi bir arada yaşarlardı. Kediler davetsiz misafirlerdi. Köpekler, hakkında hadis olduğu için eve sokulmazdı, fakat sokakta bunlara ekmek doğranır, hatta adaklar dahi adanırdı. Yarasa, sansar, gelincik ise evin en kuytu köşelerini doldururlardı. Temel yılanına dokunulmaz, görüldüğü zaman “Şahmelek veya Şahmaran başı için bana dokunma!” denirdi. İyi kötü her türlü hayvanlara dostluk ve misafirperverlik gösterilir, ayrı ayrı konuklanırdı.

Evlerin üst katlarında bir odanın tavanı bitirilmemiş olarak bırakılırdı. Daha doğrusu, bitirilen evin sahibine uğur getirmeyeceği sanılırdı. Ağaçların tepelerinde, bacalarda leylekler yer tutardı. Çatı aralarında kırlangıçlar, boş tavanlarda örümcekler... Şayet örümcekler alınacak olursa öğleden evvel alınmalarına dikkat edilir, öğleden sonra başka yerlerde yuva yapabilsinler diye. Hele kuş yuvalarına el değdirilmez, tedirgin edilmezdi. Yuva bozanın günahı büyüktü. Evin alt kısmında kalan hayvanlarla üst kısmında kalanlar ayrı değer taşırlardı. Uçucu hafif vücutlular, kanatlılar üst katlardadır; bunlar kutsal yaratıklardır. Leylek uğurludur; sıcak memleketlerden geldiği için kendisine hacılık kondurulmuştur. Kumru ve güvercinler ise kafeste beslenmez yahut bunları kafeste beslemek günah sayılırdı. Fakat kanarya, saka, ispinoz, fülürye, iskete gibi ötücü kuşlar böyle değil. Papağan, dudu kuşu, muhabbet kuşu ise kibar ev ve konakların kuşları idi.

Eski evlerde sade görülenler değil, görülmeyenler de yaşarlardı. Bunlar türlü biçim ve kıyafetteler. Hayalet-

ler ve periler, insan ve hayvan kılıklarına girer, dolaşırlardı ki, sık sık “Destur” demeden bazı yerlere adım atılmazdı. Şuraya buraya saç, tırnak bırakılmaz, dut ağacının dibine su dökülmez, eşiklerde oturulmazdı. Buna riayet etmemek yüzünden cin çarpmış, peri tutmuş kimselere sık sık rastlanıldığı gibi cinler, periler, hayaletlerle konuşanlar da çoktu. İşitilen her tıkırtıya dönüp bakmak veya işitilen her şeye cevap vermek doğru değildi. Bazen kapılar kendi kendine kapanır açılırdı. Yer yer gıcırtilar, tıkırtılar, fısıltılar olur, işitilmezlikten gelinir. Gece yarısı ısıklık çalınmaz, aynaya bakılmazdı. O devrede, insanlar, İyi Saatte Olsunlar’ı görünce mum kesilir, kımıldamaz hâle gelirlerdi. Her evin bir pîri vardı. Bu pîr, bazı şeyleri sever, bazılarını sevmezdi. Buna evin pîri sevdi veya sevmedi denir. Bazen evin pîri pislikten hoşlanır, böyle yerde oturanlara “Piri pis” diye denirdi. Onun için evin pîrinin huyuna suyuna göre gidilirdi. Nitekim bazı evlerde kediler veya kümes hayvanları gece yarısı gürültüler ederler, bazı yerlerde de büsbütün sakinleşirler ki, bunlar için arada bir şeker şerbeti dökülür, tütsüler yapılırdı. Huysuzlukları da cinlere, perilere yorulurdu. Eski evlerde sofra açık kaldığı zaman melekler buraya kanat gerer denirdi. Bu sebeplerden melâike yorulmasın diye sofra çabucak kaldırılırdı. Fatma Ana’mız da ekmeği küle bastırıp yediği için küle izler bırakılmaz, terlikler tersine çevrilmez, süpürge de her yere dayanmazdı.

Kıracı bulamayan evlere rastlanıldığı gibi, İyi Saatte Olsunlar’a karışanlara saygı dahi gösterilirdi. Bazen bir evde filân yerin evliyası görünürdü ki, çok defa aksakallı yahut yeşil sarkıklıdır. Ya tesbih çekerken veya namaz kılarken kendini gösterir. Kimi kere cinler, hayvan şekline girer, olmayacak yerlerde, hatta duvar üstlerinde, saçak kenarlarında dolaşırlar. Bu yüzden onlara, hayvanlara kötü muameleden sakınılırdı. “Ervâh-ı lâife” iyi ruhlardı. Bunlar

kuş veya kanat takmış melekler şeklinde tasavvur edilirler. Eski minyatürlerde, hele Süleyman Peygamber'in resimlerinde üstte "ervâh-ı lâtife" yani kuşlar, altta "ervâh-ı saki-le", yani devler, ifritler, zebaniler görünürdü. Yine eski Türklerde de kuşlar çok sevilen ve sayılan yaratıklardı. Hatta Türk büyüklerine kuş adı verilirdi. Talih kuşu, Zümrüdianka kuşu, hayal, masal kuşlarındandır. Hümâ kuşu¹⁰⁷ Osmanlı padişahlarının totemi idi. Padişahlar bu kuşa mensubiyetleriyle hümâyün sıfatını alırlardı. Türkçesi "talih kuşu" demekti. Kuşlar aslında uğur getiren yaratıklardı. Rüyalarında kuş görenler bunu hayra yorarlardı. Boşlukta dolaşan bu hayvanlara binlerce yıl gıpta ve hayranlık duyulmuş, bunlarla göklere uçma arzusu ve düşüncesi uyanmıştır. Bununla beraber insanları ilk uçuranlar, uçar gibi gösterenler ressamlardır. Bu kuvvet dinden, efsanelerden, halk inanışlarından geliyordu. Bazen bir pösteği üzerinde keramet gösterenler olduğu gibi, sihirli halı ile yükselenler, Âşık Garib gibi kanatlı ata binenler de halk hikâyelerinde yer almazlar.

Yalnız iyi ruhlar, iyi insanlar değil, süpürgeye veya küpe binip uçan cadılar da eski masalların belli başlı konularıdır. Bugün modern ressam için bu konular artık unutulmuştur. Bunları savunanlar kalmamıştır. İnsanlar artık binlerce senedir korktukları periler, cinler, zebanilerden uzaklaştılar. Bu uzaklaşma medenî dünyamızla başladı, onun neticesi yahut apartman hayatı ile dünyamız artık bu varlıklardan yoksun... Bugün insanlar, korktuklarından kurtulmak değil, korktuklarının hasretini duyuyorlar. Asıl bundan da korkuncu insanların kendilerini boşlukta, yalnız hissetmeleri.

Artık apartmanlarda ne İyi Saate Olsunlar'dan bir eser var ne de bunlardan söz eden... Burada nadiren görülen tavana takılı bir kanarya kafesi, kenara sinmiş uyuklayan uyuşuk, tembel bir kedi, evcil hayvanların son artıkları...

107 Hümâ: Efsanevi bir kuş. Talih kuşu da denir. Farsça "hümâ"ya "gibi" anlamı veren "yûn (gûn)" eki getirilmek suretiyle türetilen "hümâyün" kelimesi, kutlu, uğurlu anlamına gelir ve daha çok Osmanlılarda, padişahı, padişaha aidiyeti ifade eder. Hümâ ile saltanat arasındaki ilişki, ölen bir padişah halef bırakmadığı takdirde, meydanda uçurulan bir hümâ kuşu kimin başına konarsa onun padişah olacağı efsanesinden kaynaklanmaktadır. "Başına devlet kuşu konmak" tabiri de aynı efsaneyle ilgilidir. Hümâ kelimesinin Türkçe "umay"dan geldiğini ve bunun eski Türklerde hakanın eşinin ongunu olduğunu ileri sürenler de vardır.

108 Gubar, Arapçada toz, ince toprak demektir. Nesih, rika gibi ince yazılmaya müsait yazıların toz zerresi gibi gözle görülmeyecek kadar küçük harflerle yazılmış şekline de Gubarî denir.

109 Malik Aksel'in "meşruta" dediği, Beyazıt İmaretî'nin üzerindeki bu ahşap yapı, Reşat Ekrem Koçu'ya göre, caminin İmaret Kapı'sının tam karşısındaydı ve II. Mahmud tarafından 1810 yılında yaptırılmış bir kasr-ı hümayun, bir hünkâr kasrıydı. Aynı'nin yazdığı tarih kütâsını da nakleden Reşat Ekrem, sivil mimarimizin nefis örneklerinden biri olan bu kasrın restore edilerek yaşatılması gerekirken 1933-1935 yılları arasında yıktırıldığını söyler. Sedad Hakkı Eldem de *Türk Evi* adlı eserinde bu kasrın bazı fotoğraflarını yayımlamıştır.

Bu gidişle günün birinde belki pireyi, tahtakurusunu hayvanat bahçelerinde göreceğiz. Bu neden mümkün olmasın?

Türk sanatı bize, dev gibi eserler gösterdiği gibi onun zıddı küçük boyda eserler de göstermektedir. Bunlarda da büyük sanat eserlerinde olduğu kadar büyük sanat olgunluğu göze çarpar. Gubarî¹⁰⁸ denen sanatta bir pirinç tanesi üzerine, Fatiha suresini yazma ne ise, büyük mimari eserlerde de bir karışık bir yere kuşlar için köşkler, saraylar, camiler, evler yapma da böyledir. Minyatürlerde akla durgunluk verecek çizgiler, kitap sayfeleri içinde mercimek tanesi büyüklüğünde insan yüzleri, fırçanın tek kılıyla işlenmiş gözler, ağız, burun, kâküller, benler, gamzeler daha neler, ne incelikler bulunmaz. Dağ gibi büyük eserlerden gözle görülemeyecek yazılara, resimlere geçmek Türk sanatının özelliklerinden biridir.

Güvercinlerin, kumruların cami ve şadırvanlar etrafında sundurmalarda hu hu diye dem çekip baş eğmeleri, halk arasında Tanrı'nın adını zikretmeleri, anmaları mânâsına geldiğinden kutsallıklarına inanılır, bunların avlanmaları günah sayılırdı. Müslümanlıkta olduğu kadar, Hristiyanlıkta da Ruhülkudüs'ü temsil eden güvercinler, safılık, temizlik, kardeşlik, iyi geçinme ve barışın sembolü, mektuplarda, kartlarda iyi haber müjdecisidir. Bu hayvanların uçarken insan üzerine pislemesi dahi uğura âlâmet sayılır. Talihsizlerin kismetlerinin açılacağına yorulur. Hastalıktan kurtulanlar, hasretlisine kavuşanlar, muratlarına erenler, kuşlara çok defa cami avlularında mısır, buğday serperler. Çocuğunun yürümesi, abdestini söylemesi için de adaklarda bulunanlar çoktur. Bir vakitler Bayezid Camii meşrutasında¹⁰⁹ o derece kuşlar türemiştiki, İstanbul'un bu en eski ahşap evine kuşlar evi denmişti. Yakın tarihler-

de ressam Ahmed Ziya Akbulut tarafından bu binanın ri-yazî bir doğrulukla resimleri yapılmamış olsa idi, bunun da diğer eski eserler gibi unutulacağı muhakkaktı. Daha doğrusu, kuşlar, güvercinler bu tarihî binayı köhne bir kuş kafesine çevirdikten sonra da uzun zaman buna dokunulmamış, nihayet çökecek bir hâle geldikten sonra yıktırılmış ve onun arkasından, bugünkü kütüphane binası meydana çıkmıştır. Bu resimler bugün İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi'ndedir.

Halk arasında kuşlar üzerine söylenmiş sözler pek çoktur. Kırlangıç saygı gören bir kuştur. Süleyman Peygamber kırlangıca, “Neden bir aşağı bir yukarı çıkıyorsun?” demiş. O da, “Tehlikelerin bir altından, bir üstünden geçiyorum, ondan!” demiş. İshak kuşu dertli dertli öter; sebebi, ilenç (beddua) almış olmasıymış. Yarasa tüysüzdür; bunun da sebebi ilenç alması imiş. Karga gaklarsa haber gelecek demektir. Hele akkarga üç defa öterse mektup beklemeli. Onun için bazı yerlerde akkargayı görenler “Ağzın bal olsun, ayağın uğurlu olsun!”* derler. Bu hayvan gece öterse sıtma bağlanır, niyetle bir şey düğümленir. Kumru da ilenç almış, güzel bir kız iken kumru olmuştur. Güvercinler hava açacağı zaman öterler. Hele ilkbaharda ilkin öten bülbüldür. Eskiler İstanbul'da bülbül sesi dinlemek için İstinye koyuna kadar giderlermiş,¹¹⁰ çiğdemler açtığı zaman. Ondan sonra ibibik kuşları öterler. Süleyman Peygamber, yalnız insanların değil cinlerin, perilerin, vahşi hayvanların, yılanların, karıncaların, rüzgârların padişahı, peygamberi olduğu için hüthüt kuşu ile her yere haber gönderirdi. Belkıs'a nâme götüren bu kuştur. Eba-bil de Habeş ordusunu Mekke önünde yenmiştir. Anka ise, Kaf dağında yaşayan, insan yüzlü, üzerinde her hayvandan bir işaret bulunan bir kuştur.**

İnsanların zaman zaman kuşlara benzemek istemeleri tarihi pek eskidir. Bu uçma özenci her milletin masalların-

* Hamit Zübeyr Koşay, *Budun Bilgisi*, Ankara 1935.

110 Eski İstanbulluların İstinye'de bülbül dinledikleri Şeyhülislam Yahya'nın bir beytinde de ifade edilmiştir “Ko kafes nâlesini nağ-me-i pey-der-peye gel/ Râygân dinleyelim bülbülü İstinye'ye gel”

** Ağâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı: Kelimeler, Remizler, Mazmunlar, Methurlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1943.

Resim 1: Bursa'da Beşikçiler Caddesi'nde tahtadan bir kuş evi.

da yer alır. Nitekim koruyucu melekler de kanatlı güzel kızlardır. Bununla beraber *Şehnâme*'ye göre, kuşlar gibi insanların da uçtukları görülmüştür. Keykavus'un uçtuğunu ve sonra düşerek Rüstem tarafından kurtarıldığını da yine *Şehname* yazmaktadır. Hele Afrâsiyab ordusunda binlerce cadıların bulunduğu, yağmur yağdırdıkları ve havalandıkları esatirî olaylardır. Kuşlar, masallarda ve folklorda yer aldığı gibi tarihte ve sanatta da yer alır. Selçuklularda çift kartal, Konya kalesinin sembolüdür. Selçukluların totemi atmaca denen çakır cinsinden kuş da böyledir.

Bugün Osmanlı mimarlığı içinde kuşlara mahsus ilk evcikler daha doğrusu oyuklar Bursa'da görülmekle beraber camiler, medreseler, hanlarda da bazı örneklerine rastlanır. Bunlar çok defa "Mâşallah kâne", "Yâ Hâfız", "Te-bârekellah" yazıları yanında yer alırlar. Bugün artık zamanla harab olmuş birçok kuş evlerinin bakiyelerinden başka sağlam kuş evciklerine rastlamak mümkün değildir.

İşte bunlardan biri Bursa'da Beşikçiler Caddesi'nde tahtadan ve dilimli veya çadırımsı, üzerinde uzunca bir alem görülen bir kuş evidir ki, bugün bu eserciğin alt kısmı tamamıyla yıpranmıştır. Kuşlardan çok güvercinler için yapılmış olan bu evcikte, pencereler Türk kırık kemerlerini belirtir. Bir bakıma da bu dilimli kuş evi eski bir feneri andırmaktadır. (Resim: 1)

Resim 2: Bursa'da Umurbey Mahallesi'nde Çın gıllı Sokağı'nda bir kuş evi.

Bursa'nın doğusunda, Umurbey Mahallesi'nde Cıngılı Sokağı'nda görülen büyük, eski bir konağın ön kısmında saçağa yakın, büyük bir evi andıran kuş evi, bu şehrin en güzel kuş evlerinden biridir. Hafif malzeme ile yapılan, daha doğrusu ince tuğla ve harç ile örülen bu küçük yapının pencerelerinden bir kısmı kapalı, bir kısmı açıktır. Açık olanlarda kuşlar bulunur, kapalı olanlar da süslüdür. Resimde görüldüğü gibi alt pencereler oyuk, üsttekiler

örtülüdür. Ayrıca bu kuş evinin alt kısmı bir yarım kubbe ile armûdî şekilde biter. Yine burada görüldüğü gibi evin ön sağ yanı tamamıyla bozulmuş, kuşların bile barınamayacağı hâle gelmiştir (Resim: 2). Eskiden güzel bir evden söz edildiği zaman “kuş kafesi gibi” yahut “kuş yuvası gibi” tâbirleri kullanılırdı ki, bu da bu evciğe ne kadar yaşıyordu.

İstanbul’un hemen her semtinde kuş evleri bulunur. Bununla beraber bazı yerlerde daha sık ve bazı yerlerde seyrek ve sanatkârane olanlarına rastlanılır. Perşembe Pazarı’nda, hanlarda görülenlerin birçoğu dökülmüş, sadece bunların yerlerini belirten çukurluklar kalmıştır. Bunların eski şekilleri hakkında fikir edinmek güçtür. Ayrıca Fincancılar Yokuşu’nda, büyük Yeni Valide Hanı ve çevresi, Sandalyacılar Sokağı çeşitli kuş evleriyle süslü bir yoldur. Fakat burada bu tarzda üç büyük eser göze çarpmakta, bunlardan ikisi ise tamamıyla harab olmuş bir halde bulunmaktadır. Lâleli Camii çevresindeki eserlerde bu çeşit kuş evlerinin Barok tarzda en güzel topluluğunu görürüz.

Eski Balıkpazarı çevresi, Tuzpazarı, Yemiş İskelesi, Tahmis’de de kuş evlerinin türlü biçimlerine rastlanılır. Bunlar kuş evlerinin en yenileri yahut son devir mimarisine uygun eserlerdir. Burada, bu eserler yeni hanların karakterini taşımakta ve kubbelerin yerini çatılar, sivri kemelerin yerini düz pencereler almaktadır.

İstanbul’un fethinden önceki eserleri incelediğimiz zaman başta Ayasofya olmak üzere kuş evlerine hiçbir yerde rastlamıyoruz. Hristiyanlıkta güvercin kutsal bir kuş olmakla beraber, bunun için mimari eserlerde yer ayrılmamıştır. Yalnız bu kuşların resmi veya ışıklar içinde sembolik kabartması kiliselerde yer alırdı.

İstanbul’da camilerde resim, hele kabartma bulunmazken Fatih’te küçük bir mescitte iki kumru kabartmasının bulunması, buranın Kumrulu Mescit diye adlandırılması,

Resim 3: Kumrulu Mescid’den.

Resim 4: Sinagog’da kuş evinin bugünkü harab hali.

Kroki: Sinagog Abrida’dan “Balat’da”

Resim 5: Bâli Paşa'dan.

Resim 6: Bâli Paşa Camii'nden.

Resim 7: Mührişah Kadın Sebili'nden.

dikkate değer bir özellik gösterir. Kumru canlı iken caminin harimine girdiği gibi, taş kabartması dahi çok görülmemiş, mescide sokulmuştur (Resim: 3).

Bizans ve Hristiyan eserlerinde kuş evleri bulunmakla beraber Fener'e giden Balat yolu üzerinde Ayios (Tur-ı Sina) Manastırı'nda çeşitli kuş evleri yer etmektedir. Bunlar anı petekleri gibi göz gözdür. Küçük bir pencere veya kemer içinde toplanmış oyuklardır. Tuğla ve taş örgülü bu evciklerin birçok yerlerinde küçük küçük kuşların girip çıkabileceği, sığınacağı delikler görülmedir. Yalnız burada üzerinde durulacak bir nokta, bu yapının tamamıyla Türk üslûbunda oluşu, basık ve sivri kemerlerin bulunuşudur ki, bu çeşit kemerler ne Bizans ve ne de ondan sonra yapılan kilise ve manastırlarda bulunmaktadır. Daha doğrusu bu çeşit kemerlere sadece Türk geleneklerine uygun eserlerde rastladığımıza göre bu eserin Türk eseri olduğuna inanmamız lâzım gelir.

Buna ikinci bir örnek de Balat'ta Kürkcü Çeşme Sokakı'nda Ahrida Sinagogu'nun bulunduğu yapıdır ki, bu da basık ve sivri Türk kemerleriyle süslüdür. Tuğla örgülü ve derzli duvarlar üzerinde nisbeten büyük ve çok sanatkârâne yapılmış kuş evinden birinin de artık son birkaç parçası kalmıştır. Burada baş aşağı büyük bir armûdi kubbenin içinde üç küçük kubbecik üzerinde bir balkon bulunmakta, onun da üzerinde şemsiye şeklinde dilimli ve yine armûdi ve kabartma bir saçak, bu küçük mimari eseri tamamlamaktadır (Resim ve Kroki: 4).

İstanbul'un klâsik mimari eserleri arasında Bâli Paşa Camii ki, II. Sultan Bayazid'in kızı Hü mâ Hâtun'un* zevci Bâli Paşa tarafından yapılmıştır, Yenibahçe'dedir. İstanbul'un en eski ve ayakta duran kuş evlerinden ikisi burada bulunmaktadır. Küfeki taşından yapılmış olan bu eserlerin çatıları kaybolmuş, pencereleri de eski biçimlerini muhafaza edememiştir. Buna rağmen yine de ilk şekilleri hak-

* Celâl Esat Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

kında bize bilgi vermektedirler. Caminin sağ duvarında olanı (Resim: 5) yüksek ve küçüktür, sol duvarında olanı ise büyük boydadır (Resim: 6).

Defterdar'da Zal Mahmud Paşa Camii bitişiğinde, Kanunî'nin kızına ait Mihrişah Sebili ve Mektebi üzerinde görülen, üzeri sonradan çinko ile örtülmüş kuş evi de kendine mahsus bir özellik taşımaktadır. Yine burada, iki sıra küçük pencereler, sivri kemerlerle süslenmiş eser yer yer ufak deliklerle bezenmiş bir hâlde görünmemedir (Resim: 7).

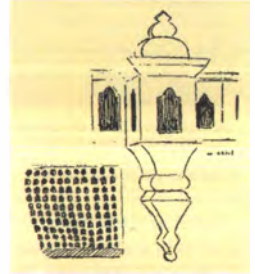
Selâtin camilerinde¹¹¹ pek çok kuş evciklerine rastlanmamakla beraber hanlarda, medrese ve hamamlarda daha çok bu esercikler yer almaktadır. Hatta Yeni Camii'nin harem kısmında, dış yüzde küçük bir kuş evciği bulunmakta, daha doğrusu rölyefi görünmemedir. Fakat bu büyük duvar üzerinde bir nokta gibi kalmaktadır, buradaki rölyef basık, kaş biçiminde bir kemerle çevrilmiş dört köşe içinde bir servi, büyük yapının tek plâstik süsü olarak görünmektedir. (Resim: 8)

Eyüp Camii, İstanbul'un fethinden sonra yapılan ilk camidir. Fakat bu cami, ilk haliyle kalmamıştır. Yer yer eski şeklini muhafaza etmekle beraber asıl cami ikinci defa Barok üslûbunda yapılmıştır. Burada caminin duvarlarında türlü kuş evciklerine rastlanılır ki bunlar Barok mimari hususiyetlerinden biri olan beyzî çizgiler içerisindeyler. Kubbe yerine kuleye benzer şekiller görünmede, gerek üstte ve gerek alta duvar saatlerine benzer çizgiler göze çarpmadadır. (Resim: 9)

Bu yapılar dışında bir de saçak altlarında, ağaçların üzerinde tahtadan diziler hâlinde göz göz yüzlerce güvercin için oyuklar yapılmıştır ki, burası güvercinlerin en çok insanlara yaklaştıkları kutsal bir yerdir. Yalnız güvercinler değil, burada her türlü kuşlar barınmakta ve hoş karşılanmaktadır. Leylekler çınarlarda, hatta sakatlananlar, uça-

Resim 8: Yeni Camii'den.

Resim 9: Eyüp Camii'nden.

Resim 10: Kara Mustafa Paşa'dan.

111 Selâtin camileri, padişahlar, hanım sultanlar ve şehzadeler tarafından yaptırılan camilerdir. Birden fazla minareye sadece bu camilerde izin vardı.

* Hamdullah Suphi Tanrıöver, Bursa'da leylek hastahanesinin Tahtakale'de olduğunu söyler. Bkz. *Türk Yurdu*, nr. 239, Aralık 1954, s. 409. Tanrıöver'in Malik Aksel tarafından atıfta bulunulan cümleleri şöyledir: "Ben Bursa'daki leylek hastanesini ziyarete gittim. Ne yazık ki geç kalmışım. O hastane yıkılmış, fakat ortada, Tahtakale'de eski hayır müessesesinin bulunduğu yerde yalnız birkaç leylek, birkaç akbaba kalmıştı. Köpekler, kediler ve ismini saydığım büyük kuşlar ortada avara ve emin dolaşıyorlardı." Sözü edilen leylek hastahanesi, Ahmet Haşim'in de "Gurabahane-i Laktakan" başlıklı ünlü yazısına konu olan ev olmasa gerek. Bursa'da uzun süre Fransa konsolosu olarak görev yapan Ermeni asıllı Gregoire Bay'in evi olan Gurabahane-i Laktakan, Prof. Dr. Semavi Eyice'ye göre, Irgandı köprüsünün başında bulunuyordu. Eski kartpostallarda damında Fransız bayrağı ile görünen bu ev, başta Pierre Loti olmak üzere pek çok yabancı tarafından ziyaret edildi. İçi değerli Osmanlı eserleriyle döşenmiş olan eski Türk üslubundaki bu köşk-ev, bir ara kebabçı İskender'in mülkiyetine intikal etmiş, satıldıktan sonra on beş yirmi yıl içinde yıktırılıp ortadan kaldırılmıştır. Bkz. "Irgandı Köprüsü", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XIX, s. 122-123.

mayanlar insanlardan çok bakılmada,* hatta saygı ve sevgi görmekte... Niyetler, adaklar yeri olan bu kutsal cami ve çevresinde kuşlar, güvercinler pencere içlerine varıncaya kadar yuva yapmaktadırlar. Güvercin kanatları, güvercin sesleri her yeri doldurmakta ve bunlar ziyaretçilerle senli benli olmakta. Hele onlara yem verenlerin üstlerinde başlarında dolaşmaktadırlar. Tahtadan kuş evlerinin en büyükleri burada olduğu gibi Topkapı'da, sur kemerinin altında aynı kuş evlerine rastlanmaktadır.

Yine eski kuş evlerinden birini de Divanyolu'nda Kara Mustafa Paşa Külliyesi'nde görürüz. Medrese duvarı üzerinde oldukça tümsek bir çıkıntı gösteren bu evciğin pencereleri dikkati çekecek değişiklikler göstermededir. (Resim: 10)

Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi'nde görülen kuş evleri de üzerlerinde durulacak özellikler taşırlar. Belki de en dikkate değer biçimlerin birçoğu burada toplanmıştır. Yalnız bakımsızlık ve ihmal yüzünden yer yer tanınmaz hâle gelmişler, etraflarını otlar sarmış, hele kapıdan girerken, sağda üst kısmı bozulmuş, yamrı yumrulaşmış bir kuş evi şimdiye kadar görmediğimiz kuş evlerindendir. Çevremizde gördüğümüz mimari eserlerden hiçbirine benzememektedir. Bir balkon üzerine bindirilmiş yuvarlak bir satıhta üç sivri kemerli pencere üzerinde, bir de tam daire bir pencere göze çarpar, onun da üstünde geniş bir saçak ve nihayet kubbeler yer alır. (Resim: 11)

Yine aynı medresede alt kısmı tamamıyla harap olmuş bir kuş evinde de yuvarlak ve dilimli ve düz satıtlar üzerinde çeşit pencereler ve yıldız motifi tekrarlanmaktadır. Bu eserin üst kısmında otlar bitmiş, kubbe şeklini kaybetmiştir. Alt kısım ise ne olduğu belli belirsiz bir hâle gelmiştir. (Resim: 12)

Bir üçüncüsünde ise anlaşılmayan bir bilmece mimari ile karşılaşılmaktadır. Burada da ne olduğu anlaşılmayan

motifler yer almakta. Balkon üzerine bindirilmiş köşeli, bir künbed, iki yanlarda armudî şekiller bu esere görülmemiş bir özellik ve abidemi bir karakter verir. (Resim: 13)

Galata'da Valide Sultan Darülhadişi yahut Perşembe Pazarı Medresesi, küfekî taşıyla meydana gelmiş ve bir balkon üzerine bindirilmiş olan bu küçük yapının da dikkati çeken tarafı Türk mimarisinde pek az rastlanan yuvarlak bir kasnak üzerinde güzel armudî bir kubbenin bulunuşudur. Bu eserde görülen pencerelerin bir kısmı süs olsun diye yapılmış, bir kısmı da kuşlar için hazırlanmıştır. (Resim: 14)

Fatih'te Feyzullah Efendi Medresesi'nde bulunan kuş evleri de dikkati çekecek bir özellik taşırlar. Hele bunların en büyüğü, harap olmasına, birçok kısımlarının dökülmüş bulunmasına rağmen, hayal mimarının en güzellerinden biri sayılır. Kubbeleri, balkonları, kemerleriyle zarif bir şekil alan bu küçük nâdir yapı, Ali Emîrî Kütüphanesi'nin, bugünkü adı ile Fâtih Millet Kütüphanesi'nin duvarlarını süslemededir. Bu kuş evlerinin Fâtih Caddesi'ne bakan kısımlarının yerleri boştur. Kim bilir burada, sanatkâr ne güzel ve bilmediğimiz biçimler, motifler meydana getirmiş, büyük mimari eserlerde cesaret edilip gösterilemeyenler burada alabildiğine genişlemiş, başkalaşmış.

Ne yazık ki Türk mimari eserlerinin en kısa ömürlüsü ve çabuk yıprananı bu eserciklerdir. Bugün gördüğümüz bu kuş evleri, yarın belki büsbütün ortadan kalkacak, izine dahi rastlanmayacaktır. Bu kütüphanedeki kuş evi de böyle... Birçok yerleri düşmüş veya parçalanmıştır.

Balkonlar, çiçek biçiminde pencereler, yavaş yavaş erimeğe yüz tutmakta, eski şekil ve biçimlerini kaybetmektedir. (Resim: 15)

*Resim 11: Amca-zâde
Hüseyin Paşa
Medresesi'nden.*

*Resim 12: Amca-zâde
Hüseyin Paşa
Medresesi'nde kuş evi.*

Resim 13: Amca-zâde
Hüseyin Paşa
Medresesi'nden.

Resim 14: Galata'da
Vâlide Sultan Darülbâdisi.
(Perşembe Pazarı
Medresesi)

Resim 15: Feyzullah Efendi
Medresesi'nden.

İstanbul'da eşine az rastlanılan bu çeşit kabartmalar-
dan biri de Kimyager Derviş Paşa Sokağı'nda, Hasan Pa-
şa Medresesi'nde görülmededir ki, bugün bu eser, Üni-
versite'nin Beyazıt Meydanı'na bakan yüzünün karşısına
düşmektedir. İki minareli, balkonlu, üzeri dantel gibi iş-
lenmiş bu esere, ayrıca baş aşağı armudî kubbeler katıl-
makta ve buna bir masal yapısı süsü vermededir. Zaman-
la bozulmuş olan kısımlar çimento ile tamir edilmiş, daha
doğrusu sıvanmış, aslının güzelliği az çok değişmiştir. Bu-
nunla beraber bu eserin, bu tarz eserler içinde en orijinal-
lerinden biri olduğu muhakkaktır. Bu gün dahi birçok ek-
sikliklerine rağmen dikkati çekmekten uzak kalmamaktadı-
r. Bindirme çift balkonun üstü sarmaş dolaş dallarla iş-
lenmiş, ayrıca merdivenler ve minareler de bu esere bir
başkalık katmıştır. (Resim: 16)

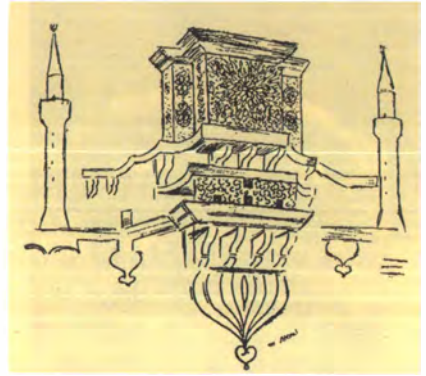
Sofular'da taş mektep üzerinde görülen iki kuş evciğinin
biri az çok eski durumunu muhafaza etmiş olmasına rağ-
men, bunun yanında ikinci bir eserin ancak izleri kalmıştır.
Bir tarafında da Süleyman'ın altı köşeli mührünün görüldü-
ğü bu taş mektepteki kuş evi oldukça karışık bir korporas-
yona girmiştir. Tamir edilmediği takdirde bunun da birkaç
sene sonra döküleceği bugünkü durumundan belli.

Büyük eserlerimiz içinde Nuruosmaniye Camii, yaban-
cı bir mimarın yapmış olduğu Barok bir eserdir. İnşasına
I. Mahmud tarafından 1748'de başlanmış, III. Osman ta-
rafından 1756'da bitirilmiştir. Eseri meydana getiren, Si-
mon Kalfa'dır. Bu büyük yabancı eser sanatımızın gevşeme
devrinde ortaya çıkmıştır. Artık Türk ve Müslüman
mimarlardan sonra yabancı mimarlar en övdüğümüz ma-
betlerimizi yapmaktadırlar. Kilise kokusu değilse de, biz-
den olmayanların birçoğu buralara girmiştir. Bu cami ile
artık gelenek ve göreneklerden ayrılmış oluyoruz. Dört
köşe iç avlu, yarım daireye dönmüştür. Sivri ve basık ke-
merler, yine bizden olmayan yarım daireye çevrilmiştir.

Minarelerin külahları taşlaşmış, şerefelerin altlarından istalâktitler silinmiştir. Bütün bunlar içinde bu camiye Müslümanlaştıran sâdece kubbenin çevresini saran Fatıha suresidir. Ondan sonra görünenlerin hepsi bize yabancı ve geleneklere aykırıdır. Bununla beraber burada da küçük ve önemsiz de olsa birkaç kuş evine rastlanıyor ki, bunların birkaçı kütüphaneye yakın kısmının dışında caddeye bakan yüzdendir. Bu caminin geleneğimize uyan ufak bir yanı da burada göze çarpmadadır. (Resim: 17)

Bu büyük camiden sonra 1763'de yapılan Lâleli Camii de Barok üslûbunda olmakla beraber Nuruosmaniye'den daha fazla geleneklerimiz içine girmiştir. Bunun da bir sebebini mimarının Türk oluşunda bulmalıdır. Bu caminin önemli taraflarından biri, eserin han ve medreselerinde sık sık görülen kuş evleridir. Cadde üzerine düşen kısımda Üçüncü Sultan Mustafa'nın türbesinde iki kuş evi bulunur ki, bu yapının birer mücevheri hükmündedir. Biri dilimli ve yan yana iki kubbedir. Aşağı indikçe katlar daralmakta, küçülmekte ve yerçekimi zıddına bir özellik almaktadır. İkinci dilimli yapı da sivri kemerli bir köşktür. Burada üçüncü bir kuş evinin sade boşalmış yeri belli. Hiçbir eseri kalmadan ortadan silinmiş. Mimarimizde pek az tesadüf edilen bu şekil dilimli kubbeleri burada her iki eserde görmedeyiz. Nisbeten az yıpranan bu iki esercik bize zarif iki mimari örneği vermektedir. (Resim: 18, 19)

Mimar Sinan'la bütün imkânlarını tüketmiş olan Türk mimarisinden sonra, Mimar Mehmed Ağa'nın büyük bir cesaret ve maharetle yapmış olduğu o göz kamaştıran Sultanahmet Camii mimarlığımızın artık son gayretidir. Türk mimarisi buradan bir adım daha ileri atmamıştır. Bu güzel eserde eşi olmayan boya ile yapılmış pencereler görülme-

Resim 16: Kimyager Derviş Paşa Sokakı'nda Hasan Paşa Medresesi'nden.

Resim 17: Nuruosmaniye'den.

Resim 18: Lâleli Camii'nden.

Resim 19: Lâleli
Camii'nden.

Resim 20: Gülnuş Vâlide
Sultan Camii'nden.

dedir ki, bu büyük şaheserimizin, hatta sanatımızın dönemeç noktasında olduğunun belirtirleridir. Çünkü Mimar Sinan'la her türlü imkânlar sona ermişti. Türk sanatında yapılacak bir şey kalmamıştı. Yahut onun tekrardan başka bir şey yapılamazdı.

Artık Avrupa'nın Barok sanatını tevekkülle bekleyebildik. Bununla beraber İstanbul'a gelen Barok sanatı, Gentile Bellini'nin Venedik okulunda Fâtih'in resminden sonra Sultan Cem'in resmiyle minyatüre yönelmesi gibi Barok sanatı da Türkiye'ye gelmekle kendinden birçok şeyler kaybetti. Daha doğrusu bu sanat

Müslümanlaştı, Türkleşti, heykelden, resimden sıyrıldı. Onun yerini güzel yazı, çiniler, arabeskler, nakışlar aldı. Sultanahmet Çeşmesi'nde olduğu gibi Türk sanatı ile Barok sanatı sarmaş dolaş oldu yahut bir Avrupa Barok'u yerine bir Türk Baroku geliyordu. Resimsiz heykelsiz bir Barok... Üstelik bu yabancı sanata da Türkler kendilerinden birçok şeyler kattılar, onu hemen İstanbullulaştırdılar. Avrupa eserlerinde rastlanan titanlar, medüzler, kıvrım kıvrım şişkin adaleli heykeller görünmüyordu. Ona karşılık Türk ve İslâm eserlerinde görülen motifler, hendesi çizgiler alabildiğine bu sanata girmiş bulunuyordu.

Nitekim Lâleli de böyledir. Fâtih Camii, saraylar, köşkler de böyle... Neticede Barok eserler İstanbul'da Türk Baroku olmuş, eski mimarimizle kaynaşmış ve kardeşleşmiştir.

En güzel kuş evlerine Üsküdar'da rastlamak mümkündür, denirse acaba mübalâğa edilmiş mi olunur? Üsküdar'da Hatice Gülnuş Sultan Camii'ne gidildiği zaman muhakkak ki insanın bir defa daha parmağı ağzında kalır, görülmemiş en güzel kuş evleri bu caminin bugün dahi süsü olmaktan çıkmamıştır. (Resim: 20)

Tesadüfler neleri ortaya koyar. Üsküdar'ı kadın sultanların eserleri süslediği gibi, bu şehrin panoramasına da yenilikler katmaktadırlar. Gülnuş Sultan Camii'nin ağaçlar arasında gölgelenmiş duvarlarının incileri sayılacak bu kuş evleri bize hayal mimarisinin en incelerini, görülmemişlerini takdim eder. Şiirleşen camiler buradadır. Duvarlarında görülen ve cemaati kuşlar olan küçük iki cami bu çeşit eserlerin en güzel örnekleridir. Kapılarından çok pencereleri bu küçük hayvancıklara açık, bütün süsler çizgi oyunları sanki bunları eğlendirmek için yahut bunlara dindarane bir vazife vermek içindir.

İki yanı iki zarif minare ile süslenen bu kabartma, Türk taş işlemeciliğinin hayale enginlik veren maddeden sıyrılmış, masal ve şiir âlemine dalmış şekilleridir. Daha doğrusu kuşlara mahsus yapılan bu mimari eserlerde insanlara mahsus olanlardan neler varsa hepsi mübalâğalandırılmış. Burada alemler ay şeklinde olmakla beraber bildiğimiz nisbeti çoktan aşmıştır. Pencere süsleri ince dantellere bürünmüş. Kubbe ise, hiçbir mimaride görmediğimiz bir biçimde alemle mi bitiyor yoksa üzeri sivrilmemiş külah ile mi, belli değil.

Türk mimarları, büyük eserlerde yapamadıklarını, cesaret edemediklerini bu küçük eserlerde yapmışlardır. Hayal ile gerçeği bu sanat eserlerinde kabarık bir resim şeklinde göstermiş ve duvarlarda türlü şekil oyunlarını tecrübe etmiş, gerçek mimarının varamayacağı fantezilere varmışlardır. Bu güzel caminin ilk bakışta görülemeyen, fakat baktıkça güzelleşen özellikleri burada. Duvarlar oya gibi, yer yer değişen motiflerle örgülü; bu ulu mabette erkek zevkinden çok, kadın zevki göze çarpmakta,

Resim 21: Gülnuş Vâlide Sultan Camii'nden.

Resim 22: Gülnuş Vâlide Sultan Camii'nden.

* Nihad Sami Banarlı, "İstanbul Fethi i Gören Üsküdar", *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, nr. 4, 1958, s. 1-32.

** Malik Aksel, "Ressamlar Şehri Üsküdar", *Şadırvan*, nr. 16, 15 Temmuz 1949, s. 12.

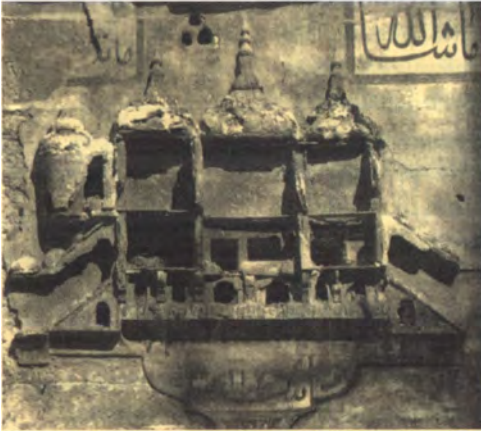
oya veya dantel işçiliği taş hâline gelmekte; üstelik sanat ile sevap, güzellikle iyilik bir arada, serviler, ulu ağaçlar arasında yer almakta, Türk İstanbul'dan maada böyle zarif çeşitli güzellikler hiçbir yerde görülmemektedir. (Resim: 21, 22)

Üsküdar bir sultan hanımlar, anneler şehridir. Üsküdar'da, Mihrimah Sultan Camii'nden başka bir Atik Valide, bir de Cedid Valide olmak üzere üç valide camisi vardır. Bu üç cami tepeden sahile kadar üç tarih devrini temsil ederek sıralanır. Üsküdar'a kubbeler, minareler şehri çizgisini çizer.*

Üsküdar, minareler, kubbeler şehri olduğu kadar bir de ressamalar şehridir denebilir.** Bu şehirde birçok büyük ressamlarımız; Şeker Ahmed Paşa, Zekâi Paşa, Seyyid Bey, Ali Rıza Bey doğduğu gibi birçok ressamlarımız da bu şehrin aşu boyalı evlerinin, tekkelerinin, değirmenlerinin, bostanlarının, mescit ve namazgâhlarının resimlerini yapmışlardır.

İstanbul'da Yeni Valide Hanı da yine böyle süslerle bezenmiştir. Duvarlar, belli belirsiz kuş oyuklarıyla doludur.

Resim 23: Büyük Yeni Han'dan.

Bu yapının da en yüksek ve köşeye düşen bir kısmında tahminen bir metre genişliğinde tuğlaları çıkmış, bir kuş evi, bir masal evi görünüşünü hatırlatır ki, her iki tarafında celi Maşallah yazılarıyla bambaşka bir özellik taşır. Bu kabartmada renk renk döklümüş, solmuş nakışlar göze çarpar. Dış tesirlerle fazlaca yıpranmış bu yapıda kapılar ve pencerelerden pek az izler ortada kalmış, güvercin ve kuşlara mahsus hücreler biçimlerini kaybetmişlerdir. Bununla beraber büyük bir ihtimamla yapılmış kuş evlerin-

den biri de muhakkak ki bu zarif eserdir. Buranın yine bir özelliği, yazı ile şeklin bir arada kaynaşması ve birbirini tamamlamasıdır. (Resim: 23)

Ayrıca, üst kısımda, yan yana üç kubbe görünmede ve bu çeşit kubbe ve alem şekline mimari eserlerimizde pek öyle kolaylıkla rastlanılmamaktadır. Mimarların insan ölçüsüne göre yapmış oldukları eserlerde gelenek dışına çıkmayışlarının hasretini burada kuş ölçülerine uygun eserlerde çıkarıyorlar. Görülmemiş kubbeler, tırtıl kemerler, dantel saçaklar ortaya koyuyorlar, bunlara merdivenler, balkonlar, türlü zikzaklar katıyorlar. Baş aşağı kubbelerle fanteziye yer veriyorlar. Bütün bu özellikler, güzellikler Yeni Han'ın, Sandalyacılar Sokağı'na bakan cephesinin tek köşesinde.

Üsküdar, Selimiye Kışlası karşısında, III. Selim'in yaptırdığı Selimiye Camii duvarlarında ve kuleciklerinde görülen hücreler, Rokoko zarif köşkleri andırmakta, her tarafı geniş ve büyük kafeslerle çevrili bulunmaktadır. Oldukça büyük bu kabartmanın da alt kısmı salyangozumsu çizgilerle kıvrılarak bu yapıya da desteklik etmektedir. Burada görülen pencerelerin bir kısmı süs olarak yapılmış, bir kısmı da kuşlara barınak... (Resim: 24, 25)

Sultan Mahmud devri eserlerinden biri olan Taksim Meydanı Maksemi üzerinde yan yana, birbirine benzeyen iki kuş yuvası mütenazır kabartma eserlerdendir. Böylelerine, yani mütenazır eserlere pek az rastlanılır. Küfeki taşından yapılmış bu kabartmalarda kubbeler yerine kulemsi şekiller görünmekte ve eserler eninden çok boyuna yükselmekte, daha doğrusu üst kısımlar garip bir şekilde bitmekte. Bu kabartmada üst pencereler kapalı, alttakiler açık ve kuşlar burada bulunmadadır. (Resim: 26, 27)

Evvelce belirtildiği gibi en yeni kuş evlerinin kümeleştiği bir nokta da Balıkpazarı ve civarındır. Burada artık ne

Resim 24: Üsküdar:
Selimiye Camii'nden.

Resim 25: Üsküdar:
Selimiye Camii'nden.

Resim 26: Taksim
Meydanı'nda su
fışkırtıcısında kuş evi.

*Resim 27: Taksim
Meydanı: Detay.*

kubbeye ne de kemere rastlanıyor. Türk-
lere has kubbe ve kemer mimarlığı bunlar-
dan kalkmış, yerini çatı, dört köşe pencere
ve kapı almıştır. Bu türlü yapılara Kantar-
cı Nazmi, Tuzcular, Eyciler ve Tahmis so-
kaklarında rastlanılmaktadır. Rönesans
mimarisi taklidi bu yapılarda, Türk gele-
neğinden artakalan son kuş evcikleri, bu
hanlarda görülmekte, fakat bunlar da ya-
pışık bulundukları mimarinin karakterini
almaktadırlar. (Resim: 28, 29)

Türk sanatının incelenmesi gereken
birçok tarafları vardır. Hele İstanbul'da
kuşlar için yapılan bu süs yapılar, tama-
mıyla unutulmuşa benziyor. Ne yazık ki, bunların birço-
ğu harap olmaya yüz tutmuş, bugüne kadar tesbit edilme-
miş, şekilleri de belirtilememiştir.

Gotik kiliselerde taştan su oluklarının türlü biçimleri
sanat tarihlerine geçerken ve sanat tarihinin bir bölümü-
nü açıklarken, bizde, Türk mimarlığında, hele İstanbul'da
görülen bu zarif yapılara nedense göz takılmamış. Denile-
bilir ki, Türk mimarlığı ile başlayan bu kuş evleri, klâsik
mimarimize ulaşmış, ondan sonra da Barok mimarlıkta
büsbütün sıklaşmış, adeta bu mimarinin ayrılmaz bir eki
olmuştur. Bunun sebebi, barok mimarinin İslâmlaşarak
kendinden birçok şeyleri atması, heykelin kıyafet değiştire-
rek kuş yuvası şekline girmiş olmasıdır. Bir bakıma bu
kuş kabartmaları bahanesiyle Türk sanatkarları bir çeşit
kabarık resim yapıyorlardı ki, bu da heykelin su götüren
tarafı.

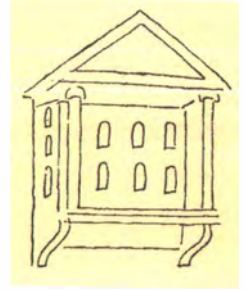
Türk sanatında süsleme bir bahçe manzarası gösterir.
Çiniler çiçek bolluğu içindedir. Fakat kuşları, gazelleri ol-

mayan bir bahçe... Anlaşılmayan, eşi olmayan çiçekler burada. Müslümanların tek sanat dekoru çiçektir. Çiçekler hiçbir zaman manzaralar içinde değildir. Camilerde sebep yokken ve günah olmadığı hâlde manzara görülmemektedir. Müstesna olarak Mekke, Medine manzaralarında şematik, hendesî çizgilerden ileri gidilmemektedir. Bunların tabiatla ilgisi bir iki hurma ağacına bağlıdır. Dağlar, denizler, hatta gökyüzü bu sanata yabancıdır. Dağlar denizler görülse de sembolik bir özellik taşırlar. Gökyüzü bu resimlerde çok defa düz bir yaldızdan ibarettir. Daha doğrusu bütün bunlar itibarı bir görünüme bağlıdırlar. Her şey başka bir dille anlatılmış, üslûplaşmıştır. Bu çiçekler deryasında ne bir böcek ne de bir kelebek görünür. Çiçekler çinilerde dizi hâlinde çizgilerdir. Ölçüler, kalıplar içine girmişlerdir. Oyalar, yazmalar, basmalara kadar ulaşmışlardır. Büyük bir sabır ve tahammüle dayanan bu tekrarlamalar bolluğu duvarlarda başka şekillerin görülmesine mâni oluyor. İslâm sanatına mücerret bir özellik veren bu tezyini şekilleri realiteden uzaklaştırma gözü ile görenler de vardır. Fakat bu anlayış, bu sanata yepyeni bir pencere açtığı gibi yine bu sanat, çizgilerin zikzaklarını, dolambaçlarını en ileri noktalara kadar götürdü. Her ne kadar bu tekrarlamaların hayal enginliğine mâni olacağı söyleniyorsa da, burada görülen renk ve çizgi zenginliği, süs unsurlarının çeşitliliği, resim ve heykel eksikliğini telâfi ediyor ve dünya sanat tarihine başka bir görüş ve anlayış getiriyordu. Bu minyatürler, bir benzetme sanatı değil, süsleyici bir sanat olarak kitaplarda, metinlerde yer alıyordu. Çizgi sanatı olarak yazının arkadaşlığını ediyor, kitaplara gizleniyordu.

Bu çiçek, bitki ve çizgi bolluğu İslâm sanatının her köşesini, her boşluğunu doldururdu. İslâm sanat eserleri arasındaki benzerliğin bir sebebi de doğudan batıya kadar

Resim 28: Kantarcı
Nazmi Sokağı'ndan.

Resim 29: Yemiş'de
Tuzcular Sokağı'ndan.

*Suut Kemal Yetkin, *İslâm Sanatı Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1954.

** Malik Aksel, "Sultan Bayezid ve Türk Sanatı", *İstanbul*, nr. 9 (35), Eylül 1956, s. 7-8.

uzanan İslâm memleketlerinin aynı iklim kuşağı üzerinde bulunmasında aranmalıdır.*

İslâm sanat birliği içinde bezemeye önem verilmesi, hendesî ve nebatî süslerin türlü örgüleri arasında çeşitli farklar bulunması, yine çeşitli kavimlerin gelenekleri neticesidir.

Halı, kilim gibi dokuma işlerinde görülen örgü zaruretleri köşeli şekillerin çiçek ve dalların doğmasına sebep oluyordu. Bununla beraber bu çiçek cenneti içinde kuşlara zaman zaman camilerde rastlanılmaktadır. Bazen de bu görülmemiş kuşlar insan yahut çiçek başlıdırlar ki, biçimini kaybetmiş bu kuşlar halıların ve ağaç işlerinin süsü sayılırlar. Bunlar bazen yazı şekline girer, tavilli şekilleriyle canlı yaratıklar olduklarını unuttururlar. İslâm sanatında masal sarayları, köşkleri, kameriyeleri hülya ve rüya motifleri gibi nerelerde belirmezler. Bu köşkların, hayal kameriyelerinin, taş biçimine girmiş şekilleri cami, medrese, han, hamam, kervansarayların iç veya dış duvarlarında, hele İstanbul'da bol bol görünürler. Aynı hayal zenginliği ile kabarık bir şekle bürünürler; sanat ile canlı yaratıkların zarifleri birbirleriyle kucaklaşır, kuşlar da bu hayali miminin canlı süsleri olurlar.

SON SÖZ. Fâtiş Sultan Mehmed, İstanbul'a girdikten bir müddet sonra İtalya'dan bazı sanatkârlar İstanbul'a geldiler. Bunlar içinde en meşhuru Gentile Bellini idi ki, batı usulü ile ilk defa padişahın resmini yapan bu ressamdı. Bu ressamla batı sanatıyla alışverişimizin ilk adımı atıldı. Fakat çok sürmedi, bu sanat hareketi Sultan Bayezid'le durakladı, hatta sona erdi. Bu padişah, Bellini'den sonra İstanbul'a gelmek isteyen Leonardo'ya ve Michelangelo'ya iltifat etmemiş olmakla Avrupa Rönesansı'na giremediğimiz ve bu yüzden geri kaldığımız söylenir.*

Acaba Fâtih Sultan Mehmed gibi büyük bir padişah-tan sonra Bayezid-i Veli, babası izinden gitmemekle bir suç mu işlemiştir? Burada üzerinde durulacak, incelenecek bir mesele karşımıza çıkıyor: Bu iki padişah-tan Fâtih Sultan Mehmed'in toleransı, Bayezid-i Veli'nin gelenekçiliği...

Bunu Sultan Bayezid'in taassubu şeklinde yoranlar da vardır. Fakat bu iki sanatkâr İstanbul'a gelseydi acaba bu şehrin panoraması nasıl olurdu? Bunu düşünmek o kadar zor olmayacaktır. O devirdeki İtalyan şehirlerini ele alırsak çabuk bir sonuca varırız. Selçuk gelenekleriyle Bursa ve Edirne'ye ulaşan Türk mimarisi yeni fethedilmiş İstanbul şehrinde görülmeyecek, Bizans mimarisi ile birlikte İtalya'da dal budak salan, Yunan ve Roma kökünden gelen Rönesans mimarisi yer alacak. Floransa Domu, Saint Pierre Katedrali gibi camiler, çan kuleleri gibi minareler ortaya çıkacak; Türk sanatı, Türk gücü hız alma, taşma çağında fetihle beraber sona erecek, mağlûp milletler de bu suretle intikamlarını almış olacaklardı. Hâlbuki Bayezid-i Veli, en aşağı iki yüz yıl Türk sanatının önüne çıkan engelleri ortadan kaldırdı, yaptırmış olduğu camiden sonra Süleymaniyeler ve Sultanahmet'ler meydana geldi. Dev eserler yaratan Türk mimarları İstanbul'u Türkleştirdiler, Müslümanlaştırdılar. Bu yabancı ressam ve mimarlar gelseydi acaba bugün o övündüğümüz Türk şaheserlerini görebilecek mi idik? Mimar Sinan'lar, Mehmed Ağa'lar, Davud Ağa'lar çıkabilecekler mi idi? Acaba niçin tarihî soydaşlarımız sayılan Bulgarlar, Macarlar kendilerine mahsus bir mimari meydana getiremediler?

Mimarlarımız Osmanlı sınırları içine giren birçok memleketleri olduğu gibi, Yunanistan'ı da görmüşlerdi. Buradaki eserler, hele Koca Mimar Sinan için hiç de yabancı değildi. Bu yapılar Türkleri ilgilendirmek şöyle dur-

sun, kâfirî sayılıyordu. Daha doğrusu kubbeli, kemerli santral mimari dışında kalanlar hoş görülmüyordu. Bu sebepten Ayasofya'ya, Parthenon mabedine bakıldığı gibi bakılmıyordu. Bu eser, büyük bir Türk eseri kadar kutsallaştırılmış; Müslüman gelenekleriyle yoğrulmuştu. Bunun tek sebebi, bu mabedin, kökünün Şark'a bağlı bulunmasında idi. Ayasofya'da renkler bir Şark halısına benzediği gibi, resimler de büyütülmüş minyatürlere, üstelik Şark geleneklerine göre vücutlar, elbiseler içinde kayboluyorlardı.

Bu mabedin her şeyi şarktan ve Anadolu'dan geliyordu. Sütunları, kemerleri, kubbeleri hatta mimarları... Bu büyük mucize esere Türkler ayrıca son mimari eserlerindeki renkleri, çizgileri kattılar. Nitekim mavi renk de böylelikle Ayasofya Kütüphanesi'ne ve çevresine girdi. Türk mabetlerinde görülen sebil, şadırvan, çeşme, türbe, mektep, medrese, hamam da bunun etrafını sardı. Bu esere karşı duyulan sevgi ve saygı onun o zamana kadar yapılmamış, görülmemiş azametli kubbesinden değil, bu eserin Türklerin gelmiş olduğu taraftan gelmiş olmasındandı. Hâlbuki Türkler Yunanistan'ın zabtından sonra, Yunan mabetlerinin en büyüğü olan Parthenon'a sâde bir minare ilâvesiyle yetindiler, bu tarz yapılara heveslenmediler.

Ankara'da August mabedine minare dahi dikmediler. Onun bitişiğine Hacı Bayram Camii'ni yaptılar. Çünkü August mabedi, Anadolu'nun göbeğine kadar sokulduğu halde yabancı idi, putperest Roma'nın eseri idi, Türk ve İslâm geleneklerine uymuyordu. Neticede denebilir ki, Türk sanatının Ayasofya tesiri altında kaldığından çok, bu mabedin kökleriyle Türk sanatının köklerinin aynı kaynaktan geldiğine işaret etmek lâzım. Buradan şuna varmak gerekli olacaktır: Türkler, İstanbul'a elleri boş değil, büyük bir sanat hamûlesiyle geldiler ve buraya kendi me-

deniyet eserlerini getirdiler. İstanbul yeni renklere, yeni şekillere, çizgilere kavuştu, hatta sade insanlara değil, hayvanlara da sanat ve hayır eserleri kurdular. Hele büyük eserler yanında küçük kuşlara, güvercinlere yapılan evcikler, birer fantezi olmaktan ziyâde, medeniyet ve kültür eserleri değil midir?

Dizin

- I. Ahmed, 80, 137
I. Mustafa, 54
II. Abdülhamid, 5, 12, 22, 23, 58, 80, 81, 82, 83, 86, 98, 113, 136, 137, 150, 210
II. Ahmed, 54
III. Murad, 6
III. Selim, 19, 293
Abdülhak Şinasi Hisar, 60
Abdülhak Hâmid, 41
Abdurrahman Dayı, 30
Abdurrahman Şeref, 8
Abdürrezzak Abdi Efendi, 4
Acem Rıza, 61
Açık Baş Hoca, 205
Afife Jale, 42, 158, 159, 160
Ahmed Rufai, 194
Ahmet Hakkı Efendi, 46
Ahmet Kabaklı, vii
Akif Paşa, 90
Ali Canip Yöntem, 183, 184, 223
Ali Emiri, 59, 88
Ali Kuka, 76, 77
Ali Rıza Bey, 292
Âli Türk geldi, 60
Amadeo Preziosi, 80
Arap Abdullah, 4, 22, 23
Arap İsmail, 61
Armanak, 25, 26
Âşık Cemal, 70, 71, 72, 205
Ayasofya Hatibi, 113
Baba Âsim, 29
Baha Tevfik, 100
Bakırköylü Mazhar, 60
Balı Rıza, 64
Basmacı Tatar Hoca, 106
Behram Ağa, 46, 47
Bekri Mustafa, 44
Besim Atalay, 59
Besim Ömer Paşa, 183
Beşir Ayvazoğlu, ix
Bülbülî Kemanî Memduh, 86
Burhaneddin Tepsî, 20, 21
Celâl Sâhir, 161
Cemil Topuzlu, 113
Çallı İbrahim, 41, 104
Çavdaroğlu Mehmed Şerif Paşa, 80, 88
Çıplak Mustafa, 61
Davud Ağa, 297
Dedezâde Mehmed Efendi, 53
Deli Hidayet, 61
Dinibütün Mustafa Paşa, 90
Dr. Saip Atademir, 60

Dr. Sait Paşa, 160
Düğümlü Dede, 61
Dümbüllü İsmail Efendi, 9, 30,
32, 33, 34, 36
Eğri Kılıç Memiş, 61
Emine Sultan, 80, 81, 88
Emir Sultan, 146
Enis Behiç, 11, 89
Enver Paşa, 17, 84, 87, 108
Faik Reşit Unat, 203
Faik Sabri, 220
Fatih Sultan Mehmed, 81
Fatma Aliye Hanım, 202
Fehmi Efendi, 11
Ferhunde Remzi, 216
Feridun Nafiz Uzluk, 60
Fetrik Ahmed Necib Paşa, 86
Fethi İsfendiyari, 60
Feyhaman Duran, 42
Flütçü Nurullah, 187
Gentile Bellini, 290, 296
Güllü Agop Vartovyan, 12, 34
Hacı İzzet Efendi, 4
Hacı Kâmil Bey, 138, 139, 140,
141
Hafız Tevfik Efendi, 4
Hakkı Süha Gezgin, 60
Hakkı Tanık Us, 59
Halide Edib, 86
Ernest Hemingway, 41
Hıfzı Tevfik, 11, 89, 159
Hulusi Bey, 6, 7
Hüseyin Çelebi, 6
Hüseyin Kâzım Kadri, 82
Hüseyin Rahmi Gürpınar, 47,
127, 215
Hz. Yusuf, 210
İbnülemin Mahmud Kemal İnal,
53, 59, 81
İbrahim Alaeddin, 18
İbrahim Alaettin Gövsa, 183
İbrahim Efendi, 8, 174, 177

İffet Bey, 5, 7, 11, 12, 89
İhsan Sungu, 99
İmam Hakkı, 9, 10
İsmail Fenni Ertuğrul, 60
İsmail Habib Sevük, 60
İsmail Saib Sencer, 35, 59
İzzet Koyuncu, 60
Jüstinyanus, 210, 212
Kanbur Molla Selâhaddin, 11
Karesi Mutasarrıfı Şerif Paşa, 80
Kavuklu Hamdi, 37
Kaya Özsezgin, viii
Keçecizade Fuad Paşa, 58
Kehribarcı Ali Efendi, 106
Kel Hasan, 4, 10, 22, 23, 24, 25,
26, 27, 28, 29, 30, 34, 36, 40,
63, 76, 117
Kemaleddin Kâmi Kamu, 153
Kemaleddin Sami Paşa, 260
Kemani Tatyos, 5
Komik Şevki, 10, 12, 117
Komik Naşit, 23
Küçük İsmail Efendi, 9, 40
Lebibe Hanım, 143, 144, 145, 146
Leonardo, 296
M. Cevdet, 18, 19, 59, 151, 190,
203, 204, 206, 207, 210, 212,
213
Madam Montegü, 103
Mandal Hoca, 82
Meddah Aşki, 35, 43, 44, 45, 98
Mehmed Ağa 289, 297
Mehmed Esad Yesârî, 52, 53
Mehmed Şevket, 138, 151
Mehmet Hulusi, 79
Mehmet Rüşdü Uzel, 157
Mehmet Zeki Pakalın, 60
Memi Dede, 6
Michelangelo, 296
Mihri Müşfik, 104, 202
Mimar Sinan, 113, 114, 274, 289,
290, 297

Mizancı Murat Bey, 136
 Muhiddin Efendi, 175, 177
 Muhsin Ertuğrul, 117
 Murat Aksel, ix
 Musa Süreyya Bey, 18, 217
 Mustafa Kemal, 161, 162, 196
 Müfide Kadri, 86
 Mükrimin Halil Yınanç, 59
 Müstakimzade Süleyman
 Sadeddin, 247
 Namık İsmail, 41, 104
 Namık Kemal, 37
 Necdet Remzi, 216
 Nemrud Mustafa, 192
 Nureddin Sevin, 12, 156
 Nuri Aksel, x
 Nuri Ergin, 18
 Oktay Akbal, viii
 Osman Cemal Kaygılı, 65
 Osman Ergin, 19
 Osman Hamdi Bey, 6, 39, 86
 Osman Recher, 60
 Oturaklı Salih, 61
 Pazarola Hasan Bey, 61, 62, 63,
 64, 65
 Peruz, 12, 24, 28
 Pyotr Vrangeli, 86
 Raif Yelkenci, 18
 Rauf Yekta, 5
 Reşat Ekrem Koçu, 35, 60, 280
 Rikkat Kunt, 82, 83
 Rıza Tevfik, 15, 152
 Rüşdü Uzel, 157, 160, 188
 Sabahaddin Ali, 184, 185, 186,
 187, 188
 Sabri Efendi, 174, 175, 177
 Sadık Paşa, 81, 88
 Safi Necip, 11, 89
 Safranbolulu Hasan Hilmi Bey, 50
 Salih Fuad, 11, 89
 Sedad Hakkı Eldem, 35, 280
 Selanikli Hasan Efendi, 109

Selim Mansur, 154, 220, 221,
 223, 224, 225
 Selim Nüzhet Gerçek, 60
 Selim Sırrı, 18, 151, 152, 158,
 216, 217, 218
 Seraceddin Bey, 155, 156, 183,
 212, 213
 Serasker Rıza Paşa, 81
 Serkomiser İshak Necati, 4
 Seyfettin Özege, 60
 Seyyid Bey, 292
 Sezer Tansuğ, viii
 Sucu Ömer Ağa, 31
 Süheyl Ünver, 18
 Süleyman Efendi, 179, 181
 Sultan Abdülaziz, 58
 Sultan Abdülmecid, 80
 Sultan Bayezid, 296, 297
 Sultan İbrahim, 54
 Sultan Reşad, 7, 83, 84, 113
 Sürurî, 40
 Şair Eşref, 95
 Şamram Hanım (Kelleciyan), 8,
 117
 Şarlo Şükrü, 71
 Şehremini Rıdvan Paşa, 10, 150
 Şeker Ahmed Paşa, 292
 Şekerci Cemil Bey 4
 Şevkiye May, 12
 Şeyh Küstürî, 7
 Şeyh Yakup Efendi, 146
 Tahir Harimi, 59
 Tahir Nadi, 59
 Tahsin Öz, 190
 Talat Bayrakçı, 60
 Tanburacı Osman Pehlivan, 217
 Tatar Fehmi, 262, 264, 266, 267,
 268
 Tayyareci Fâzıl Bey, 21
 Tevfik Fikret, 82, 83, 154, 205
 Tevfik İnce, 31, 32
 Thomas Allom, ix

Topal Refik, 168, 170
Torbalı Hüseyin, 61
Tuğrakeş Fettah Efendi, 98
Tunuslu Hacı Abdülvehhab, 66
Uği Ahmed, 131
Ūđi İhsan, 8
V. Le Coq, 266, 267
Vahit Paşa, 59
Vakaresko, 214
Van Moor, 103
Veliyüddin Efendi, 52, 53
Vezir Kara Fazlı Paşa, 137
Vicdanî Efendi, 181, 182
Virjini, 9, 39
Von Hasan, 258, 259, 260

Yavuz Sultan Selim, 54
Yesârîzade Mustafa İzzet, 53, 86
Zabtiye Nâzırın Şefik Paşa, 4
Zaro Ağa, 209
Zekâi Paşa, 292
Zonaro, 104

İstanbul'un Ortası

Kıymeti bilinmemiş bir başyapıt.

Yıllar sonra,

usta dokunuşlarla yeniden gün yüzüne çıkarılıyor.

Yine Malik Aksel.

Eski İstanbul.

Eski İstanbul'un eğlence hayatı.

Gelenekler, terbiye, İstanbul'u İstanbul yapan değerler.

Direklerarası'nda bir kantocuya vurulmuş İmam Hakkı Efendi,

tek sazlı saz şairi Âşık Cemal,

dokunduğu her ürünü bereketlendiren Pazarola Hasan Bey,

Güllü Ağop, Kel Hasan, Dümbüllü İsmail,

ramazan davulcuları, fotoğrafçılar, meddahlar...

Hayal bir şehirden, hayal kadar gerçek,

gerçek kadar hayal yazılar.

MALİK AKSEL
BÜTÜN ESERLERİ

00004

KAPI no
242

www.kapiyayinlari.com
f kapiyayinlariofficial
t kapiyayinlari
i kapiyayinlari

kapi